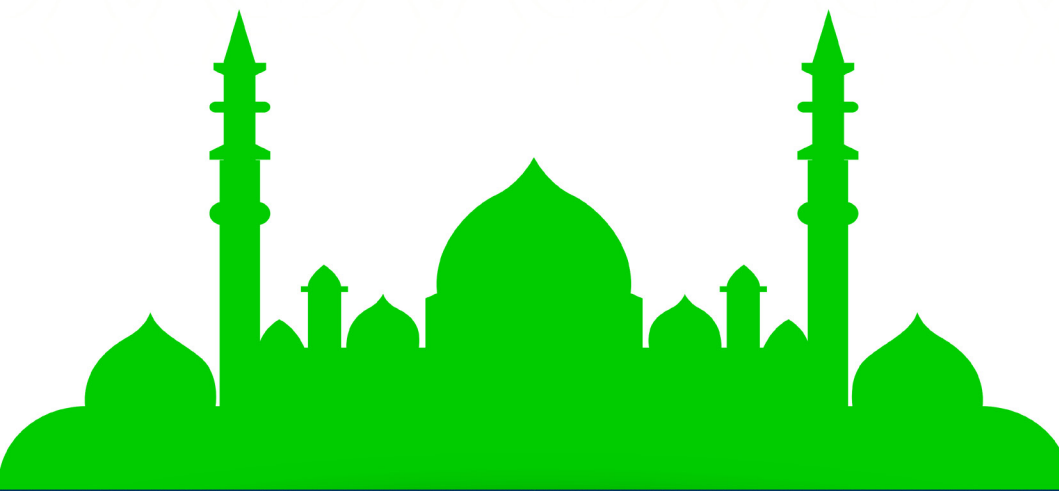

دوكتور ئابدۇلئەزىز مۇستافا كامىل

روزىنىڭ

روھى ۋە مەنىلىرى

ساجىيە

ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى

دوكتور ئابدۇلئەزىز مۇستافا كامىل

روزىنىڭ روھى ۋە مەنىلىرى

ئەرەبچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: مۇھەممەد تۇرسۇن يۈسۈف

ساجىيە

ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

روزىنىڭ روھى ۋە مەنىلىرى

دوكتور ئابدۇلئەزىز مۇستافا كامىل

مەزكۇر كىتاب سەئۇدى ئەرەبىستان «ئەلبايان ژۇرنىلى» نەشرىياتى (رىياد) ھ. 1428 / م. 2007 - يىلى نەشر قىلغان ئەرەبچە 3 - باسمىغا ئاساسەن تۇنجى قېتىم تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

روح الصيام ومعانيه

الدكتور عبد العزيز مصطفى كامل

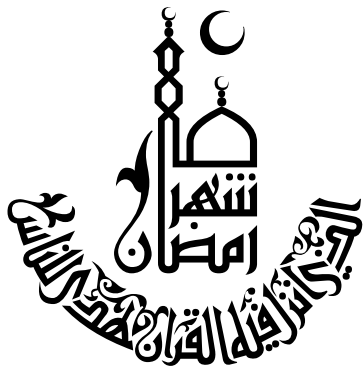
تمت الترجمة من طبعة مجلة البيان - الرياض، الطبعة الثالثة
ترجمه إلى اللغة الأيوغورية: محمد تورسون يوسف
الطبعة الأولى باللغة الأيوغورية: عام 1442 هـ، / 2021 م. إسطنبول

ئەرەبچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: مۇھەممەد نۇرسۇن يۈسۈف
نەشر قىلغۇچى: ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى
تەكلىپلىك تەھرىر: ئىلىگ بەگ

مەسئۇل مۇھەررىر: دوكتور ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللاھ
كوررېكتورلار: ئابدۇۋەلى ئابلىز، مۇھەممەد بارات
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى ۋە بەتچىك: مۇھەممەد سابىر مۇھەممەد
ئالاقىلىشىش ئادرېسى: saciyeder@gmail.com

ھىجرىيە 1442 / مىلادىيە 2021 - يىلى 1 - نەشرى 1 - باسمى (تۈركىيە - ئىستانبۇل)

نەشر ھوقۇقى «ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى» گە تەۋە ھەرقانداق ئورۇن ياكى
شەخسنىڭ خاھلىغانچە كۆپەيتىپ تارقىتىشىغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ

مۇندەرىجە

- 3.....نەشرىياتىن.....
- 7.....بەزىبىر ئاتالغۇلارغا ئىزاھات.....
- 13.....مۇقەددىمە.....
- 19.....رامازاننى كۈتۈۋېلىشىڭىز.....
- 27.....رامازاندىكى روزىلىرىڭىز.....
- 37.....رامازاندىكى كېچىلىك ئىبادەتلىرىڭىز.....
- 45.....رامازاندىكى ئىخلاسىڭىز.....
- 55.....رامازاندىكى ئەگىشىشىڭىز.....
- 63.....رامازاندىكى ۋاقىتلىرىڭىز.....
- 71.....رامازاندىكى تەقۋالىقىڭىز.....
- 79.....رامازاندىكى ئەخلاقىڭىز.....
- 87.....رامازاندىكى زىكىرلىرىڭىز.....
- 97.....رامازاندىكى تىلاۋىتىڭىز.....
- 105.....رامازاندىكى ئۆيىڭىز.....
- 113.....رامازاندىكى تۇغقاندارچىلىقىڭىز.....
- 121.....رامازاندىكى قېرىنداشلىرىڭىز.....
- 129.....رامازاندىكى دۈشمەنلىرىڭىز.....
- 137.....رامازاندىكى شەھۋەتلىرىڭىز.....

- 145.....رامازاندىكى قۇلاقلرىڭىز
- 151.....رامازاندىكى كۆزلىرىڭىز
- 157.....رامازاندىكى تىلىڭىز
- 163.....رامازاندىكى قەلبىڭىز
- 169.....رامازاندىكى ئېتىكاپىڭىز
- 175.....رامازاندىكى سەپرىڭىز
- 181.....رامازاندىكى شۆكرىڭىز
- 189.....رامازاندىكى سېخىلىقىڭىز
- 195.....رامازاندىكى تىرىشچانلىقىڭىز
- 203.....رامازاندىكى دۇئالىرىڭىز
- 213.....رامازاندىكى ئۆمۈرلۈك پۇرسىتىڭىز
- 219.....رامازاندىكى ئۆمرە ئىبادىتىڭىز
- 225.....رامازاندىكى تەۋبىڭىز
- 233.....رامازان بىلەن ۋىدالىشىشىڭىز
- 239.....رامازاندىن كېيىنكى ھاياتىڭىز
- 245.....تۈگەنچە

نەشرىياتتىن

جىمى ھەمدۇسانا بارچە مەۋجۇداتنى يوقتىن بار قىلغۇچى، ئۆلۈك تۇپراققا جان كىرگۈزگۈچى، ئەزەلدىن بار ۋە ئەبەدىلىككە بار بولغۇچى يىگانە ۋە كەرەملىك ئاللاھقا خاستۇر. شۇنداقلا پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە، ئۇ زاتنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا، ئەسھابلىرىغا ۋە ئۇ زاتقا تاكى قىيامەتكىچە ئەگەشكەنلەرگە دۇرۇد ۋە سالاملار بولسۇن.

ئەزىز قېرىندىشىم! ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە ئۆمۈر بېرىپ، بالاغەت يېشىغا قەدەم قويغان ھەربىر ئوغۇل - قىز، ئەر، ئايال مۇسۇلمان ئۈچۈن ھىجرىي يىل بويىچە يىلدا بىر كېلىدىغان رامازان ئېيىنىڭ پەرز روزىسى ۋە يىلنىڭ قالغان 11 ئېيىدىكى سۈننەت، مۇباھ روزىلار ئۇشبۇ قىسقىغىنە ھايات سەپىرىمىزنىڭ مۇھىم تەركىبى قىسىملىرىدىندۇر.

ئىسلام كالىپندارى ياكى ھىجرىيە تەقۋىمى بىر تۈرلۈك ئاي (قەمەرىيە) تەقۋىمى بولۇپ، 12 ئاي، 354 ياكى 355 كۈن بىر يىل ھېسابلىنىدىغان تەقۋىمدۇر. بۇ تەقۋىم خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ زاماندا، ھىجرىيە 17 - يىلى، ھەزرىتى ئەلنىڭ تەۋسىيەسى بىلەن، ئالەملەرگە رەھمەت ۋە يولباشچى قىلىنىپ ئەۋەتىلگەن ھەزرىتى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئانا يۇرتى مەككەدىن مەدىنەگە ھىجرەت قىلغان ۋاقتى (مىلادىيە 622) 1 - يىل دەپ قوبۇل قىلىنغان ۋە يولغا قويۇلغاندۇر. شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ قويۇش كېرەككى، قەمەرىيە تەقۋىم جاھىلىيەت ئەرەبلىرى ئىچىدىمۇ قوللىنىلاتتى. لېكىن، يىللار تەرتىپ بويىچە مۇنچىنچى يىل دېيىلمەي، شۇ يىل يۈز بەرگەن مۇھىم ۋەقەلەر بىلەن خاتىرىلەنەتتى. مەسىلەن، «پىل يىلى» (مىلادىيە 570 ياكى 571، رەسۇلۇللاھ تۇغۇلغاندا «پىل ۋەقەسى»دىن 50 نەچچە كۈن ئۆتكەن ئىدى)، پىل يىلىدىن ئىككى يىل كېيىنكى

يىل «كەئبە رېمۇنت قىلىنغان يىل»، رەسۇلۇللاھنىڭ خانىمى خەدىجە ئانىمىز ۋە تاغىسى ئەبۇ تالىب ۋاپات بولغان يىل «قايغۇ يىلى» (مىلادىيە 619) دېيىلگەندەك...

ھىجرىيە كالىندارىدىكى «رامازان» ئىيى بولسا ئۇشبۇ تەقۋىمنىڭ توققۇزىنچى ئېيىدۇر ۋە يېڭى ئاي كۆرۈلۈپ، يەنە بىر يېڭى ئاي كۆرۈلگۈچە 29 ياكى 30 كۈن داۋاملىشىدۇ. ھىجرىيە تەقۋىمى مىلادىيە تەقۋىمىدىن 11 ياكى 12 كۈن ئاز بولغانلىقى ئۈچۈن، رامازان ئىيى ھەر يىلى ئالدىنقى يىلدىكىدىن 11 ياكى 12 كۈن بالدۇر كېلىدۇ ۋە تەخمىنەن 32 يىلدا بىر قېتىم ئوخشاش كۈنلەردە كېلىدۇ.

رامازان روزىسى ھىجرىيە 2 - يىلى شەئبان ئىيى (مىلادىيە 624 - يىل فېۋرال) دا پەرز قىلىنغان بولۇپ، رامازان روزىسىنىڭ پەرز ئىكەنلىكى «قۇرئان كەرىم»، سۈننەت ۋە ئىجمائى بىلەن مۇتلەقتۇر.

«روزا» - «قۇرئان كەرىم» دە «صوم» (ساۋم) ياكى «الصيام» (سىيام) دەپ كەلگەن. تىلىمىزدىكى «روزا» ئاتالغۇسى فارس تىلىدىكى «روزە» دىن كەلگەن بولۇپ، «كۈنلۈك» دېگەن مەنىدەدۇر. ئاتا - بوۋىلىرىمىز بولسا قەدىمدە «روزا»غا «بَاق» (باچاق)، «روزا تۇنۇش»قا «باچاق باچاماق» دېگەنكەن⁽¹⁾.

(1) م. كاشغەرىي: «دىۋانۇ لۇغاتىت تۈرك» I توم، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1981 - يىل، 536 - بەت؛ ئەرتان بەسلى: «ئەسكى ئۇيغۇر تۈركچىسىدە قوللىنىلغان باچا - پېئىلنىڭ يىلتىزى ھەققىدە (ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE GEÇEN *baça*- FİİLİNİN KÖKENİ ÜZERİNE)»، Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi 7/2016 ژۇرنىلى سان، 41 - 44 - بەتلەر .

قولگىزىدىكى ئۇشۇبۇ كىتاب مىسىرلىق دوكتور، مول - ھوسۇللۇق ئالىم ئابدۇلئەزىز مۇستافا كامىلىنىڭ قەلىمىگە ئائىت بولۇپ، ئەسلىدە ئەرەب تىلىدا بىر مۇقەددىمە ۋە ئوتتۇز ماۋزۇدىن تەشكىل تاپقان ئەسەردۇر. ئەسەر ھەجىم جەھەتتىن نىسبەتەن كىچىك، مەزمۇن جەھەتتىن يەڭگىل ۋە ئاسان ئۆزلەشتۈرۈلىدىغان شەكىلدە تەييارلانغان.

كىتابنىڭ مەزمۇنى «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرى ۋە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتى بايان قىلىنغان ھەدىسلەر، سەلەف - سالىھلەرنىڭ ھېكمەت - دۇردانىلىرى بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، كىشىدە روزا تۇتۇشتىن ئەۋۋەل، بولۇپمۇ رامازان روزىسىدىن ئەۋۋەل بولۇشقا تېگىشلىك ئىدىيەۋى تەييارلىقلار ئۆگۈت قىلىنغان. شۇڭا، بۇ كىتابنى مۇمكىنقەدەر رامازان ئېيىدىن بۇرۇن، كېچىككەندە رامازاندا بولسىمۇ، ئوقۇپ تۈگىتىش تەۋسىيە قىلىنىدۇ.

كىتابنىڭ مەزكۇر ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىدە تەرجىمان ۋە نەشرىيات تەرىپىدىن تۆەندىكىچە مېتود قوللىنىلدى:

1. گەرچە ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى رامازان ئېيىغا «رامازان» دېيىشكە ئادەتلەنگەن بولسىمۇ، مەزكۇر خاس ئىسمىنىڭ توغرا ۋە ئەسلى ئاتىلىشىغا ئەڭ يېقىن شەكىلدە «رامازان» دەپ ئېلىندى؛

2. كىتابنىڭ «مۇقەددىمە»سىدىن بۇرۇن كىتابنىڭ مەنىسى ۋە ھاشىيەلىرىدە ئۇچرايدىغان بەزىبىر دىنىي ئاتالغۇلارغا قىسقىچە ئىزاھلار بېرىلدى؛

3. ئەسەردە كەلتۈرۈلگەن ئايەتلەرنىڭ قايسى سۈرە ۋە قايسى ئايەت ئىكەنلىكى خەلقئارا ئىسلام ئەدەبىياتىدا ئومۇملاشقان شەكىلدە شۇ ئايەتتىن كېيىنلا بېرىلدى؛

4. ئايەتلەر ۋە بەزى قۇدىسىي ھەدىسلەردە كەلگەن ئاللاھ تائالانىڭ لەۋزىلىرى ئاتايىن «ئەسلىيە» خەت شەكىلدە بېرىلدى؛

5. هەدىسلەردە كەلگەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ لەۋزلىرى ئاتايىن «مەردانە» خەت شەكىلدە بېرىلدى؛

6. كىتابتا ئىسمى تىلغا ئېلىنغان ساھابە، تابىئىن ۋە ئۇلاردىن كېيىن ئۆتكەن ئالىم - ئۆلىما ۋە مۇھىم زاتلارنىڭ قىسقىچە ئۆمۈر بايانى شۇ شەخسنىڭ ئىسمى تۇنجى تىلغا ئېلىنغان بەتنىڭ ئاستىغا بېرىلدى؛

7. تەرجىمە ۋە تەھرىرلىك جەريانىدا قوشۇلغان تولۇقلىما، ئىزاھات ياكى ئۆمۈر بايان قاتارلىق مەزمۇنلارنىڭ ئاخىرىغا « _ ت» شەكىلدە ئىشارەت قويۇلدى؛

8. ئەسەرنىڭ ئەسلىدە «خاتىمە» بېرىلمىگەن بولۇپ، مەزكۇر ئۇيغۇرچە تەرجىمىدە نەشرىياتىمىز تەرىپىدىن «تۈگەنچە» نامدا قىسقا بىر خاتىمە بېرىلدى.

ئاخىرىدا، ئۇشبۇ ئەسەرنى تەرجىمە قىلغان مۇھەممەد تۇرسۇن يۈسۈف قېرىندىشىمىزنىڭ ئىلمى ۋە ۋاقتىغا بەرىكەت تىلەيمىز. شۇنداقلا ئەسەرنىڭ ئەڭ ياخشى شەكىلدە نەشر قىلىنىپ چىقىشىغا باشتىن - ئاخىرى ئىزچىل يېتەكچىلىك قىلغان ئۇستاز دوكتور ئابدۇلئەزىز رەھمەتۇللاھقا تەھسىن ئوقۇش بىلەن بىرگە ناچارانە ئەمگىكىمىزنى ئوقۇغۇچىسىغا پايدىلىق قىلىپ بېرىشىنى قادىر ۋە خالىق ئاللاھتىن تىلەيمىز.

ساجىيە ئىسلام تەتقىقا مەركىزى

بەزىبەر ئاتالغۇلارغا ئىزاھات

پەرز (الغرض): ئاللاھ تائالا بەندىگە چوقۇم قىلىشنى بەلگىلىگەن ئىبادەت بولۇپ، ئۇنى ئادا قىلسا ساۋاب تاپىدۇ، ئادا قىلمىسا جازاغا ئۇچرايدۇ. بەلگىلەنگەن ئىشنىڭ تەبىئىتىگە قاراپ پەرز ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

پەرز ئەين (فرض عين): ھەربىر كىشى ئۆزى چوقۇم ئورۇندىشى كېرەك بولغان، ئۆزى ئادا قىلغاندىلا گەدىنىدىن ساقىت بولىدىغان، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىرى ئادا قىلىپ قويسا بولمايدىغان پەرز.

پەرز كۇپايە (فرض كفاية): كىم ئادا قىلىشىدىن قەتئىينەزەر، چوقۇم ئادا قىلىنىشى كېرەك بولغان، بىر قىسىم كىشىلەر ئادا قىلسا باشقىلاردىن ساقىت بولىدىغان، ھېچكىم تەرىپىدىن ئادا قىلىنمىسا ھەممە گۇناھكار بولىدىغان پەرز.

بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس ياكى مۇتتەفەقۇن ئەلەيھى ھەدىس (متفق عليه): بىر ھەدىسنىڭ ئىمام بۇخارىي ۋە ئىمام مۇسلىملارنىڭ «سەھىھەين» دەپ ئاتالغان «ئەلجامۇسسىھھ» ۋە «ئەلمۇسئەدۇسسەھھ» لىرىنىڭ ئىككىلىسىدە ئورۇن ئالغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان ئاتالغۇدۇر. «سەھىھەين» بارلىق ئالىملار تەرىپىدىن بىردەك ئېتىراپ قىلىنىدۇ. ئىمام بۇخارىي ۋە ئىمام مۇسلىملارنىڭ بىرلىككە كەلگەنلىكى بارلىق ھەدىسشۇناسلارنىڭ بىرلىككە كەلگىنىگە ئوخشاش دەپ قارىلىپ، مەزكۇر ئاتالغۇ ھەدىسنىڭ سەھىھلىكىنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسىنى كۆرسىتىدۇ.

تابىئىن (التابعي): «ئەگەشكۈچى ۋە ئىزىدىن ماڭغۇچى» دېمەك بولۇپ، مۇھەددىسلەرنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ نەزەرىدە ھەمراھ بولۇپ تۇرمىسىمۇ، ساھابە بىلەن ئۇچراشقان كىشىنى كۆرسىتىدۇ.

جائز (الجائز): شەرىئەتتە توغرا ۋە قىلىش چەكلەنمىگەن، ئاللاھ تائالا بەندىگە قىلىش - قىلماسلىق ئختىيارلىقنى بەرگەن، قىلسا گۇناھ بولمايدىغان، «ھالال»، «مۇباھ» ئىشلارنى كۆرسىتىدۇ. ئەمما، «ئەقىدە ئىلمى» دە بولسا، بولۇشى ئەقلىي جەھەتتىن «مۇمكىن» ئىشنى كۆرسىتىدۇ.

راۋىي (الراوي): «چاڭقىغانلارغا سۇ توشۇپ بەرگۈچى» دېگەن مەنىدە بولۇپ، ھەدىنى باشقىلارغا سەنەدى بىلەن سۆزلەپ بەرگۈچىنى كۆرسىتىدۇ.

زەئىق ھەدىس (الحديث الضعيف): «زەئىف ۋە كۈچسىز» دېگەندەك مەنىلەردە بولۇپ، «سەھىھ» ۋە «ھەسەن» ھەدىسنىڭ شەرتلىرىدىن بىرىنى ياكى بىرقانچىسىنى ھازىرلىمىغان رىۋايەتنى كۆرسىتىدۇ.

ساھابە (الصحابي): «ئوچراشقۇچى ۋە ھەمراھ بولغۇچى» دېمەك بولۇپ، ئىمان ئېيتقان ھالىتىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى بىرەر قېتىم بولسىمۇ كۆرگەن ۋە مۇسۇلمان ھالىتىدە دۇنيادىن كەتكەن كىشىنى كۆرسىتىدۇ. كۆپلۈك ھالىتى: ئەسھاب كىرام.

سەنەد (السند): لۇغەت مەنىسى «تايىنىلىدىغان نەرسە» دېمەك بولۇپ، ھەدىس ئىلمىدە: ھەدىسنىڭ مەتىدىن بۇرۇن تىلغا ئېلىنىدىغان راۋىيلەرنى كۆرسىتىدۇ. راۋىيلەر ھەدىس مەتىنىگە ئېلىپ بارىدىغان بولغاچقا، سەنەد يەنى «يول» دەپ ئاتىلىدۇ.

سەھىھ ھەدىس (الحديث الصحيح): لۇغەت مەنىسى «ساق، ساغلام، ئەيىبتىن خالى» دېمەك بولۇپ، ھەدىس ئىلمىدە: «ئىشەنچلىك» دەپ قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان سەنەدنىڭ تۇتۇشى، راۋىيلەرنىڭ ئىشەنچلىك بولۇشى، باشقا تېخىمۇ ئىشەنچلىك ياكى كۆپ راۋىيلەرنىڭ رىۋايىتىگە زىت رىۋايەت بولماسلىقى ۋە كۆزگە ئاسانلىقچە چېلىقمايدىغان ئەيىبلەردىن خالى بولۇشى قاتارلىق شەرتلەرنى ھازىرلىغان ۋە دىنىي خۇسۇسلاردا دەلىل بولىدىغان ھەدىسنى كۆرسىتىدۇ.

سەھىھەين (الصحيحين): پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى توپلانغان ئەڭ مۆتىۋەر «ئالتە كىتاب» (الكتب الستة) ئىچىدە ئەڭ ئىشەنچلىك ئىككى «الجامع الصحيح»، يەنى ئىمام بۇخارىي ۋە ئىمام مۇسلىملارنىڭ «سەھىھە ھەدىسلەر توپلىمى» لىرىنىڭ يىغىپ ئاتىلىشى.

سۈنەن (السنن): پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى توپلانغان ئەڭ مۇھىم ئالتە كىتاب ئىچىدە «السنن» (ئەسسۈنەن) نامى بىلەن ئاتالغان تۆتى، يەنى ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزىي، نەسائىي ۋە ئىبنى ماجەلەرنىڭ «السنن الأربعة» (تۆت سۈنەن) دەپ ئاتالغان ھەدىس كىتابلىرىدۇر. شۇنداقلا ئىمان، ئىبادەت، مۇئامىلىلەر، جازا - قىساس ھەققىدىكى ئەھكام ھەدىسلىرى توپلانغان كىتابلارنىڭ ئورتاق ئاتىلىشى.

سۈننەت (السنة): پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇتقان يولىنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن، ئىشلىتىلگەن ئورنى (كونتېكىستى) غا قاراپ مەنىسى پەرقلىق بولىدۇ. فىقھ ئىلمىدە: پەرز ۋە ۋاجىپتىن سىرت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئادا قىلغان «نەپىلە» ئىبادەتنى كۆرسىتىدۇ. ھەدىس ئىلمىدە: شەرىئى ھۆكۈمىنى بىلدۈرسۇن ياكى بىلدۈرمىسۇن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى، ئىش - ئىزلىرى ۋە سۈپەتلىرىنى كۆرسەتسە، ئۇسۇلى فىقھ ئىلمىدە: شەرىئى ھۆكۈمىنى بىلدۈرىدىغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزى، ئىش - ئىزلىرى ۋە سۈپەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

مۇباھ (المباح): ئاللاھ تائالا بەندىگە قىلىش - قىلماسلىق ئىختىيارلىقىنى بەرگەن ئىش. ئادەتتە شەرىئەت قىلىش ياكى قىلماسلىقنى ئوخشاش دەپ قارىغان ئىش بولسۇن ياكى قىلىش - قىلماسلىق توغرىسىدا پەقەت ئىپادە بىلدۈرمىگەن ئىش بولسۇن، قىلسا گۇناھ بولمايدىغان، «ھالال»، «جائىز» ئىشلارنى كۆرسىتىدۇ.

مۇتەۋاتىر ھەدىس (الحديث المتواتر): لۇغەت مەنىسى «ئارقىمۇئارقا ئۈزۈلمەي كېلىش» دېمەك بولۇپ، ھەدىس ئىلمىدە: سەنەدنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە

بولغان ئارىلىقتا ئارىلىرىدا يالغان ئېيتىشقا كېلىشىۋېلىش ئېھتىماللىقى يوق
 ھالەتتىكى كۆپ ساندىكى راۋىيلەرنىڭ ئوخشاش ھالەتتىكى كۆپ سانلىق
 راۋىيلەردىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسىنى كۆرسىتىدۇ. مۇتەۋاتىر ھەدىس:
 «لەۋزى مۇتەۋاتىر»، «مەنسى مۇتەۋاتىر» دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

مۇستەھەپ (المستحب): «ياخشى كۆرۈلىدىغان ئىش» دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئاللاھ
 تائالا چوقۇم ئادا قىلىشقا بۇيرۇمىغان، لېكىن تەرغىپ قىلغان ئىبادەت بولۇپ،
 ئادا قىلغۇچى ساۋابقا ئېرىشىدۇ، تەرك قىلغۇچى جازالانمايدۇ. بۇ ئاتالغۇ ئادەتتە
 سۈننەت، نەپلە قاتارلىق تەرغىپ قىلىنغان تۈرلەرنىمۇ كۆرسىتىدۇ.

نەفلە (النفل): «ئارتۇق، زىيادە، ھەدىيە» دېگەندەك مەنىلەردە بولۇپ، پەرز ۋە
 ۋاجىپتىن باشقا مۇستەھەپ، سۈننەت قاتارلىق تەرغىپ قىلىنغان ئىبادەتلەرنى
 كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: بۇ سۆز نامازغا قارىتا ئېيتىلغاندا «پەرز ۋە ۋاجىپ
 نامازلاردىن سىرتقى ئارتۇق ناماز» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. زاكاتقا قارىتا
 ئېيتىلغاندا بولسا پەرز زاكاتتىن سىرتقى سەدىقەلەرنى كۆرسىتىدۇ. رامزانغا
 قارىتا ئېيتىلسا، پەرز ۋە ۋاجىپ روزىدىن سىرت تۇتقان روزىلارنى كۆرسىتىدۇ.

ھەسەن ھەدىس (الحديث الحسن): لۇغەت مەنىسى «گۈزەل، چىرايلىق» دېمەك
 بولۇپ، ھەدىس ئىلمىدە: «سەھىھ ھەدىس» نىڭ شەرتىنى ھازىرلىغان، لېكىن
 راۋىينىڭ سەھۋەنلىك سادىر قىلمايدىغان ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە بولۇشى
 شەرت قىلىنمايدىغان، «سەھىھ ھەدىس» نىڭ تۆۋەن دەرىجىسى ياكى
 «زەئىف ھەدىس» تىن يۇقىرى، ئەمما «سەھىھ ھەدىس» دەرىجىسىگە
 يەتمىگەن ھەدىسنى كۆرسىتىدۇ.

ھەدىس قۇدۇسى (الحديث القدسي): پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «قۇرئان كەرىم»
 سىرتىدا ئاللاھ تائالادىن رىۋايەت قىلغان ۋەھىينى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبەر
 ئەلەيھىسسالام رىۋايەت قىلغانلىقتىن «ھەدىس» دەپ ئاتالسا، ئۇلۇغ زات
 پەرۋەردىگارغا نىسبەت بېرىلگەنلىكى ئۈچۈن «قۇدۇسى» دەپ ئاتالغان.
 لۇغەت مەنىسى «پاكلىق، مۇقەددەسلىك، نۇقسانسىزلىق» دېگەن مەنىدىكى

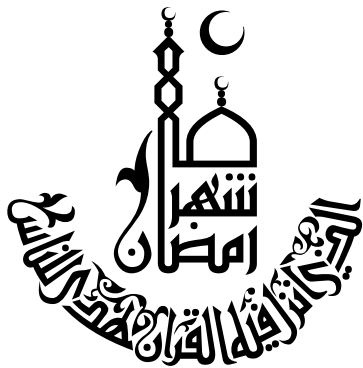

«قۇدۇس» تومۇرىدىن ئىسمى مەنسۇپ «قۇدۇسى» كەلىمىسى «ھەرقانداق نۇقساندىن خالىي ئۇلۇغ بىر مەۋجۇدلۇققا خاس نەرسە» دېگەنلىكتۇر. «ھەدىس قۇدۇسى» مەنەن چۈش ياكى ۋەھىي ئارقىلىق ئاللاھتىن، ئىبارىلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كەلگەن ھەدىس دېمەكتۇر.

ۋاجىپ (الواجب): كۆپچىلىك ئالىملارنىڭ نەزىرىدە ھەجدىن باشقا ئىبادەتلەردە ۋاجىپ بىلەن پەرزنىڭ پەرقى يوقتۇر. ھەنەفىي مەزھەب پەرز بىلەن ۋاجىپنى پەرقلەندۈرۈپ: «پەرز پەقەت كەسكىن، ئېنىق، «مۇتەۋاتىر» دەرىجىسىگە يەتكەن دەلىللەر بىلەنلا ئىسپاتلىنىدۇ. ۋاجىپ بولسا، كەسكىن، «مۇتەۋاتىر» دەرىجىسىگە يەتمىگەن دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلىنىدۇ» دەيدۇ. لېكىن، بارلىق ئالىملارنىڭ نەزىرىدە ئەمەل قىلىش نۇقتىسىدىن پەرز بىلەن ۋاجىپنىڭ پەرقى يوق. چۈنكى ھەر ئىككىسى چوقۇم ئورۇنداشنى كۆرسىتىدۇ ۋە ئۇنى ئادا قىلسا ساۋاب تاپىدۇ، ئادا قىلمىسا جازاغا ئۇچرايدۇ.

ئىجمائ (الإجماع): پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىنكى مەلۇم بىر ئەسىردە ئىسلام ئۈمىتى مۇجتەھىدلىرىنىڭ مەلۇم مەسىلىدە بىردەك ئىتتىپاقلىشىشىدۇر.

ئىسناد (الإسناد): «سەنەد» مەنىسىدەمۇ قوللىنىلدىغان بولۇپ، بىر ھەدىس ياكى بىر سۆزنى تۇنجى رىۋايەت قىلغۇچى ياكى تىلغا ئالغۇچىنى ئىما قىلىش ئۈچۈن سەنەد دەپمۇ ئاتالغان راۋىيلەرنىڭ ئىسىملىرىنى بايان قىلماق، سەنەدنى بايان قىلماق.

مۇقەددىمە

جىمى ھەمدۇسانا تەقدىرلەرنى بەلگىلىگۈچى، كېچىنى كۈندۈزگە ۋە كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزگۈچى ئاللاھقا خاستۇر. ﴿ئاللاھ خاھلىغىنىنى يارىتىدۇ، خاھلىغىنىنى تاللايدۇ﴾ (قەسەس: 68).

ئۇلۇغ ۋە ئەبەدىي زات ئاللاھ تائالا تەۋبە قىلىۋېلىشىمىز، ئىستىغپار ئېيتىۋېلىشىمىز، نېئىمەتلەرنى ئەسلىپ شۈكۈرانەلەردە بولۇۋېلىشىمىز ئۈچۈن، بىز بەندىلەرگە ئارقىمۇئارقا كېلىدىغان پەزىلەتلىك پەسىللەردە ئۆز رەھىمىتىنىڭ مەيىن شاماللىرىدا سالقىنىدايدىغان ۋە ئىلاھىي مەغپىرىتى قولىغا كەلتۈرۈلىدىغان مۇستەسنا دەملەرگە ئۆزىمىزنى ئاتايدىغان خاس كۈنلەرنى تاللاپ بەردى. ﴿ئاللاھ (ئۆزىنىڭ قۇدرىتىنى) ئەسلىمەكچى بولغانلار ياكى (ئۆزىنىڭ نېئىمىتىگە) شۈكۈر قىلماقچى بولغانلار ئۈچۈن كېچە بىلەن كۈندۈزنى ئالمىشىپ تۇرىدىغان قىلىپ بەردى﴾ (فۇرقان: 62).

دۇرۇت ۋە سالام ئىبادەتگۈيىلارنىڭ ئىمامى، ئاللاھنى كۆپ زىكر قىلغۇچى ۋە دائىما شۈكۈر ئېيتقۇچىلارنىڭ رەھبىرى، خالايققا ئاخىرىتىنى گۈللەندۈرۈشتە دۇنياسىنى قانداق بويسۇندۇرۇشنى، شۇنداقلا دىن ۋە دۇنيادا تەڭلا غەلبە قازىنىش ئۈچۈن ياراتقۇچىسىنى قانداق رازى قىلىشنى ئۈگەتكۈچى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە بولسۇن.

شۈبھىسىزكى، بۇ پەسىللەر ئاللاھ تائالا ﴿ئاللاھ (ئۆزىنىڭ قۇدرىتىنى) ئەسلىمەكچى بولغانلار ياكى (ئۆزىنىڭ نېئىمىتىگە) شۈكۈر قىلماقچى بولغانلار ئۈچۈن كېچە بىلەن كۈندۈزنى ئالمىشىپ تۇرىدىغان قىلىپ بەردى﴾ (فۇرقان: 62) دېگەندەك ھەر يىل تەكرارلىنىدۇ.

جۈملىدىن، ئاللاھ تائالا ئۇلۇغ ۋە قەدىرلىك قىلغان، روزا تۇتقان ۋە كېچىلىرى قىيامدا تۇرغانلارنى شەرەپلىك قىلغان، روزىدارلار ئۈچۈن باشقا ئايلاردا بولمىغان سان - ساناقسىز نەجر - مۇكاپاتلار ۋەدە قىلىنىپ، ئالاھىدە قىلغان رامازان ئېيى ئەنە شۇ ھەر يىلى كېلىدىغان پەزىلەتلىك پەسىللەردىندۇر. بىر ھەدىس قۇدىسىدا پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيدۇ: «ئادەم بالىسىنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسى ئۆزى ئۈچۈندۇر. ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى ئون ھەسسىدىن يەتتە يۈز ھەسسىگىچىدۇر. پەقەتلا روزا مەن ئۈچۈندۈركى، بەندە شەھۋىتىنى، يېمەك - ئىچمىكىنى مېنى دەپ تەرك ئەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى ئۆزۈم بېرىمەن»⁽¹⁾.

ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، روزىدىن باشقا پۈتۈن ئەمەللەرنىڭ مۇكاپاتى 10 ھەسسىدىن 700 ھەسسىگىچە ھەسسىلىنىشى مۇمكىن. لېكىن، روزا بولسا سەبىر بىلەن قىلىنىدىغان ئىبادەت بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنىڭ ھەسسىلىنىشى مەلۇم چەك ياكى ساناققا سىغمايدۇ. شۈبھىسىزكى، ﴿سەبىر قىلغۇچىلارغا ھېسابسىز نەجر بېرىلىدۇ﴾ (زۇمەر: 10).

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئالاھىدىلىكلەرگە قوشۇلۇپ ماكان، زامان ۋە ئىنسان قاتارلىقلارنىڭ شەرەپلىك بولۇشى سەۋەبلىكىمۇ روزىنىڭ مۇكاپاتى ھەسسىلىنىدۇ.

ماكاننىڭ شەرەپلىك بولۇشى: تائەت - ئىبادەتلەرنىڭ، بولۇپمۇ نامازلارنىڭ شەرىپىگە ئاتايىن سەپەر قىلىنىدىغان مەككە مۇكەررەمەدىكى مەسجىدى ھەرەم (بەيتۇللاھ)، مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى مەسجىدى نەبەۋىي (سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم) ۋە مۇبارەك قۇددۇستىكى مەسجىدى ئەقسادىن ئىبارەت ئۈچ مەسجىد تە ئوقۇلۇشى، ئورۇندىلىشى دېگەندەك.

زامانىنىڭ شەرەپلىك بولۇشى: 12 ئاينىڭ ئىچىدە رامازان ئېيىدىنمۇ ئەۋزەلەرەك ئاي يوقتۇر. ھەتتا بۇ ئاينىڭ ھەر كۈندۈزى ۋە ھەر كېچىسىمۇ پەزىلەتتە بىر -

(1) «بۇخارىي» 1894 -، 1904 - ھەدىسلەر؛ «مۇسلىم»، 1151 - ۋە 163 - ھەدىسلەر؛ «مۇسەئەدۇ ئەھمەد»، 10178 - ھەدىس. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەئەدى سەھىھ» دېگەن.

بىرىدىن پەرقلىقتۇر، بولۇپمۇ ئاخىرقى ئون كۈن ئۇشبۇ ئاينىڭ ئەڭ ئەۋزەل كۈنلىرىدۇر. بۇ ئون كۈندە قىلىنغان سالىھ ئەمەللەر زامانىنىڭ شەرىپى بىلەن قاتمۇقات ھەسسلىنىدۇ. ھەزرىتى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇشبۇ ئون كۈندە ئىبادەت بابىدا باشقا ۋاقىتتا كۆرسەتمىگەن تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتەتتى. مۇبارەك قەدر كېچىسى بولسا بۇ ئون كۈننىڭ ئەڭ ئەۋزىلىدۇر. ئۇ كېچىدە قىلىنغان سالىھ ئەمەلنىڭ مۇكاپاتى ھەسسلىنىشتە ھەتتا مىڭ ئايلىق ئىبادەتتىنمۇ ئەۋزەلدۇر.

ئىنساننىڭ شەرەپلىك بولۇشى: بۇ بولسا تەقۋادارلىق بىلەن بولىدۇ. شۇبھىسىزكى، ﴿ئاللاھ پەقەت تەقۋادارلاردىنلا قوبۇل قىلىدۇ﴾ (مانىدە: 27). تەقۋادارلىق شەرەپلىك ۋە ھۆرمەتلىك بولۇشنىڭ ئاساسىدۇر. ﴿ھەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسىلەر (يەنى كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىدىن ئارتۇق بولۇشى نەسەب بىلەن ئەمەس، تەقۋادارلىق بىلەن بولىدۇ)﴾ (ھۇجۇرات: 13). بۇ ئۈممەتكى، باشقا ئۈممەتلەرگە قارىغاندا تېخىمۇ تەقۋادار، قەلبى تېخىمۇ پاكىز، ئىمان ۋە ساۋاب تەلەپ قىلىش جەھەتتە ئەڭ تىرىشچان بولغانلىقى ئۈچۈن، باشقا ئۈممەتلەردىن پەزىلەتلىك قىلىندى: ﴿ئى ئۈممەتى مۇھەممەد!﴾ سىلەر ئىنسانىيەتنىڭ مەنبەئەتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۈممەتسىلەر. ئەگەر ئەھلى كىتاب (يەنى يەھۇدىيلەر ۋە ناسارالار) ئىمان ئېيتسا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان ۋەھىيگە ئىشەنسە)، ئۇلار ئۈچۈن (دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە) ئەلۋەتتە ياخشى بولاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مۇئمىنلەرمۇ بار، ئۇلارنىڭ تولىسى پاسىقلاردۇر﴾ (ئال ئىمران: 110).

شۇبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىدىن چىققان ئىبادەتگۈي ئابدلەرنىڭ مۇكاپاتىنى ئۆزگىچە پەزىلەت ۋە شەرەپلىرى بىلەن باشقا ئۈممەتلەردىن چىققان ئابدلەرنىڭ مۇكاپاتىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق قىلدى ۋە بۇ ئۈممەت بارچە ئۈممەتلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا كەلگەن بولسىمۇ، پەزىلەتتە ئەڭ باشتا قىلدى. ھەدىس شەرىقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «بىزنىڭ دۇنياغا

ئەلث ئاخىرىدا كەلگۈچىلەر، قىيامەت كۈنى ئەلث باشتا بولغۇچىلارمىز»⁽¹⁾. كىشى تەقۋالىق چوققىلىرىغا يامىشىش ئارقىلىق شەرەپ دەرىجىلىرىگە ئۆرلىگەن ۋاقىتتا سالھ ئەمەللىرىنىڭ ئەجىر - مۇكاپاتى ھەسسىلەپ ئېشىشقا باشلايدۇ.

روزا تەقۋالىق ئەمەللىرىدە ئۈستۈن دەرىجىلەرگە ئۆرلەش ئۈچۈن يولغا قويۇلدى. شۇنداقلا روزا بەجايىكى بەيگىگە چۈشكۈچىلەر ئۈچۈن بىر بەيگە مەيدانى، ئەجىرلىرىگە قىزىققۇچىلار ئۈچۈن بىر پۇرسەت بولدى. ﴿ئى مۇئمىنلەر! (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامازان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾ (بەقەرە: 183).

تەقۋالىقنى ھاسىل قىلىش شۇنىڭغا يارىشا نىيەت، ئەمەل ۋە ئەخلاقى بىلەن رويابقا چىقىدۇ. تەقۋالىق بولسا بارچە نىيەتلىرى، ئەمەللىرى ۋە ئەخلاقلىرى بىلەن بىر پۈتۈن ھالدا روزىنىڭ مەقسىتىدۇر.

رامازان ئېيىنىڭ ئۆزىگە تالىق ئەمەل ۋە ئىبادەتلىرى تولىمۇ كۆپ ۋە خىلمۇخىلدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، روزىدار قىممەتلىك ۋاقىتنىڭ باشقا چاغلاردىكىدەك، تۈرلۈك ھايات مەشغۇلىيىتى ۋە دۇنيانىڭ تۈرلۈك شەھۋەت، رەڭگارەڭ ئويۇن - تاماشالىرىغا چۆكۈش بىلەن زايە بولۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئۇشۇبۇ ساناقلىق كۈنلەردىكى چەكلىك سائەتلەردىن تۈگەل پايدىلىنىش، شۇنداقلا ئىبادەتلەرنى ئۈزلۈكسىز داۋاملاشتۇرۇشقا تۈرتكە بولغۇچى روھقا ئېھتىياجلىقتۇر.

بىزلەر خۇشاللىق ۋە خاپىلىقنىڭ سىناقلىرى ھەقىقەتەن كۆپ بولغان بىر زاماندا ياشىماقتىمىز. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ئۈكۈنلەردە ئەمەل قىلغۇچىغا سىلەرگە ئوخشاش ئەمەل قىلغان ئەنلىك كىشىنىڭ ئەجىر - مۇكاپاتى بېرىلىدۇ»⁽²⁾ دەپ خەۋەر بەرگەن سەۋر - تاقەت كۈنلىرى دەل مۇشۇ كۈنلەر بولسا

(1) بىرلىككە كېلىنكەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 876 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 855 - ھەدىس.

(2) «تىرمىزىي»، 3058 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 4343 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 4014 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

كېرەك. ئۇشبۇ كۈنلەردە ئىشلارنىڭ كۈندىن - كۈنگە يامانلىشىپ، كۆپ كىشىلەرنىڭ پىنتە - پاساتقا قۇربان بولۇشلىرى، ئۆلۈش - ئۆلتۈرۈلۈشنىڭ كۆپ يۈز بېرىشى، رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام «ھەرج» ھەدىسلىرىدە بەرگەن بېشارەتلەرنى بىنخىتتار ئەسكە سالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

– ۋاقىت بىر - بىرىگە يېقىنلىشىپ كەتمىگۈچە، پىنتىلەر ئاشكارا بولمىغۇچە، ھەرج كۆپىيىپ كەتمىگۈچە قىيامەت بولمايدۇ، – دېگەندى. ساھابىلەر:

– ھەرج دېگەن نېمە؟ – دەپ سوراشتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

– ئادەم ئۆتۈرۈش، ئادەم ئۆلتۈرۈش، – دېدى⁽¹⁾.

دەرۋەقە ۋاقىتنىڭ بەرىكەتسىزلىكى، تائەت - ئەمەللىرىنىڭ ئازىيىپ كېتىشى، خەير - ئېھساندىن يىراقلىشىش ۋە يامانلىقلارغا باشچىلاپ كىرىپ كېتىشلەر بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «ھەرج» دەپ سۈپەتلىگەن پىنتە زامانىنىڭ كۆرۈنۈشلەردىندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق زامانلاردا ئىبادەتكە يۈزلىنىشنىڭ باشقا ۋاقىتلاردىكىدىن پەرقلىق بولغان ئالاھىدىلىكى بار. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «پىنتە زامانىدا ئىبادەت قىلىش ماڭا ھىجرەت قىلىش بىلەن باراۋەردۇر»⁽²⁾.

مۇبارەك رامازان ئېيى شەرت - شارائىت قانداق بولۇپ كېتىشىدىن قەتئىينەزەر، پىنتە بوھراندا تىزگىندىن چىققان نەپسىنى ئىبادەتكە كۆندۈرۈش ئۈچۈن چوڭ پۇرسەتتۇر. بۇ نىيەت بىلەن ئىبادەت قىلغۇچى ھەدىستە كۆرسىتىلگەندەك، ئىلگىرىكى ئۆتكەن ۋە كەلگۈسىدە كېلىدىغان بارچە ئۈممەتنىڭ رەھبىرى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ھىجرەت يۇرتىغا ھىجرەت قىلغان ئەۋۋەلقى مۇھاجىرلارنىڭ ئەجرىگە ئېرىشىشى مۇمكىن.

مەزكۇر ئەسەرنىڭ مەقسىتى ھەرگىزمۇ ساھەلىرى ۋە مۇتەخەسسسلرى باشقا - باشقا بولغان ھۆكۈم، پەتۋا مەسىلىلىرىنى بايان قىلىش ئەمەس، بەلكى بىزلەردە

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 7161 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 157 - ھەدىس.

(2) «مۇسلىم»، 2948 - ھەدىس.

يىلىنىڭ ھەممە ئاي ۋە كۈنلىرىدە تائەت - ئىبادەتكە قارىتا ئالاھىدە بىر تۈرتكە كۈچنىڭ يېتىلىشى ئۈچۈن، ئۆز نەپسىمىزگە ۋە پارچە ئىنسانلارغا ئۇشبۇ مۇبارەك ئايدا قىلىنغۇسى تائەت - ئىبادەتلەرنىڭ روھىنى ئەسلىتىشتۇر. شۇنداقلا نىشانىمىز تائەت - ئىبادەتلىرىمىزنىڭ ناماز، روزا، ھەج ۋە دۇنيا - ئاخىرەتكە دائىر ھەممە ئىشلاردا تەلەپ قىلىنغان قۇللۇقنىڭ كۆپىنچە مەنالىرىدىن يوقسۇل ئادەت خاراكتېرىدىكى پۈچەك بىر ئىشقا ئايلىنىپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئىبادەت - ئەمەللەرنىڭ ھەقىقىي روھىنى قايتۇرۇپ كېلىشكە ياردەم بېرىدىغان قىزىقتۇرغۇچى ۋە مۇرتى كەلگەندە قورقۇتقۇچى ئامىللارنى بايان قىلىشتۇر. ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ ئېيتقىنىكى، «مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم (دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت - ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ ئۈچۈندۇر. ئاللاھنىڭ شېرىكى يوقتۇر، مەن مۇشۇنىڭغا (يەنى يالغۇز ئاللاھقا خالاس ئىبادەت قىلىشقا) بۇيرۇلدۇم، مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋەلىمەن» ﴿(ئەنئام 162 - 163).

ئىبادەتنىڭ ئۇبۇدىيەت - قۇللۇق تەقەززاسى بويىچە ئادا تېپىشى ئۈچۈن، شۇ ئىبادەتنىڭ ھەقىقىي روھى ۋە چىن مەنالىرىنى تونۇپ يېتىش كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن «رامازاننىڭ روھى ۋە ئۇنىڭ مەنىلىرى» ناملىق ئۇشبۇ كىتاب شۇ مەقسەتكە ئاتلىنىش سەپىرىنىڭ باشلانغۇچىدۇر. تىلىكىمىز، ئاللاھ ئىگەم پۈتمەس نېئىمتى ۋە توغىمەس كەرەمى بىلەن شۇ مەقسىتىمىزگە ئېرىشتۈرگەي! شۇنداقلا ھەقتائالا ئىگەم بۇ كىتابنىڭ داۋامى سۈپىتىدىكى «ئىبادەتنىڭ روھى ۋە ئۇنىڭ مەنىلىرى» دەپ ناملانغۇسى كىتابىمىزگىمۇ مۇۋەپپەقىيەت قىلغاي.

ئاللاھنىڭ رەھىمىتى ۋە سالىمى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا ۋە ساھابىلىرىگە بولسۇن!

مۇئەللىف

ھىجرىيە 1425 - يىلى، شەئبان ئېيىنىڭ بېشى

مىلادىيە 2004 - يىلى 15 - سېنتەبىر

رامازانى كۈتۈۋېلىشىڭىز

شۈبھىسىزكى، ئىنسان بىر ئىشنى قىلغاندا ياكى بىرەر جايدا زىيارەتكە بارغاندا ۋە ياكى بىرەر كىشى بىلەن كۆرۈشكەندە، ئۇ بۇ دەمنىڭ قايتا كەلمەيدىغانلىقىنى ئىدراك ئەتسە، بۇنىڭدىن تۇغۇلغان ھېسسىيات شۇ دەمكى تەكرارى يوق پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىشنىڭ ئىنتايىن زۆرۈرلۈكىدىن ئىبارەت يەنە بىر خىل تۇيغۇنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. شۇڭلاشقا ساھابىلەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلار پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن قەلبىلەر تىترەپ، كىرىپكەلەر نەملىنىدىغان بىرەر تەبلىغنى ئاڭلىغىنىدا ئۇنى پۈتۈن جەھەتلىرى بىلەن چوڭقۇر ھېس قىلىشاتتى ۋە ئۇلار: «بۇ تەبلىغ بەئەينى بىر ۋىدالاشقۇچىنىڭ نەسەپتەدەك بولدى، بىزگە ۋەسىيەت قىلغايلا»⁽¹⁾ دېيىشەتتى. ئۇلار بەئەينى ۋىدالاشقۇچىنىڭ تۇيغۇغا كېلىشكەندە بۇنى غەنىمەت بىلىشىپ، قايتا تەكرارلانمايدىغان بىر ۋەسىيەتكە تەقەززا بولۇشاتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدالاشش ھەجىدە، ئۆزىنىڭ دۇنيادا ئۈمىتى بىلەن يەنە بىر قېتىم جەم بولالمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ نەسەپتلىرىنىڭ مۇھىملىقىنى ئەسكەرتىپ مۇنداق دېگەندى: «بەلكىم بۇندىن كېيىن سىلەر بىلەن قايتا ئۇچرىشالماستىم مۇمكىن»⁽²⁾.

بۇ شۇنى كۆرسىتىدۇكى، ۋىدالاششنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى ھېس قىلىش كىشىگە ئادەتتىكى ئەھۋالدا تېپىلمايدىغان بىر خىل ھېس - تۇيغۇ ئاتا قىلىدۇ.

(1) «مۇسەئەدۇ ئەھمەد»، 16694 - ھەدىس؛ «ترمىزىي»، 2676 - ھەدىسنىڭ بىر قىسمى.

ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(2) «سۇنەنۇددارىمى»، 229 - ھەدىس.

دەرۋەقە، رەسۇلۇللاھنىڭ بىر ساھابىگە: «نامازغا تۇرساڭ، نامىزىڭنى خۇددى
 ۋىدالاشقۇچىنىڭ نامىزىدەك ئادا قىلغىن»⁽¹⁾ دېگەن نەسىھەتنىڭ سىرى دەل
 مۇشۇ بولسا كېرەك.

كېلىڭلار، تەسەۋۋۇر قىلىپ باقايلى... ئىيتايلىق، ئىخلاسمەن بىر كىشى شۇ
 تاپتا ناماز ئوقۇماقتا، ئەگەر ئۇ مۇشۇ نامىزى بىلەن دۇنيادىن خوشلىشىدىغانلىقىنى
 بىلسە، مەزكۇر نامازنىڭ خۇشۇلىرى، چىن ئىخلاسلرى، تاماملىنىشى ۋە راستچىل
 دۇئالىرى قانداق بولار - ھە؟!

ھەقىقەتەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىسلىرىدە بىزگە - ئاللاھ ئەڭ
 توغرىسىنى بىلگۈچىدۇر - ئىبادەتنىڭ ئادەتكە ئايلىنىپ قېلىش خەۋپىدىن قانداق
 قۇتۇلالايدىغانلىقىمىزنى كۆرسىتىپ قويغان. ئۇنداقتا، بىز ھەردائىم ۋىدالاشش
 گىرۋىكىدە تۇرۇقلۇق نېمە ئۈچۈن بارلىق ئىبادەتلىرىمىزدە ۋىدالاشش روھىنى
 ھازىرلىيالايمىز؟! ئەنە، رامازان بىزگە مېھمان بولۇپ كەلمەكتە، بىز ئۇنى
 ھۆرمەتلىسەك ئۇمۇ بىزنى ھۆرمەتلەيدۇ، بىزگە خىلمۇخىل بەرىكەت ۋە
 ياخشىلىقلارنى سېخىيلەرچە تەقدىم ئېتىدۇ. ئۇ مېھمان، شۇنداقلا ھەم ساھىبخان،
 بەلكىم بىزدىن بىرەر كىشىنىڭ ئۇنىڭ زىياپىتىگە قاتنىشىشى ئاخىرقى قېتىملىقى
 بولۇپ قېلىشى مۇمكىن! ياكى قىسقىغىنا بۇ ھاياتتا بۇ مېھمان بىزدىن باشقا
 كىشىلەرنىڭ مېھماندارچىلىقىغا قاتنىشىشى مۇمكىن... قېنى ئەمىسە مېھمىنىمىزنى
 كۈتۈۋالايلى! ئۇنىڭ سېخىيلىقىغا يۈزلىنەيلى!

رامازاننى غەنىمەت بىلىپ جۇدالىق خوشلىشىشىدەك كۈتۈۋېلىش ئۇنى خۇشال -
 خۇرام كۈتۈۋېلىشقا زىت كەلمەيدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەسھابىلىرىغا رامازان
 بىلەن خۇش بېشارەت بېرەتتى، ئۇنىڭ ھەر دەقىقىسىدىكى بەرىكەت ۋە رەھمەتلىرىگە
 قىزىقتۇرۇپ شۇنداق دەيتتى: «رامازان ئىبىسى سىلەرگە يېتىپ كەلدى، بۇ
 مۇبارەك ئايدۇر، ئاللاھ سىلەرگە ئۇنىڭ روزىسىنى پەرز قىلدى، ئۇنىڭدا جەننەت
 ئىشكىلىرى ئېچىلىدۇ، دوزاخ ئىشكىلىرى تاقىلىدۇ، شەيتانلار باغلىنىدۇ، ئۇنىڭدا

(1) «مۇسئەدۇ ئەھمەد»، 22987 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 4181 - ھەدىس. ئالبانى:
 «ھەسەن» دىگەن.

مىڭ ئايدىن ياخشى بولغان بىر كېچە بار، كىمكى ئۇنىڭ ياخشىلىقىدىن مەھرۇم قالسا ھەقىقىي مەھرۇم قالغان بولىدۇ»⁽¹⁾... چوڭقۇر مەنلەرگە تولغان بۇ سۆزلەرنى قايتا ئويلىنىپ بېقىڭ، مۇشۇنداق سۈپەتكە ئىگە سېخىي بىر ئاي سىزگە يېقىنلاپ كەلسە، «بۇ ئاي كېلەر يىلى يەنە كېلىدۇ» دەپ خىيال قىلىپ غەنىمەت بىلمىسىڭىز، ئۇ ئايدا ۋىدالاشقۇچىنىڭ ئىبادىتىدەك ئىخلاس بىلەن ئىبادەت قىلمىسىڭىز، سىز مەھرۇم بولماي كىم مەھرۇم بولىسۇن!؟

ئۆتكەن سەلەف - سالىھلىرىمىز بۇ ئايىنى ئىشتىياق بىلەن كۈتۈشەتتى، كۈندۈز روزىسىنى ۋە كېچە ئەمەللىرىنى ئۈمىد قىلىپ كۈن - تۈنلىرىنى تائەت - ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزەتتى. شۇ جۈملىدىن، يەھيا ئىبنى ئەبى كەسىر⁽²⁾ رەھىمەھۇللاھ دۇئا قىلىپ: «ئى ئاللاھ! بىزنى رامازانغا سالامەت يەتكۈزگىن! رامازاننى بىزگە تىنچ - ئامان قىلىپ بەرگىن! ئەمەللىرىمىزنى قوبۇل بولغان ھالدا رامازاننى ئاخىرلاشتۇرغىن!» دېگەنكەن. ئۇلار - خۇددى مۇئەللا ئىبنى ئەلفەزل مىسالى - رامازاندىن ئىلگىرىكى ئالتە ئايدا ئاللاھ تائالادىن ئۆزلىرىنى رامازانغا سالامەت يەتكۈزۈشنى تىلەسە، كېيىنكى ئالتە ئايدا رامازاندىكى ئەمەل - ئىبادەتلىرىنى قوبۇل قىلىشىنى سوراپ دۇئا قىلىشائىتى⁽³⁾. بۇ ئايىنى كۈتۈۋېلىش ۋە ئوبدان ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قىلىنغان مانا مۇشۇنداق سەمىمىي تەييارلىقلار ئاللاھنىڭ بۇ ئايىنى ئۇلۇغلاش توغرىسىدىكى سۆزلىرىنى بىلىدىغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ئاي توغرىسىدىكى سۈننەتلىرىنى چۈشىنىدىغان تىرىك بىر قەلبنىڭ نامايەندىسىدۇر.

ئىمام ئىبنى رەجەب⁽⁴⁾ مۇنداق دەيدۇ:

- (1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 9213 - ھەدىس؛ «نەسائى»، 2106 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ لىغەيرىھى» دېگەن.
- (2) ئەبۇ ناسىر يەھيا ئىبنى ئەبى كەسىر سالىھ ئەتتائى ئەل يەمامى (يَحْيَى بْنُ أَبِي كَسِيرٍ)، ھ. 1 / م. 7 - ئەسردە تۇغۇلغان، ھ. 129 / م. 747 - يىلى ۋاپات بولغان بەسرەلىك مۇھەددىس ۋە تايىنن زات. _ ت.
- (3) ئىبنى رەجەب: «لەتائىفۇل مەئارىف»، 235 - بەت.
- (4) ئەللامە ئەبۇل بەرەكات زەينۇددىن ئابدۇرراھمان ئىبنى ئەھمەد ئىبنى رەجەب ئەلباغدادىي ئەلھەنبەلىي (زين الدين عبد الرحمن بن أحمد بن رجب الحنبلي) (ھ. 736 - 795 / م. 1336 - 1393) _ ئاناقلق ھەدىسشۇناس ۋە ھەنبەلىي مەزھەب فەقىھى. «فەتھۇل بارىي»، «لەتائىفۇل مەئارىف» ۋە «جامسۇئۇلۇم ۋەلھەكەم» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ مۇئەللىفى. _ ت.

رامازان ئېيىغا ئۇلىشىش ئاللاھ بېكىتكەن كىشىلەرگىلا نېسىپ بولىدىغان كاتتا نېئەتتۇر، ئۇنىڭ دەلىلى تۆۋەندىكى ھەدىستۇر: ئۈچ كىشى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىككىسى شەھىد بولۇپ كېتىدۇ، ئۈچىنچىسى ئۇ ئىككىسىدىن كېيىن ئۆز ئۆيىدە ۋاپات بولىدۇ، باشقا بىر كىشى چۈشىدە بۇ كىشىنىڭ ھېلىقى ئىككى شەھىتنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۈشەندۈرۈپ شۇنداق دەيدۇ: «ئۈچ كىشى ئىككىلەندىن كېيىن نۇرغۇن نامازلارنى ئوقۇمىدىمۇ؟ رامازانغا ئۇلىشىپ روزا تۇتمىدىمۇ؟ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا خۇددى ئاسمان بىلەن زېمىننىڭ ئارىلىقىدىنمۇ چوڭراق پەرق باردۇر».(1)

بەندىلەرنىڭ ئېكىنزارى رامازان كەلدى، پاساتلاردىن قەلبىلەرنى پاكلىماق ئىشى.
ھەقىرىنى قىلغىل ئادا سۆز ۋە ئەمەلدە، قىيامەتكە ئالغىل ئوزۇق قىپ ئەمەللەرنى.
گەر كىمكى سۇغارمىسا چېچىپ ئۇرۇقنى، ئاھ ئۇرغايىدۇر نادامەتتىن ھەر ھوسۇل كۈنى.

ھۆرمەتلىك قېرىندىشىم، قېنى كېلىڭ! بىز بىرلىكتە خۇددى يەنە بىر رامازانغا يېتەلمەيدىغاندەك ھېس - تۇيغۇدا روزا تۇتۇشنى تېتىپ باقايلى. ئېھتىمال، قىممەتلىك كۈنلىرىمىزنى بەھۇدە ئىسراپ قىلىۋاتقان پارچە - پۇرات ئىشلارنى، ئىلاھىي نېئەتتىمىز بولغان ئىمانىمىزنى كۈنساين ئاجىزلاشتۇرۇۋاتقان قۇرۇق خام - خىياللارنى تاشلىيالىشىمىز مۇمكىن، بۇ مۇبارەك ئايغا تېخىمۇ كۆپ ئەھمىيەت بېرىپ، بەئەينى ئاداققى روزىمىزنى تۇتۇۋاتقاندا ئۆتكۈزۈشكە تىرىشايلى. قېنى ئەمىسە تۇتقان روزىمىزنىڭ بىزنى ئادەت كەيپىياتىدىن ئىبادەت روھىغا ئېرىشتۈرۈشى ئۈچۈن بىرلىكتە تەپەككۈر دېڭىزىدا ئۈزەيلى:

(1) «مۇسەندۇ ئەھمەد»، 27384 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 3925 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

✽ ھەر يىلى روزا تۆتىنچى كۈنى، كۆپىنچە ئىماننى ئادا قىلىپ، قەرزنى توختىتىش... بۇ يىلقى غېمىمىز ئىلگىرىكى گۇناھلىرىمىزنىڭ (ئۇ ئەلۋەتتە كۆپتۇر) كەچۈرۈلۈشى ئۈچۈن، ھەدىستە كەلگەن روزىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى (ئىمان ئېيتقان ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلغان ھالدا) ھەقىقىي رەۋىشتە ئەمەلىيلەشتۈرۈش بولسۇن!

✽ ھەر يىلى قۇرئاننى بىر قانچە قېتىم تاماملاشقا ئەھمىيەت بېرەتتۇق... بۇ يىل بىرەر قېتىم بولسىمۇ ئۇنى تەپەككۈر قىلىپ، مەنىلىرىنى ئويلىنىش بىلەن، ئوقۇشتىن ئىلگىرى ئۇنىڭدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئەمەل قىلىش نىيىتى بىلەن تاماملاپ باقايلى!

✽ ھەر يىلى بۇ ئاينىڭ باشلىرىدا جامائەتنى قولدىن بەرمەسلىككە ھېرىس ئىدۇق، بۇ يىل پۈتۈن بىر ئاي بويىچە جامائەت نامىزىنىڭ تۇنجى تەكبىرىگە ئۆلگۈرۈشكە ھېرىسمەن بولايلى!

✽ ھەر يىلى ئۆتكۈنچى دۇنيانىڭ لەززەتلىرى بىلەن ئۆز نەپسىمىز ۋە ئائىلە ئەزالىرىمىزنىڭ قەلب راھىتىنى ئاشۇرۇش ئارقىلىق ماھى رامازاننى ئالاھىدە قىلىپ كەلگەندۇق، بۇ يىل قەلب ھۇزۇرىمىز ئوقۇلىدىغان كىتاب، ئاڭلىنىدىغان ۋەز - نەسەھەت ياكى پايدىلىق ئۇچرىشىشلار بىلەن قولغا كەلتۈرۈلىدىغان قىممەتلىك روھىي غىزا بىلەن تېخىمۇ كېڭەيسۇن!

✽ ھەر يىلى ئائىلىمىزگە مۇشۇ شەكىلدە خۇشاللىق بېغىشلاپ كەلگەن بولساق، بۇ يىل دائىرىنى تېخىمۇ كېڭەيتىپ روھىي كېسەللىكلەر ياكى ھىيلە - مېكرىنىڭ ئەشەددىي زەنجىر - كىشەنلىرى، ماددىي ۋە مەنىۋى توسالغۇلار ئەسىر ئېلىۋالغان باشقا ئائىلىلەرگە ھەم خۇشاللىق بېغىشلايلى!

✽ ھەر يىلى باشقا موھتاجلارغا ياردەم قىلىپ سەدىقە قىلىۋاتقان بولساق، بۇ يىل خاتالىق پاتىقىدىن قۇتۇلۇشقا ئېھتىياجلىق ئۆز نەپسىمىزگە ياردەم بېرىشنى ئاساسىي مەقسەتلىرىمىزدىن بىرى قىلايلى! بۇ بولسا ھەر بىر خاتالىق ۋە گۇناھلارنىڭ كەچۈرۈلۈشى ئۈچۈن ئىخلاس بىلەن سەدىقە قىلىش ئارقىلىق ئەمەلىيلەشىدۇ.

✽ پەزىلىتى كاتتا بولغاچقا رامازاندا ھەجگە ئىنتىلگەن ھالدا ئۆمرە قىلىشقا قىزىقىمىز، بۇ يىل ئاللاھ ئىزىن بەرسە ئۆمرە ئىبادىتىمىزنى كەلگۈسى ھاياتىمىزغا ئاتايلى! بەلكىم ئاشۇ بىر تاۋاپىمىز ئاللاھنىڭ ئۆيى بىلەن ئاخىرقى قېتىم كۆرۈشۈشىمىز بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

✽ بىز ئۆزىمىز ئۈچۈن مەنپەئەتلىك ئەمەللەرنى قىلىشقا ھېرىسمەن ئىدۇق، بۇ مەنپەئەت بۇ يىل نەسىرەت قىلىش ۋە كىتاب سوۋغا قىلىش ئارقىلىق ھەر تەرەپكە ئومۇملاشسۇن، بەلكىم شۇ ئىشلىرىمىز بىلەن بىز ياخشىلىققا باشلاپ قويغان كىشىلەرنىڭ ساۋابى بىزگىمۇ بېرىلىشى مۇمكىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «ياخشىلىققا باشلاپ قويغۇچى شۇ ياخشىلىقنى قىلغان كىشىگە ئوخشاشتۇر»⁽¹⁾.

✽ ئۆزىڭىز ۋە ئائىلىڭىزنىڭ ئىناپ - تەۋپىقى ئۈچۈن دۇئا قىلىپ كېلىۋاتقان بولۇشىڭىز مۇمكىن، بۇ يىلقى مۇبارەك رامازان ئېيىدا بۇنداق بېخىللىقنى تاشلاڭ، چۈنكى بۇ يەردە سىزنىڭ شۇ دۇئاڭىزغا ئېھتىياجلىق مىليونلىغان مۇسۇلمان ۋە مۇسلىمە قېرىنداشلىرىڭىز بار، سىز ئۇلارغا دۇئا قىلغىنىڭىزدا، پەرىشتىلەر مۇ سىزگە: «ساڭمۇ ئوخشىشى بولسۇن!»⁽²⁾ دەپ دۇئا قىلىپ تۇرىدۇ.

✽ سېخىلىق رامازاندا ماختاشقا لايىقتۇر، سىز ئازدۇر - كۆپتۇر ياخشىلىقىڭىز بىلەن شۇنىڭغا لايىق ئىدىڭىز، بۇ يىلقى سېخىلىقىڭىز سىزگە يامانلىق قىلغان كىشىگىمۇ ياخشىلىق قىلىشىڭىز بىلەن، سىزدىن سىلە - رەھىمنى ئۈزگەن كىشىگە ئەكسىچە سىلە - رەھىم قىلىشىڭىز بىلەن، سىزگە كېلىشتىن قاچقان كىشىگە ھەم سىزنىڭ بېرىشىڭىز بىلەن يىللاردىكىدىن پەرقلەنسۇن!

✽ باشقىلار بىلەن ھەپلىشىشتىن ساقلىنىپ ئۆزىمىزدىن ھېساب ئالايلى، بەلكىم ئۇشتۇمتۇت ئۆلۈم كېلىپ تۇپراق قوينىغا كىرىپ كېتىشىمىز ۋە ئۆز

(1) «مۇسەئەدۇ ئەھمەد»، 21326 - ھەدىس؛ «تىرمىزىي»، 2670 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

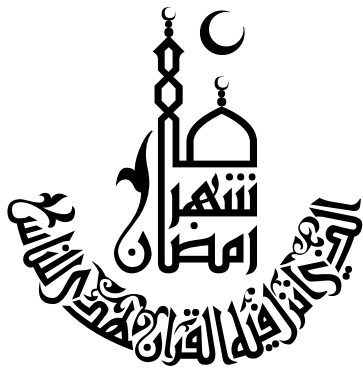
(2) «مۇسلىم»، 4914 - ھەدىسنىڭ بىر قىسمى.

نەپسىمىزدىن ھېساب ئېلىشقا ئۈلگۈرمەي تۇرۇپ ھېسابقا تارتىلىپ قېلىشىمىز مۇمكىن.

* روزىدارلارغا ئىپتىدار بېرىش ئارقىلىق ئاللاھقا يېقىنلىشىشنى ياخشى كۆرىمىز، بۇ ئىبادەتنى باشقىلارنىڭ ماختىشىنى ئۈمىد قىلىشتىن ياكى مىننەت - مالاھىە تەلەردىن يىراق قىلايلى! چۈنكى، رىياكارلىق بىلەن ياخشىلىق قىلغۇچى ھەرقانچە بەرسىمۇ ئاللاھقا يېقىنلايدۇ، سەرپ قىلىشىمۇ نەتىجىسىنى كۆرەلمەيدۇ. يەنى ساۋابقا ئېرىشەلمەيدۇ، بەلكى رىياسى ئۈكۈشكە ئازاب ئېلىپ كېلىدۇ.

* رامازاننىڭ ھۆرمىتى ۋە قىممىتى قەدر كېچىسىدە ھەسسىلەپ ئاشىدۇ، سىز ئۆتكەن يىللاردىكى قەدر كېچىلىرىنى قولىدىن بېرىپ قويغانلىرىڭىزنى ئويلاپ باقتىڭىزمۇ؟ بۇ قېتىم پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىڭ! بەلكىم بۇندىن كېيىن بۇنداق پۇرسەتكە ئېرىشەلمەسلىكىڭىز مۇمكىن.

ئى ئاللاھ! رامازاندا بىزگە بەرىكەت بەرگىن! رامازان ئۈچۈن قىلىنغان گۈزەل تەبىئىيلىقىمىزنى قوبۇل قىلغىن! رامازاننىڭ كۈندۈز روزىسى ۋە كېچە ئىبادەتلىرىدە ياردەم بەرگىن! بىزنى تەقۋادارلاردىن، جەھەننەم ئازابىدىن خالاس بولغان ئىخلاس مەن كىشىلەرنىڭ قاتارىدىن قىلغىن!... ئامىن!

رامازاندىكى روزىلىرىڭىز

روزىدارنىڭ روزىنىڭ روھى ۋە مەقسەتلىرىگە كۆڭۈل بۆلۈشى زۆرۈر بولۇپلا قالماي، رامازاننىڭ ئەھكاملىرى، دەلىللىرى ۋە روزىنى گۈزەل قىلىدىغان خۇسۇسلارنى بىلىشمۇ مۇھىمدۇر.

نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ بۇ پەرزنىڭ مەقسەتلىرىنى روياپقا چىقىرىش ئۈچۈن ھەركەتلەندۈرگۈچى بىر روھقا ئېھتىياجى بولغىنىدەك، يەنە نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ روزىنى توغرا ۋە مۇكەممەل ئادا قىلىشى ئۈچۈن ئالاقىدار ھۆكۈملەرنى بىلىشكە ئېھتىياجى باردۇر. روزىدار قېرىندىشىم! قېنى بىرلىكتە روزىنىڭ ئەڭ مۇھىم ھۆكۈملىرىنى ۋە ئۇنىڭدىكى ھېكمەتنى كۆرۈپ چىقايلى:

بىرىنچى: رامازان ئېيىنىڭ كىرگەنلىكىنى مۇقىمداشتا بىر مۇسۇلمان كىشىنىڭ يېڭى ئايىنى كۆرگەنلىكىنى خەۋەر بېرىشى كۇپايدۇر. بىر كىشىنىڭ گۇۋاھلىقىنى قوبۇل قىلىش ئىبادەتتە ئاسانلاشتۇرۇشنىڭ قاتارىدىندۇر.

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۆز زامانىسىدا، بىر مۇسۇلمان يېڭى ئايىنى كۆرگەنلىكىنى خەۋەر بەرسە، جىمى مۇسۇلمانلارنى روزا تۇتۇشقا بۇيرۇيتتى ۋە ئۆزىمۇ روزا تۇتاتتى.

بۇ ھەقتە ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر⁽¹⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما⁽¹⁾ مۇنداق دەيدۇ: «كىشىلەر رامازاننىڭ يېڭى ئېيىنى كۆرۈش ئۈچۈن قاراشقان ئىدى، مەن پەيغەمبەر

(1) ئەبۇ ئابدۇرراھمان ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر ئىبنى ئەلخەتتاب ئەلئەدەۋىي ئەلقۇرەشىي (عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ الْعَدَوِيُّ الْقُرَشِيُّ) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ھ. بۇرۇن 10 – ھ. 73 / م. 612 – 694) _ فەقىھ ساھابە، راشىد خەلىپىلەرنىڭ ئىككىنچىسى ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ ئوغلى. «خەندەك غازىتى»دىن كېيىنكى غازاتلارغا قاتناشقان زات. _ ت.

ئەلەيھىسسالامغا كۆرگەنلىكىمدىن خەۋەر بەرگىنىمدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام روزا تۆتى ۋە مۇسۇلمانلارنى روزا تۇتۇشقا بۇيرۇدى»⁽²⁾.

ئايىنى كۆرۈشتە بىر كىشىنىڭ خەۋىرى بىلەن كۇپايلىنىش ئىمام شافىئى⁽³⁾، ئىمام ئەھمەد⁽⁴⁾، ئىبنى ھەزم⁽⁵⁾، ئىبنى تەيمىيە⁽⁶⁾ ۋە ئىبنۇلقەييىم⁽⁷⁾ رەھمەتۇللاھى ئەلەيھىلەرنىڭ كۆز قارىشىدۇر.

(1) رەبىئەللاھۇ ئەنھۇما: «ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىدىن رازى بولغاي» دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ دۇئا ئاتا - بالا ھەر ئىككىسى ساھابە بولغان زاتلارنىڭ ئىسمى زىكر قىلىنغاندىن كېيىن ئېيتىلىدۇ. _ ت.

(2) «ئەبۇ داۋۇد»، 2342 - ھەدىس. ھاكىم، زەھەبىي ۋە ئالبانىيلار: «سەھىھ» دېگەن.

(3) ئىمام ئەبۇ ئابدۇللاھ مۇھەممەد ئىبنى ئىدرىس ئەلئابباس ئەششافىئى ئەلمۇتتەلىبىي (الإمام مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ الشَّافِعِ الشَّافِعِيِّ الْمُطَّلِيبِيِّ). (ھ. 150 / م. 767، غەزە - 204 / م. 820، مىسىر) مەشھۇر «تۆت مەزھەب» نىڭ بىرى بولغان «شافىئى مەزھىبى» نىڭ ئىمامى. بۈيۈك مۇجتەھىد ئالىم. «ئەلئۇم»، «ئەرسالە»، «ئەھكامۇل قۇرئان»، «جىمانۇل ئىلىم» ۋە «ئىختىلاful ھەدىس» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. _ ت.

(4) ئىمام ئەبۇ ئابدۇللاھ ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ھەنبەل ئەششەيبانى ئەلمەرۋەزىي (الإمام أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلِ الشَّيْبَانِيِّ الْمَرْوَزِيِّ). (ھ. 164 - 241 / م. 780 - 855) باغداتتا ياشاپ ئۆتكەن بۈيۈك مۇھەددىس، فەقىھ، مەشھۇر «تۆت مەزھەب» نىڭ بىرى بولغان «ھەنبەلىي مەزھىبى» نىڭ ئىمامى. «مۇسەندۇ ئەھمەد» (چوڭ ھەجىملىك ھەدىسلەر توپلىمى)، «ئەرزۇھد»، «مەسائىلۇل ئىمام ئەھمەد» ۋە «ئەلئىللەل» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ مۇئەللىفى. _ ت.

(5) ئىمام ئەبۇ مۇھەممەد ئەلى ئىبنى ئەھمەد ئىبنى سەئىد ئىبنى ھەزم ئەلئەندەلۇسىي ئەلقۇرتۇبىي (الإمام أَبُو حَزْمِ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ حَزْمِ الْأَنْدَلُسِيِّ الْقُرْطُبِيِّ). (ھ. 384 - 456 / م. 994 - 1064). فەقىھ، مۇھەددىس، تارىخشۇناس، شائىر، ئەدىب ۋە مۇجتەھىد. زاھىرىي مەزھەبىنىڭ ئەڭ يارقىن ۋەكىلى. «ئەلمۇھەللا» (زاھىرىي مەزھەب فەقىھ ئېنسىكلوپېدىيەسى 12 توم)، «ئەلئىھكام» (ئۇسۇلى فەقىھ)، «تاۋقۇل ھەمامە» (مۇھەببەتنامە) ۋە «ئەلفەسلۇ فىلمەل» (دىنلار تەتقىقاتى) قاتارلىق كىتابلارنىڭ مۇئەللىفى... _ ت.

(6) شەيخۇل ئىسلام تەقىيۇددىن ئەبۇل ئابباس ئەھمەد ئىبنى ئابدۇلھەلىم ئىبنى ئابدۇسسالام ئىبنى تەيمىيە ئەلئۇمەيرىي ئەلھەررانىي (تَقِيُّ الدِّينِ أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْحَلِيمِ بْنِ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ تَيْمِيَّةَ النَّمِيرِيِّ الْحَرَّانِيِّ). (ھ. 661 - 728 / م. 1263 - 1328) قاراش ۋە نەتقىدلىرى بىلەن ئىسلام تەپەككۈرنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسەتكەن كاتتا فەقىھ، سەلەفىي ئالىم، ئۇلۇغ مۇجتەھىد ۋە مۇجاھىد، ئەقىدە، تەپسىر ۋە فىقھتا «مىناھاجۇسۇننە ئەننەبەۋىيە»، «جەمۇئۇل فەتاۋا» (37 توم)، «دەرئۇ ئەئارۇزىل ئەقىلى ۋەننەقىلى» قاتارلىق نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان. _ ت.

(7) ئىمام ئىبنۇلقەييىم ئەبۇ ئابدۇللاھ شەمسۇددىن مۇھەممەد ئىبنى ئەبۇبەكرى ئىبنى ئەييۇب ئەرزۇرەمىي (الإمام شَمْسُ الدِّينِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَيُّوبِ الزُّرْعِيِّ الدِمَشْقِيِّ). (ھ. 691 - 751 / م. 1292 - 1350) ئىمام ئىبنى تەيمىيەنىڭ شاگىرتى، «ئىبنى قەييىم ئەلجەۋزىيە» دەپ تونۇلغان. مول ھوسۇللۇق ئىسلام ئالىمى. «زادۇل مەئاد»، «ئىلامۇل مۇۋەققىن»، «مۇزەتەل مۇھەببىن»، «ئەتتۇرۇقۇلھۇكىمىيە»، =

ئىككىنچى: رامازان ئىيى ئالاھىدە بىر ئايدۇر. 29 كۈن ياكى 30 كۈن كەلسۇن، ئەجر - مۇكاپاتى كامىل بىر ئاينىڭدۇر. ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى ئايلاردىن پەرقلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، رامازان ئىيى باشلىنىشتىن بىر - ئىككى كۈن ئىلگىرى ھېيت كۈنىگە ئوخشاش روزا تۇتۇش چەكلەنگەندۇر. بۇ ھەقتە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «رامازاندىن بىر ياكى ئىككى كۈن بۇرۇن روزا تۇتۇۋالماڭلار. پەقەتلا روزا تۇتۇۋاتقان كىشى تۇتۇۋەرسە بولىدۇ»⁽¹⁾. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇسۇلمانلارنىڭ رامازاننى ئىشتىياق بىلەن كۈتۈۋېلىشى ئۈچۈن، ھەتتا رامازان كېلىشتىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى روزا تۇتۇشتىن چەكلەپ مۇنداق دېگەن: «شەئبان ئىيى يېرىملاشقاندا روزا تۇتماڭلار»⁽²⁾.

ئۈچىنچى: رامازاننىڭ ئەجرى بۈيۈك بولسىمۇ، ئاللاھ رەھمەت قىلىپ ئەقلىنى يوقاتقان ۋە بالاغەتكە يەتمىگەنلەرنى كەچۈرۈۋەتكەن، كېسەللىك ياكى زىيادە قېرىلىق سەۋەبىدىن روزا تۇتۇشقا تاقىتى يەتمەيدىغان كىشىلەرنى روزىغا زورلىماي، ھەر كۈنلۈك روزا ئۈچۈن بىر مىسكىننى توغغۇزۇشنى پەرز قىلغان.

قادىر بولمايدىغانلاردىن روزىنى كەچۈرۈم قىلىۋېتىش ھەرگىزمۇ ئۇلار رامازان ئىيىنى ئۇلۇغلىمىسىمۇ، بۇ ئاينىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى قىلمىسىمۇ ۋە كۈچى يەتكەن تائەت - ئىبادەتلەرنىمۇ قىلماي ۋاقىتلىرىنى بېھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتسىمۇ بولىدۇ دېگەنلىك ئەمەس.

مۇسۇلمان ئەمەسلەر، نېمە قىلىۋاتقىنىنى بىلمەيدىغان ئەقلى كەمتۈك كىشىلەر ۋە ھەيزدار ياكى نىفاسدار ئاياللارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ روزا تۇتۇشى توغرا بولمايدۇ، تۇتقان تەقدىردىمۇ ساۋاب بېرىلمەيدۇ.

سەۋەبى: مۇسۇلمان بولمىغان ۋەيا ئەقلى كەمتۈك كىشىلەر روزىنىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن بېكىتىلگەن شەرتلەرنى بىلمىگەنلىكتىن ھەم ئورۇندىيالمىغانلىقتىن روزىسى

= «مفتاھۇ دارىسسەئادە»، «مەدارىجۇسسالىكىن»، «تەھزىبۇسسۇنەن»، «ھىدايەتۇل ھەيەر» ۋە «ئەلجەۋابۇل كافى» قاتارلىق تۈرلۈك ئىلىملەردىكى ئەسەرلىرى يۈزگە يېتىدۇ. _ ت.

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «يۇخارى»، 1914 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1082 - ھەدىس.

(2) «ئەبۇ داۋۇد»، 2337 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

قوبۇل بولمايدۇ. لېكىن، ھەيزدار ۋە نىفاسدار ئايال كىشىلەرنىڭ رامازان ئېيىدا ناماز ئوقۇيالمىغان ۋە روزا تۇتالمىغاندىن باشقا، كۈچىنىڭ يېتىشىچە كۆپرەك «قۇرئان كەرىم» ئاڭلاش، زىكىر - تەسبىھ، تەۋبە - ئىستىغفار ئېيتىش ۋە دۇئا قىلىش بىلەن بىرگە ياخشى ئىش ۋە سەدىقە - ئېھساننى كۆپلەپ قىلىش ھەققى باردۇر.

تۆتىنچى: رامازاننىڭ ئاساسلىق مەقسىتى ئاللاھ تائالادىن ساۋاب ئۈمىد قىلىش بولغاچقا، تۇتۇلغان روزانىڭ قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن رامازان بويىچە ھەر كېچە نىيەتنى يېڭىلاش شەرتتۇر. ھەفسە⁽¹⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق دېگەن: «كىمكى كېچىدىن روزا تۇتۇشقا نىيەت قىلمىغان بولسا ئۇ كىشى ئۈچۈن روزا يوقتۇر»⁽²⁾. بۇ يەردە نىيەتتە ئومۇمەنلىك كۆپايدۇر، بىر كىشى شۇ كېچىدە روزا تۇتماسلىقىنى نىيەت قىلمىغاندا بولسا، ئۇ كىشى ھەر كېچە روزىسىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن قىلغان ئومۇمىي نىيەت كۆپايدۇر.

بەشىنچى: كىمكى روزىغا نىيەت قىلىپ ياتقان بولسا، تۇتقان روزىسىنىڭ ساغلام بولۇشى ئۈچۈن ئەتىسى تاڭ سۈزۈلگەندىن تارتىپ تاكى كۈن باتقۇچە، روزىنى بۇزغۇچى پۈتۈن ئامىللاردىن ئۆزىنى يېراق تۇتۇشى ۋاجىپ بولىدۇ، چۈنكى ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن: «تاكى تاڭنىڭ ئاق يېپى قارا يىپىدىن ئايرىلغانغا (يەنى تاڭ يورۇغانغا) قەدەر يەڭلار ئىچىڭلار، ئاندىن كەچ كىرگىچە روزا تۇتۇڭلار»^(بەقەرە: 187).

روزىدارنىڭ بىرلىككە كېلىشىگەن ئالتە تۈرلۈك روزىنى بۇزغۇچى ئامىلدىن ساقلىنىشى ۋاجىبتۇر:

(1) قەستەن يەپ - ئىچىش؛

(1) مۇئەمىنلەرنىڭ ئانىسى ھەزرىتى ھەفسە بىنت ئۆمەر ئىبنى خەتتاب (أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ الْعَدَوِيَّةُ) رەزىيەللاھۇ ئەنھا، (ھ. بۇرۇن 18 - ھ. 41 / م. 605 - 661) _ مەككەدە مۇسۇلمان بولۇپ مەدىنەگە ھىجرەت قىلغان. يولدىشى خۇنەيس ئىبنى ھۇزافە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ «ئۇھۇد غازىتى» دا شەھىد بولغاندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى نىكاھقا ئالغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان. _ ت.

(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 35918 - ھەدىس؛ «نەسائىي»، 2334 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 2454 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

(2) يەپ - ئىچىشكە ياتىدىغان ئىشلار؛ مەسلەن، بوغۇزغا يېتىپ بارغۇدەك دەرىجىدە بۇرۇنغا بىر نەرسە تېمىتىش ياكى بۇرۇنغا سۇ ئېلىش ۋە ياكى ئېغىزنى چايقاش دېگەندەك ئىشلار.

بۇ ھەقتە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «روزىدار ۋاقتىڭدىن باشقا ۋاقتلاردا بۇرۇنۇڭغا سۇ ئېلىشنى ۋايىغا يەتكۈزگىن»⁽¹⁾.

ئوزۇقلاندۇرغۇچى ئاسما ياكى نورمال ئوكۇل ۋە ياكى قان سالدۇرۇش قاتارلىقلارمۇ يەپ - ئىچىشنىڭ ھۆكۈمىدىكى روزىنى بۇزۇۋېتىدىغان ئامىللاردۇر.

كۆز ياكى قۇلاققا دورا ياكى شۇنىڭدەك نەرسىلەرنى تېمىتىش، سۈرمە سۈرۈش، خۇشپۇراقلارنى پۇرش، ئوزۇقلاندۇرمايدىغان ئاسما ياكى نورمال ئوكۇللارنى ئىشلىتىش، كېسەل داۋالاشتا ئىشلىتىدىغان ھەر خىل دورا ياكى جىھازلاردىن پايدىلىنىش قاتارلىقلار يەپ - ئىچىشنىڭ ھۆكۈمىدە بولمىغانلىقتىن روزىنى بۇزۇۋەتمەيدۇ. كۈچلۈك قاراشتا قان ئالدۇرۇشمۇ روزىنى بۇزۇۋەتمەيدۇ. بۇ ھەقتە ئىبنى ئابباس⁽²⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام روزىدار ھالەتتە قان ئالدۇرغانىدى»⁽³⁾. بۇ ھەدىس سەۋىيان⁽⁴⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ «قان ئالدۇرغۇچى ۋە ئالغۇچى روزىسىنى بۇزغان بولىدۇ»⁽⁵⁾ دېگەن ھەدىسنىڭ ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋېتىدۇ.

(1) «تىرمىزىي»، 788 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 142 - ھەدىس؛ «نەسائىي»، 114 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(2) ئەبۇ ئابباس ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس ئىبنى ئابدۇلمۇتتەلب ئەلھاشىمىي (عَبْدُ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ھ. بۇرۇن 3 - ھ. 68 / م. 618 - 687) _ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسى ھەزرىتى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئوغلى. تەفسىرشۇناس، نەسەبشۇناس ۋە فەقىھ ساھابە، «ئۈممەتنىڭ ئەللامىسى» ۋە «قۇرئاننىڭ تەرجىمانى» دەپ نام ئالغان، كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان زات. _ ت.

(3) «بۇخارىي»، 1939 - ھەدىس.

(4) ئەبۇ ئابدۇللاھ سەۋىيان ئىبنى بۇجۇد ئەل ھاشىمىي ئەلھىمىيەرىي. (أبي عبد الله سويان بن جعد القرشي الهاشمي) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (؟ - ھ. 54 / ؟ - م. 674) _ رەسۇلۇللاھ تەرىپىدىن نەسر ھالدا سېتىۋېلىنىپ نازاد قىلىنغان ساھابە. سەۋىيان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رەسۇلۇللاھتىن 127 ياكى 128 ھەدىس نەقىل قىلغان. _ ت.

(5) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 15401 - ھەدىس؛ «تىرمىزىي»، 774 - ھەدىس. نەۋەۋىي، ئالبانىيلار: «سەھىھ» دېگەن.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلغان ھەدىسىنى ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي⁽¹⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام روزىدارنىڭ ئايالىنى سۈيۈشىگە ۋە قات ئالدىرۇشىغا رۇخسەت قىلغان ئىدى»⁽²⁾ دېگەن ھەدىسى كۈچلەندۈرىدۇ.

(3) جىما قىلىش؛ ئويغاق ھالىتىدە ئايالىنى قۇچاقلاش، ئوينىشىش بىلەن ياكى ئانانىزىم ۋە ياكى باشقا يوللار بىلەن ئېھتىلام بولۇش جىمانىڭ ھۆكىمىدە بولغانلىقى ئۈچۈن روزىنى بۇزۇۋېتىدۇ.

(5) قەستەن زورلاپ قۇسۇش؛ بۇمۇ ئۆلىمالارنىڭ ئىتتىپاقى بىلەن روزىنى بۇزۇۋېتىدۇ. ئەمما نورمال قۇسۇش روزىنى بۇزۇۋەتمەيدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئۆزۈڭدىن قۇسۇۋەتكەن كىشىگە روزىنىڭ قازاسى كەلمەيدۇ. قەستەن قۇسقان كىشى قازاسىنى تۇتىدۇ»⁽³⁾.

(6) روزىدار ھالىتىدە ھەيز كېلىپ قېلىش ياكى نىفاسلىق بولۇپ قېلىش؛ ھەتتا ئىپتار ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالغان ۋاقىتتا بولسىمۇ، ئۆلىمالارنىڭ ئىتتىپاقى بىلەن روزا بۇزۇلىدۇ. ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئايال كىشى ھەيزدار ۋاقتىدا ناماز ئوقۇمايدۇ ۋە روزا تۇتمايدۇ ئەمەسمۇ؟!»⁽⁴⁾

(1) ئەبۇ سەئىد سەئىد ئىبنى مالىك ئىبنى سىنان ئەلخۇدرىي (أبو سعيد سعد بن مالك بن سنان الخدرى) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ھ. بۇرۇن 10 - ھ. 74 / م. 612 - 693 ياكى 694) «ئۇھۇد غازىتى» غا قاتنىشىش ئۈچۈن رەسۇلۇللاھنىڭ ھۇزۇرىغا كەلگەندە 13 ياش بولۇپ، رەسۇلۇللاھ ئۇنىڭ قاتنىشىشىغا رۇخسەت قىلمىغان. ئاتىسى «ئۇھۇد غازىتى» دا شەھىد بولغان. ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەسۇلۇللاھ بىلەن بىرگە «خەندەك ئۇرۇشى» غا قاتناشقان ۋە كېيىن يەنە 12 غاراتقا قاتناشقان. ئۇزۇن ياشىغان ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەسۇلۇللاھتىن 1170 ھەدىس رىۋايەت قىلغان بولۇپ، ئەڭ كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان يەتتە ساھەبەنىڭ بىرىدۇر. _ ت.

(2) «سۈنەنۇددارەقۇتنىي»، 2 - توم، 397 - بەت. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.
(3) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 10085 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 2380 - ھەدىس؛ «ترمىزىي»، 720 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 1676 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.
(4) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1951 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 779 - ھەدىس.

ئالتىنچى: كىشى ئۇنتۇپ قېلىپ ياكى خاتالىشىپ روزىنى بۇزۇۋېتىدىغان ئىشلاردىن بىرنى قىلىپ سالسا، ئۇ كىشىنىڭ روزىسى بۇزۇلمايدۇ، قازاسمۇ ۋاجىپ بولمايدۇ.

كىشى كۆپىنچە ئۇنتۇپ قېلىپ يەپ ياكى ئىچىپ قويدۇ. بۇ ھەقتە يەنە مەنبە ئەلەيھىسسالام: «روزىدار ئادەم ئېسىدە يوق بىر نەرسە يەپ ياكى ئىچىپ سالسا، روزىسىنى بۇزۇۋەتمەي تۇتۇۋەرسۇن. چۈنكى، ئۇ كىشىگە ئاللاھ يېڭۈزۈپتۇر ۋە ئىچكۈزۈپتۇ»⁽¹⁾ دەيدۇ.

بىر كىشى «تاڭ تېخى يورۇمدى» دەپ ئويلاپ قېلىپ، تاڭ يورۇپ كەتكەندىن كېيىنمۇ سوھۇرلۇق بېيىشنى داۋام قىلغان بولسا ياكى «كۈن پېتىپ كەتتى» دەپ قېلىپ كۈن پېتىشتىن ئىلگىرى ئېغىز ئېچىپ قويغان بولسا، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان خاتالاشقۇچىنىڭ ھۆكۈمىدە بولىدۇ (يەنى روزىسى بۇزۇلمايدۇ).

كىمكى ئۆزۈرسىز، قەستەن روزىسىنى بۇزۇۋەتسە ئاللاھقا يالۋۇرۇپ، تەۋبە قىلىش ۋاجىپ بولىدىغان چوڭ بىر گۇناھنى سادىر قىلغان بولىدۇ. ئۇ كىشى كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ كۆزقارشى بويىچە روزىسىنى بۇزۇۋەتكەن كۈننىڭ مىقدارىدا قازاسىنى قىلىدۇ.

يەتتىنچى: ئايال كىشى رامازاندا ھەيز كۆرسە ياكى نىفاسدار بولۇپ قالسا، روزا تۇتۇشى چەكلىنىدۇ. ساقايغاندىن كېيىن قازاسىنى تۇتىدۇ.

مۇنازە ئەلئەدەۋىيە⁽²⁾ ئائىشە⁽³⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن:

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 6669 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1155 - ھەدىس.
 (2) ئۇممۇ ساھابا مۇنازە بىنت ئابدۇللاھ ئەلئەدەۋىيە (معاذة العدوية): بەسرەلىك بولۇپ، ھەزرىتى ئائىشە، ھەزرىتى ئەلى قاتارلىق بۈيۈك ساھابەلەردىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ھەر كۈندۈزىنى «بۇ مېنىڭ ئاخىرقى كۈندۈزۈم بولسا كېرەك»، ھەر كېچىنى «بۇ مېنىڭ ئاخىرقى كېچەم بولسا كېرەك» دەپ كۆپ ئىبادەت قىلىدىغان مەشھۇر تايىتىن ئايال. ئۇنىڭ «قەبىرنىڭ قاراڭغۇلىقىدا ئۇزۇن بىر ئۇيقۇ بارلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ بۇ دۇنيادا ئۇخلىغان كۆزگە ھەيرانمەن» دېگەن سۆزى مەشھۇردۇر. تەخمىنەن ھ. 83 (م. 702) ئەتراپىدا ۋاپات بولغان. _ ت.
 (3) مۇئمىنلەرنىڭ ئانىسى ھەزرىتى ئائىشە (أم المؤمنین عائشة بنت أبي بكر الصديق) رەزىيەللاھۇ ئەنھا: ھەزرىتى ئەبۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قىزى. (ھ. بۇرۇن 6 - ھ. 58 / م. 615 - 678) رەسۇلۇللاھنىڭ ئۈچىنچى ئايالى. ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى ناھايىتى ئۈستۈن بولۇپ، يەنە مەنبە ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى تەپسىلىي رىۋايەت قىلغان فەقىھە، نەسەبشۇناس، تىلشۇناس زات. _ ت.

— ھەيزدىن پاكلانغاندا، ھەيز مەزگىلىدە ئوقۇيالمىغان نامازنىڭ قازاسىنى قىلامدۇ؟
— دەپ سورىۋىدى، ئۇ:

— ھارۇرىيلەر⁽¹⁾ دىنمۇ سىز؟ — دېدى. مۇنازە:

— يوقسۇ، مەن ھارۇرىيلەردىن ئەمەسمەن. پەقەت بۇ ھەقتىكى ھۆكۈمنى بىلمەكچىمەن، — دېدى.

شۇنىڭ بىلەن مۇئمىنلەرنىڭ ئانىسى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا:

— بىز (رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ھايات چاغلاردا) ھەيزدار بولاتتۇق، روزىنىڭ قازاسىنى تۇتۇشقا بۇيرۇلاتتۇق، نامازنىڭ قازاسىنى ئۆتەشكە بۇيرۇلمايتتۇق، — دەپ جاۋاب بەرگەن⁽²⁾.

سەككىزىنچى: كىمكى رامازاندا سەپەر قىلغان بولسا، سەپەردە جاپا - مۇشەققەت بولمىغان تەقدىردىمۇ، ئاللاھ ئۇ كىشىنىڭ روزا تۇتماسلىقىنى مۇباھ قىلدى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى كېسەل ياكى سەپەر ئۈستىدە (يەنى مۇساپىر) بولسا، (يەنى روزا تۇتمىغان بولسا، تۇتمىغان كۈنلەر ئۈچۈن) باشقا كۈنلەردە تۇتسۇن. ئاللاھ سىلەرگە ئاسانلىقنى خاھلايدۇ، تەسلىقنى خاھلىمايدۇ﴾ (بەقەرە: 185).

لېكىن، سەپەردە روزا تۇتماسلىقنىڭ جائىز بولۇشى روزا تۇتقۇسى بار كىشىنى چەكلىمەيدۇ.

ھەمىزە ئىبنى ئەمىر ئەلئەسلىمى⁽³⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن:

(1) ھارۇرا كۇفەگە يېقىن بىر جاي بولۇپ، خاۋارىجلار ئەڭ دەسلەپتە شۇ يەردە توپلانغان. ئۇلاردىن بىر تائىپە «ئاياللار ھەيز كۈنلىرىدە تۇتمىغان روزىلىرىنى قازا قىلغىغا ئوخشاشلا ئوقۇيالمىي قالغان نامازلارنىڭمۇ قازاسىنى قىلدۇ» دەپ قارايتتى. بۇ ئىجماعقا خىلاپتۇر. «ئۈمدە تۇل قارى»، 3 - توم، 300 - بەت.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 321 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 335 - ھەدىس.

(3) ھەمىزە ئىبنى ئەمىر ئەلئەسلىمى (حَمْرَةَ بِنِ عَمْرِو الْأَسْلَمِي) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: تەبۇك غازاتى جەريانىدا ئوتتۇرىغا چىققان رەسۇلۇللاھنىڭ مۇئەجىزىلىرىنى رىۋايەت قىلغان ساھابە، تەخمىنەن ھ. 61 (م. 683) ئەتراپىدا 70 ياشلىرىدا ۋاپات بولغان. _ ت.

— ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى سەپەردە روزا تۇتۇشقا ئۆزۈمدە بىر كۈچ - قۇۋۋەتنى ھېس قىلىۋاتىمەن، روزا تۇتسام ماڭا گۇناھ بولامدۇ؟ — دەپ سورىغىنىدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

— ئۇ ئاللاھنىڭ رۇخسىتىدۇر، كىمكى رۇخسەتكە مۇۋاپىق ئىش قىلغان بولسا، ئۆكشى ئۈچۈن ياخشىدۇر. كىمكى روزا تۇتۇشنى ياخشى كۆرۈپ روزا تۇتقان بولسا، ئۆكشىگە گۇناھ يوقتۇر، — دەپ جاۋاب بەردى (1).

توققۇزىنچى: كىمكى رامازان ئېيىدا كۈندۈزى روزىدار ھالدا ئايالى بىلەن بىرگە بولغان بولسا، روزىنى بۇزغان ۋە گۇناھكار بولغان بولىدۇ. ئۇ كىشىگە روزا بۇزۇلغان كۈننىڭ قازاسىنى قىلىش بىلەن بىرگە كەففارەت بېرىش پەرزىدۇر. كەففارەت «سەھىبەين» دە ئەبۇ ھۇرەيرە (2) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىسكە (3) ئاساسەن، قۇل ئازاد قىلىش، ئەگەر كۈچى يەتمىسە، ئارقىمۇ ئارقا ئۈزۈلدىۋىرەمەي ئىككى ئاي روزا تۇتۇش، ئەگەر روزا تۇتۇشقا كۈچى يەتمىسە، ئاتىشىش مىسكىنى تويغۇزۇش بىلەن بولىدۇ.

ئونىنچى: كىمكى رامازان كۈنلىرىدە روزا تۇتۇشقا تاقىتى يەتمەيدىغان ھالدا بولسا، روزا تۇتمىسىمۇ جائىزدۇر. ھەتتا، روزا تۇتسا ئۇ ئادەمگە زىيانلىق ئىكەنلىكى جەزملەشسە، روزا تۇتماسلىقى ۋاجىپتۇر.

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا بۇ ئۈممەتتىن مۇشەققەتنى كۆتۈرۈۋەتكەن: ﴿ئاللاھ سىلەرگە دىندا ھېچقانداق مۇشكۈللۈكنى قىلمىدى (سىلەرنى سىلەر تاقەت قىلالمايدىغان ئىشلارنى قىلىشقا تەكلىپ قىلمىدى)﴾ (ھەج: 78).

(1) «مۇسلىم»، 1891 - ھەدىس.

(2) ئەبۇ ھۇرەيرە ئابدۇرراھمان ئىبنى سەخر ئەددەۋسەي (أَبُو هُرَيْرَةَ عِبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ صَخْرٍ الدَّؤَسِيُّ) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ھ. بۇرۇن 19 - ھ. 59 / م. 603 - 678) _ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەييەردىكى ۋاقتىدا (ھ. 6 / م. 628) يېنىغا كېلىپ مۇسۇلمان بولغان ۋە ئۈچ يىل بويىچە رەسۇلۇللاھنىڭ يېنىدا مۇقىم تۇرغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى بەرىكىتىدىن ئەستە تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتى ئىنتايىن يۇقىرى بولغان. 5,374 ھەدىس بىلەن ئەڭ كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان يەتتە ساھابىنىڭ تۇنجىسى. ھەزرىتى ئۆمەر دەۋرىدە بەھرىمىگە ۋالىي بولغان. _ ت.

(3) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 6087 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1111 - ھەدىس.

كىمكى ھالى قاتتىق خارابلىقتىن روزا تۇتالمىغان بولسا، ئەھۋالى ياخشىلانغان ۋاقتتا تۇتالمىغان كۈنلەرنىڭ قازاسىنى قىلدۇ. روزا تۇتۇپ قالسا، ئۆزىدىن ياكى بالىسىدىن ئەندىشە قىلىدىغان ھامىلدار ئايال ياكى بالا ئېمىتىدىغان ئانا روزا تۇتۇش زىيانلىق كىشىنىڭ ھۆكۈمىگە چۈشىدۇ. رەسۇلۇللاھ: «ئاللاھ تائالا يولۇچىدىن روزا بىلەن نامازنىڭ يېرىمىنى، ھامىلدار ياكى بالا ئېمىتكۈچىدىن روزىنى كۈتۈرۈۋەتتى»⁽¹⁾ دېگەن.

ئون بىرىنچى: روزا تۇتۇشقا كۈچى يەتمەيدىغان ياشانغانلار ۋە ساقايىماس كېسەللەرگە روزا تۇتۇش ۋاجىپ ئەمەستۇر. لېكىن روزا تۇتالمىغان ھەربىر كۈنلۈك روزىنىڭ ئورنىغا بىر مىسكىننى توغۇزۇشى ۋاجىپتۇر. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿روزىنى (قېرىلىق ياكى ئاجىزلىق تۈپەيلىدىن مۇشەققەت بىلەن) ئاران تۇتىدىغان كىشىلەر تۇتمىسا، (كۈنلۈك روزىسى ئۈچۈن) بىر مىسكىن توغۇدەك تاماق فىدىيە بېرىشى لازىم﴾^(بەقەرە: 184) دېگەن ئايىتىنى ئوقۇدى ۋە مۇنداق دېدى: «بۇ ئايەتنىڭ ھۆكۈمى كۈچكە ئىگە. ياشانغانلىق سەۋەبىدىن روزا تۇتۇشقا كۈچى يەتمىگەن بوۋاي - مومايلار ھەربىر كۈنلۈك روزىنىڭ ئورنىغا بىر مىسكىننى توغۇزىدۇ».

بىرنەرسىنى پەرق ئېتەلمەيدىغان ۋە ئاغزىدىن چىققانى بىلمەيدىغان ياشانغانلارغا كەلسەك، ئۇلارغا _ ئىلاھىي تەكلىپ ساقىت بولغانلىقى ئۈچۈن _ روزا تۇتۇشمۇ، فىدىيە بېرىشمۇ ۋاجىپ ئەمەس.

ئى ئاللاھ! بىزنى دىنىمىزنى توغرا چۈشىنەلەيدىغانلاردىن قىلغىن. بىزگە مەنپەئەتلىك نەرسىلەرنى ئۆگىتىپ قويغىن. بىزگە ئۆگەتكەن نەرسىمىز بىزگە مەنپەئەتلىك قىلىپ بەرگىن. ئىلىمىمىزنى زىيادە قىلىپ بەرگىن... ئامىن!

(1) «نەسائى»، 2275 - ھەدىس. ئالبانى: «ھەسەن» دېگەن.

رامازاندىكى كېچىلىك ئىبادەتلىرىڭىز

مۇئمىنگە شەرەپ كەلتۈرگۈچى كېچە نامىزى كۆكلەرنىڭ ئەمىنى بولمىش جىبرىل ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن يەر يۈزىنىڭ ئەمىنى بولغان مۇھەممەد مۇستافا ئەلەيھىسسالامغا ئېلىپ كېلىنگەن بىر ھەقىقەتتۇر. جىبرىل ئەلەيھىسسالام مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلگەندە شۇنداق دېگەن: «ئەي مۇھەممەد! خاھلىغىنىڭچە ياشا، ھامىنى ۋاپات بولسەن، خاھلىغان كىشىنى ياخشى كۆر، ھامىنى ئۇنىڭدىن ئايرىلسەن، خاھلىغىنىڭچە ئەمەل قىل، نەتىجىسىنى كۆرىسەن. بىلگىنىكى، مۇئمىننىڭ شەرىپى كېچىسى قىيامدا تۇرۇشتۇر، ئىززىتى ئىنسانلاردىن بەھاجەت بولۇشتۇر»⁽¹⁾. شۇڭا رامازان كېچىلىرى قىيامدا تۇرۇش باشقا كېچىلەردە قىيامدا تۇرغانغا ئوخشىمايدۇ، رامازان كېچىلىرىدىكى قىيام شەرەپ ئۈستىگە شەرەپتۇر.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام رامازان كېچىلىرىنى قۇرئان بىلەن ئۆتكۈزەتتى، جىبرىل ئەلەيھىسسالاممۇ رامازان كېچىلىرىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن «قۇرئان كەرىم» نى تىلاۋەت قىلىپ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن پەيغەمبىرىمىزنىڭ يېنىغا كېلەتتى ۋە قۇرئاندىن دەرس قىلىشاتتى. ھەدىس شەرىپتە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئىنسانلارنىڭ ئەڭ سېخىسى ئىدى. بولۇپمۇ، رامازاندا جىبرىل ئەلەيھىسسالام بىلەن كۆرۈشكەندە، تېخىمۇ سېخى بولۇپ كېتەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رامازان ئېيىنىڭ ھەر كېچىسى جىبرىل ئەلەيھىسسالام بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۆزئارا قۇرئان ئوقۇشاتتى. شۇنى كېسىپ ئېيتىش

(1) ھاكىم: «ئەلمۇستەدرەك»، 7921 - ھەدىس. زەھەبىي: «سەھىھ» دېگەن. ئالبانىي: «ئەسلىسىلەتۇسسەھىھ»، (1903) «ھەسەن» دېگەن.

مۇمكىنكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ياخشىلىق قىلىشتا سالقىن شامالدىنمۇ سېخىي ئىدى»⁽¹⁾.

سەلەفلەرمۇ رامازان كېچىلىرىدە قۇرئانى ئالاھىدە كۈتۈۋالاتتى. ئۇلار بۇ ئايدا باشقا ئايلازغا سېلىشتۇرغاندا ئۇزۇنراق قىيامدا تۇراتتى. سەلەفلەردىن بەزىلەر قۇرئانى بىر ئاي رامازاننىڭ كېچىلىرىدە ئوقۇپ بىر قېتىم تامام قىلسا، بەزىلىرى ئون كېچىدە، يەنە بەزىلىرى يەتتە كېچىدە تاماملاتتى، ھەتتا ئۈچ كېچىدە بىر قېتىم تاماملايدىغانلارنىمۇ بار ئىدى⁽²⁾.

رامازان كېچىلىرىدە قىيامدا تۇرۇشنىڭ باشقا ۋاقىتتىكىگە قارىغاندا پەزىلىتى كۆپ بولۇپ، بۇ توغرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى رامازاندا چىن ئىشىنىش بىلەن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ قىيامدا تۇرسا، ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىدۇ»⁽³⁾. بۇ يەردىكى ئىشىنىش ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلىش بولسا ئاللاھنىڭ شۇ مۇكاپاتنى بېرىدىغانلىقىنى چىن دىلدىن تەستىق قىلىپ ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلىپ، ئاللاھقا ئىخلاسمەنلىك بىلەن تەلپۈنگەن ھالدا، رامازان كېچىلىرىنى ئىبادەت ۋە قىيام بىلەن ئۆتكۈزۈش دېمەكتۇر.

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم رامازاننىڭ بەزى كېچىلىرى ساھابىلىرى بىلەن بىللە قىيامدا تۇرغان بولۇپ، كېيىنچە ئۈممىتىگە پەرز بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ تەرك ئەتكەن، بۇ ھەقتە رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: «سەلەرگە پەرز قىلىنىشىدىن ئەنسىرەپ قالدىم»⁽⁴⁾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇپ، ۋەھىي ئۈزۈلگەندىن كېيىن، «پەرز قىلىنىشىدىن» خاتىرجەم بولۇنغان ۋاقىتتا ئۆمەر⁽⁵⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆبەي ئىبنى

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 6 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 2308 - ھەدىس.

(2) ئابدۇرراھمان ئەلئاسمىي: «ۋەزائىفۇ رامىزان»، 43 - بەت.

(3) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 37 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 759 - ھەدىس.

(4) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 924 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 761 - ھەدىس.

(5) ھەزرىتى ئۆمەر ئىبنى ئەلخەتتاب ئەلئەدەۋىي ئەلقۇرەشىي (عَمْرُ بْنُ الْخَطَّابِ الْعَدَوِيُّ الْقُرَشِيُّ) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ئەبۇ ھەفىس) (ھ. بۇرۇن 40 - ھ. 23 / م. 583 - 644) _ پەيغەمبەر =

كەئب⁽¹⁾ ۋە تەمم ئەددارىي⁽²⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنى كىشىلەرگە رامازان كېچىلىرىدە ناماز ئوقۇپ بېرىشكە بۇيرۇدى، بۇلار جامائەتكە ئىمام بولغىنىدا بىر رەكئەتتە يۈز ئايەت ئەتراپىدا ئوقۇيتتى، ھەتتاكى كىشىلەر قىيامنىڭ ئۇزۇنلۇقىدىن ھاسىلارغا تايىنىۋالاتتى، جامائەت پەقەت سوھۇرلۇق ۋاقتىدا قايىتاشتى.

پۈتۈن كېچە قىيامدا تۇرۇش يۈكسەك ھىممەت ئىگىلىرىغا بەجا كەلتۈرەلەيدىغان ئىش بولۇپ، بۇ خىل ھىممەت زامانىمىز كىشىلىرىدە ئازلاپ كەتتى، قىيامنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقى - ئىمام ئەھمەد بايان قىلغاندەك - جامائەتنىڭ تاقىتىگە يارىشا بولىدۇ. پۈتۈن كېچە داۋام قىلىدىغان قىيام ھەققىدە ئىمام ئەھمەدتىن سورالغاندا، ئۇ: «بۇ مۇشەققەتلىك بىر ئىشتۇر. بولۇپمۇ تۈن قىسقا كۈنلەردە كىشىلەرنىڭ تاقىتىگە يارىشا بولغىنى ئەقىلگە مۇۋاپىق» دېگەنكەن.

ئىمام ئەھمەد رامازاندا جامائەتكە ناماز ئوقۇپ بېرىدىغان بەزى شاگىرتلىرىغا: «بۇلار ئاجىز كىشىلەردۇر» دېيىش ئارقىلىق جامائەتكە كۆيۈمچانلىق قىلاتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار جامائەتكە يىگىرمە يەتتىنچى كېچىسى قۇرئاننى تامام قىلىپ بېرەتتى⁽³⁾.

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، قۇرئاننى يىگىرمە يەتتە كېچىدە ياكى ئوتتۇز كېچىدە تامام قىلىش ئاجىزلارغا ماس كېلىدۇ. لېكىن، زامانىمىزدىكى ئاجىزلىق

=ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەڭ كاتتا ساھابىلىرىدىن بىرى ۋە راشىد خەلىپىلەرنىڭ ئىككىنچىسى (م. 634 - 644)، ئىسلام تارىخىدا زور تەسىر قالدۇرغان زات. «ئەلفاروق» نامى بىلەن مەشھۇردۇر. ھ. 23 - يىلى 23 - زۇلھەججە بامدات ناماز ئوقۇۋاتقان پەيتىدە كەينىدىن خەنجەر سېلىنغان، 26 - زۇلھەججە / م. 644 - يىلى 3 - نويابىردا ۋاپات تاپقان. _ ت.

(1) ئۇبەي ئىبنى كەئب ئىبنى قەيس ئەلئەنساىي (أَبِي بِن كَعْبِ بْنِ قَيْسِ الْأَنْصَارِيِّ) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ئەبۇلمۇنزىر، ئەبۇتۇفەيىل) (ھ. ؟ - 30 / م. ؟ - 653) _ ئىككىنچى «ئەققەبە بەيئىتى»گە ۋە بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان زات. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەھىي كاتىبلىرىدىن بىرى، ساھابە قارىيلارنىڭ پېشۋاسى. _ ت.

(2) تەمم ئىبنى ئەۋس ئەددارىي ئەلئەستىينىي (تَمِيمُ بْنُ أَوْسِ بْنِ خَارِجَةَ الدَّارِيِّ الْفَيْسَطِيْنِيِّ) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: (ئەبۇ رۇقەييە) (ھ. ؟ - 40 / م. ؟ - 660) _ ھىجرىيە 9 - يىلى مۇسۇلمان بولغان ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن غازاتلارغا قاتناشقان ساھابە. خەلىپىلەر دەۋرىدىمۇ غازاتلارغا قاتناشقان، قارىي، ئابد، مەشھۇر ساھابىلەرنىڭ بىرىدۇر. _ ت.

(3) ئابدۇرراھمان ئەلئاسمىي: «ۋەزائىفۇ رامازان»، 39 - بەت. بۇ ئەسەر ئەللامە ئىبنى رەجەب ئەلھەنەيلىنىڭ: «لەتائىفۇل مەئارىف» ناملىق ئەسىرىنىڭ مۇختەسەرى (ئىخچاملاشتۇرۇلغىنى) دۇر.

ھەسسەلەپ ئېشىپ كەتتى، بەزىدە ئىمامدىن بىر رەكئەتتە بىرقانچە ئايەتتىن ئارتۇق ئوقۇماسلىقنى تەلەپ قىلىدىغان كىشىلەرنى كۆرۈپ قالغىمىز. ھەتتا بەزىلەر ئىمام بىلەن بۇ بىرقانچە ئايەتلىك نامازغا تۇرغىنىدىمۇ، دۇنيانىڭ ئۆتكۈنچى لەززەتلىرى ۋە ئەرزىمەس ماتالىرىنى قوغلىشىپ، ئىككى ياكى تۆت رەكئەتتىن كېيىنلا نامازدىن قايتىپ كېتىشىدۇ، ئەگەر ئۇلار ئىمام نامازنى تامام قىلغانغا قەدەر سەبىر قىلغان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇلار ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەۋەر بەرگەندەك، پۈتۈن كېچە قىيامدا تۇرغاننىڭ ساۋابى يېزىلغان بولاتتى. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر قېتىم ساھابىلىرى بىلەن كېچىنىڭ ئۈچتىن بىرىگىچە، يەنە بىر قېتىم تۈن يېرىمىگىچە قىيامدا تۇردى، ساھابىلەر:

– ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، كېچىنىڭ قالغان قىسمىدىمۇ بىز بىلەن قىيامدا تۇرغان بولسىڭىزچۇ! – دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جاۋابەن:

– بىر كىشى ئىمام قايتقانغا قەدەر بىللە ناماز ئوقۇغان بولسا، ئۇ كىشى ئۈچۈن كېچىنىڭ قالغان قىسمىنىڭمۇ ساۋابى يېزىلىدۇ، – دېدى⁽¹⁾.

بۇ پەزىلەت ئىمام نامازنى تامام قىلغانغا قەدەر ئىمام بىلەن بىرلىكتە تۇرغان كىشىگە خاستۇر. ئىمام ئىبنى رەجەب بۇ ھەدىس ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىس كېچىنىڭ ئۈچتىن بىرىدە قىيامدا تۇرۇش بولسۇن ياكى تۈن يېرىمىگىچە قىيامدا تۇرۇش بولسۇن، پەقەت ئىمام بىلەن بىرلىكتە قىيامدا تۇرغاندىلا پۈتۈن كېچە قىيامدا تۇرغاننىڭ ساۋابى يېزىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، ئىمام ئەھمەد بۇ ھەدىسكە بىنائەن ئىمام قايتمىغۇچە نامازدىن قايتمايتتى»⁽²⁾.

رامازاندا قىيامدا تۇرۇش روزىنىڭ روھى بولغاچقا، ئىماملىرىمىز قۇرئاننى كېچە قىيامدا تاماملاش خۇسۇسىدا يەڭگىل بولۇش بىلەن كىشىلەرگە ئۈلگە بولۇشاتتى. كېچە قىيامدا يالغۇز تۇرغان كىشى ئۇزۇن تۇرۇۋالسا ياكى بىر جامائەتكە ئىمام بولۇپ

(1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 20910 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 1375 - ھەدىس؛ «ترمىزىي»، 806 - ھەدىس؛ «نەسائىي»، 1605 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(2) ئابدۇرراھمان ئەلئاسمىي: «ۋەزائىفۇ رامزان»، 40 - بەت.

بەرگەندە جامائەت ئۇكىشىگە ئىقتىدا قىلىپ ئۇزۇن ئوقۇشىغا كۆنگەن بولسا ھېچقىسى يوق. ئىمام ئىبنى رەجەب مۇنداق دەيدۇ: «قرائەتنى ئۇزۇن قىلىشنى خاھلىغان كىشى ئۆزى يالغۇز ئۇزۇن ئوقۇۋالسۇن، باشقىلارغا ناماز ئوقۇپ بەرگىنىدە ئۇلارمۇ ئۇكىشىگە ئىتائەت قىلىپ ئۇزۇن ئوقۇشىغا رازى بولسا ئۇمۇ مەيلى»⁽¹⁾.

روزىنىڭ روھلىرى بولغىنىدەك، كېچە قىيامىنىڭمۇ مەلۇم روھلىرى بار، قىيامنىڭ روھى ئاللاھتىن ھەقىقىي قورقۇش، تەسلىمىيەت ۋە خۇشۇدۇر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەھەججۇد نامازلىرىدا شۇنداق ئىدى: «ئازاب ئايەتلىرىگە كەلگىنىدە توختاپ ئاللاھتىن پاناھ تىلەيتتى، رەھمەت ئايىتىگە كەلسە توختاپ ئاللاھنىڭ رەھمىتىنى سورايتتى»⁽²⁾. ھازىر بولسا كۆپىنچە ئىماملار تەراۋىپ نامىزىغا تۇرغىنىدا ئۆزىنىڭ شۇ تاپتا قايسى نامازنى ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرماي تۇرۇپلا ياكى ھېكمىتىنى چۈشەنمەستىنلا ئوقۇيدۇ، قەلب تەسكىنلىكى نامازنىڭ بىر رۇكىنى، قەلبنىڭ ھازىر بولۇشى مەقسىتى بولسىمۇ، سەجدە ۋە رۇكۇلىرىدا قەلبى تەسكىنلىك تاپالمايدۇ. چۈنكى، قەلب تەسكىنلىكى ئالدىراپ - تېنەپ ئوقۇلغان نامازدا ھاسىل بولمايدۇ.

بىلىشىمىز كېرەككى، رۇكۇ - سەجدىلەرنى خۇشۇ بىلەن ئادا قىلىپ قرائەتنى قىسقا قىلىش مەكرۇھ دەرىجىسىدىكى تېزلىك بىلەن ئوقۇلغان قرائەتتىن ئەۋزەلدۇر؛ ئۇزۇن قرائەت ۋە قەلب تەسكىنلىكى بىلەن ئوقۇلغان ئون رەكئەت ناماز مەكرۇھ ھالەتتىكى ئالدىراپ ئوقۇلغان يىگىرمە رەكئەت نامازدىن ياخشىدۇر؛ چۈنكى نامازنىڭ روھى قەلبنىڭ ئاللاھقا پۈتۈنلەي يۈزلىنىشىدۇر. ئۆزى ئاز، ئەمما سۈپەتلىك نەرسىلەر ئۆزى كۆپ، لېكىن لايىقەتسىز نەرسىلەردىن ياخشىدۇر. شۇنىڭدەك تەرتىل بىلەن قرائەت قىلىش تېز ئوقۇشتىن ئەۋزەلدۇر، مۇباھ قىلىنغان تېزلىك ھەرىپلەردىن ھېچنەرسىنى چۈشۈرۈپ قويماسلىق بولۇپ، بەزى ھەرىپلەر چۈشۈپ قالغۇدەك دەرىجىدە تېز ئوقۇش جائىز ئەمەستۇر. ئەلبەتتە ئارقىسىدىكى جامائەت پايدىلىنالىغۇدەك شەكىلدە ئوچۇق قرائەت قىلىش تېخىمۇ ياخشى⁽³⁾.

(1) ئابدۇرراھمان ئەلئاسمىي، يۇقىرىقى مەنبە، ئوخشاش بەت.

(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 23460 - ھەدىس؛ «نەسائىي»، 1132 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(3) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 42 - بەت.

ئەي قىيامدا تۇرغۇچى روزىدار قېرىندىشىم! قىيامدا تۇرغىنىڭىزدا ئاللاھنىڭ مۇنۇ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىۋاتقانلىقىڭىزنى ئەسلىك: ﴿ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا، يەنى نامازدا ئىتائەتمەنلىك بىلەن تۇرۇڭلار﴾ (بەقەرە: 238). قەلبىتە ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش بولمىسا، نامازدىكى قىيامنىڭ بىر ئۆزى كۇپايە قىلمايدۇ. سىز ئاللاھنىڭ ئالدىدا قىيامنى ئۇزۇن ھېس قىلغىنىڭىزدا، دەرھال ئىنسانلارنىڭ قىيامەت كۈنىدىكى ئەللىك مىڭ يىللىق ئۇزۇنلۇقتا تۇرۇشىنى ئەسلىك! چۈنكى، ھاياتىڭىزدا ئاللاھ ئۈچۈن قانچىلىك قىيامدا تۇرغان بولسىڭىز مەھشەر كۈنىدىكى تۇرۇشىڭىز شۇنچىلىك مىقدارىدا ئاسانلاشتۇرۇلدى.

كېچىنىڭ يېرىمىدا ياكى ئاخىرقى ئۈچتىن بىرىدە ئاللاھ تائالا دۇنيا ئاسمىنىغا چۈشۈپ مۇنداق دەيدۇ: «سورايدىغانلار بارمۇ؟ بېرىلىدۇ، دۇئا قىلىدىغانلار بارمۇ؟ ئىجابەت قىلىنىدۇ، مەغپىرەت تەلەپ قىلىدىغانلار بارمۇ؟ گۇناھلىرى كەچۈرۈلىدۇ، بۇ تاكى تاڭ ئاتقانغا قەدەر داۋام قىلىدۇ»⁽¹⁾.

ئەي روزىدار قېرىندىشىم! بۈگۈن مۇسۇلمانلىرىمىزنىڭ كېچىسى كۈندۈزگە ئايلاندى، بەزى كېچىلەر قىسمەن ياخشىلىقلار بىلەن ئاۋاتلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، نۇرغۇنلىغان كېچىلەر يەنىلا جىنايەت ۋە يازۇق - مەئسىيەتلەر بىلەن ۋەيران قىلىندى، رامازان كېچىلىرىدە ئىلاھىي رەھمەت چۈشىدىغان ۋاقتلارنى باشقا كېچىلەرنى زايە قىلىۋەتكىنىڭىزدەك، زايە قىلىۋەتمەك. ئەي قېرىندىشىم! ئۆزىڭىزدىن سوراپ بېقىڭ! سىز كېچىنىڭ ئاخىرقى ئۈچتىن بىرىدە نەدە بولسىز؟ ئاللاھ بىلەن ئۇچرىشىشىمۇ ياكى ئاللاھقا مۇناجات قىلىشتىن غەپلەتتە قالغان ئۇيقۇدىمۇ ۋە ياكى ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىش بىلەن تولغان بىرەر سورۇندىمۇ؟

تاڭ ئاتقانغا قەدەر ئۇخلىغان بىر كىشىنىڭ گېپى بولغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇ قۇلىقىغا شەيتان سېيىپ قويغان كىشىدۇر»⁽²⁾ دېگەن ئىدى. ئىتائەتتىن ئۇخلىغان كىشىگە شەيتاننىڭ قىلقى بۇ بولسا، مەئسىيەتتە كېچىنى

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1144 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 758 - ھەدىس.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 3270 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 774 - ھەدىس.

ئۆتكۈزگەن كىشىنى شەيتان نېمىمۇ قىلىۋېتەر - ھە؟! بەزىلەر كېچىنى ئاللاھنىڭ ئىبادىتى بىلەن ئۆتكۈزۈشنى ئېغىر كۆرۈۋاتىدۇ. ھايھات! ئاللاھتىن غەپلەتتە قالغان ئۇزۇن بۇ كېچىنىڭ قانچىلىك قىممىتى بولماقچى!؟

ئىبنى مەسئۇد⁽¹⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا:

— كېچىدە قىيامدا تۇرۇشقا قادىر بولالمايۋاتىمىز، — دېيىشكەندە، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد:

— گۇناھىڭلار سىلەرنى كېچىلىك قىيامدىن مەھرۇم قىپتۇ، — دېگەن.

دەرۋەقە، فۇزەيل ئىبنى ئىياز⁽²⁾ ئېيتقانكى: كېچىدە قىيامدا تۇرۇشقا، كۈندۈزدە روزا تۇتۇشقا قادىر بولالمىساڭ، بىلگىنكى، سەن مەھرۇم كىشىسەن، خاتالىقلىرىڭ سېنى كىشىلەپ قويۇپتۇ.

(1) ئەبۇ ئابدۇرراھمان ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد ئەلھۇزەلى (عَبْدُ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ الْهَضَلِيُّ) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ھ.؟ - 32 / 653) _ ئەۋۋەل ھەبەشىستانغا، كېيىن مەدىنەگە ھىجرەت قىلغان، ئۇزۇن مۇددەت رەسۇلۇللاھنىڭ خىزمىتىدە بولغان ساھابە، تەفسىر شۇناس ۋە قىرائەت شۇناس ئالىم. ھەزرەتى ئۆمەر ۋە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلار خىلافتىدە كۆپەگە قازى بولغان. _ ت.

(2) ئەبۇ ئەلى فۇزەيل ئىبنى ئىياز (الفضيل بن عياض) (ھ. 107 - 187 / م. 726 - 803) _ تېگى ئەرەبلەردىن بولۇپ، ياشلىقىدا ئۆزى تۇغۇلغان يۇرتى ئەببۇرد / ئەببۇرد (ئۆزبېكىستان سەمەرقەند) بىلەن سەرەخس (تۈركمەنىستان) ئارىسىدىكى چۆلدە يول توسار قاراقچىلىق قىلغان، زالالەتتە يۈرگەن كۈنلىرىدە بىر قېتىم مەشۇقسىنىڭ يېنىغا كېتىۋېتىپ، بىر كىشىنىڭ: «مۆمىنلەرگە ئۇلارنىڭ دىللىرى ئاللاھنىڭ زىكرىگە ۋە نازىل بولغان ھەقىقەتكە (يەنى قۇرئان ئايەتلىرىگە) ئېرىيدىغان ۋاقىت يەتمىدۇ؟» (مەدە: 16) دېگەن ئايەتنى ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالىدۇ. بۇ ئايەتنى ئاڭلىغان فۇزەيل: «شۇنداق، ئەي پەرۋەردىگار! دىللىرىمىزنىڭ ئېرىيدىغان ۋاقتى يېتىپ كەلدى!» دەۋىتىدۇ ۋە شۇندىن كېيىن ئىسلامغا ئۆزىنى ئاتاپ خۇراسان رايونىنىڭ دەسلەپكى بۈيۈك سۇفىلىرىدىن بولۇپ قالغان ئاتاقلىق ھەدىس شۇناس ئالىمدۇر. ئۇ ھ. 187 / م. 803 - يىلى ئەتراپىدا مەككەدە ۋاپات بولغان. تۈركىيە دىيانەت ۋاقىفى (TDV) ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى، 13 - جىلد، 208 - 209 - بەتلەر، _ ت.

ئى ئاللاھ! سەن بىلەن يۈزلىشىدىغان ئاخىرەت كۈنىدە
تۇرۇشمىزنىڭ گۈزەل بولۇشى ئۈچۈن دۇنيادا سېنىڭ ئالدىڭدا
تۇرۇشمىزنى گۈزەل قىلغىن! بىزنى دۇنيا خارلىقى ۋە ئاخىرەت
ئازابىدىن ساقلىغىن... ئامىن!

رامازاندىكى ئىخلاسىڭىز

ئاللاھقا بولغان قۇللۇقىڭىزنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئاللاھ ئەرزە ۋە جەللەنىڭ رازىلىقى ۋە ساۋابىنى ئۈمىد قىلغان ھالدا ئاللاھقا ھەقىقىي يۈزلىنىشىڭىز ۋە نىيىتىڭىزنى خالىس قىلىشىڭىز ئەمەللەردە شەرت قىلىنغان ئىخلاسىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئىخلاسى دېگەن، ئەمەل ئۈنىڭىز قوبۇل قىلىنمايدىغان بۈيۈك بىر مەنىگە ئىگە سۆزدۇر، بەلكى ھەرقانداق بىر ئەمەلدە ئىخلاسى قىلىش ۋە قۇرئان، سۈننەتكە ئەگىشىش شەرتتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەلەردىن قايسىڭلارنىڭ ئەمەلدە ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، ئاللاھ ئۆلۈمنى ۋە تىرىكلىكىنى ياراتتى، ئاللاھ غالىبتۇر، (تەۋبە قىلغۇچىنى) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر﴾^(تەبارەك: 2). فۇزەيلى ئىبنى ئىياز - ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي - ﴿أحسن عملا﴾ (ئەڭ ياخشى ئەمەل) دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى ھەققىدە: «ئەڭ خالىس ۋە ئەڭ توغرىسى، ئەمەل ئىخلاسى بىلەن قىلىنىپ توغرا بولمىسا قوبۇل بولمايدۇ، توغرا بولۇپ ئىخلاسى بولمىسا يەنىلا قوبۇل قىلىنمايدۇ. بىر ئەمەلنىڭ قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن ھەر ئىككى شەرت تېپىلىشى كېرەكتۇر. خالىسلىق ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن بولغىنى، توغرىلىق سۈننەتكە ئاساسەن بولغىنىدۇر»⁽¹⁾ دېگەن.

ئەمەل قىلىش ئىرادىمىزنى ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىش ۋە ئۇ زاتتىن ئەجىر تىلەش نىيىتى بىلەن ئىخلاسىنى قولغا كەلتۈرۈشكە يۈزلەندۈرۈشىمىز كېرەك. ئۆتكۈنچى دۇنيانىڭ ئەرزىمەس ماتالىرى ئۈچۈن ئاللاھتىن باشقىنى كۆزلەش قەلب ئەمەللىرىنىڭ ئەڭ ناچىرى بولغىنىدەك، ئاللاھنى ۋە ئاخىرەتنى كۆزلەش قەلب ئەمەللىرىنىڭ ئەڭ شەرەپلىكى ھېسابلىنىدۇ.

(1) «تەفسىرۇ بەغەۋىي»، 4 - توم، 369 - بەت.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى (ئۆزىنىڭ ئەمەلى بىلەن) ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭ ساۋابىنى زىيادە بېرىمىز، كىمكى (ئەمەلى بىلەن) دۇنيانىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلىسە، (ئۇنىڭ تىلىگەن) مەنپەئىتىنىڭ بەزىسىنى بېرىمىز، ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە (ساۋابتىن) ھېچ نېسبە يوقتۇر﴾ (شۇرا: 20).

﴿قىلغان ياخشى ئەمەللىرى بىلەن پەقەت) ھاياتى دۇنيانى ۋە ئۇنىڭ زىبۇ زىننىتىنى (يەنى دۇنيانىڭ نېمەتلىرىنى) كۆزلەيدىغان كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنىڭ ئىچىنى بۇ دۇنيادىلا تولۇق بېرىمىز، دۇنيادا ئۇلارنىڭ ئەجرىدىن ھېچ نەرسە كېمەيتىلمەيدۇ. بۇنداق كىشىلەرگە ئاخىرەتتە دوزاختىن باشقا نەرسە يوقتۇر، ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرى يوققا چىقىرىلىدۇ، قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرى ھېسابقا ئېلىنمايدۇ﴾ (ھۇد: 15 - 16).

ئەزىز ئاللاھ يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى ئاخىرەتنى كۆزلەيدىكەن ۋە مۇئىن بولۇپ ئاخىرەتكە لايىق ئەمەللىرىنى قىلىدىكەن، مۇنداق ئادەملەرنىڭ قىلغان ئەمەلى (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) قوبۇل بولىدۇ﴾ (نۇر: 19).

بۇ ئايەتلەر ۋە بۇلارغا ئوخشىغان باشقا ئايەتلەر كۆرسىتىپ بېرىدۇكى، ھەرقانداق بىر ئەمەلدە ئىرادە ۋە نىيەت ناھايىتى مۇھىمدۇر. چۈنكى، ئەمەللىر نىيەت بىلەن ھېسابقا تارتىلىدۇ ۋە قىيامەت كۈنى نىيەتكە كۆرە تارازغا قويۇلىدۇ. بۇ ھەقتە مەشھۇر بىر مۇتەۋاتىر⁽¹⁾ ھەدىستە رەسۇلۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ھەقىقەتتە ئەمەللىر پەقەت نىيەتلەرگە باغلىقتۇر. ھەر كىشىگە پەقەت نىيەت قىلغىنى بولىدۇ، كىمكى ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ ھىجرەت قىلىدىكەن، كۆزلىگىنىگە ئېرىشىدۇ. كىمكى ئازغىنە دۇنياغا ئېرىشىش ياكى بىر ئايالغا ئۆيلىنىش ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، پەقەت شۇنىڭغا ئېرىشىدۇ»⁽²⁾.

(1) مۇتەۋاتىر ھەدىس (الحدیث المتواتر): لۇغەت مەنىسى «ئارقىمۇئارقا ئۈزۈلمەي كېلىش» دېمەك بولۇپ، ھەدىس ئىلمىدە: سەنەدىنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئارىلىرىدا يالغان ئېيتىشقا كېلىشىۋېلىش ئېھتىماللىقى يوق ھالەتتىكى كۆپ ساندىكى راۋىيلەرنىڭ ئوخشاش ھالەتتىكى كۆپ سانلىق راۋىيلەردىن روۋايەت قىلغان ھەدىسنى كۆرسىتىدۇ. مۇتەۋاتىر ھەدىس:

«لەۋزى مۇتەۋاتىر»، «مەنىسى مۇتەۋاتىر» دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. _ ت.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1907 - ھەدىس.

ئەمەل قانچىلىك ئاز بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، خالىس نىيەت بىلەن قىلىنغان بولسىلا ئاللاھ رەسۇلى ئېيتقان دەك كاتتا مۇكاپاتلىنىپ نەچچە ھەسسە ئەجر بېرىلىدۇ. ھەدىستە: «سەن ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ سەرپ قىلغان ھەرقانداق خىراجىتىڭگە، ھەتتا ئايالىڭنىڭ ئاغزىغا سانغان نەرسىگىمۇ چوقۇم ئەجر ئالسەن»⁽¹⁾ دېيىلگەن. دېمەك، ئەمەللەرنى تېخىمۇ يۈكسەلدۈرۈپ ئۈستۈن دەرىجىلەرگە كۆتۈرۈدىغىنىمۇ ۋە ياكى جەھەننەمنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا چۈشۈرۈۋېتىدىغىنىمۇ دەل شۇ نىيەتتۇر.

ئەمەل گەرچە يۈكسەك بولسىمۇ ئىخلاىس بولمىسا، ئىنساننى ھالاكەتكە باشلايدۇ، بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «قىيامەت كۈنى ئەڭ ئەۋۋەل ھېساب ئېلىنىدىغان كىشىلەرنىڭ بىرىنچىسى شەھىدلەردۇر. بىر شەھىد ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كېلىنىدۇ. ئاللاھ ئۇ كىشىگە بەرگەن نېمەتلىرىنى تونۇتىدۇ، ئۇ كىشىمۇ ئېتىراپ قىلىدۇ، ئاللاھ ئۇ كىشىدىن:

– بۇ نېمەتلەر بىلەن نېمە ئىشلارنى قىلىدىك؟ – دەپ سورايدۇ، ئۇ كىشى:

– ئەي رەببىم! سېنىڭ رازىلىقىڭ ئۈچۈن شەھىد بولغانغا قەدەر ئۇرۇش قىلدىم، – دەپ جاۋاب بېرىدۇ، ئاللاھ تائالا:

– سەن يالغان سۆزلىدىك، پالانى جاسارەتلىك كىشى ئىكەن دېيىلسۇن دەپ ئۇرۇش قىلىدىك، سېنىڭ ئارزۇ قىلغىنىڭ بويىچە شۇنداق دېيىلدى، – دەيدۇ. ئاندىن ئاللاھ تەرىپىدىن ئۇ كىشى يۈزىچىلاپ سۈرۈلۈپ دوزاخقا تاشلىنىشىقا بۇيرۇلىدۇ:

ئىككىنچى بولۇپ، ئىلىم ئۈگەنگەن، ئۈگەتكەن ۋە «قۇرئان كەرىم» ئوقۇغان بىر كىشى ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا كەلتۈرۈلىدۇ. ئاللاھ ئۇ كىشىگە نېمەتلىرىنى تونۇتىدۇ، ئۇ كىشىمۇ ئېتىراپ قىلىدۇ، ئاللاھ ئۇ كىشىدىن:

– بۇ نېمەتلەر بىلەن نېمە ئىشلارنى قىلىدىك؟ – دەپ سورايدۇ، ئۇ كىشى:

(1) «بۇخارىي»، 56 - ھەدىس.

— ئىلىم ئۆگەندىم ۋە ئۆگەتتىم، سېنىڭ رازىلىقىڭ ئۈچۈن قۇرئان ئوقۇدۇم، — دەپ جاۋاب بېرىدۇ، ئاللاھ ئۆكشىگە:

— يالغان سۆزلىدىڭ، سەن ئىلىمنى پالانى كىشى ئالمىگەن ۋە قۇرئان ئوقۇيدىغان قارى ئىكەن دېسۇن دەپ ئۆگەندىڭ، ئەمەلىيەتتە شۇنداق دېيىلدى، — دەيدۇ. ئاندىن ئاللاھ تەرىپىدىن ئۆكشى يۈزىچىلاپ سۇرۇلۇپ دوزاخقا تاشلىنىشقا بۇيرۇلىدۇ:

ئۈچىنچى بولۇپ، ھەرخىل مال - دۇنيا بېرىلگەن بىر باي ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كېلىنىدۇ. ئاللاھ ئۆكشىگە نېمە تلىرىنى تونۇتسۇن، ئۆكشىمۇ ئېتىراپ قىلىدۇ، ئاللاھ ئۆكشىدىن:

— بۇ نېمە تىلەر بىلەن نېمە ئىشلارنى قىلىدىڭ؟ — دەپ سورىدايۇ، ئۆكشى:

— بۇ ماللارنى سەن سەرپ قىلىنىشىنى ياخشى كۆرىدىغان يوللارغا سەرپ قىلدىم، — دەيدۇ، ئاللاھ ئۆكشىگە:

يالغان سۆزلىدىڭ، سەن پالانى سېخى ئىكەن دېيىلىشى ئۈچۈن شۇنداق قىلىدىڭ، ئەمەلىيەتتە شۇنداق دېيىلدى، — دەيدۇ. ئاندىن ئاللاھ تەرىپىدىن ئۆكشىنىڭ يۈزىچىلاپ سۇرۇلۇپ دوزاخقا تاشلىنىشىغا بۇيرۇق قىلىنىدۇ»⁽¹⁾.

ئەي قىيامدا تۇرغۇچى ۋە روزىدار قېرىندىشىم! ئىخلاسىنى ئاددىي بىر ئىش دەپ ئويلاپ قالماڭ، ئۇ ئەمەللەرنىڭ تايانچىدۇر، بەندىلەرنىڭ ياخشى ياكى يامان ئاقىۋەتلىرى ئىخلاسىغا باغلىقتۇر. نىيەتنى خالىس قىلغان كىشى نىجاتلىققا ئېرىشىدۇ، نىيەتنى دۇنياغا قاراتقان كىشى ھالاك بولىدۇ. جۈملىدىن:

سەھل ئەتتەستۇرىي⁽²⁾: «نەپىس ئۈچۈن ئىخلاستىنمۇ مۇشەققەتلىكرەك بىر ئەمەل بولمىسا كېرەك. چۈنكى، ئىخلاستا نەپىسنىڭ نېپسۇسى بولمايدۇ» دەيدۇ:

(1) «مۇسلىم»، 1905 - ھەدىس.

(2) ئەبۇ مۇھەممەد سەھل ئىبنى ئابدۇللاھ ئەتتۇستەرىي (سەھل التستري) (ھ. 203 - 283 / م. 818 - 896) _ بۈيۈك مۇتەسەۋۋىف، مۇفەسسسىر. «تەفسىرۇل قۇرئانىل ئەزىم» قاتارلىق كۆپ ئەسەرلەر قالدۇرغان زات. _ ت.

يۈسۈف ئىبنى ھۈسەين ئەررازىي⁽¹⁾ مۇنداق دەيدۇ: «دۇنيادىكى ئەڭ قىممەتلىك نەرسە ئىخلاستۇر، مەن قەلبىمنى رىيادىن تازىلاش ئۈچۈن كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسەتتىم، لېكىن ئۇ يەنىلا قەلبتە شەكىل ئۆزگەرتىپ ئۈنۈپ چىقىۋاتقاندەك قىلاتتى»؛

مۇتەرىرىف ئىبنى ئابدۇللاھ⁽²⁾ دۇئا قىلىپ: «ئى ئاللاھ، مەن ساڭا تەۋبە قىلىپ، يەنە قايتا سادىر قىلىپ سالغان گۇناھلىرىمدىن مەغپىرەت تەلەپ قىلمەن، سېنىڭ رازىلىقىڭ ئۈچۈن قىلمەن دەپ ۋەدە بېرىپ، ۋەدەمدە تۇرالمىغان ئىشلاردىن مەغپىرەت تەلەيمەن، سېنىڭ رازىلىقىڭنى كۆزلەپ قىلغان، ئاندىن ئۇ ئىشلارغا (سەن) ياخشى بىلسەن) يامان نىيەتلەر ئارىلىشىپ قالغان بولسا سەندىن مەغپىرەت تەلەپ قىلمەن» دەيتتى؛

سۇفيان ئەسسەۋرىي⁽³⁾: «ھېچبىر ئىش بىلەن نىيىتىمنى تۈزىتىشكە ھەپىلەشكەندەك ھەپىلىشىپ باقمىدىم، چۈنكى ئۇ داۋاملىق ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ» دېگەن؛ يۈسۈف ئىبنى ئەسىيات⁽⁴⁾ مۇنداق دەيدۇ: «نىيەتنى بۇزۇقچىلىقتىن پاكلاش كۆپ تىرىشچانلىق تەلەپ قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئەمەل قىلغۇچىلارغا ئەڭ قىيىن ئىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ»⁽⁵⁾.

(1) ئەبۇ يەئقۇب يۈسۈف ئىبنى ھۈسەين ئەللى ئەررازىي (أَبُو يَعْقُوبَ يُونُسَ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ الرَّازِيِّ) (ۋاپاتى ھ. 304 / م. 917) _ مۇھەددىس، زاھىد. زاماندىكى رەي مۇتەسەۋۋىفى. ئىمام ئەھمەدتىن ۋە زۇننۇن ئەلمىسىرىدىن تەلىم ئالغان. جاھان كېزىپ زاھىدلىقنى يايغان زات. _ ت.

(2) ئەبۇ ئابدۇللاھ مۇتەرىرىف ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ئەششەخىر ئەلئامىرىي ئەلبەسرىي (مُطَرِّفُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّيْخِيرِ الْغَامِرِيِّ الْبَصْرِيِّ) (ھ. 2 - 95 / م. 624 - 714) _ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زامانىدا تۇغۇلغان كاتتا تايىتىن. نۇرغۇن ساھابىلەردىن ئىلىم ئالغان. مۇھەددىس، زاھىد ئالىملاردىن. _ ت.

(3) ئىمام ئەبۇ ئابدۇللاھ سۇفيان ئىبنى سەئىد ئىبنى مەسرۇق ئەسسەۋرىي ئەلكۇفىي (سۇفيان بن سعيد الثوري) (ھ. 97 - 161 / م. 715 - 778) _ مۇفەسسىر، مۇھەددىس ۋە زاھىد كىشى، شۇنداقلا ئۆز ئىسمى بىلەن ئاتالغان فىقھ مەزھىبىنىڭ ئىمامى. _ ت.

(4) ئەبۇ مۇھەممەد يۈسۈف ئىبنى ئەسىيات ئىبنى ۋاسىل ئەششەيبانىي ئەلكۇفىي (يُوسُفُ بْنُ أَسْبَاطِ بْنِ وَأَصِيلِ الشَّيْبَانِيِّ) (ۋاپاتى ھ. 195 / م. 811) _ مۇھەددىس، زاھىد. سۇفيان سەۋرىي قاتارلىقلاردىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ھېكمەتلىك سۆزلىرى مەشھۇردۇر. _ ت.

(5) «جامئۇل ئۇلۇم ۋەلھىكەم»، 1 - توم، 84 - بەت.

سەلەف - سالىھلەر ئىخلاسنىڭ كەم بولۇشىنىڭ ئەمەللەرنى يوق قىلىۋېتىشىدىن ئەنسىرەپ ھەرقانداق ئىشتا ئىخلاسمەن بولۇشقا تىرىشچانلىق كۆرسىتەتتى. بىر كىشى نىيەت ئىبنى جۇبەير⁽¹⁾گە: «جىنازىغا قاتناشماسەن؟» دېگەندى. ئۇ جاۋابەن: «سەن نىيەت قىلغاندەك نىيەت قىلىۋالاي» دېدى ۋە بىرئاز تۇرۇۋېلىپ: «ئەمدى ماڭايلى» دېدى⁽²⁾.

ئۇلارنىڭ بۇ خىل ھوشيارلىقىدىن ھەيران قالماڭ، چۈنكى ئۇلار ئەمەللەردە ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن ئىخلاس روھىنى ھازىر قىلىشنىڭ ساۋابىنى ھەسسىلەندۈرىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. ئۇلار ھەسسىلەپ ساۋاب ئېلىش ئۈچۈن نىيەتنى خالىس قىلىشقا قاتتىق ھېرىسمەن ئىدى. جۈملىدىن:

يەھيا ئىبنى ئەبى كەسىر: «ئاللاھ تائالاغا ئەمەلدىنمۇ تېزراق يېتىپ بارىدىغان نىيەتنى ئۆگىنىڭلار» دېگەن.

داۋۇد ئەتتائى⁽³⁾: «پۈتۈن ياخشىلىقلارنىڭ نىيەتنىڭ گۈزەل بولۇشىغا مۇجەسسەملەنگەنلىكىنى كۆردۈڭ، گەرچە ئەمەلگە ئاشۇرمىساڭمۇ، نىيەتنىڭ ياخشى بولۇشى يېتەرلىكتۇر» دەيدۇ.

ئىبنى مۇبارەك⁽⁴⁾: «بەزى كىچىك ئەمەللەرنى نىيەت چوڭايىتىپ بېرىدۇ، بەزى چوڭ ئەمەللەرنى نىيەت كىچىكلىتىۋېتىدۇ»⁽⁵⁾ دېگەن.

(1) ئەبۇ مۇھەممەد نىيەت ئىبنى جۇبەير مۇتەم ئەلقۇرەشى ئەلمەدەنىي (نَافِعُ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ بْنِ عَدِيِّ الْقُرَشِيِّ) (ۋاپاتى ھ. 99 / م. 717) _ مەشھۇر تايىتىن. فەقەھ. _ ت.
 (2) «جامئۇل ئۇلۇم ۋەلەھىكەم»، 1 - توم، 84 - بەت.
 (3) ئەبۇ سۇلايمان داۋۇد ئىبنى نۇسەير ئەتتائىي (أَبُو سُلَيْمَانَ دَاوُدُ بْنُ نُصَيْرِ الطَّائِي) (ۋاپاتى ھ. 162 / م. 779) _ تايىتىنلاردىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان، ئىمام ئەزەمدىن فىقھ ئۆگەنگەن زاھىد زات. _ ت.
 (4) ئەبۇ ئابدۇرراھمان ئابدۇللاھ ئىبنى مۇبارەك ئىبنى ۋازىھ ئەلەھەزەلىي ئەلمەرۋەزىي (عَبْدُ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ بْنِ وَأَحْيَى الْحَنْظَلِيُّ الْمَرْوَزِيُّ) (ھ. 118 - 181 / م. 736 - 797) _ تەقۋادارلىقى ۋە زاھىدلىقى بىلەن تونۇلغان تەبەئى تايىتىن، كاتتا ئالىم، فەقەھ، ھەدىسشۇناس ۋە تىلىشۇناس. ئانىسى خارەزىملىك، ئاتىسى تۈرك ئىدى. بۈگۈنكى تۈركمەنىستاننىڭ مەرۋ شەھرىدە تۇغۇلغان. ئۆمرىنى ئىلىم تەھسىل قىلىش، تىجارەت ۋە جىھاد بىلەن ئۆتكۈزگەن غازىي زات. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە، ئىمام مالىك ۋە ئىمام لەيىس ئىبنى سەئىد قاتارلىق نۇرغۇن كاتتا ئالىملاردىن ئىلىم ئالغان ۋە «جىھاد»، «ئەرزۇھ ۋەرەقائىق (الزهد والرفائق)» قاتارلىق ئەسەرلەرنى قالدۇرغان. _ ت.
 (5) ئەبۇ نۇئەيم: «ھىلىيە تۈل ئەۋلىيائە»، 3 - توم، 70 - بەت.

ئەي روزىدار قېرىندىشىم! رامازان ۋە رامازاندىن باشقا ۋاقتلاردىكى پۈتۈن ئەمەللىرىڭنىڭ قوبۇل بولۇشى قىلىنغان نىيەت ۋە ئۈمىد ئېتىلىگەن ساۋاب بىلەن ئوڭ تاناسپتۇر. خالىس نىيەت ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلىش ئىخلاسىنىڭ ئۆزىدۇر. تۇتۇلغان روزا، كېچىلىك قىيام، قەدر كېچىسىنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزۈش، قۇرئان تىلاۋىتى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا بارلىق دىنىي ئەمەللەردە ئىخلاسى ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلىش شەرتتۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار پەقەت ئىبادەتنى ئاللاھقا خالىس قىلغان، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغان ھالدا (يالغۇز) ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدى. نامازنى ئادا قىلىشقا، زاكاتنى بېرىشكە (بۇيرۇلدى)، ئەنە شۇلار (يەنى ئىبادەت، ئىخلاسى ناماز، زاكاتلار) توغرا دىندۇر﴾^(بەيسىنە: 5). بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق دەيدۇ: «كىمكى رامازاندا چىن ئىخلاسى بىلەن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ قىيامدا تۇرسا، ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىندۇ»⁽¹⁾. يەنە بىر ھەدىستە: «كىمكى قەدر كېچىسى چىن ئىخلاسى بىلەن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ قىيامدا تۇرسا، ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىندۇ. كىمكى رامازاندا چىن ئىشىنىش بىلەن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ قىيامدا تۇرسا، ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىندۇ»⁽²⁾ دېگەن. «چىن ئىشىنىش بىلەن» دېگەننىڭ مەنىسى «بۇ ئىلاھىي تەكلىپ ھەقتۇر» دەپ ئېتىقاد قىلغان دېگەنلىك بولىدۇ، «ساۋاب ئۈمىد قىلىپ» دېگەن سۆز ھەققىدە ئىمام خەتتابىي⁽³⁾ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھنىڭ ساۋابىنى ئارزۇ قىلغان ھالدا، روزىنى ئېغىر كۆرمەي ۋە كۈنلەرنى ئۇزۇن سانماي كۆڭۈلدىن رازى بولۇپ تۇتۇشتۇر»⁽⁴⁾. ئىمام نەۋەۋىي مۇنداق

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 37 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 759 - ھەدىس.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1901 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 760 - ھەدىس.

(3) ئىمام ھەمد ئىبنى مۇھەممەد ئەلخەتتابىي ئەلبۇستىي (الإمام حمد بن محمد بن إبراهيم الخطابي البستي) (ھ. 319 - 388 / م. 931 - 998) _ ئافغانىستاندا تۇغۇلغان كاتتا فەقىھ، مۇھەددىس ۋە لۇغەتشناس. «مەئالىمۇسۇنەن» (سۈنەنۇ ئەبى داۋۇد شەرھى)، «ئەئلامۇسۇنەن» (سەھىھۇل بۇخارىي شەرھى)، «غەربۇل ھەدىس» ۋە «شەرھۇ ئەسمائۇللاھل ھۇسنا» قاتارلىق كۆپلىگەن ئەسەرلىرى بار. _ ت.

(4) ئىبنى ھەجەر: «فەتھۇل بارىي»، 4 - توم، 138 - بەت.

دەيدۇ: «خالايققا كۆرسىتىشنى ۋە ئىخلاسىقا زىت كېلىدىغان ئىشلارنى مەقسەت قىلماي، بىر ئاللاھنىلا مەقسەت قىلىشتۇر»⁽¹⁾.

ئەي روزىدار قېرىندىشىم! ئىبادىتىڭىز ۋە ئىتائىتىڭىزنى قوغداشقا، ئۇلارنى رىيادىن، ماختىنىشتىن ۋە كىشىلەرنىڭ دىققەت ئېتىبارىنى جەلپ قىلىشقا زورۇقۇشتىن ساپ تۇتۇشقا تىرىشىڭ. رەببىئى ئىبنى خۇسەيم⁽²⁾ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ رازىلىقى مەقسەت قىلىنمىغان ھەرقانداق ئىش يوقىلىشقا مەھكۇمدۇر»⁽³⁾.

ئىبنىل جەۋزىي⁽⁴⁾ مۇنداق دەيدۇ: «ئەي مىسكىن! سەن كۈندۈزنى ئاچلىق ۋە ئۈسسۈزلۈك بىلەن، كېچىنى ئۇزۇن رۇكۇ - سەجدىلەر بىلەن ئۆتكۈزگىنىڭگە قاراپلا ئۆزۈڭنى روزا تۇتقۇچى ھېسابلامسەن؟! چۆچۈرنى خام ساناپسەن. سەن قانچىلىك كەمتەر بولالىدىڭ؟ ئاللاھتىن قانچىلىك ئەيمەندىڭ؟ ئۆزۈڭنى رامازان ئېيىدا غەلبە قازانغۇچى روزىدارلاردىن ھېسابلاشقا ئالدىرما! سەن نىيىتىڭنى خالىس، قەلبىڭنى پاكىز قىلىپ، پۈچەك ئەمەللەردىن ساقلىنىدىغان ۋە ئۇلارنى ئارزۇ قىلمايدىغان ھالغا كەلمىگۈچە ھەرگىزمۇ نىجاتلىققا ئېرىشكەنلەر قاتارىدىن بولالمايسەن»⁽⁵⁾.

(1) ئەۋەۋىي: «شەرھۇ سەھىھە مۇسلىم»، 2 - توم، 78 - بەت.

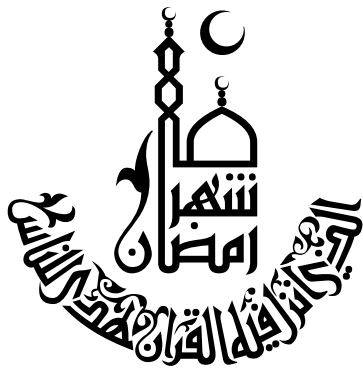
(2) ئەبۇ يەزىد رەببىئى ئىبنى خۇسەيم ئىبنى ئائىز ئەسسەۋرىي ئەلكۇفىي (الرَّبِيعُ بْنُ خُثَيْمِ بْنِ عَائِذِ أَبُو يَزِيدَ التَّوْرِيُّ) (ھ. 65 / م. 685 - يىلدىن بۇرۇن ۋاپات تاپقان) _ كاتتا تابىئىن، ھەزرىتى ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شاگىرتى ۋە كۇفە مۇھەددىسى. تەقۋادارلىقى ۋە ئىبادەتكۈيلىقى بىلەن تىللاردا داستان بولغان زات. _ ت.

(3) زەھەبىي: «سىيەرۇ ئەئلامىن نۇبەلا»، 4 - توم، 259 - بەت.

(4) ئەبۇلفەرەج ئىبنىل جەۋزىي جامالۇددىن ئابدۇرراھمان ئىبنى ئەلى ئىبنى مۇھەممەد ئەلباغدادىي (ابنُ الْجَوْزِيِّ جَمَالُ الدِّينِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ عَلِيِّ الْبَغْدَادِيِّ) (ھ. 510 - 597 / م. 1116 - 1201) _ نەسەبى ھەزرىتى ئەبۇبەكرىگە تۇتىشىدۇ. ئاتاقلىق مۇھەددىس، تارىخچى، فەقىھ، ھەنەبەلىي مەزھەب ئالىملىرىدىن. «زادۇل مەسر» (تەفسىر)، «تەلبىسۇ ئىبلىس (شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشى)» ۋە «سەيدۇل خاتىر (ئوي - پىكىر مەھسۇللىرى)» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ مۇئەللىفى. _ ت.

(5) «بۇستانۇل ۋائىزىن»، 315 - بەت.

ئى ئاللاھ! پۈتۈن ئەمەللىرىمىزنى سالىھ ئەمەللەردىن قىلىپ
بەرگىن! كىشىلەر ئۈچۈن ئەمەس، پەقەت سېنىڭ رازىلىقىڭ ئۈچۈن
بولغان خالىس ئەمەللەردىن قىلىپ بەرگىن! بۇ مۇبارەك ئايدا ئىمان
ئېيتقان ۋە ساۋاب تۈمۈد قىلغان ھالدا روزا تۇتۇشىمىزغا ۋە قىيامدا
تۇرۇشىمىزغا ياردەم قىلغىن!... ئامىن!

رامازاندىكى ئەگىشىشىڭىز

ئەمەلنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل بولۇشى ئۈچۈن ئىخلاس شەرت قىلىنغاندەك، ئاللاھنىڭ رازى بولۇشى ئۈچۈن قۇرئان ۋە سۈننەتكە ئەگىشىش شەرتتۇر.

ئاللاھنىڭ كىتابى ۋە پەيغەمبەرنىڭ سۈننىتىدىن دەلىل ئېلىنمىغان ھەرقانداق بىر ئەمەل ياكى ئىبادەت رەت قىلىندۇ. بۇ تۈرلۈك ئەمەل ياكى ئىبادەتنىڭ ساھىبى قانچىلىك ئىخلاس قىلسۇن، ھېچقانداق بىر مۇكاپاتقا ئېرىشەلمەيدۇ. بۇ ھەقتە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى دىنىمىزدا ئەسلىدە يوق بولغان بىرەر ئىشنى پەيدا قىلسا، ئۇ ئىش رەت قىلىندۇ»⁽¹⁾ دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا توغرا بىر شەكىلدە ئەگىشىش ئىخلاسنىڭ كاپالىتىدۇر. ئىخلاس بىلەن پەيغەمبەرگە ئەگەشكەن ۋاقىتتا ئەمەل توغرا بولغان ۋە قوبۇل قىلىنىدىغان بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا: ﴿كىمكى پەرۋەردىگارغا مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن (ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ ئازابىدىن قورقىدىكەن) ياخشى ئىش قىلسۇن، پەرۋەردىگارغا قىلىدىغان ئىبادەتكە ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمىسۇن﴾ (كەھف: 110) دەيدۇ.

ئەمەلنىڭ توغرا بولۇشى رەسۇلۇللاھنىڭ يولغا ئەگىشىش بىلەن بولىدۇ، چۈنكى ئۇ يوللارنىڭ ئەڭ مۇكەممىلى ۋە ئەڭ ياخشىسىدۇر.

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 2697 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1718 - ھەدىس.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇتبىلىرىدە مۇنداق دەيتتى: «سۈزلەرنىڭ ئەڭ راست بولغىنى ئاللاھنىڭ كىتابىدۇر، يوللارنىڭ ئەڭ ياخشىسى مۇھەممەدنىڭ يولىدۇر، (ئىبادەتتىكى) ئىشلارنىڭ ئەڭ يامىنى يېڭىدىن پەيدا بولغىنىدۇر»⁽¹⁾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش ئېتىقادى ئىشلاردا، ئىبادەتتە، مۇئامىلىدە ۋە ئەخلاققا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھتىن ئېلىپ كەلگەن خەۋىرىنى تەستىقلاش، بۇيرۇقلىرىغا ئىتائەت قىلىش، توسقانلىرىدىن ۋە چەكلىگەنلىرىدىن يېنىش بىلەن بولىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشتە، نىيەتنىڭ سەمىمىي بولۇشى ئاللاھنىڭ ياخشى كۆرۈشىنى ۋە مەغپىرىتىنى قولغا كەلتۈرىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئېيتقىنكى، ئەگەر سىلەر ئاللاھنى دوست تۇتساڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلاركى، ئاللاھ سىلەرنى دوست تۇتىدۇ، گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾ (ئال ئىمران: 30).

رامازاندا بولسا سىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بولغان مۇھەببىتىڭىزنى پەيغەمبىرىمىز تۇتقاندەك روزا تۇتۇپ، ئۇ زات ئوقۇغاندەك ناماز ئوقۇپ گۈزەل بىر شەكىلدە ئەگىشىش بىلەن ئىسپاتلاشقا چاقىرىلىدىڭىز.

پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئۇشۇ مۇبارەك ئاي ھەققىدە مۇكەممەل بىر يوليورۇقى باردۇر. شۇڭا ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەردىن، ھىدايەت تاپقانلاردىن بولايلى. ھىدايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش بىلەن بولىدۇ. ﴿ھىدايەت تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئەگىشىڭلار﴾ (ئەئراف: 158).

ئىمام ئىبنۇلقەييىم رەھىمەھۇللاھ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ رامازاندىكى سۈننەتلىرىنى تەپسىلىي بىر شەكىلدە بايان قىلغان⁽²⁾. بىز تۆۋەندە ئىخچام ۋە روشەن

(1) «مۇسلىم»، 867 - ھەدىس.

(2) «زادۇل مەئاد»، 2 - توم، 87 - بەت.

نەقىل قىلىمىز. شۇڭا ئۇنىڭغا قوللىنىشنى دىڭ تۇتۇڭ ۋە كۆزلىرىڭىزنىمۇ ئىتائەتكە كۆپرەك يۈزلىنىش نىيىتى بىلەن يوغان ئېچىڭ! ئۇنۇتماڭكى، مۇئىننىڭ نىيىتى ئەمەلدىن ياخشىدۇر، چۈنكى مۇئىن ئەمەلنى مۇكەممەل قىلىشتىن ئاجىز كەلسىمۇ، مۇكەممەللىكتىن باشقىسىنى نىيەت قىلمايدۇ.

ئىبادەتلەرنىڭ تۈرلىرىنى كۆپەيتىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ رامازاندىكى سۈننەتلىرىنىڭ قاتارىدىندۇر. ئۇ زات رامازان ئېيىدا، ئىنسانلارنىڭ ئەڭ سېخىسى بولۇپ كېتەتتى. سەدىقە، ياخشىلىق، قۇرئان تىلاۋىتى، ناماز، زىكىر - تەسبىھ ۋە ئېتىكاپ قاتارلىق ئىبادەتلەرنى كۆپ قىلاتتى. يەنى رامازاندا ئىبادەت ئۈچۈن باشقا ئايلاغا قارىغاندا نەچچە ھەسسە كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتەتتى. بەزىدە، ۋاقىتنى كېچە - كۈندۈز ئىبادەتتە ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئىپتىئام قىلماستىن بىرقانچە كۈن ئۇلاپ روزا تۇتاتتى. لېكىن، ساھابىلەرنى ئۇلاپ روزا تۇتۇشتىن چەكلەيتتى. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مەن سىلەرگە ئوخشىمايمەن، مەن ئاللاھ تەرىپىدىن يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلىنىپ تۇرىمەن»⁽¹⁾ دېگەندى ۋە: «ئۇلاپ روزا تۇتماڭلار، قايسىبىرىڭلار ئۇلاپ روزا تۇتماقچى بولسا، (ئېتىبارلىق يېمەك - سوھۇرلۇققىچە ئۆلسۈن»⁽²⁾ دېيىش ئارقىلىق بىرىنچى كۈندىكى سەھەر ۋاقتىدىن ئىككىنچى كۈندىكى سەھەر ۋاقتىغىچە ئۇلاپ روزا تۇتۇشقا رۇخسەت قىلغانىدى.

ئىپتىئارغا ئالدىراشمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىنىڭ قاتارىدىن بولۇپ، ساھابىلەرنى ئىپتىئارنى بالدۇر قىلىشقا قىزىقتۇراتتى ۋە: «كىشىلەر ئىپتىئارنى قىلىشقا ئالدىراپ تۇرسىلا، مېنىڭ سۈننىتىم بويىچە ئىش قىلغان بولىدۇ»⁽³⁾ دەيتتى. ئۇ زات يەنە سوھۇرلۇق يېيىشكە ھەم سوھۇرلۇقنى مۇمكىنقەدەر كېچىكتۈرۈشكە ئۈندەيتتى ۋە ئۆزىمۇ كېچىكتۈرەتتى.

خورما بىلەن ئېغىز ئېچىشمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىنىڭ قاتارىدىن ئىدى. ئەگەر خورما تاپالمىسا، سۇ بىلەن ئاچاتتى ۋە مۇنداق دەيتتى:

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1922 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1098 - ھەدىس.

(2) «بۇخارىي»، 1963 - ھەدىس.

(3) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1957 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1098 - ھەدىس.

«خورما تاپالغان كىشى ئىپتىئارنى خورما بىلەن، خورما تاپالمىغان كىشى سۇ بىلەن قىلسۇن، چۈنكى سۇ (ئىچ ئەزالارنى) تازىلايدۇ»⁽¹⁾.

شام نامىزىنى ئوقۇشتىن ئىلگىرى ئىپتىئار قىلىش پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننىتى ئىدى. ئېغىز ئاچقان چېغدا ئاللاھقا مەدھىيە ئوقۇيتتى ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلىپ: «ئۆسسۈزۈڭۈز كەتتى، تومۇرلار نەمدەلدى، ئاللاھ خاھلىسا ئەجىر مۇقىملاشتى»⁽²⁾ دەيتتى.

رامازان چارچىسىنىڭ: «ئى ياخشىلىق ئىزدىگۈچى، كەل!»⁽³⁾ دېگەن چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ ئاللاھقا دۇئا قىلىش، يالۋۇرۇش ۋە ئۇنىڭغا يۈزلىنىشتە كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىدىن ئىدى.

رەسۇلۇللاھ روزا تۇتقۇچىنىڭ كەمتەر ۋە ئېغىر - بېسىق بولۇشىنى ياخشى كۆرەتتى. سەت گەپ قىلىشتىن، ۋارقىراپ - جارقىراشتىن، باشقىلارنى تىللاشتىن ياكى تىللىغۇچى بىلەن تەڭ تۇرۇشتىن چەكلەيتتى. ئۇ زات بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «بىرىڭلار روزا تۇتقان بولسا، سەت گەپ قىلمىسۇن، پاسىقلىق قىلمىسۇن، ۋارقىراپ - جارقىرىمىسۇن، ئەگەر بىرى ئۇنى تىللىسا ياكى ئۇنىڭ بىلەن تىللاشسا، (مەن روزىدار) دېسۇن»⁽⁴⁾.

پەيغەمبىرىمىز سەپەر قىلغان ۋاقىتتا بەزىدە روزا تۇتاتتى، بەزىدە تۇتمايتتى. ساھابىلەرنىمۇ تۇتۇش - تۇتماسلىقتا ئىختىيارغا قويۇپ بېرەتتى. دۈشمەنگە يېقىنلاشقان ۋاقىتتا ساھابىلەرنى ئۇرۇش قىلىشتا كۈچلۈك بولسۇن ئۈچۈن ئېغىز ئېچىشقا بۇيرۇيتتى، دۈشمەنگە يېقىنلاپ قالغاندا مۇنداق دېگەندى: «دۈشمىنىڭلارغا يېقىنلىشىپ قالدىڭلار. تېخىمۇ كۈچلۈك بولۇشۇڭلار ئۈچۈن»

(1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 15798 - ھەدىس؛ «تىرمىزىي»، 695 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 2355 - ھەدىس؛ «ئىبنى خۇزەيمە»، 2066 - ھەدىس. ئىبنى خۇزەيمە ۋە ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.
 (2) «ئەبۇ داۋۇد»، 2357 - ھەدىس؛ «سۇننە نۇددارە قۇتئى»، 2 - توم، 185 - بەت؛ ھاكىم: «ئەلمۇستەدرەك»، 1 - توم، 422 - بەت. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.
 (3) «تىرمىزىي»، 682 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.
 (4) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1904 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1150 - ھەدىس.

روزاڭلارنى بۇزۇشڭلار ياخشىدۇر»، بۇ بىر رۇخسەت ئىدى. ئاندىن باشقا بىر يەرگە كەلگەندە مۇنداق دېگەندى: «سىلەر سەھەر ۋاقتىدا دۈشمىنىڭلارغا ھۇجۇم قىلسىلەر، كۈچلۈك بولۇشۇڭلار ئۈچۈن روزا تۇتماڭلار»⁽¹⁾. دېمەك، بۇ كەسكىن بۇيرۇق ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەپەر قىلغان ۋاقتتا روزا تۇتقۇچى ئېغىز ئاچسا بولىدىغان مۇساپىنى ئۆلچەپ يۈرمەيتتى. ساھابىلەر سەپەرگە ئاتلانغان ۋاقتلىرىدا مەھەللىدىن چىقىپ كەتكەن - كەتمىگەنلىكى بىلەن ھېسابلاشمايلا ئېغىزلىرىنى ئاچاتتى ۋە بۇنداق قىلىشنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتى ئىكەنلىكىنى خەۋەر بېرىشكەن ئىدى. مەسىلەن، مۇھەممەد ئىبنى كەئب⁽²⁾ مۇنداق دەيدۇ: «مەن رامازاندا ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كەلسەم، ئۇ سەپەرگە چىقماقچى بولۇپ تۇرغانىكەن. تۈگىسىنى جابدۇتۇپ، سەپەر كىيىمىنى كىيگەندىن كېيىن، تاماق ئەكەلدۈرۈپ يېدى. مەن:

— (سەپەردە روزا تۇتماسلىق) سۈننەتمۇ؟ — دەپ سورىغانىدىم:

— سۈننەت، — دېدى، ئاندىن ئۇلىغىغا مىندى»⁽³⁾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈنۇپ ھالىتىدە سوھۇر ۋاقتى كىرىپ قالسا، ئەۋۋەل سوھۇرلۇق يەپ، ئاندىن يۇيۇناتتى⁽⁴⁾. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام روزىدار ۋاقتلىرىدا بەزى ئاياللىرىنى سۆيگەن ۋە روزىدارنىڭ ئايالىنى سۆيۈشنى تاھارەت ئالغۇچىنىڭ ئېغىزىنى چايقىشىغا ئوخشاتقان ئىدى. بۇ ھەقتە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «مەن روزىدار تۇرۇپ، نەپسىمگە ئىگە بولالماي ئايالىمنى سۆيۈپ قويدۇم. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا:

(1) «مۇسلىم»، 1120 - ھەدىس.

(2) ئەبۇ ھەمزە مۇھەممەد ئىبنى كەئب ئىبنى سۇلەيم ئەل قۇرازىي (مۇھەممەد بن كەب القىزىي) (ھ. 40 - 108 / م. 661 - 726) _ ھەزرىتى ئەللىنىڭ خىلاپەتنىڭ ئاخىرقى يىلى كۈفەدە تۇغۇلغان مۇفەسسەر تاپتىن. _ ت.

(3) تىرمىزىي: («ئەسسۇنەن»، 799 - ھەدىس) «ھەسەن» دېگەن.

(4) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1932 - ھەدىس; «مۇسلىم»، 1109 - ھەدىس.

— ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! مەن بۈگۈن چوڭ ئىشتىن بىرنى قىلىپ سالدېم،
 روزىدار تۇرۇپ ئايالىمنى سۆيۈم، — دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

— ئېيتىپ باققىنە، سەن روزىدار تۇرۇپ ئاغزىڭغا سۇ ئېلىپ چايقىسالت، بىر
 نېمە بولامدۇ؟ — دېدى. مەن:

— ھېچنېمە بولمايدۇ، — دېدىم. رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالاممۇ:

— شۇنىڭدەكلا، ھېچ ئىش بولمايدۇ، — دېدى»⁽¹⁾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام روزىدار ھالىتىدە چىشىنى مسۇڭلاپ، بېشىغا سۇ
 تۆكەتتى. ئۇسسۇزلۇق ياكى قاتتىق ئىسسىق سەۋەبىدىن بېشىغا سۇ تۆككەنلىكى
 رىۋايەت قىلىنغان⁽²⁾. رەسۇلۇللاھ روزىدار ھالىتىدە ئېغىزىنى چايقاتتى ۋە بۇرۇنغا سۇ
 ئالاتتى. لېكىن، روزىدارنى بۇرۇنغا سۇ ئېلىشتا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن
 چەكلىگەن ئىدى.

لەقىت ئىبنى سەبرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رەسۇلۇللاھدىن:

— ئى رەسۇلۇللاھ! تاھارەت ھەققىدە سۆزلەپ بەرسىلە، — دەپ سورىغاندا،
 رەسۇلۇللاھ:

— تاھارەتنى كامىل ئال، بارماقلىرىڭنىڭ ئارىسىغا سۇ ئۆتكۈزگىن. روزىدار
 ھالەتتىن باشقا ۋاقىتتا بۇرۇنۇڭغا سۇنى قاتتىق ئالغىن، — دېگەن⁽³⁾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەپەردە بولسۇن ياكى بولمىسۇن، كېچىنىڭ قىيامىنى
 تەرك ئەتمەيتتى. ئۇخلاپ قالسا ياكى سالامەتلىك سەۋەبلىك كېچىسى تۇرالمىسا،

(1) «ئىبنى خۇزەيمە»: «ئەسسەھىي»، 1999 - ھەدىس) «سەھىي» دىگەن. «ئەبۇ داۋۇد»،
 2385 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىي» دېگەن.

(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 15473 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 2367 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىي»
 دېگەن.

(3) «ئەبۇ داۋۇد»، 142 - ھەدىس؛ «نەسائىي»، 1 - توم، 87 - بەت. ئىبنى خۇزەيمە
 «ئەسسەھىي»، 150 - ھەدىس)، نەۋەۋىي ۋە زەھەبىي رەھىمەھۇللاھلار: «سەھىي» دېگەن.

كۈندۈزى ئون ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېچىدىكى قىيامى ئون بىر رەكئەت ياكى ئون ئۈچ رەكئەت ئىدى. بۇ ھەقتە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىر رىۋايەتتە مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم رامازان ۋە باشقا ۋاقتلاردا ئون بىر رەكئەتتىن ئاشۇرمايتتى»⁽¹⁾. يەنە بىر رىۋايەتتە ئون بىر رەكئەتكە بامدات نامىزنىڭ ئىككى رەكئەت سۈننىتىنى قاتقانلىقىنى ئېيتقان: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بامدات نامىزنىڭ ئىككى رەكئەت سۈننىتى بىلەن ئون ئۈچ رەكئەت ناماز ئوقۇيتتى»⁽²⁾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچىسى قىيامدا تۇرۇش ئۈچۈن ئويغانغان ۋاقتتا ئەۋۋەل مەسۋۇك ئىشلىتىش بىلەن باشلايتتى. ئاندىن ئاللاھنى زىكىر قىلاتتى، ئاندىن تاھارەت ئالاتتى، ئاندىن يەڭگىل ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇيتتى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچە قىيام ئۈچۈن تۇرغان ۋاقتدا نامىزنى يەڭگىل ئىككى رەكئەت بىلەن باشلايتتى»⁽³⁾ دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېچىدىكى نامىزى ئىبنۇلقەييىم بايان قىلغاندەك ئۈچ تۈرلۈك ئىدى:

بىرى: ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇيتتى. كۆپىنچە بۇ خىل ئوقۇيتتى؛

ئىككىنچىسى: ئولتۇرۇپ ئوقۇيتتى ۋە ئولتۇرۇپ رۇكۇ قىلاتتى؛

ئۈچىنچىسى: ئولتۇرۇپ قىرائەت قىلاتتى، قىرائەتتىن ئاز بىر قىسمى قالغاندا ئورنىدىن تۇرۇپ رۇكۇ قىلاتتى⁽⁴⁾.

غەنىمەت بىلىك ئەزىز قېرىندىشىم! رامازان ئېيىدىكى پۈتۈن ۋاقتلىرىڭىزنى، بەلكى ھاياتىڭىزدىكى بارلىق ۋاقتلىرىڭىزنى ئاللاھقا بولغان مۇھەببىتىڭىزنى ئىسپاتلاش يولىدا، پەيغەمبەرىمىزنىڭ يولغا ئەگىشىش ئۈچۈن غەنىمەت بىلىك، قەدىرلەڭ.

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1147 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 738 - ھەدىس.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1072 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 737 - ھەدىس.

(3) «مۇسلىم»، 767 - ھەدىس.

(4) «زادۇل مەئاد»، 2 - توم، 28 - بەت.

ئى ئاللاھ! بىزگە سېنىڭ مۇھەببىتىڭنى، سېنى ياخشى
 كۆردىغان كىشىنىڭ مۇھەببىتىنى ۋە سېنىڭ مۇھەببىتىڭگە
 يېقىنلاشتۇردىغان ئەمەلنىڭ مۇھەببىتىنى رىزىق قىلىپ بەرگەيسەن!
 بىزنى ئەلچىڭگە ئەگەشتۈرگىن ۋە بۇ ئەگىشىشىمىزنى ساڭا
 بولغان مۇھەببىتىمىزنىڭ ھەقىقىي بىر دەلىلى قىلىپ بەرگىن! ...
 ئامىن!

رامازاندىكى ۋاقتلىرىڭىز

رامازان شەرەپلىك بىر ئايدۇر. خۇددى مەسجدى ھەرەم ماكان سۈپىتىدە ھۆرمەتلىك بولغىنىغا ئوخشاشلا رامازان ئېيىمۇ زامان سۈپىتىدە ھۆرمەتلىكتۇر. بۇ ھۆرمەت ۋە ئۇلۇغلىق ئاللاھ تائالانىڭ كالامنىڭ ئۇشبۇ ئايدا چۈشكەنلىكىدىندۇر. ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇ: ﴿رامازان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىدى، قۇرئان ئىنسانلارغا يېتەكچىدۇر، ھىدايەت قىلغۇچى ۋە ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىغۇچى روشەن ئايەتلەردۇر﴾ (بەقەرە: 185).

پۈتۈن ئىنسانىيەت ئۈچۈن ھىدايەتنىڭ بايانى بولغان ئايەتلەر نازىل بولغان ئاينىڭ ۋاقتلىرىنىڭ قىممەتلىك ۋە ئۇلۇغ بولۇشى ھەقتۇر. «قۇرئان كەرىم»دىن ئىلگىرى چۈشۈرۈلگەن ساماۋى كىتابلارمۇ رامازان ئېيىدا چۈشكەن بولۇپ، ئۇلار ھىدايەتنىڭ باياناتلىرى ۋە ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىغۇچى ئىدى. ئىمام ئەھمەد «مۇسنەد»⁽¹⁾دە ۋاسىلە ئىبنى ئەسقاء رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىدۇكى،

(1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد (مسند الإمام أحمد بن حنبل)، مەشھۇر تۆت مەزھەبىنىڭ بىرى بولغان ھەنبەلىي مەزھەبىنىڭ ئىمامى بۈيۈك مۇھەددىس ئەبۇ ئابدۇللاھ ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ھەنبەل ئەششەيبانى ئەلمەرۋەزىي (ھ. 164 – 241 / م. 780 – 855) تەرىپىدىن ئوغلى ئابدۇللاھقا سۆزلەپ بېرىلىپ، شۇ ئوغلى تەرىپىدىن يېزىلىپ رەتلەنگەن چوڭ ھەجىملىك ھەدىس توپلىمىدۇر. ھەربىر ساھابىنىڭ رىۋايەتلىرى جەملەنگەن «مۇسنەد» شەكلىدە تۈزۈلگەن بۇ ئەسەردىمۇ ساھابىلەرنىڭ ئىسىملىرى ئېلىپبەلىك تەرتىپتە ئەمەس، بەلكى ئالدى بىلەن خۇلەفائى راشىدىن، ئاندىن ئەشەرەئى مۇبەششەرە، ئاندىن ئەھلى بەيتتىن باشلاپ مۇئەييەن تەرتىپتە يېزىلغان. ئىمام ئەھمەد ئەسەردە ھەدىس تەھسىل قىلىش بىلەن ئۆتكەن 61 يىللىق ئۆمرىدە 283 ئۇستازىدىن ئاڭلاپ توپلىغان، 904 ساھابىدىن كەلگەن «سەھىھ»، «ھەسەن» ۋە ئاز بىرقىسمى «زەئىف» دەرىجىدىكى 30 مىڭغا يېقىن (تەكرارلانغانلىرى بىلەن 40 مىڭ) ھەدىسنى تاللاپ كەلتۈرىدۇ. ئەسەرنى تەھقىقلىپ نەشرگە تەييارلىغان شەيخ شۇئەيب ئەلئەرنائۇت باشچىلىقىدىكى ئىلمىي گۇرۇپپا تەرىپىدىن بېكىتىلىشچە، ئۇنىڭدىكى =

ھەقىقەتەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ سەھىپىلىرى رامازاننىڭ تۇنجى كېچىسىدە، تەۋرات رامازاننىڭ ئالتىنچى كۈنىدە، ئىنجىل رامازاننىڭ ئون ئۈچىدە نازىل قىلىنغان ئىدى» دېگەن⁽¹⁾.

شۇڭا، رامازاننىڭ ۋاقتلىرى ئالاھىدە ۋە قىممەتلىكتۇر. كىمكى رامازاندىكى ۋاقتلىرىنى زاھى قىلىۋەتسە، بوشاڭلىق قىلغان، نەپسىگە زۇلۇم قىلغان ۋە ئۆزىگە شۇ يىلدىن بىر ئايدا ئادىل مۇئامىلە قىلمىغان بولىدۇ.

رامازاندىكى ۋاقتلارنى زاھى قىلىۋېتىش — گەرچە زىيانى سېلىشتۇرغىلى بولمىسىمۇ — بەئەينى ئۆمۈرنىڭ زاھى بولۇشىدۇر. كىمكى رامازاندا بوشاڭلىق قىلىپ، پۇرسەتلەرنى قولدىن بېرىپ قويسا، ئۆمرىنىڭ قالغان قىسمىدا تېخىمۇ كۆپ بوشاڭلىق قىلىپ، پۇرسەتلەرنى قاجۇرۇپ قويدۇ. ئەگەر ھەر مىنۇت ۋاقتنىڭ بەھۋەدە ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ۋە زاھى بولۇۋاتقانلىقىدىن غەپلەتتە قالغان بولسا، بۇ (ئاللاھ تائالاغا قاراپ ماڭغان) سەپىرىدە نورمال يول يۈرۈش بىلەن نىشانغا يېتىپ بېرىش ئارىسىدىكى باسقۇچلارنى ئىدارا قىلىشتىن بىخۇد قالغانلىقىغا ئىشارەتدۇر.

ئەي قېرىندىشىم! ھايات سەپىرىڭنى كۆزىتىپ رامازان ئېيىدىكى يولچىلىقىڭ بىلەن سېلىشتۇرۇڭ. بۇ ئايدا ئۆزىڭنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى بىلىشىڭ ئۈچۈن، ۋاقتىڭنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىگە قاراپ بېقىڭ!

ئىمام ئىبنىۇلقەييىم مۇنداق دېگەن: «بەندىنىڭ يۈرىكى سوقۇپلا تۈرىدىكەن، ئۇ ئاللاھ تائالاغا سەپەر قىلغۇچىدۇر. بۇ سەپەرنىڭ مۇددىتى ئۆمۈردۇر. كېچە بىلەن كۈندۈز بىردىن باسقۇچ بولۇپ، كىشى نىشانغا يېتىپ بارغانغا قەدەر توختىماستىن داۋاملىشىدۇ. ئاقىل كىشى قىلغان ياخشىلىقلىرىنىڭ مۇكاپاتىنى ئېلىش ئۈچۈن، ئاللاھ تائالاغا يېقىنلاشتۇرىدىغان نەرسىلەر بىلەن سەپىرىنى تاماملاشقا كۆڭۈل بۆلىدۇ.

= ھەدىسلەرنىڭ سانى 27 مىڭ 679 «مەرفۇئە» (ئىنتايىن ئاز بىرقىسمى «مەۋقۇف» ۋە «مەقتۇئە») ھەدىس بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىمام ئەھمەدنىڭ ئوغلى قوشۇپ قويغىنى 642 ھەدىستۇر. ئەڭ بۈيۈك ھەدىس توپلىمى بولۇش سۈپىتى بىلەن مەزكۇر كاتتا خەزىنىنىڭ مۇكەممەل نەشرى شەيخ شۇئەيب ئەلئەرنائۇت باشچىلىقىدىكى ئىلمىي گۇرۇپپا تەرىپىدىن 2001 - يىلى بېيروتتا 50 تومدا نەشر قىلىنغاندۇر. _ ت.
(1) «مۇسەندۇ ئەھمەد»، 16536 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

ئىنسان ئوغلى خىلمۇخىل كېلىدۇ. بەزىلەر كۆيۈرلۈك ۋە خىلمۇخىل مەئىسىيەتلەردىن ئىبارەت جەھەننەمگە يېقىنلاشتۇرىدىغان نەرسىلەر بىلەن ئوزۇق تۈلۈك ئېلىپ سەپىرىنى تاماملايدۇ، بەزىلەر ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ جەننىتىنى مەقسەت قىلىپ سەپىرىنى تاماملايدۇ. ئۇلار ئۈچ قىسىمدۇر:

بىرى، ئىلگىرلەپ كەتكۈچىلەردۇركى، ئۇلار پەرزىلەرنى ۋاقتىدا ئادا قىلىدۇ، خىلمۇخىل نەفلە ئىبادەتلەرنى كۆپلەپ قىلىدۇ، ھارام، مەكرۇھ ۋە بەزى مۇباھلارنىمۇ تەرك ئېتىدۇ؛

يەنە بىرى، مەقسەتكە يەتكۈچىلەردۇركى، ئۇلار پەرزىلەرنى ئادا قىلىپ ھاراملاردىن ساقلىنىدۇ؛

ئۈچىنچى بىرى، ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلار بولۇپ، ئۇلار ياخشى ئەمەل بىلەن يامان ئەمەلنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىدۇ.

ئۇلار ئارىسىدىكى پەرق ناھايىتى چوڭدۇر»⁽¹⁾.

سىز — روزىدار قېرىندىشىم! — ھايات مەزىلىشىڭىزدىن بىرەر ئېيىڭىزدىكى ۋاقىتلىرىڭىزنىڭ ھېسابىنى سوراڭىز ۋە رامازان ئېيىدىكى تۇرمۇشىڭىزغا قاراش ئارقىلىقلا قالغان ھايات سەپىرىڭىزنىڭ قانداق داۋام قىلىدىغانلىقىنى بىلەلەيسىز. ئۆزىڭىزدىن سوراڭىكى: مەن ئىلگىرلەپ كەتكۈچىلەردىنمۇ ياكى مەقسەتكە يەتكۈچىلەردىنمۇ؟ ۋە ياكى رامازان ئېيىنى ۋە قالغان پۈتۈن ھاياتىنى زايە قىلىپ ئۆزىگە زۇلۇم قىلغۇچىلاردىنمۇ؟

ئەگەر سىز رامازاندا ۋە باشقا چاغلاردا، ياخشىلىققا ئالدىرىغۇچىلاردىن — ئىلگىرلەپ كەتكۈچىلەردىن — بولسىڭىز ﴿ئۇنىڭ مۇكاپاتى﴾ راھەت - پاراھەت، ياخشى رىزىق ۋە نازۇنپىمەتلىك جەننەت بولىدۇ﴾^(ۋاقىئە: 89).

ئەگەر مەقسەتكە يەتكۈچىلەردىن بولسىڭىز سائادەتمەنلەردىنمۇ سىز ﴿ئىيى مۇھەممەد﴾ سائادەتمەنلەردىن ساڭا سالام﴾^(ۋاقىئە: 91).

(1) ئىبنۇلقەييىم: «تەرىقۇل ھىجرەتەين»، 288 - بەت.

ئەمما، سىز ۋاقتلىرىنى زايە قىلىۋەتكەن ئۆز نەپسىگە زۇلۇم قىلغانلاردىن بولسىڭىز، رامازان ۋە «قۇرئان كەرىم» سىزدىن شكايەتچى بولۇشتىن ئىلگىرى تەۋبىگە ئالدىڭىز!

رامازاندا ۋاقتىنى زايە قىلىۋەتكەن كىشى باشقا ۋاقتلاردا تېخىمۇ بەكرەك زايە قىلىۋېتىدىغان بولغاچقا ئىمام ئىبنى رەجەب ئاۋازىنى يۇقىرى قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئى ئۆمرىنى ئىتائەتسىزلىكتە زايە قىلىۋەتكەن كىشى!

ئى رامازاندا ۋە باشقا چاغلاردا بوشاڭلىق قىلىپ، ۋاقتىنى زايە قىلىۋەتكەن كىشى!

ئى كېچىكتۈرۈش ۋە بوشاڭلىقنى دەسمايە قىلىۋالغان كىشى! سېنىڭ بۇ دەسمايەڭ نېمە دېگەن يامان!

ئى رامازاننى ۋە «قۇرئان كەرىم»نى شكايەتچى (دەۋاگەر) قىلىۋالغان كىشى! شاپائەت كۈنى (قىيامەت كۈنى) ئۆز ئۈستۈڭدىن شكايەت قىلغۇچىدىن سەن قانداقمۇ شاپائەت ئۈمىد قىلسەن؟!»⁽¹⁾

بىز رامازاندا ئاللاھنىڭ ھىدايىتى ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننىتى بىلەن نەپىس - خاھىشىمىز، ھاۋايى - ھەۋسىمىزنىڭ ئازدۇرۇشلىرىدىن ئىبارەت ئىككى ئىشنىڭ بىرىنى تاللاش بىلەن سىنىلىمىز.

ئاگاھ بولۇڭ ئى روزىدار قېرىندىشىم! ھاۋايى - ھەۋەس ئاساسىي سەرمايىڭنى بولغان ھايات مىنۇتلىرىڭنى ئېلىپ كەتمسۇن.

مۈلۈك بېرىلدى ساڭا چىڭ تۇتقىن ئىلكىڭدىكىنى،

كىم باشقۇرمىسا مۈلكىنى بېشىغا چىقار بىر كۈنى.

ئوغرى سائەت ئېلىپ كەتمسۇن ئالدىراتقىن ئۆمۈرنى،

بەزىسىنى زايە قىلساڭ يوقتىسەن ھەممىنى،

(1) «ۋەزائىفۇ رامازان»، 77 - بەت.

ۋاقتىڭ كەتتى بەختىڭ كەتتى چىشلىسەڭمۇ بارماقنى،
داد - نادامەت پايدا قىلماس چاقساڭمۇ گەر سۆڭەكنى.

ئاللاھ تائالا بىز بەندىلەرنىڭ مۇبارەك رامازان ئېيىدا ئۆزىنىڭ قەھر - غەزىپىنى كەلتۈرىدىغان ئىشلاردىن يىراق تۇرۇشىمىزنى خاھلايدۇ. ﴿ئى مۇئمىنلەر، (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۆممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ رامازان روزىسى پەرز قىلىندى﴾ (بەقەرە: 183).

ھاۋابى - ھەۋەسلەرگە بېرىلىپ، شەھۋەتلىرىگە ئەگەشكەن بىر تۈركۈم قەۋملەر رادىئو - تېلېۋىزورلاردا ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ئىنتېرنېت بلوگلىرىدا روھىيىتىمىزگە فسق - فۇجۇر، فىتنە - فاساتلارنى تېرىش بىلەن بىزنى ئىتائەتتىن ۋە تەقۋادارلىقتىن ئۇزاقلاشتۇرۇشنى قاتتىق ئارزۇ قىلىشىدۇ.

﴿ئاللاھ سىلەرگە (ھالال ۋە ھارامغا دائىر ئەھكاملارنى) بايان قىلىشنى، سىلەردىن بۇرۇنقىلار (يەنى پەيغەمبەرلەر ۋە ياخشىلار) نىڭ يوللىرىغا سىلەرنى ھىدايەت قىلىشنى، گۇناھىڭلاردىن قىلغان تەۋبەڭلارنى قوبۇل قىلىشنى خاھلايدۇ، ئاللاھ ھەممىنى (يەنى بەندىلىرىنىڭ ھەممە ئەھۋالىنى) بىلگۈچىدۇر ۋە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر. ئاللاھ سىلەرنىڭ تەۋبەڭلارنى قوبۇل قىلىشنى خاھلايدۇ. شەھۋەتلەرگە ئەگەشىدىغانلار (يەنى شەيتانغا ئەگەشىدىغان فاجىرلار) توغرا يولدىن بۇرۇلۇپ كېتىشىڭلارنى (شۇلارغا ئوخشاش فاجىر بولۇشىڭلارنى) خاھلايدۇ﴾ (نسا: 26 - 27).

رامازان، ۋاقتلارنى غەنىمەت بىلىشنى ۋە ئۆمرىنى گۈللەندۈرۈشنى مەقسەت قىلغانلار ئۈچۈن كەم ئۇچرايدىغان بىر پۇرسەتتۇر.

رامازان ۋاقتى بەلگىلەنگەن قىسقا ئۆمۈردۇر، كۈتۈلگەن باشلىنىشى، بىلىنگەن ئاخىرلىشىشى باردۇر. ئىنسان ئۆمرىنىڭ بىر قىسمى تۈرلۈك ئىبادەتلەرنى مەلۇم

ۋاقتلاردا ئادا قىلىشقا تەكلىپ قىلىنغان بولۇپ، رامازان ئىنساننىڭ بۇ ئۆمرىنىڭ كىچىكلىتىلگەن ئۆرنىكىدۇر. ئىنساننىڭ ئۆمرىنىڭ قالغان قىسمى ئۇخلاش ۋە ئارام ئېلىشتەك ئىنسانىي تەبىئەتكە ئالاقىدار ھاجەتلىرىنى راۋا قىلىشقا بەلگىلەنگەن بولۇپ، بۇ قىسىم يۇقىرىقى قىسمىنى بەجاندېل ئادا قىلىش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇ. مۇبادا بىز ئىبادەتنى ئادا قىلىشقا بەلگىلەنگەن ئۆمرىمىزنى زاپە قىلىۋېتىپ، ئۇنى ئىنسانىي تەبىئەتكە ئالاقىدار ھاجەتلەرنى راۋا قىلىشقا بەلگىلەنگەن ئۆمرىمىزگە ئوخشاش قىلىۋەتسەك، روھىمىزنىڭ ھەقىقىي تېنىمىزگە ئۆتكۈزۈۋەتكەن بولىمىز - دە، ئۆزىمىزنى زىيانغا ئۇچراتقان ۋە روھلىرىمىزغا زۇلۇم سالغان بولىمىز. دەرۋەقە، بۇ ئۆمرىمىزنىڭ قالغان قىسمىنىڭ كۆپىنچىسىدە تەن ساقلىق ۋە ۋاقىت بار تۇرۇپ مۇشۇنداق داۋاملىشىپ ماڭىدۇ. شۇڭا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقانكى: «ئىككى چولت نېمەت بار بولۇپ، كۆپىنچە ئىنسانلار ئۇنىڭ قەدرىنى بىلمەيدۇ. بىرى، سالامەتلىك؛ ئىككىنچىسى، بىكار ۋاقىت»⁽¹⁾.

ئىبنۇل جەۋزىي بۇ ھەدىسنىڭ مەنىسى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئىنسان ساغلام تۇرۇپ تۇرمۇش ھەلەكچىلىكلىرىدىن بىكار بولالماسلىقى مۇمكىن. ئۆزى باي، لېكىن تېنى ساغلام بولماسلىقى مۇمكىن. ساغلاملىق ۋە بوش ۋاقىتتىن ئىبارەت بۇ ئىككى نېمەت بىر ئىنساندا تېپىلغاندا، ھۇرۇنلۇق ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشتىن غالىپ كەلسە (راھەت بىلىنسە)، ئۇ دەل زىيان تارتقۇچىدۇر. چۈنكى، دۇنيا ئاخىرەتنىڭ ئېكىنزارى ۋە پايدىسى ئاخىرەتتە ئوتتۇرىغا چىقىدىغان تىجارەت مەركىزىدۇر. كىمكى بوش ۋاقىتى ۋە تەن ساقلىقىنى ئاللاھنىڭ ئىتائىتىگە ناتىسا، ئۇ كىشى نىجاتلىققا ئېرىشكەن كىشىدۇر. ئەكسىچە، كىمكى تېنى ساق تۇرۇپ، بوش ۋاقىتىنى ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىش بىلەن ئۆتكۈزسە، ئۇ كىشى زىيان تارتقاندۇر. چۈنكى، بوش ۋاقىتتىن كېيىن ئالدىراشچىلىق، ساغلاملىقتىن كېيىن كېسەللىك كېلىشى مۇمكىن»⁽²⁾.

رامازان ئۆمۈرلەردىكى ۋە ۋاقتلاردىكى زىياننى ئۆلچەيدىغان بىر تارازىدۇر. رامازاننىڭ ئوتتۇرا ياكى ئاخىرىدا ئاكتىپ ئىبادەت قىلىش خىيالى بىلەن ئەۋۋەلقى ئوندا

(1) «بۇخارىي»، 6412 - ھەدىس.

(2) «فەتھۇل بارىي»، 5933 - ھەدىسنىڭ شەرھىسى.

بوشاڭلىق قىلىپ يەزىلەتلەردىن مەھرۇم قالىدىغانلارمۇ، رامازاننىڭ بېشىدا ئاكتىپ ئىبادەت قىلىپ، ئېغىر كەلگەنلىك ياكى باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولغانلىق سەۋەبىدىن ئوتتۇرا ۋە ئاخىرىدا ھۇرۇنلۇق قىلىدىغانلارمۇ ۋە ھەتتا پۈتۈن ئاي غەپلەتتە ياشاپ، رامازانغا قانداق كىرگەن بولسا شۇنداق چىقىپ كېتىدىغانلارمۇ، ھەتتا «قۇرئان كەرىم» نى قۇرئان ئېيىدا تەرك ئەتكەنلىكى، بەدىنى روزا تۇتقان بولسىمۇ، قەلبى روزا تۇتمىغانلىقى، كېچىلىرى قىيامدا تۇرماي ۋە ئىبادەت قىلماي ئۇخلىغانلىقى ۋە رامازان ئېيىنىڭ ھۆرمىتى قەلبىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنلىكى سەۋەبىدىن رامازانغا كىرگەندىكىدىنمۇ ناچارراق چىقىپ كېتىدىغان كىشىلەرمۇ باردۇر.

ئاقتى ئۆمۈر ماللىرىڭنىڭ ۋاقتلىرى ئەي،

بولدى ئىسرەپ، يوقتى شەپقەت يوقاتقانغا ھەي.

خەجلىدىڭ ئۆمۈرۈڭنى سەن ھەقىقەتەن زىياندا،

ئاغرىق كېلەر ئارقىدىنلا ئاغرىقنى پەيدىنمۇپەي.

شۈبھىسىزكى، رامازان ئېيى بىز يېتىشنى ئارزۇ قىلىدىغان مەنزىلگە بىزنى يېقىنلاشتۇرايلىدىغان بىر پۇرسەتتۇر. شەكسىزكى، ياخشىلىقتا ئىلگىرى بولغۇچىلارنىڭ مەنزىلى قەلبىلەر تەلپۈنىدىغان، بويۇنلار سوزۇلىدىغان بىر مەنزىلدۇر. ئۇنداق ئىكەن، قەلبىلىرىمىزنى ئۇ تارازا - مىزانغا قويايلى، پەرزىلەرنى كامىل ئادا قىلىش ۋە نەفلە ئىبادەتلەرنى كۆپرەك قىلىۋېلىش بىلەن ھارام ئىشلاردىن ساقلىنىش، شۇنداقلا مەكروھ ئىشلارنى تەرك ئېتىش ئۈچۈن بۇ مەنزىلگە ئۆزىمىزنى رامازاندا ۋە باشقا ۋاقىتلاردا تەڭلەشكە تىرىشايلى.

مۇبارەك رامازان ۋاقتلىرىنى نەپسىمىزنى بۇ شەكىلدە تەربىيەلەشتە ئۆتكۈزەلسەك، قەلبىلىرىمىز تەدرىجىي ھالدا ئاللاھقا يېقىن دەرىجىلەرگە يېتەلىشى مۇمكىن.

ئى ئاللاھ! ئىشىمىزنىڭ ئاساسى بولغان دىنىمىزنى ياخشىلاپ
بەرگىن. ياشاۋاتقان دۇنيايىمىزنى ياخشىلاپ بەرگىن. ھاياتلىقىمىزدا
ھەرقانداق بىر ياخشىلىقنى زىيادە قىلىپ بەرگىن. ئۆلۈمنى
ھەرقانداق بىر يامانلىقتىن راھەت قىلىپ بەرگىن! ... ئامىن!

رامازاندىكى تەقۋالىقلىرىڭىز

قەلبلەرنى ئويغىتىش ۋە (ئىمان ئېيتقانلارغا) دۇنيادا بەخت - سائادەت، ئاخىرەتتە نىجاتلىق ۋەدە قىلىش ئارقىلىق (مۇئمىنلەرنى) ئىلاھىي بۇيرۇقلارنىڭ ئېغىرچىلىقلىرىنى قوبۇل قىلىشقا ئۈندەش «قۇرئان كەرىم» نىڭ خاسلىقلىرىدىندۇر. بۇلار ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدىغان ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن ھەق ۋەدىلەردۇر.

«قۇرئان كەرىم» نىڭ بۇ ئۇسلۇبىنى ھەربىر ئىلاھىي بۇيرۇقتا كۆرۈۋالالايمىز. رامازان روزىسىنى پەرز قىلىشمۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئۇشبۇ بۇيرۇق تەقۋالىقنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت نەپىسلەر ۋە قەلبلەر تەلپۈنىدىغان ئاخىرەتلىك بىر غايىگە داۋا بولۇپ كەلدى. بىلىڭلاركى، ئۇ تەقۋادارلار ئاللاھ تائالاغا ئۇچرىشىش ئۈچۈن زىننەتلىنىدىغان بىر بېزەكتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇئمىنلەر، (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۆمۈمەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامازان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾ (بەقەرە: 183).

بىر كىشىنىڭ گۇناھلاردىن ساقلىنغان تەقۋادار بولالىشى، ئاللاھنىڭ مەقسىتىنى ھەمدە ئەۋۋەلقىلەرگە ۋە كېيىنكىلەرگە قىلغان تەۋسىيەسىنى ھاسىل قىلالىشى نېمىدېگەن بۈيۈك ئىش - ھە! ئاللاھ تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتى ئېسىڭىزدىمۇ: ﴿سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەرگە (يەنى يەھۇدىيلەر ۋە ناسارالارغا) ۋە سىلەرگە ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلدۇق﴾ (نسا: 131).

ئاللاھ تائالا بىزدىن ئىلگىرىكىلەرگە تەقۋالىقنى تەۋسىيە قىلغىنىدەك، ئۇلارغا ۋە بىزگە بىردەك رامازان روزىسىنى پەرز قىلدى. چۈنكى، روزا تۇتقۇچى ئۇشبۇ تەۋسىيە

قىلىنغان تەقۋالىقنى قولغا كەلتۈرىدۇ. ھەسەن بەسرىي⁽¹⁾ رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، بىر ئاي رامازان بىزگە پەرز قىلىنغاندەك، بىزدىن ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگىمۇ پەرز قىلىنغان ئىدى»⁽²⁾.

يۇقىرىقى ئايەتتىكى «تەقۋا» كەلىمىسى «الوقايە» دېگەن يىلتىزدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، «قورقۇنچلۇق يەرلەردىن ياكى سەۋەبلەردىن ئۇزاق تۇرۇش» دېگەن مەنىدۇر.

شۇڭا، «ئاللاھ تائالاغا تەقۋالىق قىلىش» تىن مەقسەت، ئاللاھ تائالا چەكلىگەن ئىشلاردىن ساقلىنىش، بۇيرۇغان ئىشلارنى ئىجرا قىلىش ئارقىلىق ئاللاھنىڭ ئازابىغا سەۋەب بولىدىغان ئىش - ھەرىكەتلەردىن يىراق تۇرۇش دېگەنلىكتۇر.

مەلۇمكى، مۇفەسسسلەرنىڭ بەزىسى ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئى مۇئمىنلەر، (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامازان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾^(بەقەرە: 183) دېگەن سۆزى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «يەنى گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن» دېمەكچى؛ گۇناھ - مەئسىيەت كەڭ مەنادا دۇنيا - ئاخىرەتنىڭ ئازابىغا سەۋەب بولىدىغان ھەرقانداق نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇسۇلمان كىشى تۇتقان روزىسى ئارقىلىق نەپىسلەرنى گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن چەكلەيدۇ ۋە ئىككى دۇنيادا ئازابتىن ساقلىنىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «روزا قانقاندۇر»⁽³⁾ دېگەن. يەنى روزا قوغدىغۇچىدۇر. چۈنكى، روزا گۇناھلارغا سەۋەب بولغۇچى ھاۋايى - ھەۋەس ۋە تۈرلۈك شەھۋەتلەرنى يوقىتىدىغانلىقى ئۈچۈن گۇناھلاردىن قوغدايدۇ⁽⁴⁾.

(1) ئەبۇ سەئىد ئەلھەسەن ئىبنى يەسار ئەلبەسرىي ئەلئەنسارىي (الحسن بن أبي الحسن يسار البصري الأنصاري) (ھ. 21 - 110 / م. 642 - 728) - بەسەرگە مۇفتى بولغان ھەدىسشۇناس ئالىم، ئۆز دەۋرىدە كۆزگە كۆرۈنگەن كاتتا تابىئىن زاتلاردىن بىرى. - ت.

(2) «تەفسىرۇ ئىبنى كەسىر»، 1 - توم، 202 - بەت.

(3) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1894 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1151 - ھەدىس.

(4) «تەفسىرۇ قۇرتۇبىي»، 1 - توم، 276 - بەت.

كامل تەقۋادارلىق بولسا پەرز - ۋاجىپلارنى ئورۇنداش، ھەر تۈرلۈك ھارام قىلىنغان ئىش ۋە شۈبھىلىك نەرسىلەردىن يىراق تۇرۇش بىلەن بىرلىكتە، مۇستەھەبلەرنى قىلىش ۋە مەكروھلاردىن قول ئۈزۈشتۈر. مانا بۇ تەقۋادارلىقنىڭ ئەڭ ئۈستۈن دەرىجىسىدۇر. شۇ سەۋەبتىن «قۇرئان كەرىم» تەقۋادارلارنى ھەرقانداق ئىشتا ئەڭ توغرا يولغا يېتەكلەيدىغان يول باشلىغۇچى ۋە رەھبەر قىلىندى. دەرۋەقە، «قۇرئان كەرىم» نىڭ بېشىدىلا «بەقەرە» سۈرىسىنىڭ ئەۋۋەلقى ئايەتلىرىدە بۇ كىتاب ﴿تەقۋادارلارنىڭ يېتەكچىسىدۇر﴾^(بەقەرە: 2) دەپ سۈيەتلەندى. شۇنداقلا «قۇرئان كەرىم» يەنە قەلبلىرىمىزنى كامىل تەقۋادارلىققا ئېرىشتۈرىدۇ.

ئى روزىدار قېرىندىشىم! رامازاننىڭ سىزگە كامىل تەقۋادارلىق بېغىشلىشى ئۈچۈن، روزىڭىزنى ماددىي - مەنىۋى خاتالىقلاردىن ئەڭ مۇكەممەل شەكىلدە قوغداڭ.

ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز⁽¹⁾ رەھمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تالاغا تەقۋادارلىق قىلىش كۈندۈزى روزا تۇتۇش ۋە كېچىلىرى قىيامدا تۇرۇش بىلەنلا بولمايدۇ، بەلكى ئاللاھ تائالا ھارام قىلغان ئىشلارنى تاشلاش ۋە ئاللاھ پەرز قىلغان ئىشلارنى ۋاقتىدا ئادا قىلىش بىلەن بولىدۇ. كىمكى يۇقىرىقىلارغا ئېرىشكەندىن كېيىن يەنە بىر ياخشىلىققا مۇۋەپپەقىيەت قىلىنغان بولسا، گۈل ئۈستىگە گۈل قويغاندەك بولىدۇ»⁽²⁾.

رامازان بەجايىكى تەقۋادارلىقنىڭ يۇقىرى مەرتىۋىلىرىگە يېتىش ئۈچۈن مۇسابىقىلىشىدىغان بىر مەيداندىۇر. ﴿گۇناھلاردىن ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن﴾ ھەقىقىي تەقۋادارلار، رامازاننىڭ كېچە ۋە كۈندۈزلىرىنى ئاللاھقا ئىمان ئېيتقان، ئىبادىتىدە ساۋاب ئۈمىد قىلغان، نەپسىنى ھېسابقا تارتقان ھالدا ئۆتكۈزۈپلا قالماي،

(1) خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز ئىبنى مەرۋان ئىبنى ئەلھەكەم ئەلئۇمەۋىي ئەلقۇرەشىي (عمر بن عبد العزيز بن مروان الأموي القرشي) (ھ. 61 - 101 / م. 681 - 720) _ تابىئىن. «ئۇمەۋىيەلەر» نىڭ 8 - خەلىپىسى (ھ. 99 - 101 / م. 717 - 720)، خەلىپە ئۆمەر ئىبنى خەتابنىڭ ئوغلى ئاسىمنىڭ قىزى لەيلانىڭ ئوغلىدۇر. ئادالەتنى تىكلەپ، شۇرانى بەرپا قىلغان، ئىلىم - مەرىپەت بېيىشقا، ھەدىسلەرنى توپلاشقا ئەھمىيەت بەرگەن زات. 27 ئايغا يېقىن خەلىپىلىك دەۋرىدە ئىسلامغا قىلغان خىزمىتى ۋە تۇتقان ئادالەتلىك ھاكىمىيەت يولى بىلەن «راشىد خەلىپىلەرنىڭ بەشىنچىسى» دەپمۇ تەرىپلىنىدۇ. زەھەرلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى ھەققىدە رىۋايەتلەر بار. _ ت.

(2) «جامىئۇلئۇلۇم ۋەلھەكەم»، 400 - بەت.

رامازاندىن باشقا ۋاقتلاردىمۇ ئەمەلنى بىكار قىلىۋېتىدىغان رىياكارلىق ۋە ئۆز - ئۆزىدىن ئەجەبلىنىشتىن ئىبارەت ئازاب ۋە جازاغا سەۋەب بولىدىغان ئىشلاردىن يىراق تۇرۇپ، كۆپلەپ ياخشى ئەمەل قىلىۋېلىش ئۈچۈن نەپسىدىن ھېساب ئېلىپ تۇرىدۇ.

سەلەف - سالىھلەر تەقۋالىقنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى بىلەن ياشايتتى. ئۇنىڭ مەنا - مەقسەتلىرىنى بىلىپ ھاياتىنى شۇنىڭ بىلەن ئۆتكۈزەتتى. ئۇلارنىڭ تەقۋالىقى ئىبادەتلىرىگە روھ بېغىشلايتتى. چۈنكى، تەقۋالىق بىلەن قىلىنغان ھەرقانداق بىر ئىبادەتنىڭ روھى بار دەپ قارايتتى. ناماز، روزا، دۇئا - زىكىر، تەۋبە، زاكات، ھەج - ئۆمرە، جىھاد، ساۋاب ئۈمىد قىلىش، ئىلىم ئۆگىنىش ۋە ئۆگىتىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنىڭ روھى بولۇپ، ئۇلار بۇ روھنى، تەقۋادارلارنى توغرا يولغا يېتەكلىگۈچى «قۇرئان كەرىم» نىڭ روھىدىن ئالغان ئىدى: ﴿شۇنىڭدەك (يەنى باشقا) پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلغاندەك) ئەمىرىمىز بويىچە ساڭا قۇرئاننى ۋەھىي قىلدۇق، سەن (ۋەھىدىن ئىلگىرى) قۇرئاننىڭ ۋە ئىماننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىڭ، لېكىن بىز قۇرئاننى بىر نۇر قىلدۇقكى، ئۇنىڭ بىلەن بەندىلىرىمىزدىن خاھلىغان كىشىلەرنى ھىدايەت قىلىمىز﴾ (شۇرا: 52).

كېلىڭلار! تەقۋالىقنىڭ ھەقىقىتىنى ئۆزىمىزدە ھازىرلايلى! — خۇددى سەلەفلەر ياشاتقان تەقۋالىقتەك تەقۋالىقنى — بەلكى ئۇ بىزدە رامازاننىڭ روھىنى ياشتىشى مۇمكىن ۋە بەلكى ئۇنىڭ بىلەن رامازاننىڭ مەنالىرىنى يشارتىشقا مۇيەسسەر بولارمىز:

• تەلىق ئىبنى ھەبىب⁽¹⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تەقۋالىقنىڭ روھىنى شەرھلەپ مۇنداق دەيدۇ: «تەقۋالىق دېگەن ئاللاھتىن كەلگەن نۇرغا تايىنىپ ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان ھالدا، ئۇ زاتنىڭ ساۋابىنى ئۈمىد قىلىش ۋە ئاللاھتىن كەلگەن نۇرغا تايىنىپ، ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشنى تاشلاپ ئۇ زاتنىڭ ئازابىدىن قورقۇشتۇر».

(1) تالىق ئىبنى ھەبىب ئەلئەنەزىي (طَلْقُ بْنُ حَبِيبِ الْعَنْزِي) (ۋاپاتى ھ. 100 / م. 719 - يىلىدىن بۇرۇن) _ تابىئىن. بەسرەلىك مۇھەددىس ۋە زاھىد. _ ت.

ھېلىغۇ رامازاندا تۇرۇپتىمىز، باشقا ۋاقتلاردىمۇ ئاللاھنىڭ ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ، ئىتائەت قىلىشىمىز ۋە ئازابىدىن قورقۇشىمىز كېرەك. قورقۇش بىلەن ئۈمىد ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېلىپ بارىدىغان ئۇچقۇر ئىككى قاناتقا ئوخشايدۇ. بىز رامازاندا تەقۋالىقنىڭ بۇ مەنالىرىنى ئۆزىمىزدە ھازىر قىلايلى.

● ئەبۇددەردائ⁽¹⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تەقۋالىقنىڭ ھەقىقىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «تەقۋالىق دېگەن بەندىنىڭ زەررىچىلىك نەرسىدە بولسىمۇ رەببىدىن قورقۇشىدۇ ۋە ئۆزى بىلەن ھارامنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر پەردە ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ھالال دەپ قارىغان بەزى نەرسىلەرنى ھارام بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ تەرك ئېتىشىدۇ. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بۇ دۇنيادا قىلغان ئىشلىرىنىڭ نەتىجىسىنى ئاخىرەتتە بېرىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ﴾ (رەزىلە: 7 - 8) شوئخا، سىز قىلىشقا تېگىشلىك بولغان ھەرقانداق بىر ياخشىلىقنى ۋە ساقلىنىشقا تېگىشلىك بولغان ھەرقانداق بىر يامان ئىشنى كىچىك سانماڭ.»

ئويلاپ باقتىڭىزمۇ، قېرىندىشىم؟! تەقۋالىق ھەقىقىدىكى بۇ ئىنچىكە مۇلاھىزە ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزدىڭىزمۇ؟ تەقۋالىق ئېيىدا زېھنىڭىزنى يۇقىرىقىلار بىلەن مەشغۇل قىلىشقا ھازىرلاندىڭىزمۇ؟! شۈبھىسىزكى بۇ، زەررىچىلىك نەرسىلەردە بولسىمۇ ئۆزىنى ھېسابقا تارتالمايدىغان يۈكسەك روھقا ئېھتىياجلىقتۇر. ئۇنۇتماڭكى، ھەربىرىمىز پات ئارىدا كىچىك سانغان زەررىچىلىك ئەمەللىرىمىزنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىمىز ياكى جازاسىنى تارتىمىز.

شوئخا بىز رامازاندا تەقۋالىقنىڭ مەنالىرىدىن بولغان بۇ مەنانىمۇ ئۆزىمىزدە ھازىرلايلى.

(1) ئەبۇددەردائ ئۇۋەبىمىر (ياكى ئامىر) ئىبنى زەيد ئىبنى قەيس ئەلخەزەرجى ئەلئەنسارىي (أبو الدرداء عويمر بن زيد بن قيس الأنصاري) (ھ. بۇرۇن 43 - ھ. / 32 م. 580 - 653) _ ساھابە. فەقە ۋە قىرائەت ئۇستازى. خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدە دەمەشىققە قازى بولغان ۋە شۇ يەردە ۋاپات تاپقان. _ ت.

• مەيمۇن ئىبنى مېھران⁽¹⁾ رەھىمەھۇللاھ: «تەقۋا كىشى ئۆز نەپسىدىن ھېساب ئېلىشتا، بېخلىنىڭ ئۆز شېرىكىدىن ھېساب ئېلىشىدىنمۇ ئىنچىكە ھېساب ئالىدۇ» دېگەنكەن. بىز بۇ ئالىمنىڭ سۆزىدىن شۇنى چۈشىنىۋالالايمىزكى، تەقۋالىق قەلبتە قانچىلىك ھەرىكەتلەنسە، ئۇنى نەپسىلەردىن ھېساب ئېلىشقا شۇنچىلىك ھەرىكەتلەندۈرەلەيدۇ.

بىر يىل ئۆمرىڭىزدىن بىر ئايىنى ئۆتكەن يىلى قىلغان ئىشلىرىڭىزدىن ئۆزىڭىزنى ھېسابقا تارتىش ۋە كېلەر يىلىغا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن ئايرىشىڭىز كۆپ ئەمەستۇر. بىز بۇ مەنانى رامازاندىكى تەقۋالىقىمىز ۋە ئىبادەتلىرىمىزنىڭ مەنالىرىغا قوشايلى.

• ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن تەقۋالىقنىڭ نېمە ئىكەنلىكى سورالغاندا، ئۇ سوئال سورىغۇچىدىن:

— ئېيتقىنچۇ، سەن تىكەنلىك يولدا مېڭىپ باققانمۇ؟ — دەپ سورىدى. ئۇ كىشى جاۋاب بېرىپ:

— ھەئە، — دېدى. ئەبۇ ھۇرەيرە:

— سەن شۇ يولدا ماڭغان ۋاقتىڭدا قانداق قىلاتتىڭ؟ — دەپ سورىدى. ئۇ كىشى:

— تىكەننى كۆرگەن ۋاقتىمدا يا باشقا بىر تەرەپكە بۇرۇلاتتىم يا ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتەتتىم ۋە يا بولمىسا ئۇ يولدا يۈرۈشتىن ۋاز كېچەتتىم، — دەپ جاۋاب بەردى. ئەبۇ ھۇرەيرە:

— مانا بۇ تەقۋالىقتۇر، — دەپ جاۋاب بەردى⁽²⁾.

(1) ئەبۇ ئەييۇب مەيمۇن ئىبنى مېھران ئەلجەزەرىي (مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ الْجَزْرِي) (ھ. 37 – 116 / م. 657 – 734) _ بۈيۈك تەبىئىي، ئازادگەردە، ھەدىس ئىلمىدە ئىشەنچلىك، فىقھ ئىلمىدە ئىستىدالىق كاتتا ئالىملاردىن بىرى. خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىزنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ مۇئەللىمى. قازى بولغان. ھ. 107 / م. 725 - يىلى قىبرىس (سىپرۇس) قا يۈرۈش قىلغان قوشۇننىڭ ئالدىنقى سېپىدە تۇرغان. _ ت.

(2) «جامىئۇلئۇلۇم ۋەلھىكمە»، 1 - توم، 401 -، 400 - بەتلەر.

بىز رامازاندا ۋە باشقا ۋاقتلاردا ئاللاھقا ئىشتىياق باغلاپ ماڭغان يولمىزدا ھەر خىل تىكەنلەرگە دۇچ كېلىمىز. رامازان ئۇ تىكەنلەرنى ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتىش ياكى باشقا تەرەپكە بۇرۇلۇپ كېتىش باردا تەربىيەلىنىش ئۈچۈن ياخشى بىر پۇرسەتتۇر. مانا بۇ تەقۋالىقنىڭ يەنە بىر مەناسىدۇركى، شائىر ئىبنۇل مۇئەز⁽¹⁾ نىڭ ئېيتقانلىرىغا ئەگىشىپ، ئۇنى رامازاندىكى ئىبادەتلىرىمىزگە قوشۇشقا ئېھتىياجىمىز بار:

كىچىك يا چوڭ گۇناھلارنى	تازىلىشىڭ تەقۋالىقتۇر.
تىكەنلىكتە يۈرگۈچى بول	كۆرگىنىدىن ھەزەر قىلۇر.
كىچىكلەرگە سەل قارىما،	تاغمۇ ھەم قۇمدىن پۈتۈر.

رامازاندا ئاللاھقا يېقىنلىشىش ۋە روزا تۇتۇش بىلەن تەقۋالىقنى قولغا كەلتۈرۈش ھارامنى تەرك ئەتمەي تۇرۇپ ئەمەلگە ئاشمايدۇ.

ئىبنى رەجەب رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ھەرقانداق ۋاقتتا ئاللاھ تائالا ھارام قىلغان يالغانچىلىق، زۇلۇم قىلىش ۋە ئىنسانلارغا قان، مال ۋەيا نام - ئابروي دۈشمەنلىكى قىلىشقا ئوخشاش قىلىقلارنى تەرك ئەتمەي تۇرۇپ، رامازاندىن باشقا ۋاقتلاردا مۇباھ قىلىنغان ئىشلارنى تەرك ئېتىش بىلەنلا ئاللاھقا يېقىنلاشقىلى بولمايدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى يانغان سۈزۈلەش ۋە يانغان بىلەن ئەمەل قىلىشنى تەرك ئەتمەسە، ئاللاھ تائالانىڭ ئۈكۈشىنىڭ يەيدىغان ۋە ئىچىدىغان نەرسىسىنى تەرك ئېتىشىگە ئېھتىياجى يوقتۇر»⁽²⁾ دېگەن ۋە

(1) ئەبۇ ئابباس ئابدۇللاھ ئىبنى مۇھەممەد ئەلمۇئەزىز بىللاھ (عَبْدُ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمُعْتَزِ بِاللَّهِ) (ھ. 247 - 296 / م. 861 - 908) _ ئەدىب، تەنقىدى ۋە شائىر. مىلادىيە 908 - يىلى 17 - دېكابىردا ئابباسى خەلىپىسى سايلىنىپ، ئەتىسى مۇخالىپەتچىلەرنىڭ ئىسيانى بىلەن قاقچان ۋە 25 - دېكابىر قولغا چۈشۈپ، 29 - دېكابىردە قەتل قىلىنغان. ئۇنىڭ بىر كېچە بىر كۈندۈزلۈك خىلاپىتى ئەرەب ئەدەبىياتىدا بىر نەرسىنىڭ مۇددەت جەھەتتە بەك قىسقا بولۇشىغا يارقىن مەسەل قىلىندۇ. _ ت.

(2) «بۇخارىي»، 1903 - ھەدىس.

يەنە بىر ھەدىستىمۇ ئېيتقانكى: «يەپ - ئىچمىگەنگىلا روزا تۇتقان بولمايدۇ. شۇنەسىزكى، روزا تۇتۇش بەھۇدەگەپ - سۆز ۋە ئەخلاقىمىز ئىش - ھەرىكەتلەردىن ساقلىنىش بىلەن بولىدۇ»⁽¹⁾.

«سەھىھەين» دە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رەسۇلۇللاھ سەلەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن رىۋايەت قىلدۇكى: «روزا بىر قانداق بولسا، بىرىنچى روزا تۇتقان بولسا، سەت گەپ قىلمىسۇن، پاسىقلىق قىلمىسۇن، ۋارقىراپ - جارقىرىمىسۇن، ئەگەر بىرى ئۇنى تىللىسا ياكى ئۇنىڭ بىلەن تىللاشسا مەن روزىدار دېمىسۇن»⁽²⁾. ھەدىستىكى «قالقان» كىشىنى گۇناھقا چۈشۈپ قېلىشتىن قوغدايدىغان ۋە ئەيىبىنى ياپىدىغان نەرسىدۇر.

ئى ئاللاھ! سەندىن ھىدايە تىنى، تەقۋالىقنى، ئىپپەتلىك بولۇشنى، بەھاجەتلىكنى، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يەردە تۇرۇشدىن قورقۇشنى شۇنداقلا ھەرقاچان ھەقىقىي سۆزلەشنى سورايمىز... ئامىن!

(1) «ئىبنى ھىبان»، 3479 - ھەدىس؛ «ئەلمۇستەدەرك»، 1570 - ھەدىس؛ «ئىبنى خۇزەيمە»، 1996 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1904 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1150 - ھەدىس.

رامازاندىكى ئەخلاقىڭىز

تەقۋالىققا ئېرىشىش روزا تۇتۇشتىن ئىبارەت پەرز ئىبادەتنى مۇكەممەل ئادا قىلىشنىڭ ئىچكى تەسىرى بولسا، گۈزەل ئەدەب - ئەخلاق ئۇنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىدۇر. بىر شەخسنىڭ ئىچكى دۇنياسىنىڭ ياخشى بولۇشى تاشقى كۆرۈنۈشىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. شۇڭلاشقا روزىدار ئەيمىنىش ۋە ئىتائەتنىڭ نۇرلىرى پارلاپ تۇرىدىغان ئېغىر بېسىق، سالماق ۋە قەلبى ساپ ھالەتتە كۆرۈنىدۇ ياكى شۇنداق كۆرۈنۈشى كېرەك.

گۈزەل ئەخلاقنىڭ شۇنداق بىر ماھىيىتى باركى، ئۇنىڭ بىلەن زىننەتلەنگەنلەرنى ۋە ئۇنىڭغا مۇۋەپپەق قىلىنغانلارنى كۆرگەن كىشى دەرھال تونۇۋالالايدۇ.

ھەسەن بەسرىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «گۈزەل ئەخلاقنىڭ ماھىيىتى ياخشىلىقلارنى كۆپ قىلىش، باشقىلارغا ئەزىيەت بەرمەسلىك ۋە تەبەسسۇم قىلىشتۇر».

قازى ئىياز⁽¹⁾ مۇنداق دەيدۇ: «گۈزەل ئەخلاق دېگىنىمىز، كىشىلەر بىلەن خۇشخۇي ھالدا ئارىلىشىپ ياشاش، ئۇلارغا دوستلۇق ئىزھار قىلىش، كۆيۈنۈش، ئېغىرچىلىقلىرىنى كۆتۈرۈش، ئەپۈ قىلىۋېتىش، ياقۇرمايدىغان ئىشلارنى قىلسا سەبەر قىلىش، كىبىر ۋە مەنمەنچىلىكنى تاشلاش، غەزەپلىنىش، كايىش ۋە قوپال مۇئامىلە قىلىشتىن ئۇزاق تۇرۇشتۇر»⁽²⁾.

(1) قازى ئەبۇلفەزل ئىياز ئىبنى مۇسا ئەلىيەھسۇبىي (القَاضِي عِيَاضُ بْنُ مُوسَى الْيَحْصِييُّ) (ھ. 476 - 544 / م. 1083 - 1149) _ ماراكەشتە ئۆتكەن ئاتاقلىق ھەدىسشۇناس. قازى، مالكىي فەقھ ۋە تىلشۇناس. «ئىكمالۇل مۇئەللىم»، «ئەششەفا»، ۋە «مەشارىقۇل ئەنۋار» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ مۇئەللىفى. _ ت.

(2) «جامىئۇلۇلۇم ۋەلھەكەم»، 1 - توم، 457 - بەت.

كۆرگىنىڭىزدەك، گۈزەل ئەخلاق شەرىئەتتە تەلەپ قىلىنغان، قىلىشقا ھەرقانداق كىشىنىڭ كۈچى يېتىدىغان، باشقىلارغا پايدىسى تېگىشتىن ئىلگىرى شەخسنىڭ ئۆزىگە پايدىسى تېگىدىغان ئىشلاردۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گۈزەل ئەخلاققا بۇيرۇغان ۋە ئەبۇ زەر⁽¹⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا مۇنداق دېگەن: «قەيەردە بولساڭ، ئانلاھتىن قورققىن، بىر خاتالىقنى قىلىپ سالساڭ، ئۇنى ئۈچۈرۈۋېتىش ئۈچۈن، گۈزەل ئىشتىن بىرنى قىل ۋە ئىنسانلارغا گۈزەل ئەخلاق بىلەن مۇئامىلە قىل»⁽²⁾. ئىنسانلارغا گۈزەل ئەخلاق بىلەن مۇئامىلە قىلىش بولسا ئۇلار بىلەن گۈزەل ئەخلاقنىڭ تەلەپ - تەقەززالىرى بويىچە ئارىلىشىپ ياشاشنى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئىنسانلارغا ئارىلىشىپ ياشايدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە سەبەب قىلىدىغان مۇئىمىنىڭ ئەجرى ئىنسانلار بىلەن ئارىلاشمايدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە سەبەب قىلالمايدىغان مۇئىمىنىڭكىدىن بۈيۈكتۇر»⁽³⁾.

قىسمەن كىشىلەرنىڭ رامازاندىكى ئەدەب - ئەخلاقى دەل ئەكسىچە بولۇپ قالدۇ. روزىنى باھانە قىلىپ ناھايىتى قوپاللىشىپ كېتىدۇ، باشقىلارغا يول قويمايدۇ، رەھىم - شەپقەت قىلمايدۇ، باشقىلار بىلەن ئۆلپەتلەشمەيدۇ، باشقىلارمۇ ئۇ كىشى بىلەن ئۆلپەتلەشمەيمەيدۇ. ھەرقانداق كىشى بەزىدە مۇشۇنداق كىشىلەر بىلەن سىنىلىپ قېلىشى مۇمكىن. بۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىغا سەبەب قىلىش ۋە ئەپۇ قىلىۋېتىش ياخشىلىق ۋە گۈزەل ئەخلاق قاتارىدىندۇر. بۇ ھەقتە ئىمام ئەھمەد مۇنداق دېگەن: «گۈزەل ئەخلاق ئىنسانلارغا كەڭ قورساقلىق قىلىش ۋە ئەپۇ قىلىۋېتىشتۇر»⁽⁴⁾.

(1) ئەبۇ زەر جۇندۇب ئىبنى جۇنادە ئەلغىفارىي (أَبُو ذَرٍّ جُنْدُبُ بْنُ جُنَادَةَ الْغِفَارِيُّ) (ھ. بۇرۇن ؟ - 32 / م. ؟ - 653) تۇنجى مۇسۇلمان بولغان بەش ساھابىنىڭ بىرى، مەككەدە مۇسۇلمانلىقنى ئۈچۈن ئېلان قىلغان، ھەقى سۆزلەشتە شجائەتلىك، دۇنياغا بېرىلمەي، غورىگىل ياشاشنى تەشەببۇس قىلغان زاھىد زات. ت.

(2) تىرمىزىي: («ئەسسىۋنەن»، 1987 - ھەدىس) «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(3) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 5002 - ھەدىس؛ «تىرمىزىي»، 2507 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 4032 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(4) «جامئۇلئۇلۇم ۋەلھەكمە»، 1 - توم، 457 - بەت.

رامازان ئېيىنى مەيلى شەخسى ياكى ئىجتىمائىي سەۋىيەدە بولسۇن، يۈرۈش - تۇرۇش، نەپىس ۋە ئەخلاقىي جەھەتتىن مۇكەممەللەشتۈرىدىغان بىر پروگراممىغا ئايلاندۇرىشىمىز تامامەن مۇمكىن.

ئۇشۇبۇ ئايدا لەنتى شەيتان زەنجىرلىنىپ، روزا تۇتقۇچىلارغا خاتىرجەملىك قونىدۇ. بۇنىڭ بىلەن روزىدارلارغا يېڭىدىن يېڭى گۈزەل خىسەتلەرنى يېتىلدۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن قىچۇرۇپ بولماس پۇرسەتلەر تۇغۇلىدۇ. بۇنى يىلىنىڭ باشقا ۋاقىتلىرىدىمۇ داۋاملاشتۇرالىشىمىز مۇمكىن، ئەلبەتتە. ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىش ئۈچۈن رامازاندا قىلىشقا تېگىشلىك ئەمەللەرنىڭ قاتارىغا گۈزەل ئەخلاقنى ھەم قوشۇشىمىز تولمۇ زۆرۈردۇر. گۈزەل ئەخلاق ئېزگۈ ئەمەللەرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ۋە ئەڭ ئەلاسى، ھەتتا ياخشىلىقنىڭ دەل ئۆزىدۇر. دەرۋەقە، بىر كىشى كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ياخشىلىقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىگە «ياخشىلىق گۈزەل ئەخلاقتۇر» دەپ جاۋاب بەردى (1).

بىز «قۇرئان كەرىم»دىكى ياخشىلىقنى، يەنى گۈزەل ئەخلاقنى ئۈستۈن قىلغان ئىما - ئىشارەلەرنى تەپەككۈر قىلىپ باقايلى. «قۇرئان كەرىم» ئىنسانلارنىڭ ياخشىلىق ھەققىدىكى چۈشەنچىسىنى شەكىل ۋە كۆرۈنۈش بىلەن چەكلەپ قويماستىن، ئىچكى دۇنيا ۋە ماھىيەتنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت توغرا تەرەپكە يېتەكلەيدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەلەرنىڭ كۈن چىققان ۋە كۈن پاتقان تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈشۈڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە ياتمايدۇ. بەلكى ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، كىتابقا (يەنى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا) ۋە پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش، ئاللاھنى سۆيۈش يۈزىسىدىن خىش - ئەقىبالارغا، يېتىملىرىگە، مىسكىنلەرگە، ئىبنى سەبىللەرگە (يەنى پۇل - مېلىدىن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان مۇساپىرلارغا)، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە پۇل - مال ياردەم بېرىش، ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇللىققا، كېسەللىككە ۋە (ئاللاھنىڭ يولىدا قىلىنغان) ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ. ئەنە شۇلار (يەنى

(1) «مۇسلىم»، 2553 - ھەدىس.

يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر (ئىماندا) راستچىل ئادەملەردۇر، ئەنە شۇلار تەقۋادارلاردۇر ﴿(بەقەرە: 177)﴾.

ئاللاھ تائالاغا، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىش نەپىسلەردە داۋاملىق ياخشىلىق قىلىش، گۈزەل ئەخلاق، سىلە - رەھىمنى ئۇلاش، ۋاپادار ۋە سەبىرچان بولۇش قاتارلىقلارغا ئۈندەيدىغان بىر روھنى ئېلىپ كېلىدۇ.

كۆرگىنىڭىزدەك، بۇ ئەخلاقلار تەقۋالىقنىڭ سۈپەتلىرىدۇر ۋە رامازان دەل مۇشۇ تەقۋالىق ئۈچۈنلا يولغا قويۇلغان. ئى روزىدار قېرىندىشىم! تەقۋالىق بىلەن گۈزەل ئەخلاق ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ نەقەدەر كۈچلۈكلىكىگە دىققەت قىلىڭ! شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۇ ئىككى خىسلەتنى ئاتا قىلدى. ھەقىقەتەن رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام: «سىلەرگە قارىغاندا ئاللاھتىن مەن بەكرەك قورقۇمەن ۋە سىلەردىن بەكرەك تەقۋادارمەن»⁽¹⁾ دەپ ئېيتقىنىدەك، ئول زات ئىنسانلارنىڭ ئەڭ تەقۋادارى بولۇپلا قالماي، ھەتتائالانىڭ: ﴿ئى مۇھەممەد﴾، سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسىن ﴿(قەلم: 4)﴾ دېگىنىدەك ئەڭ ئەخلاقلىقى ھەم ئىدى.

تەقۋالىق بىلەن گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى روشەنرەك قىلىپ ئېيتقاندا، تەقۋالىق قۇل بىلەن ئاللاھنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ياخشىلاشتۇر؛ ياخشىلىق ۋە گۈزەل ئەخلاق بولسا بەندىنىڭ ئۆزى بىلەن ئىنسانلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ياخشىلىشىدۇر. بەندە ئۆزى بىلەن رەببىنىڭ ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ياخشىلىغان بولسا تەقۋادار بولىدۇ. ئۆزى بىلەن ئىنسانلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ياخشىلىغان بولسا ياخشىلىق قىلغۇچى بولىدۇ. رامازان بولسا ھەر ئىككى ئىشنى قىلىشقا چاقىرىدۇ. چۈنكى، «قۇرئان كەرىم» دە: ﴿ئى مۇئمىنلەر، (كۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۆمەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامازان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾ ﴿(بەقەرە: 183)﴾ دېيىلگەن.

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 5063 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1110 - ھەدىس.

ھەدىس شەرىفىتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «بىرىنگىلار روزا تۇتقان بولسا، سەت گەپ قىلمىسۇن، ۋارقىراپ - جارقىرىمىسۇن»⁽¹⁾. بىر بەندىدە تەقۋالىق ۋە گۈزەل ئەخلاقنىڭ بىرلىكتە تېپىلىشى شۇ بەندىنى ئاللاھقا يېقىن قىلىنغان ئەۋلىيالارنىڭ سېپىگە ئۇلاشتۇرىدۇ. بۇ ئىككى سۈپەتنىڭ بىرىنى ياكى ھەر ئىككىسىنى يوقىتىپ قويۇش كىشىنى جىنايەتچىلەرنىڭ يولىغا باشلايدۇ. گۈزەل ئەخلاق ياخشىلار بىلەن فاجىرلارنىڭ يولىنى ئايرىدىغان بىر پاسل بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ تائالا گۈزەل ئەخلاقنى ھەمدە گۈزەل ئەخلاققا چاقىرىشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىدىن بىرى قىلدى. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن ئېسىل ئەخلاق - پەزىلەتلەرنى تونۇقلاش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم»⁽²⁾. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋەتىلىشىدىن ئىلگىرى بۇ ئەخلاقلارنى چاڭ - توزاڭ ۋە قاراڭغۇلۇقلار بېسىۋالغان بولۇپ، مۇكەممەللەشتۈرۈش ۋە گۈزەللەشتۈرۈشكە موھتاج ئىدى. شۈبھىسىزكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى گۈزەل ۋە كامىل ھالىتىگە قايتۇرۇپ ئېسىل سۈپەتلەرگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتىلدى.

رامازان ھەقىقەتەنمۇ ئۇلۇغ بىر ئايدۇركى، خۇددى ئۇشبۇ ئايدا چۈشۈرۈلگەن، چۈشۈرۈلگۈچىسى ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋە تائالا: ﴿شەك - شۈبھىسىزكى، ئۇ ئۇلۇغ قۇرئاندىر﴾ (ۋاقتە: 77) دەپ سۈپەتلىگەن «قۇرئان كەرىم» ئۇلۇغدۇر؛ تېخىمۇ مۇھىمى ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋە تائالا ئۆزىنى: ﴿ئى ئىنسان سېنى ئۇلۇغ پەرۋەردىگارغىغا ئاسىيلىق قىلىشقا نېمە ئالدىدى؟﴾ (ئىنقىزار: 6) دەپ سۈپەتلىگەندەك ئۇلۇغدۇر؛ ھەم بۇ قۇرئاننى ئېلىپ چۈشكەن پەرىشتە - جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام «قۇرئان كەرىم» دەپ ﴿قۇرئان ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ ئىززەتلىك بىر ئەلچىسى (ئارقىلىق نازىل) قىلىنغان سۆزىدۇر. ئۇ ئەلچى كۈچلۈكتۇر، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا مەرتىۋىلىكتۇر﴾ (تەكۋىر: 19 - 20) دەپ سۈپەتلەنگەندەك ئۇلۇغدۇر؛ شۇنداقلا بۇ «قۇرئان كەرىم» چۈشۈرۈلگەن زاتىمۇ ئىنسانلارنىڭ ئەڭ ئۇلۇغدۇر، ئۇنداق ئىكەن «قۇرئان كەرىم» نى ئەخلاقلارنىڭ ئەڭ ئۈستۈن دەرىجىلىرىگە ئۇندىگۈچى دەپ قارىساق، قىلچە مۇبالىغە بولمايدۇ.

(1) «بۇخارىي»، 1904 - ھەدىس.

(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 8729 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گۈزەل ئەخلاقلارنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەندە، ئەڭ ئەۋۋەل ئۆزى «قۇرئان كەرىم» ئەخلاقى بىلەن ئەخلاقلىنىش ۋە ئۇنىڭ ئەخلاقلىرىدىن تويۇنۇش ئارقىلىق ئۇ ئەخلاقلار بىلەن زىننەتلەندى ۋە قۇرئاننىڭ ئەخلاقىغا زىت كېلىدىغان ھەرقانداق ئىشتىن ئۇزاق قىلىندى. دەرھەقىقەت، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھىا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە مىسالىنىڭ ئەخلاقلىرى ھەققىدە سورالغاندا: «ئۇ زاتنىڭ ئەخلاقى «قۇرئان كەرىم» ئىدى»⁽¹⁾ دەپ جاۋاب بەرگەندى.

پەيغەمبەرلەر، تەقۋادارلار ۋە سالىھلەرگە تارقالغان پۈتۈن گۈزەل ئەخلاقلار بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىمامى ۋە تۈگەنچىسى بولمىش پەيغەمبىرىمىز سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ شەخسىيىتىدە توپلانغان ئىدى. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئەخلاقىدا تارقالغان گۈزەل خۇلقلارنى توپلاپ بەرگەن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەخلاقلىغان «قۇرئان كەرىم»، چۈشكەن ۋاقتىدىكىدىن تا بۈگۈنگىچە قىلچە كونىراپ قالغىنى يوق. ئۇنىڭ بىلەن ئەخلاقلىغان پەيغەمبەرنىڭ ھاياتى زېھنىدە جانلىق ۋە روھلۇق ھالەتتە ياشىماقتا.

ئى روزىدار قېرىندىشىم! پەخىرنىڭ! سېخىلىق ۋە گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئېيىدا تۇرۇپسىز، ئۇششۇ مۇبارەك ئايدا گۈزەل ئەخلاقتىن مول نېسىۋىگە ئېرىشىپ ئىمانىڭىزنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ۋە رەببىڭىزنىڭ مۇھەببىتىنى قولغا كەلتۈرۈشۈڭىز ئۈچۈن، ئۆزىڭىزنى بۈيۈك غايىنىڭ ئالدىغا قويۇشىڭىز ۋاجىپتۇر. شۈبھىسىزكى، «مۇئىنلەرنىڭ ھەممىدىن كامىلراقلىرى ئەخلاقى ئەڭ گۈزەل بولغانلىرىدۇر»⁽²⁾ ۋە ھەقىقەتەن ھەم «بەندىلەرنىڭ ئاللاھقا ئەڭ سۈيۈملۈكلىرى ئەخلاقى گۈزەل بولغانلىرىدۇر»⁽³⁾.

روزىڭىزنى گۈزەل ئەخلاق ۋە تەقۋالىق بىلەن زىننەتلىيەلىشىڭىز رەببىڭىزنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشەلەيسىز ۋە جەننەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قوشنىسى

(1) «مۇسلىم»، 1233 - ھەدىس؛ «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 24774 - ھەدىس.

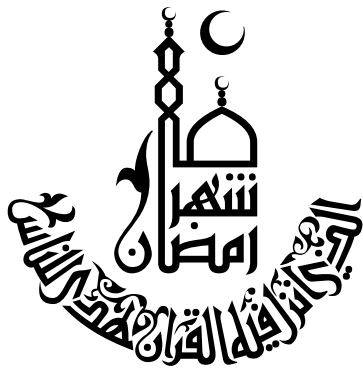
(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 23684 - ھەدىس؛ «ترمىزىي»، 2612 - ھەدىس. ئالبانىي: «ھەسەن» دېگەن.

(3) ترمىزىي: «ترمىزىي»، 1082 - ھەدىس «ھەسەن، سەھىھ» دېگەن. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

بولالايسىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقانىكى: «سەلەرنىڭ ماڭا ئەلڭ سۈيۈملۈكرەڭلار ۋە قىيامەت كۈنى ئورۇن جەھەتتىن ئەلڭ يېقىن بولىدىغىنىڭلار ئەخلاقى ئەلڭ گۈزەل بولىغىنىڭلاردۇر. ماڭا ئەلڭ نەپرەتلىك بولىغىنىڭلار ۋە قىيامەت كۈنى ئورۇن جەھەتتە مەندىن ئەلڭ يىراق تۇرىدىغىنىڭلار ۋالاقىتەككۈرەن، ئاغزىغا كەنگەننى بىلجىرلايدىغانلار ۋە كىرىنكىلىرىڭلاردۇر»⁽¹⁾.

ئى ئاللاھ! بىزنى ئەمەللەرنىڭ ۋە ئەخلاقلىرىنىڭ ئەڭ گۈزەللىرىگە يېتەكلەپ قويغىن! سەندىن ئۈزگە ھېچكىم ئەڭ ياخشىغا ھىدايەت قىلالمايدۇ. ئى ئاللاھ! بىزنى يامان ئەخلاق ۋە يامان ئەمەللەردىن ئۇزاق قىلغىن. سەندىن باشقا ھېچكىم يامانلىقلاردىن ئۇزاقلاشتۇرالمىدۇ... ئامىن!

(1) تىرمىزىي: «تىرمىزىي»، 2018 - ھەدىس) «ھەسەن، غەرىب» دېگەن. ئالبانىي: «ھەسەن» دېگەن.

رامازاندىكى زىكىرلىرىڭىز

بەندىنىڭ قەلبىدىكى ئىمان گاھ كۈچىيدۇ، گاھ زەئىپلىشىدۇ. ئىماننىڭ كۈچىيىشى ئىتائەت بىلەن بولسا، زەئىپلىشىشى گۇناھ - مەئسىيەتتىن بولىدۇ. ئىتائەت ئەمەللىرىنىڭ ئىچىدە، ئاللاھنىڭ زىكىرىدىنمۇ ئەۋزەلرەك بىر ئەمەل بولمىسا كېرەك. چۈنكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

– سىلەرگە ئەمەللىرىڭلارنىڭ ئەڭ ياخشىسىنى، رەببىڭلارنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ قىممەتلىك بولغىنىنى، دەرىجەڭلارنى ئەڭ ئۈستۈن قىلىدىغىنىنى، ئاتتۇن - كۆمۈش سەدىقە قىلىشىڭلاردىن ۋە دۇشمىنىڭلارغا ئۇچرىشىپ، بىر - بىرىڭلارنى ئۆلتۈرۈشۈڭلاردىنمۇ ياخشىراق ئىشتىن خەۋەر بېرىمۇ؟ – دېگەندە، ساھابىلەر:

– بولىدۇ، يا رەسۇلۇللاھ! – دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

– ئۇ بولسىمۇ ئاللاھنى ئەسەلەشتۈر، – دېدى⁽¹⁾.

ئاللاھنى ئەسەلەش ئىماننى يېڭىلايدۇ ۋە كۈچلەندۈرىدۇ. قەلبىلەرنى تازىلاپ، دات بېسىپ كېتىشتىن ياكى گۇناھتىن قارىداپ كېتىشتىن ئىلگىرىكى پاك ھالىتىگە قايتۇرىدۇ.

ئاللاھ تائالا ئىمان ئەھلىنى رەببىنى زىكىر قىلىشقا بۇيرۇماستىن، بەلكى كۆپلەپ زىكىر قىلىشقا بۇيرۇپ: ﴿ئى مۇئمىنلەر، ئاللاھنى كۆپ ياد قىلىڭلار. ئۇنىڭغا ئەتىگەن ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار، (چۈنكى بۇ ئىككى ۋاقىتتا پەرىشتىلەر چۈشۈپ تۇرغانلىقتىن، ۋاقىتلارنىڭ ئەۋزىلى ھېسابلىنىدۇ)﴾^(ئەھزاب: 41 - 42) دېگەن ۋە ﴿مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئاللاھنى كۆپ ياد ئېيتىڭلار﴾^(جۇمۇئە: 10) دېگەن.

(1) «ترمىزىي»، 3377 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 3790 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

ئاللاھ تائالا ھەرقانداق ۋاقتتا ئۆزىنى كۆپ ئەسلىگەن كىشىنى: ﴿ئۇلار ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ ئاللاھنى ئەسلەپ تۇرىدۇ﴾ (ئال ئىمران: 191) دەپ ماختايدۇ.

ئاللاھ تائالا زىكىر ئېيتقۇچىلارغا گۇناھلارنى مەغپىرەت قىلىش بىلەن بىرگە بۈيۈك ئەجىر بېرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھنى كۆپ زىكىر قىلغۇچى ئەرلەر ۋە كۆپ زىكىر قىلغۇچى ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى﴾ (ئەھزاب: 35).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆپ زىكىر قىلغۇچىلارنى «ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكۈچىلەر» دەپ خەۋەر بېرىپ: «مۇفەررىدلەر ئىلگىرى بولۇپ كەتتى» دېگەندى. شۇندا ساھابە كىراملار:

– مۇفەررىدلەر كىملەر؟ ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! – دەپ سوراقتى. ئاللاھ رەسۇلى ئەلەيھىسسالام:

– ئۇلار ئاللاھنى كۆپ زىكىر قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاياللار، – دەپ جاۋاب بەردى (1).

مۇفەررىدلەر دېگەن سۆز «مُفَرِّد» سۆزلۈكىنىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، «ئىنسانلار بىلەن مۇئامىلە قىلىۋاتقان تەقدىردىمۇ، قەلبى ۋە تىلى بىلەن ئاللاھنى ئەسلەپ ئاللاھ بىلەن خالىي بولغۇچى» دېگەن مەنىدەدۇر.

شۇل بائىس زىكىر پۈتۈن ئەمەللەرنىڭ روھىدۇر ۋە ئەڭ ئۇلۇغىدۇر. ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇ: ﴿ئاللاھنى ياد ئېتىش ھەممىدىن (يەنى ئۇنىڭدىن باشقا ھەممە ئىبادەتتىن) ئۇلۇغىدۇر، ئاللاھ قىلىۋاتقان (ھەممە) ئىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ﴾ (ئەنكەبۇت: 45).

(1) «مۇسلىم»، 2676 - ھەدىس.

ئىلىم ئەھلىلىرى بۇ ئايەتنىڭ مەنىسىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھنى زىكىر قىلىش ھەرقانداق ئىشتىن ئۇلۇغدۇر. چۈنكى، زىكىر كۆپىنچە ئىتائەت ئەمەللىرىدىكى ئاساسلىق مەقسەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىتائەتنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى، سىرى ۋە روھى سانىلىدۇ».

زىكىر ئىتائەت ئەمەللىرىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى. كەلىمەتۇ تەۋھىد — «لا ئىلاھە ئىللەللاھ» بىر زىكىردۇر. ھەتتا زىكىرلەر ئىچىدىكى ئەڭ ئەۋزىلىدۇر.

ناماز زىكىر بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى: ﴿مېنى زىكىر قىلىش ئۈچۈن ناماز ئوقۇغىن﴾ (تاھا: 14).

ھەج زىكىر بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى: ﴿سەلەر ھەجگە ئائىت ئىبادەتلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، ئاللاھنى ئاتا - بوۋاڭلارنى پەخىرلىنىپ ياد ئەتكەندەك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ زىيادە ياد ئېتىڭلار﴾ (بەقەرە: 200).

جىھاد زىكىر بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى: ﴿ئى مۇئمىنلەر، (مۇشرىكلەردىن) بىر جامائەگە (يەنى دۈشمەن قوشۇنغا) ئۇچراشقان چېغىڭلاردا ساباتلىق كۆرسىتىڭلار، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار﴾ (ئەنفال: 45).

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا دىنىنى قوغدىغۇچى ئالىملارنىڭ ئالامىتىنى زىكىر قىلغۇچىلار دەپ بېكىتتى. بەلكى ئۇلارنى زىكىر ئەھلى دەپ ئاتىدى: ﴿ئەگەر بۇنى بىلمىسىڭلار، زىكىر ئەھلىدىن (ئەھلى ئىلىمدىن) سوراڭلار﴾ (ئەنئىبا: 7).

ئاللاھنىڭ زىكىرىدىن غەپلەتتە قېلىش مەھرۇم قېلىش ۋە زىيان تارتىشنىڭ ئالامىتىدىندۇر: ﴿سەلەر ئاللاھنى ئۇنتۇغان، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇلارغا ئۆزلىرىنى ئۇنتۇتۇرغان كىشىلەردەك بولماڭلار، ئەنە شۇلار پاسىقلاردۇر﴾ (ھەشر: 19).

بىر ئىنسان تىلىدا ھەم دىلىدا ئاللاھنىڭ زىكىرىنى دائىم قىلماي تۇرۇپ غەپلەتتىن، مەھرۇم قېلىشتىن، نادانلىقتىن، كەمچىلىكتىن ۋە زىيان تارتقۇچىلىقتىن

قۇتۇلمايدۇ. مۇئاز ئىبنى جەبەل⁽¹⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتقانكى: «ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇشتا ئاللاھنىڭ زىكىرىدىنمۇ ئۈنۈملۈكرەك بىر قۇتۇلۇش يولى يوقتۇر»⁽²⁾. نەپسىمىزنىڭ زىكىرىنى كۆپ قىلىشقا ئۈزلۈكسىز ھەرىكەتكە ئۆتۈشى ئۈچۈن تىلىمىزنى ھەر زامان زىكىر قىلىشقا كۆندۈرۈش ۋە چېنىقتۇرۇشىمىز زۆرۈردۇر. شۇندىلا ياخشىلىقلارنى كۆپ قىلغىلى ۋە ئىماننى زىيادە قىلغىلى بولىدۇ.

بىر كىشى رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇ زاتقا: – ئى ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى، ئىسلامنىڭ ھۆكۈملىرى ماڭا جىق كۆرۈنۈپ كەتتى، چىڭ ئېسىلىپ مېڭىشىم ئۈچۈن، ماڭا بىرلا ئىشنى تەۋسىيە قىلسىلا، – دېگەندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىگە:

– تىلىڭ ھەمىشە ئاللاھنى زىكىر قىلىش بىلەن ئەمەلەنسۇن، – دېدى⁽³⁾.

دىللارنىڭ ياشىشى، ۋاقىتلارنىڭ بېزىلىشى ئۈچۈن كۈندىلىك زىكىرنى داۋاملاشتۇرۇشتىنمۇ كۆپرەك تىل نەمىلىنىدىغان باشقا بىرنەرسە بولمىسا كېرەك. «قۇرئان كەرىم»دىن كۈندىلىك، ھەپتىلىك ياكى ئايلىق ئوقۇشقا تېگىشلىك ۋەزىپىلەرنى داۋاملاشتۇرۇش قەلبىنى ئىلاھىي ۋەھىدە نۇرلاندۇرۇشنى ئارزۇ قىلغان كىشى ئۈچۈن مۇھىم بىر ئىشتۇر. كېچە ۋە كۈندۈزلۈك بەلگىلەنگەن زىكىرلەر مۇئىن ئۈچۈن غەپلەتنىڭ پەردىلىرىنى يىرتىپ، ئالدىراشچىلىقنىڭ كىشەنلىرىنى پاچاقلايدىغان ياخشى قوردۇر.

ئىنسان كۆپىنچە، ۋاقىتنى قەدىرلىمىگەنلىكتىن ياكى پىلاندا يوق ئىشلار سەۋەبىدىن كۈندىلىك زىكىرلەرنى تاشلاپ قويدۇ ياكى بەزىسىنى ئۇنتۇپ قالدۇ.

(1) ئەبۇ ئابدۇرراھمان مۇئاز ئىبنى جەبەل ئىبنى ئەمر ئەلئەنسىرى ئەلخەزەرىي (مُعَاذُ بْنُ جَبَلِ بْنِ عَمْرِو الْأَنْصَارِيِّ) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ھ. بۇرۇن 18 – ھ. 18 / م. 604 – 639) 18 يېشىدا مۇسۇلمان بولۇپ، ئىككىنچى «ئەقەبە بەيئىتى»گە، «بەدر غازىتى»غا ۋە ئۇندىن كېيىنكى بارلىق غازاتلارغا قاتناشقان ساھابە. ساھابىلەر ئىچىدىكى ھالال - ھارام ئەھكاملىرىنى ئەڭ ياخشى بىلىدىغان فەقھ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن يەمەنگە ئەۋەتىلگەن. _ ت.

(2) «تىرمىزىي»، 3377 - ھەدىس.

(3) «تىرمىزىي»، 3375 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 3793 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

ئىماننى يېڭىلاپ تۇرغۇچى ياخشىلىقنىڭ يولىدىن چەتنەپ كەتمەسلىكىمىز ئۈچۈن بۇلاردىن ساقلىنىشىمىز كېرەك.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېچىلىك ۋە كۈندۈزلۈك زىكىرلەرنى پەيغەمبەرلىك يۈكلىرى، ئۈممەتنىڭ سىياسىي ئېغىرچىلىقلىرى ۋە ئىسلام دەۋىتىنى يەتكۈزۈشتىكى جەبر - مۇشەققەتلەر ئىچىدىمۇ ھېچ ئۈزۈپ قويماستىن قانداق داۋام قىلغانلىقىنى ئۇنۇتماسلىقىمىز كېرەك.

﴿ئەتسىگەن ئاخشامدا پەرۋەردىگارنىڭ نامىنى ياد قىلغىن. كېچىنىڭ ئاز قىسمىدا ئۇنىڭغا سەجدە قىل، كۆپ قىسمىدا ئۇنىڭغا تەسبىھ ئېيت﴾ (ئىنسان: 25 - 26).

مۇبارەك رامازان ئېيىنىڭ كۈندۈزلىرى ۋە كېچىلىرىدە دۇنيا ئىشلىرى ۋە باشقا تۈرلۈك ئامىللارنىڭ پۈتۈن ۋاقىتلىرىمىزنى ئىگىلەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، كۈندىلىك پروگراممىلىرىمىزنى تەرتىپكە سېلىشقا ناھايىتى ياخشى پۇرسەتلەر باردۇر. كۈندىلىك پروگراممىلىرىمىزنى رامازاننىڭ بېشىدىن تارتىپ تەرتىپلىك ئېلىپ بېرىشىمىز ئۈچۈن زىكىرگە باشقا ئىشقا تەسىر كۆرسەتمەيدىغان، باشقا ئىشقا ئىشىمۇ ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسەتمەيدىغان مۇۋاپىق ۋاقىت ۋە مۇۋاپىق ئورۇن ھازىرلىيالىشىمىز مۇمكىن. مەسىلەن: بامداتتىن ئىلگىرى ئىستىغپار، بامداتتىن كېيىن تەسبىھ ئېيتىپ، كۈن چىققانغا قەدەر ئەتىگەنلىك زىكىرلەر ئۈچۈن ئولتۇرالىشىڭىز مۇمكىن. كۈن چىقىپ، قۇربىڭىزنىڭ يېتىشىچە چاشگاھ نامىزى ئوقۇغىنىڭىزدىن كېيىن، كۈندىلىك خىزمەتلىرىڭىزنى روھلۇق ھالەتتە داۋام قىلىشىڭىز ئۈچۈن ئازراق ئۇخلىۋېلىشىڭىزغا پۇرسەت بولىدۇ. كۈندىلىك خىزمەتلىرىڭىزدىن كېيىن، كۈن يېتىشتىن ۋە ئىپتاردىن ئىلگىرى ئاخشاملىق زىكىرلەر ئۈچۈن پۇرسەت تاپالىشىڭىز مۇمكىن. دېمەككى، رامازان روزا، كېچىلىك ناماز، سېخىلىق ۋە باشقا خىلمۇخىل ئىبادەتلەرنىڭ مەۋسۇمى بولغىنىدەك زىكىرنىڭمۇ ھەم مەۋسۇمدۇر.

رامازان ئېيىدىكى كۈندۈزلۈك ۋە كېچىلىك زىكىرلەرنىڭ رولى ناھايىتى چوڭدۇر. ئۇ ساپلىق، ئېغىر - بېسىقلىق ۋە خۇشۇندىن ئىبارەت باشقا ۋاقىتلاردا تاپقىلى بولمايدىغان مەنىۋى روھلارنى قولغا كەلتۈرىدۇ. ئەگەر رامازاندىكى زىكىرلەرنىڭ

پەزىلەت ۋە ئەجىردە باشقا ۋاقتتىكى زىكىرلەرگە ئوخشىمايدىغانلىقىدىن ئىبارەت مەزكۇر ئارتۇقچىلىقى يۇقىرىقىلارغا قوشۇلغىنىدا قانداق بولۇپ كېتەر - ھە؟!

ئىبراھىم نەخەئىي⁽¹⁾ مۇنداق دەيدۇ: «رامازاندىكى بىر كۈنلۈك روزا باشقا ۋاقتتىكى مىڭ كۈنلۈك روزىدىن ئەۋزەلدۇر؛ رامازاندىكى بىر تەسبىھ باشقا ۋاقتتىكى مىڭ تەسبىھتىن ئەۋزەلدۇر؛ رامازاندىكى بىر رەكئەت ناماز باشقا ۋاقتتىكى مىڭ رەكئەت نامازدىن ئەۋزەلدۇر»⁽²⁾.

ئاللاھنى تىلى ۋە دىلى بىلەن ئەسلىدىغان كىشى ئىماننى يېڭىلاپ تۇرغاندەك، مۇناپىقلىقتىن ئادا - جۇدالىقنىمۇ يېڭىلاپ تۇرىدۇ. چۈنكى، مۇناپىقلار ئاللاھنى ئەڭ ئاز ئەسلىدىغان كىشىلەردۇر: ﴿ئۇلار ناماز ئۈچۈن تۇرغاندا، خۇش ياقماسلىق بىلەن تۇرىدۇ، كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن ئوقۇيدۇ، ئاللاھنى پەقەت ئازغىنا ياد ئېتىدۇ﴾^(نسا: 142). مۇئمىنلەر زىكىر ئېيتىش ۋە شۇكۇر قىلىش بىلەن مۇناپىقلاردىن پەرقلىق بولۇشقا بۇيرۇلغان. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: «كىمكى ئاللاھنىڭ زىكىرىنى كۆپ قىلسا، مۇناپىقلىقتىن ئادا - جۇدا بولغان بولىدۇ»⁽³⁾.

ئاللاھ تائالانىڭ بىزلەرگە ئاتا قىلغان رەھمەتلىرىدىن بىرى شۇكى، بەندىلەرنىڭ ئۆزىنى ياد ئېتىپ زىكىر قىلىش - قىلماسلىقتا ئارىسالدى بولماسلىقى ۋە غەپلەتتە قالغىنىدا شەيتانغا ئەل بولۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن بىر بۆلۈك زىكىرلەرنى پەرز قىلدى. مەسىلەن، ناماز: ﴿شۈبھىسىزكى، ناماز مۇئمىنلەرگە ۋاقتى بەلگىلەنگەن پەرز قىلىندى﴾^(نسا: 103)، ﴿مېنى زىكىر قىلىش ئۈچۈن ناماز ئوقۇغىن﴾^(تاھا: 14).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەرزىدىن باشقا نامازلارغىمۇ بۇيرۇپ تەكىتلەنگەن سۈننەت قىلدى. بۇ نامازلار پەرز قىلىنغان زىكىرلەردە (نامازلاردا) يۈز بېرىپ قالىدىغان كەمتۈكلۈكنى تولۇقلايدىغان نەفلە ئىبادەتلەردۇر.

(1) ئەبۇ ئىمران ئىبراھىم ئىبنى يەزىد ئەننەئەئى ئەلكۇفىي (إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ قَيْسِ النَّخَعِيِّ الْكُوفِيِّ) (ھ. 39 ياكى 47 - 96 / م. 659 ياكى 667 - 715) _ تابىئىن. قىرائەت ئالىمى ۋە كاتتا فەقىھ. _ ت.

(2) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 15 - بەت.

(3) بەيھەقىي: «شۇئەبۇل ئىمان»، 571 - ھەدىس.

بۇ نەفلە نامازلار غەپلەتنىڭ ئۇزۇن سۈرمەسىلىكى ئۈچۈن پەرز نامازلارنىڭ ئالدى - كەينىدە ئوقۇلىدىغان قىلىندى. بۇ نامازلارنى بەدەن ئەزالىرى قەلب بىلەن بىرلىكتە ئادا قىلدۇ. يۇقىرىقىلاردىن باشقا كېچە بىلەن كۈندۈزدە ھەممە ۋاقتلاردا زىكىرلەر يولغا قويۇلدى، بۇلاردىن پەرز نامازدىن كېيىنكىلىرى تېخىمۇ تەكىتلەندى.

نامازخان ئۈچۈن ھەر پەرز نامازدىن كېيىن 33 قېتىم تەسبىھ، 33 قېتىم ھەمد، 33 قېتىم تەكبىر ئېيتىش ئاندىن زىكىرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى بولغان «لا ئىلەھە ئىللەللاھ» بىلەن 100 قېتىم تەسبىھ ئېيتىش يولغا قويۇلدى.

بامدات بىلەن ئەسىردەك پەرز نامازلاردىن كېيىن نەفلە ناماز ئوقۇش دۇرۇس بولمايدىغان ۋاقتلاردا زىكىرنى تىلدا كۆپ قىلىش يولغا قويۇلدى. ئاللاھ تائالا كۆپلىگەن ئايەتلەردە بۇ ھەقتە توختالغان: ﴿تۇنۇڭغا ئەتسەن - ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار﴾ (نەھزاب: 42)؛ ﴿ئەتسەن - ئاخشامدا پەرۋەردىگارنىڭ نامىنى ياد قىلغىن﴾ (ئىنسان: 25)؛ ﴿گۇناھىڭغا ئىستىغپار ئېيتقىن، ئاخشىمى ۋە ئەتىڭنى پەرۋەردىگارنىڭغا ھەمد بىلەن تەسبىھ ئېيتقىن﴾ (غافر: 55) ۋە ﴿كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى، كۈن پېتىشتىن بۇرۇن، كېچە ۋاقتلىرىدا ۋە كۈندۈزنىڭ دەسلەپكى ۋە ئاخىرقى ۋاقتلىرىدا پەرۋەردىگارنىڭغا تەسبىھ ئېيتقىن (يەنى ناماز ئوقۇغىن) ۋە ھەمد ئېيتقىن﴾ (تاھا: 130).

شۇڭلاشقا بۇ ئىككى ۋاقتنىڭ، يەنى بامدات بىلەن ئەسىرنىڭ ۋە ئىككىسىدىن كېيىنكى ۋاقتلارنىڭ مۇھىملىقى ھەققىدە كۆپلىگەن ئايەت ۋە ھەدىسلەر كەلگەن. بامدات مالائىكىلەر ھازىر بولىدىغان نامازدۇر: ﴿كۈندۈزنىڭ ۋە كېچىنىڭ پەرىشتىلىرى) چوقۇم بامدات نامىزىدا ھازىر بولىدۇ﴾ (ئىسرا: 78). كۈچلۈك كۆزقاراشتا ئاللاھ تەلىغا ئالغان ئوتتۇرا ناماز ئەسىر نامىزىدۇر: ﴿بەش) نامازنى بولۇپمۇ ئوتتۇرا نامازنى (يەنى ناماز دېگەننى) داۋاملاشتۇرۇڭلار (يەنى پۈتۈن شەرتلىرى بىلەن ۋاقتىدا تولۇق ئادا قىلىڭلار)، ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا (يەنى نامازدا) ئىتائەتمەنلىك بىلەن تۇرۇڭلار﴾ (بەقەرە: 238).

مەزكۇر ئىككى نامازغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «سالىقن ۋاقتتىكى ناماز» دەپمۇ نام بەرگەن: «كىمكى ئىككى سالىقن ۋاقتتىكى ناماز (بامادات بىلەن ئەسىر) نى ئوقۇسا جەننەتكە كىرىدۇ»⁽¹⁾.

بۇ ئىككى ناماز نامازلارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ۋە ئۇ ئىككىسىدىن كېيىنكى ۋاقت قۇرئان ئوقۇش، ئۆگىنىش - ئۆگىتىش ۋە پايدىلىق ئىلىم تەلەپ قىلىشقا ئوخشاش ھەرقانداق بىر زىكىر ئۈچۈن ۋاقتلارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ۋە ئەڭ ياخشىسىدۇر. لېكىن، (33 قېتىمدىن) تەسبىھ، ھەمد ۋە تەكبىر ئېيتىش، ئاللاھنى ئۇلۇغلاش، ئىستىغپار ئېيتىش ۋە كېچە - كۈندۈزنىڭ زىكىرلىرى ئۈچۈن بۇ ئىككى نامازدىن كېيىن يەنى كۈن چىقىشتىن ۋە كۈن بېتىشتىن ئىلگىرىكى ۋاقت ئەڭ مۇناسىب ۋە ئەڭ ياخشى ۋاقتتۇر.

غەپلەتتە يېتەرمەك! ئى روزىدار قېرىنداشىم! رامازان ئېيىدىكى بۇ پەزىلەتلىك ۋاقتلارنى غەنىمەت بىلىڭ. بۇ ۋاقتلاردا كېلىدىغان ئۇيغۇننىڭ شېرىن لەززىتى ياكى سوھۇر ۋە ئىفتار ھازىرلىقلىرىغا ئوخشاش ئىشلار بىزنى ئاللاھنىڭ زىكىرىدىن غەپلەتتە قويماسلىقى ئۈچۈن ھوشيار بولۇشىمىز كېرەك.

ئى قېرىنداشىم! كېچە ۋە كۈندۈزنىڭ زىكىرلىرى ۋە قىلىشقا ئادەتلەنگەن ئىبادەتلىرىڭىزنىڭ مۇكاپاتىنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا تاپسىز، شۇ زىكىرلەرنى تاشلاپ قويماي داۋاملاشتۇرۇڭ! تىلىڭىزنى زىكىرلەرگە كۆندۈرۈڭ ۋە زىكىرلەر ئۈچۈن ۋاقت ئاجرىتىڭ! تىلەيمىزكى، ئاللاھ تائالا سىزنى ۋە بىزنى رەببىنى كۆپ زىكىر قىلغۇچىلارنىڭ قاتارىغا يازغاي.

ئىمام ئەمر ئىبنى سالاھ⁽²⁾:

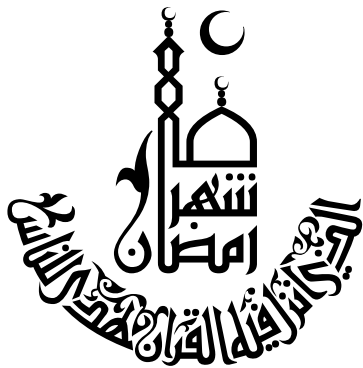
– قانداق قىلغاندا بىر كىشى كۆپ زىكىر قىلغۇچىلاردىن بولالايدۇ؟ – دەپ سورالغاندا، مۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن:

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 574 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 635 - ھەدىس.
 (2) ئوسمان ئىبنى ئابدۇرراھمان ئىبنى ئوسمان ئەششەھرەزۇرىي (تەقىيۇددىن ئەبۇ ئەمر ئىبنى سالاھ) (عُمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ، أَبُو عَمْرٍو بْنِ الصَّلَاحِ الشَّهْرُورِيُّ) (ھ. 557 - 643 / م. 1161 - 1245) _ مۇھەددىس ۋە شافىئىي فەقھ، ئەسەرلىرى: «مۇقەددىمەتۇ ئىبنى سالاھ»، «پەتۋالار»، «تاباقاتۇلفۇقاھ» ۋە باشقىلار. _ ت.

– كىشى سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان ئەتگەن ۋە ئاخشامنىڭ زىكىرلىرىنى ۋە كېچە - كۈندۈزنىڭ ئەمەللىرى ھەققىدە يېزىلغان كىتابلاردا بايان قىلىنغان خىلمۇخىل ۋاقىت ۋە شارائىتلاردا قىلىشقا تېگىشلىك زىكىرلەرنى ئۈزۈلدۈرمەي داۋام قىلغان ۋاقتىدا ئاللاھ تائالانى كۆپ زىكىر قىلغۇچىلاردىن بولالايدۇ⁽¹⁾.

**ئى ئاللاھ! سېنى زىكىر قىلىشىمىزغا، ساڭا شۈكۈر قىلىشىمىزغا
ۋە ساڭا گۈزەل ئىبادەت قىلىشىمىزغا ياردەم بەرگىن، بىزنى
غاپىلاردىن قىلمىغىن!... ئامىن!**

(1) «فەتاۋا ۋە مەسئەل ئىبنى سالاھ»، 1 - توم، 150 - بەت.

رامازاندىكى تىلاۋىتىڭىز

رامازان ئېيى «قۇرئان كەرىم» بىلەن قوشكېزەكتۇر. چۈنكى، ئۇ ئۇلۇغ كىتاب دەل مۇشۇ ئايدا نازىل قىلىنغان: ﴿رامازان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىدى﴾ (بەقەرە: 185).

رامازاننىڭ «قۇرئان كەرىم» بىلەن بىرلىكتە زىكىر قىلىنىشى روزىنىڭ «قۇرئان» پەرز قىلىنغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. روزا «قۇرئان كەرىم»دىن يېيىلغان ئىلاھىي نۇرلارنى كۆرۈشتىن توسۇپ قويدىغان ئىنسانىي ئالاقىلەرنى يوقاتقۇچى ئەڭ كۈچلۈك ۋاستىدۇر. شۇڭلاشقا، روزا تۇتۇش بىلەن «قۇرئان كەرىم»نىڭ نازىل بولۇشى ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت ناھايىتى زىچتۇر.

رامازان «قۇرئان كەرىم»نىڭ نۇزۇلى بىلەن ئۇلۇغلانغان بىر ئاي بولغاچ، روزا تۇتۇشقا خاس قىلىنىشى ئەڭ مۇۋاپىق ئىدى. چۈنكى، ئىنساننىڭ ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە نازىل قىلغان ھىدايەتكە ئۇچرىشىشى ئۈچۈن ئەڭ مۇناسىب ھالىتى روزىدار ھالىتىدۇر.

«قۇرئان كەرىم» رامازاننىڭ پەرزلىكىنى بايان قىلىپ ﴿رامازان سىلەرگە پەرز قىلىندى﴾ (بەقەرە: 183) دېگەندىن كېيىنلا، ئۇنىڭ رامازاندا نازىل بولغانلىقىنى ئەسكەرتتى: ﴿رامازان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىدى﴾ (بەقەرە: 185). بۇنداق كېلىشى رامازان ئېيىدا روزا تۇتۇشنىڭ مەخسۇس «قۇرئان كەرىم» ئۈچۈن ئىكەنلىكىدىندۇر. مۇبارەك ئايەتلەر سىزگە شۇنى ھېس قىلدۇرىدۇكى، روزا تۇتقۇزۇشنىڭ ئەڭ بۈيۈك مەقسەتلىرىدىن بىرى پىكىر يولىمىزنى قۇرئاننى ياخشى چۈشىنەلەيدىغان دەرىجىدە ساپلاشتۇرۇشتۇر.

بۇنىڭدىن رامازان ئېيىنىڭ ۋە روزا تۇتۇشنىڭ «قۇرئان كەرىم» ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋېلىشقا بولىدۇ. شۇڭا بۇ ئاينىڭ «قۇرئان ئېيى» دەپ ئاتىلىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەستۇر.

بىزدىن ئىلگىرىكى سەلەف - سالىھلەر بۇ مەنىنى ۋە ئۇنىڭ ماھىيىتىنى ناھايىتى ياخشى چۈشەنگەن. رامازان ئېيىنىڭ ئەڭ چوڭ ۋەزىپىسىنىڭ «قۇرئان كەرىم»گە كۆڭۈل بۆلۈش، «قۇرئان كەرىم» بىلەن كېچىلىرى قىيامدا تۇرۇش ۋە «قۇرئان كەرىم» ئۈچۈن زېھىنلەرنى بوشىتىش مەقسىتىدە روزا تۇتۇش ئىكەنلىكىنى بىلگەن ئىدى.

ئىمام زۇھرىي⁽¹⁾دىن رامازاندىكى ئەمەللەر ھەققىدە سورالغىنىدا: «قۇرئان تىلاۋەت قىلىش ۋە ئاچلارغا تاماق بېرىشتۇر» دەپ جاۋاب بەرگەن ئىدى.

مەشھۇر مۇھەددىس ئابدۇررازاك⁽²⁾ نەقىل قىلىدۇ: «ئىمام سۇفيان ئەسسەۋرىي رامازان ئېيى كىرگەندە، ۋاجىپ ئىبادەتلەردىن باشقا پۈتۈن ئىبادەتلەرنى تەرك ئېتىپ، قۇرئان تىلاۋەت قىلىشقا يۈزلىنەتتى».

ئىبنى ئابدۇلھەكەم⁽³⁾ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئىمام مالىك رامازان ئېيى كىرگەندە، ئىلىم سورۇنلىرىدىن ئۇزاقلىشىپ، قۇرئان تىلاۋىتىگە يۈزلىنەتتى»⁽⁴⁾.

(1) ئىمام ئەبۇبەكرى مۇھەممەد ئىبنى مۇسلىم ئىبنى ئۇبەيدۇللاھ ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى شىھاب ئەرزۇھرىي (مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَيْهَابِ الزُّهْرِيِّ) (ھ. 51 - 124 / م. 671 - 742) _ تابىئىن، «ئۇمۇمىيەلەر» خەلىپىسى ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىزنىڭ ئەمرى بىلەن ھەدىسلەرنى رەسمىي توپلىغان ئالىم ۋە فەقىھ. «ئىبنى شىھاب» دەپمۇ تونۇلغان كاتتا زات. _ ت.

(2) ئەبۇبەكرى ئابدۇررازاك ئىبنى ھەمام ئىبنى نافىئ ئەسسەئنانى ئەلھەمىيەرىي (عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامِ بْنِ نَافِعِ الْجَمِيْرِيِّ) (ھ. 126 - 211 / م. 744 - 827) _ يەمەنلىك ئازادگەردە. مەشھۇر مۇھەددىس، تەفسىرشۇناس. «تەفسىرۇ ئابدۇررازاك» نىڭ ۋە 11 توملۇق «مۇسەئەنفۇ ئابدۇررازاك» ناملىق ھەدىس ۋە سەلەف - سالىھلەرنىڭ سۆزلىرى توپلانغان چوڭ ھەجىملىك كىتابنىڭ مۇئەللىفى. _ ت.

(3) ئابدۇللاھ ئىبنى ئابدۇلھەكەم ئىبنى ئەئبەن ئىبنى لەيس ئەلئۇمەۋىي (ئەبۇ مۇھەممەد) (عَبْدُ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ بْنِ أَعْيَنَ بْنِ اللَّيْثِ الْأُمَوِيِّ) (ھ. 159 - 214 / م. 767 - 829) _ مىسىرلىق فەقىھ، ئىمام مالىكنىڭ چوڭ شاگىرتلىرىدىن بىرى. مىسىرلىق مالىكىلارنىڭ پېشۋاسى، مالىكىي مەزھەب فېقىھىدا «ئەلقارائۇ فىلبۇنيان» ۋە «ئەلمەناسىك» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. _ ت.

(4) «ۋەزائىفۇ رامازان»، 42 - بەت.

رامازاندىكى ۋە باشقا ۋاقتلاردىكى قۇرئان تىلاۋىتى ھەققىدە گەپ قىلغان ۋاقتىمىزدا، «قۇرئان كەرىم»نى تىلاۋەت قىلىشتىكى ئاساسلىق مەقسەتنىڭ ئاللاھنىڭ كالامىنى چۈشىنىش ۋە تەپەككۈر قىلىش ئىكەنلىكىنى ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز كېرەك.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىمام ئىبنۇلقەييىم «قۇرئان كەرىم»نى چۈشىنىپ تىلاۋەت قىلىشنى ئاللاھنىڭ مۇھەببىتىنى قولغا كەلتۈرۈشتىكى ئون سەۋەبىنىڭ بىرىنچىسى قىلدى: «قۇرئان كەرىم»نى تەپەككۈر قىلىپ ئوقۇش، مەنا - مەقسەتلىرىنى چۈشىنىش، خۇددى بىر قۇلنىڭ ئىگىسىنىڭ ئۆزىدىن نېمىنى مۇراد قىلىدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا بېرىلگەن كۆرسەتمە كىتابىنى يادلىۋېلىشى، تەپەككۈر قىلىپ ئوقۇشى ۋە شەرھلىشىگە ئوخشاشتۇر»⁽¹⁾.

ھەسەن ئىبنى ئەلى⁽²⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دېگەن: «سىلەردىن ئىلگىرىكىلەر «قۇرئان كەرىم»نى ئاللاھ تائالادىن كەلگەن بىر مەكتۇپ دەپ قاراپ، كېچىلىرى تەپەككۈر بىلەن ئوقۇپ، كۈندۈزلىرى ھاياتقا تەدبىقلايتتى»⁽³⁾.

ئىمام ئىبنۇل جەۋزىي: «قۇرئان كەرىم»نى تىلاۋەت قىلغان كىشى، ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز سۆزلىرىنىڭ مەنالىرىنى زېھىنلەرگە ئۇلاشتۇرۇش ئۈچۈن (قۇرئاننى) نەقەدەر ئىنچىكىلىك بىلەن ياراتقانلىقىغا قارىسۇنكى، ئوقۇۋاتقان كىتابنىڭ ئىنساننىڭ سۆزى ئەمەسلىكىنى بىلسۇن، قەلبىدە ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلىقىنى ھېس قىلىپ، ئۇنىڭ كالامىنى تەپەككۈر قىلىپ ئوقۇسۇن»⁽⁴⁾ دەيدۇ.

(1) «مەدارىجۇسسالىكىن»، 3 - توم، 7 - بەت.

(2) ھەزرىتى ئەلھەبەسەن ئىبنى ئەلى تالىب ئەلھاشىمى ئەلقۇرەشىي (الحسن بن علي بن أبي طالب بن عبد المطلب) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ھ. 3 - ھ. 50 / م. 625 - 670) _ ھەزرىتى فاتىمە بىلەن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ئوغلى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىسى، خەلىپىلەرنىڭ بەشىنچىسى، «ئەھلى جەننەت يىگىتلىرىنىڭ خوجىسى». ھەزرىتى مۇئاۋىيە بىلەن سۈلھى تۈزۈپ قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئالغان زات. _ ت.

(3) ئىمام نەۋۋەۋىي: «قارىيلانىڭ ئەدەب - قائىدىلىرى»، 28 - بەت.

(4) «مۇختەسەر مىنھاجۇل قاسىدىن»، 28 - بەت.

بارلىق مىننەت - تەشەككۈرلەر ئاللاھقا خاستۇر، چۈنكى ئۇ بىزدەك ئاجىز مەخلۇقلارغا ئۇ زاتقا مۇناجات قىلىش، كىتابى ھەققىدە ئىزدىنىش ۋە مەنلىرىنى چۈشىنىشىمىزگە رۇخسەت قىلغان.

ئىبنى سالاھ ئېيتىدۇ: «قۇرئان كەرىم» نى ئوقۇش ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئەزىز قىلىپ بەرگەن بىر ئىمتىياز دۇر. رىۋايەت قىلىنۇركى، مالا ئىككىلەرگە بۇ نېسىپ قىلىنمىغان ۋە ئۇلار «قۇرئان كەرىم» نى ئىنسانلاردىن ئاڭلاشقا ھېرىسمەندۈرلەر»⁽¹⁾.

ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە تۈرلۈك نېمەتلەرنى ئاتا قىلغۇچىدۇر. رەببىمىزگە مۇناجات ئەيلەش ۋە كىتابىنى تەپەككۈر قىلىشقا رۇخسەت قىلىنىش ۋە ئۇنىڭغا قوشۇپ ئۇلۇغ ماقاملارنى بېرىشى شۇ جۈملىدىندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ كىتابىنى تىلاۋەت قىلىپ تۇرىدىغانلار نامازنى ئادا قىلىدىغانلار كاسات بولمايدىغان تىجارەتنى ئۈمىد قىلىدۇ، بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى (ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن) يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا سەرپ قىلىدىغان كىشىلەرگە ئاللاھ ئەجىرلىرىنى تولۇق بېرىدۇ ۋە مەرھەمەتتىن ئۇلارغا ئاشۇرۇپ بېرىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ئاز ياخشىلىققا كۆپ ساۋاب بەرگۈچىدۇر﴾ (فاتىر: 29 - 30).

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كىتابىنى تىلاۋەت قىلغان ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلغان كىشىلەرنى تاللاپ، ئۆزىنىڭ ئەھلى ۋە خاس كىشىلىرى قىلدى. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

— ھەقىقەتەن ئاللاھ ئەزە ۋە جەللەنىڭ كىشىلەرنىڭ ئىچىدە يېقىن كىشىلىرى بار! — دېدى.

— ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، ئۇلار كىملەر؟ — دەپ سوراشقان ئىدى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:

(1) «ئىتقان فى ئۇلۇمىل قۇرئان»، 1 - توم، 191 - بەت.

— ئاللاھ تائالانىڭ يېقىن ۋە خاس كىشىلىرى قۇرئان ئەھلىدۇر، — دېدى (1).

ئى روزىدار قېرىندىشىم! رامازاندا قۇرئان تىلاۋەت قىلىش ۋە ئۆگىنىش سىزنىڭ قۇرئان بىلەن بولغان ئالاقىڭىزنى توغرىلاشنىڭ باشلىنىشى بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىڭ. شۇنداق قىلىشىڭىز، قۇرئان ئەھلىدىن يەنى ئاللاھنىڭ ئەھلى ۋە خاس كىشىلىرىدىن بولالايسىز. شۇندىلا «قۇرئان كەرىم» نى تەرك ئېتىپ: ﴿ئى پەرۋەردىگار، شۈبھىسىزكى، مېنىڭ قەۋمىم بۇ قۇرئاننى تاشلاندىق قىلىپ قويدى﴾ (قۇرئان: 30) دېگەن ئايەتتىكى ئاللاھنىڭ غەزىپى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شىكايىتىگە ئۇچرىغانلاردىن بولۇپ قېلىشتىن ساقلىنالايسىز.

«قۇرئان كەرىم» نى تەرك ئەتكەن كىشىلەردىن ئەمەس بەلكى زىكر ئەھلىدىن بولۇشىڭىز ئۈچۈن رامازاندا «قۇرئان كەرىم» دىن كۈندىلىك بىرەر پارە ئەتراپىدا ئوقۇيدىغانغا ۋەزىپىلەرنى بەلگىلىۋېلىڭ ۋە بۇ شەكىلدە داۋاملاشتۇرۇڭ. «قۇرئان كەرىم» نى كۈندە ئوقۇش ئۈچۈن ۋەزىپە بەلگىلىۋېلىش زامانىمىزدا تەرك ئېتىلگەن بولسىمۇ سۈننەت ئىدى، بۇ سۈننەت ئاۋام خەلق تەرىپىدىنلا ئەمەس، دەۋەتچىلەر ۋە دىندار كىشىلەر تەرىپىدىنمۇ تاشلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. سەلەف - سالىھلەر «قۇرئان كەرىم» دىن ھەر كۈنى مۇئەييەن مىقدار ئوقۇشنى مۇقىم بەلگىلەپ، شۇ بويىچە داۋام قىلاتتى. ئوقۇيدىغان كۈندىلىك «قۇرئان كەرىم» نىڭ مىقدارىنى ھىزب⁽²⁾ ياكى ۋىرد (ۋەزىپە) ۋە ياكى پارە دەپ ئاتايتتى. ئۇلار «قۇرئان كەرىم» نى ھەر ئايدا بىر قېتىم ياكى ھەپتىدە بىر قېتىم ياكى ئۈچ كۈندە بىر قېتىم تامام قىلىشقا ئادەتلەنگەندى. بۇ ھەقتە سەھىھ ھەدىسلەر باردۇر. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق دېگەن: «كىمكى كېچىلىك ۋەزىپىسىنىڭ ھەممىسىنى ياكى بىر قىسمىنى ئادا قىلماي، ئۇنى ئەتسى بامدات بىلەن پېشىنىڭ ئارىلىقىدا ئادا قىلىۋالسا، خۇددى ئۇنى ئۆز ۋاقتىدا ئادا قىلغاندەك بولىدۇ» (3).

(1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 12264 - ھەدىس؛ نەسائىي: «ئەسسۇنەئۇلکۇبىرا»، 8031 - ھەدىس؛ «ئىبنى

ماجە»، 215 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھۇ ئىبنى ماجە»، 215 - ھەدىس «سەھىھ» دېگەن.
(2) قۇرئان جەمئىي 60 ھىزىبقا بۆلۈنىدۇ، يەنى، ھەر بىر پارە ئىككى ھىزىبقا، ھەر بىر ھىزب تۆت رۇبىقىغا بۆلۈنىدۇ. _ ت.

(3) «مۇسلىم»، 747 - ھەدىس.

ساھابە كىراملارمۇ «قۇرئان كەرىم» نى بۆلۈپ ئوقۇشتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەقىف قەبلىسىدىن بولغان بىر تۈركۈم كىشىلەرنى ئۆزىنىڭ چېدىرىدا كۈتۈۋالغانىدى، خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن ھەركۈنى ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ ھەدىس سۆزلەپ بېرەتتى، بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچىكپ قالدى، ئۇلار:

– ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! بۈگۈن كېچىكپ قالدىلىغۇ؟ – دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

– «قۇرئان كەرىم» دىن تىلاۋەت قىلىشقا تېگىشلىك يەر بار ئىدى، تامام قىلماستىن چىققۇم كەلمىدى، – دېدى.

بۇ ھەدىسنىڭ راۋىيسى ئەۋس ئىبنى ھۇزەيفە مۇنداق دەيدۇ: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدىن:

– «قۇرئان كەرىم» نى قانداق بۆلۈپ ئوقۇيتتىڭلار؟ – دەپ سورىدىم. ئۇلار:

– (تۇنجى:) ئۈچ سۈرە («بەقەرە»، «ئال ئىمران»، «نسا»)،

(ئىككىنچى:) بەش سۈرە («مائىدە» دىن «تەۋبە» نىڭ ئاخىرىغىچە)،

(ئۈچىنچى:) يەتتە سۈرە («يۇنۇس» تىن «نەھل» نىڭ ئاخىرىغىچە)،

(تۆتىنچى:) توققۇز سۈرە («ئىسرا» دىن «فۇرقان» نىڭ ئاخىرىغىچە)،

(بەشىنچى:) ئون بىر سۈرە («شۇئەرا» دىن «ياسىن» نىڭ ئاخىرىغىچە)،

(ئالتىنچى:) ئون ئۈچ سۈرە («سافات» تىن «ھۇجرات» نىڭ ئاخىرىغىچە)،

(يەتتىنچى:) قىسقا سۈرلەر («قاف» تىن قۇرئاننىڭ ئاخىرىغىچە) ئىدى، –

دەپ جاۋاب بېرىشتى»⁽¹⁾.

(1) «ئىبنى ماجە»، 1345 - ھەدىس. ئىراقىي: «ھەسەن» دېگەن.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا «قۇرئان كەرىم» نى يەتتە كۈندە تامام قىلىش ئۈچۈن بۆلەتتى. ئۇ مۇنداق دېگەن: «مەن كۆرىدە ياكى كارىۋاتتا ئولتۇرغان ھالدا، «قۇرئان كەرىم» نىڭ يەتتىدىن بىرىنى ياكى ئوقۇش ئۈچۈن بەلگىلىۋالغان يەرلەرنى ئوقۇيمەن»⁽¹⁾.

رامازاندا بولسا، سەلەف - سالىھلەر قۇرئان تىلاۋىتىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلەتتى. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىدىن «قۇرئان كەرىم» تىلاۋىتىنىڭ ئاۋازى ھەسەل ھەرىسى غوڭغۇلىدىغاندەك ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

رامازان باشتىن ئاخىر زىكىر - تىلاۋەت قىلىشقا نىسبەتەن ئۇلۇغ بىر زامان، بولۇپمۇ رامازان كېچىلىرى بۇنىڭغا تېخىمۇ مۇناسىبتۇر. كېچە قەلبلەرنى يۇمشىتىش ۋە چوڭقۇر تەپەككۈر قىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى ۋاقتىدۇر. بەلكى مۇشۇ سەۋەبتىن جىبرىل ئەلەيھىسسالام «قۇرئان كەرىم» دىن دەرس قىلىش ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا رامازاننىڭ كېچىلىرىدە كەلگەن بولۇشى مۇمكىن، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇشۇ مەنىدىكى ھەدىسىنى ئىمام ئىبنى رەجەب شەرھلەپ مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىس رامازاننىڭ كېچىلىرىدە قۇرئان تىلاۋىتىنى كۆپ قىلىشنىڭ ئەۋزەل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. چۈنكى، كېچىدە مەشغۇلاتلار توختايدۇ، ھىممەتلەر توپلىنىدۇ، تىل ۋە دىل «قۇرئان كەرىم» نى تەپەككۈر قىلىپ ئوقۇشقا ئۇيغۇن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، كېچىنىڭ قىيامى (يەنى كېچىدە بەندىنىڭ ئىبادەت قىلىشى ئۈچۈن، ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ تۇرۇشى) ئەڭ مۇۋاپىقتۇر، (تىنچ بولغانلىقى ئۈچۈن) كېچىنىڭ قىيامى ئەڭ توغرا بولىدۇ﴾ (مۇزەممىل: 6).

يۇقىرىقىلار ئەۋزەل زامانلاردۇر. قۇرئان تىلاۋىتى ئەۋزەل بولىدىغان ماكانلارغا كەلسەك، قىرائەت ئۈچۈن مەسجىدلەر ئەڭ ئەلادۇر. بولۇپمۇ قۇرئاننى يادلاش ۋە ئۆگىنىش ئۈچۈن تېخىمۇ ئەۋزەلدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەيدۇكى:

(1) ئەبۇ ئۇبەيد: «قۇرئان پەزىلەتلىرى»، 186 - بەت. ئىبنى ئەبى شەييە: «ئەلمۇسەننە»، 2 - توم، 384 - بەت.

«قاجانكى، بىر جامائە ئاللاھنىڭ ئۆيلىرىدىن بىر ئۆيگە يىغىلىپ، «قۇرئان كەرىم»نى تىلاۋەت قىلسا ۋە ئۆزئارا ئۆگەنسە، ئۇلارغا تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىك يۈزلىنىدۇ ۋە ئۇلارنى ئاللاھنىڭ رەھمەت پەرىشتىلىرى ئورنىۋالىدۇ»⁽¹⁾.

ئى ئاللاھ! «قۇرئان كەرىم»نى كۆڭۈللىرىمىزنىڭ باھارى، قەلبلىرىمىزنىڭ نۇرى ۋە غەم - قايغۇلىرىمىزنىڭ كۆتۈرۈۋەتكۈچىسى قىلىپ بەرگىن. ئۇنتۇلدۇرۇلغان ئايەتلىرىمىزنى ئەسلىتىپ قويغىن. بىلىمگە ئىلىرىمىزنى بىلدۈرۈپ قويغىن. «قۇرئان كەرىم»نى كېچە - كۈندۈز زاتىڭ بىزدىن رازى بولىدىغان شەكىلدە تىلاۋەت قىلغىلى نېسىپ قىلغىن... ئامىن!

(1) «مۇسلىم»، 2699 - ھەدىس.

رامازاندىكى ئۆيىڭىز

سەلەفلەرىمىزنىڭ ئۆيلىرى رامازاندا مېھىر - شەپقەت نۇرلىرى بىلەن يورۇپ كېتەتتى، ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىدىن قۇرئان تىلاۋىتى خۇددى ھەسەل ھەرلىرىنىڭ ئاۋازلىرىدەك ئۈزۈلمەيتتى.

رامازاندىن ئىبارەت ئۇشبۇ ساناقلىق كۈنلەرنىڭ كارامەتلىرى كۆپ بولۇپ، يالغۇزغىنە بىرلا ئىنساننى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئائىلىسىنىمۇ ئىسلاھ قىلىپ ياخشىلايدۇ. ئەگەر ھەربىرىمىز رامازان ئېيىدا ئۆزىمىزنى تەكشۈرۈپ، ئىسلاھ قىلىشقا بەل باغلىساق ئۇنداقتا ئائىلىمىزنى ئىسلاھ قىلىشىمۇ بىرگە ئېلىپ بېرىشىمىز لازىم. چۈنكى، بىز مەسئۇلىيەت ئىگىسىمىز، ھەربىر مەسئۇلىيەت ئىگىسى ئۆز مەسئۇلىيىتىدىن سۆزلىنىدۇ.

جىن - شەيتانلارنىڭ كاتتىباشلىرى رامازاندا باغلىنىدىغان بولسىمۇ، باغلىنىمىغانلىرى ئادىمىي شەيتانلارنى ياللاپ، كىشىلەرنى بۇ ئايدا ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن يىراقلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىتتىپاقلىشىدۇ. ھەتتا ئۇلار رامازان باشلىنىشتىن بىر قانچە ئاي بۇرۇنلا رامازان كۈنلىرى ۋە تۈنلىرىدە كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىنى قاساۋەتلەشتۈرۈش ئۈچۈن پىلان تۈزۈشىدۇ. ياخشى خىسەلەتلەرنى كۆپەيتىشتە مۇسابىقىلىشىش ئورنىغا تەسىرى زېمىننىلا ئەمەس ھاۋا بوشلۇقىنىمۇ بۇلغاپ ناچار خۇلققا توشقۇزۇۋېتىدىغان ھەرخىل ناچار كىنو - تىياتىرلىرى، پەسكەش كومېدىيە، مۇسابىقە... قاتارلىق ياخشىلىقتىن تولمۇ يىراق قەبىھ نەرسىلەرنى تەشۋىق قىلىدۇ.

ئەي مۇسۇلمان قېرىندىشىم! قۇرئان تىلاۋىتى ۋە روزا ئارقىلىق يۈكسىلەلمەيدىغان، ئۇزۇن ئوقۇلغان كېچە نامىزى ۋە زىكىرلەرگە سەبىر قىلالمايدىغان، كۆز، قۇلاق ۋە

قەلبلەرنى قوغداشقا ئەھمىيەت بەرمەيدىغان بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن، تائەت - ئىبادەت كۈنلىرىدە قەلب ساپلىقىنى ئوغرىلاشنى ئاساسىي نشان قىلغان، روھىيەتنى كىرلەتكۈچى ھۇجۇملارغا قارشى تۇرۇش دەل سىزنىڭ مەسئۇلىيىتىڭىزدۇر.

ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىگە قۇلاق سېلىڭ: ﴿ئىنسان قىيامەت كۈنى قۇلاق، كۆز، دىل (يەنى سەزگۈ ئەزالىرى) نىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدە ھەقىقەتەن سوئال - سوراق قىلىنىدۇ﴾ (ئىسرا: 36).

بىلىشىڭىز كېرەككى، ھەربىرىمىز ئۆزىمىزنىڭ قۇلاق، كۆز ۋە قەلبلىرىمىزنىڭ ئەمەللىرىدىن سورىلىپلا قالماي، مەسئۇلىيەت دائىرىمىزدىكىلەرنىڭكىدىنمۇ، بىزگە ئامانەت قىلىنغانلارنىڭكىدىنمۇ سورىلىمىز.

ئاللاھ تائالا بىزگە ﴿ئى مۇئمىنلەر!﴾ ﴿ئى ئىمان ئېيتقانلار!﴾ دەپ ندا قىلىپ تۇرۇپ - رامازاندا ۋە باشقا چاغلاردا - ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىمىزنى پىتىدىن ساقلاپ، ئازابىتىن يىراقلاشتۇرۇشىمىزغا چاقىرىدۇ: ﴿ئى مۇئمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى ۋە بالالا - چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار، ئۇ پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقمايدۇ، نېمىگە بۇيرۇلسا شۇنى ئىجرا قىلىدۇ﴾ (تەھرىم: 6).

بالا - چاقىلىرى بىلەن كارى بولماي، بۇ مۇبارەك ئايدا ئۇلارنى كېچە - كۈندۈز پاستاچىلىق ۋە ناشايان ئىشلارنى قىلىشقا تاشلاپ قويغانلارنى كۆرمەيۋاتامسىز؟! ئەجەبا بۇ بالىرىغا كۆيۈنگەنلىكمۇ؟! ئۇلار ئۆزىنى ۋە ئەھلىنى جەھەننەم ئوتىدىن قانداقمۇ ساقلاپ قالار؟! رامازاندىمۇ باشقا ۋاقتتىكىگە ئوخشاش ئىبادەتكە سەل قاراۋاتقانلار قانداقمۇ تەقۋادار ھېسابلانسۇن!؟

ئائىلە ئەزالىرىڭىزنىڭ روزا تۇتۇشىغا باشلامچى بولۇڭ! ئۇلارنى تەراۋىھ ئوقۇشقا يېتەكلەڭ، تەھەججۇدقا ئويغىتىڭ، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش ھال - ئەھۋاللىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈڭ، ئىمان ۋە ئىتائەت باسقۇچلىرىدىكى تەرەققىياتلىرىنى، بولۇپمۇ نامازدىكى ئىلگىرىلەشلىرىنى كۆزىتىپ تۇرۇڭ: ﴿ئائىلەڭدىكىلەرنى (ۋە ئۈمىتىڭنى) نامازغا

بۇيرۇغىن، ئۆزۈڭمۇ ئۇنى ئادا قىلىشقا چىداملىق بولغىن، سەندىن بىز رىزىق تەلەپ قىلمايمىز. ساڭا بىز رىزىق بېرىمىز، ياخشى ئاقىۋەت پەقەت تەقۋادارلارغا خاستۇر ﴿(تاھا: 132).﴾

ئاللاھ تائالا ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنى ماختاپ، ئۇنىڭ ئۆز ئائىلىسىنىڭ دىنىنى (يەنى ئاخىرەتلىكىنى) دۇنيالىقىدىن ئۈستۈن كۆرگەنلىكى بولۇپمۇ نامازغا سەل قارىمىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿(ئى مۇھەممەد!) كىتابتا (يەنى قۇرئاندا) ئىسمائىل (نىڭ قىسسىسى) نى بايان قىلغىن، ئۇ ھەقىقەتەن ۋەدىسىدە راستچىل، رەسۇل ھەم پەيغەمبەر ئىدى. ئۇ ئائىلىسىدىكىلەرنى ناماز ئوقۇشقا بۇيرۇيتتى، پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكەن ئىدى﴾ (مەريەم: 54 - 55).

ئەي روزىدار قېرىندىشىم ۋە روزىدار ھەمىشەرم! رامازان ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىنى بەرپا قىلىدىغان مەزگىل بولغاچقا، ھارام ئىشلاردىن ساقلىنىش بىلەن ۋاقتى ھۆرمەتلىكتۇر، بىز مۇسۇلمانلار شەرئەت ئەھكاملىرىنى ۋە رەببىمىزنىڭ بۇيرۇقى - چەكلىمىلىرىنى ئۇلۇغلاشقا بۇيرۇلدۇق: ﴿كىمكى دىنىي ئىشلىرىنى (جۈملىدىن ھەجنىڭ ئەمەللىرىنى، قۇربانلىقلارنى) ئۇلۇغلايدىكەن، بۇ، دىللارنىڭ تەقۋادارلىقىدىندۇر﴾ (ھەج: 32) ۋە ﴿كىمكى ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى ئۇلۇغلىسا (يەنى ھەج جەريانىدا ئاللاھنىڭ بۇيرۇغانلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ، مەنىسى قىلغان ئىشلىرىدىن چەكلەنسە)، بۇ، پەرۋەردىگارنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭ (دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكى) ئۈچۈن ياخشىدۇر﴾ (ھەج: 30).

* رامازانغىلا خاس شۇ پاك - پاكىز ۋاقتلارنى بۇلغايدىغان بەتبەشەرە، ئەخلاقسىز، ناشايان رەسىملەر ۋە كىشىلەرگە قۇرئاننى ئۇنتۇلدۇرىدىغان ھەرخىل ناخشا - مۇزىكىلارنى ئائىلىمىزگە يېقىن يولاتماسلىقىمىز ئاللاھ تائالانىڭ ئەھكاملىرىنى ئۇلۇغلاش جۈملىسىدىندۇر. ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ: ﴿بەزى كىشىلەر بىلىمىزلىكتىن، ئاللاھنىڭ يولىدىن ئازدۇرۇش ئۈچۈن بەھۇدە گەپلەرنى سېتىۋالىدۇ﴾ (بوھمان: 6).

* بالىلىرىمىزنىڭ جامائەت نامىزىغا چىقماسلىقى بىلەن كارىمىز بولماي تاشلاپ قويماستىمىزمۇ ئۇشبۇ مۇبارەك رامازان ئېيىنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلاش ۋە ئەھكاملىرىنى

ئۇلۇغلاشنىڭ جۈملىسىدىندۇر. چۈنكى، جامائەت نامىزغا سەل قاراش چوڭ يوقىتىش ۋە ھالاکەتكە قەدەم ئالغانلىقتۇر. ﴿ئۇلار كەتكەندىن كېيىن (ئۇلارنىڭ) ئورنىنى باسقان ئورۇنباسالار نامازنى تەرك ئەتتى، نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشتى، ئۇلار (قىيامەتتە) گۇمراھلىقنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ. تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا، ئەنە شۇلارلا جەننەتكە كىرىدۇ، ئۇلارنىڭ (ئەمەللىرىنىڭ ساۋابىدىن) ھېچ نەرسە كېمەيتىلمەيدۇ﴾ (مەرىيەم: 59-60). بەلكى رامازان نامازلارنى زايە قىلىۋېتىشكە تەۋبە قىلىۋېلىش ۋە بالىلارنى جامائەت ۋە مەسجد بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ياخشىلاشقا كۆندۈرۈشتىكى ياخشى بىر پۇرسەتتۇر.

* پەرزەنتلەرنى نومۇسچان، ھايالىق يېتىشتۈرۈشمۇ بۇ مۇبارەك ئاينىڭ ھۆرمىتىنى ساقلاشنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئاللاھتىن ھاي قىلىش ئەخلاقنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى بولغاچ رازىنىڭ جەۋھىرى ۋە روزىدارلارنىڭ زىننىتى ھېسابلىنىدۇ.

بۇ توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

– ئەي خالايق! ئاللاھتىن ھەقىقىي رەۋىشتە ھاي قىلغىلار! – دېگەندە، ساھابىلەر:

– ئەي ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، ئەلھەمدۇلىللاھ، بىز ھاي قىلىمىز، – دېۋىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جاۋابەن:

– ئاللاھتىن ھەقىقىي رەۋىشتە ھاي قىلىش – باشنى ۋە باشتىكى ئەزالارنى، قورساق ۋە قورساق ئىچىدىكى ئەزالارنىمۇ ھارامدىن ساقلاش، شۇنداقلا ئۇلۇمنى ۋە (ئۇلۇمدىن كېيىنكى) چىرىشنى ئەسەشتۈر، كىمكى ئاخىرەتنى كۆزلەيدىكەن، دۇنيانىڭ زىبۇزىننەتلىرىنى تاشلايدۇ، كىمكى شۇنداق قىلسا، ئاللاھتىن ھەقىقىي ھاي قىلغان بولىدۇ، – دېدى (1).

* رامازان ئېيىنى بۇزۇپ - چېچىشتىن يىراق، تۈرلۈك ھەۋەسلەردىن خالىي، زىكىر - تەسبىھ، دۇرۇد - نامازلارغا بېرىلگەن ھالدا ئۆتكۈزۈشمۇ رامازاننى

(1) «تىرمىزىي»، 2458 - ھەدىس؛ «مۇستەدۇ ئەھمەد»، 3662 - ھەدىس. ئالبانى: «ھەسەن» دېگەن.

ئۇلۇغلاشنىڭ جۈملىسىدىندۇر. شۇنداق قىلغاندىلا كېلەچەك ئەۋلادلارغا «رامازان دېگەن كېچىنى تائەت ئىبادەتسىز (يەپ - ئىچىدىغانلا)، كۈندۈزنى بەھۇدە دۇنيا ئىشلىرى بىلەنلا ئۆتكۈزىدىغان نادان - ئەخمەقلەرنىڭ كەيپ - ساپا، كۆڭۈل ئېچىشقا تولغان غەپلەت ئېيى ئىكەن» دېگەن خاتا ئىدىيەنىڭ سىڭىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولۇشى مۇمكىن.

ئەي ئائىلە بالا - چاقىلىرىدىن مەسئۇل قېرىندىشىم! سىز رامازاندا 30 كۈنلۈك پروگرامما تۈزۈڭ! ئائىلىنى مەركەز قىلىپ تۇرۇپ، ئەزالارغا قارىتا يېپىق شەكىللىك كۈرۈس ئورۇنلاشتۇرۇڭ. چوڭ - كىچىك ھەممەيلەننى قۇرئان بىلەن ھەمسۆھبەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ قۇرئان يادلىشىغا ياردەملىشىڭ، ئۇتتۇپ قالغانلىرىنى تەكرار قىلىشىپ بېرىڭ، ئۆگەنگەن ۋە چۈشەنگەنلىرى توغرىسىدا پىكىر ئالماشتۇرۇڭ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «سىلەرنىڭ ياخشىلىرىڭلار قۇرئاننى ئۆگەنگەن ۋە ئۆگەتكەن كىشىلەردۇر»⁽¹⁾ دەپ تەلىم بەرگەندەك، كىشىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى قۇرئان ئۆگەنگەن ۋە ئۆگەتكەن كىشى تۇرسا، ئەلبەتتە قۇرئان ئۆگىنىشكە ئەڭ ھەقىقەت كىشى دەل سىز، ئۆگىتىشىڭىزگە ئەڭ ھەقىقىي ئەلۋەتتە سىزنىڭ ئائىلىڭىزدىكىلەر بولىدۇ - دە! دېمەك، رامازاندا ئائىلىنىڭ قۇرئان بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ياخشىلايدىغان ناھايىتى ياخشى بىر پۇرسەت بار.

رامازانلىق ئائىلە پروگراممىڭىزدا ئائىلىڭىزدىكىلەرنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھىدايىتىنى چىڭ تۇتۇشقا ئادەتلەندۈرۈش ئۈچۈن ھەسسە قوشالايسىز.

تۇنجى قەدەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ناماز ۋە روزىدىكى تۇتقان يولى بولسۇن. بۇ پروگراممىدا يەنە قۇلاق، كۆز، قەلبلەرنى باشقۇرۇشقا قىزىقتۇرىدىغان، مەردلىك ۋە ئەپۋىچانلىققا، كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىشقا ھېرىسمەن ۋە مۇلايىم بولۇشقا چاقىرىدىغان رامازان ئەخلاقلىرى بىلەن ئائىلىڭىزدىكىلەرنى ئىسلام ئەخلاقىغا يېتەكلىيەلەيسىز.

(1) «بۇخارىي»، 5027 - ھەدىس.

بالا - چاقىلىرىڭىزنى رامازان ھۆرمىتىنى ئۇلۇغلاش ئارقىلىق دىنىي ئەھكاملارنى ئۇلۇغلاشقا ئادەتلەندۈرۈلەيسىز. رامازاننى ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن ھىمايە قىلغان كىشى ئۇنىڭ ئالدى - كەينىدىكى كۈنلەرنىمۇ ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن ھىمايە قىلدۇ، ئەلۋەتتە. چۈنكى، ئاللاھقا يېقىنلىشىش مۇئەييەن ۋاقىتقا چەكلىنىپ قالمايدۇ.

ئاتلارنىڭ بالىلىرىغا بولغان رامازاندىكى مەسئۇلىيىتى دۇنياۋى ئىشلارنى تەلىم بېرىش بىلەنلا ئەمەس، بەلكى بالا - چاقىلىرىنى ئاللاھنىڭ تەقۋادارلىقتا بەسلەشكەن ئىتائەتمەن بەندىلىرىگە بېرىدىغان ئالىي مۇكاپاتى ۋە يۈكسەك رەھىمىتىگە ئالدىرىتىشى بىلەن ئادا تاپىدۇ.

بالىلىرىچۈن يۇل ۋە بايلىق يىغقانلار،

ھەسەت - تارلىق پۇراغىدىن قورقۇرلار.

بولسا بايلىق بەس، پەرۋا قىلماس ھەر نەگە،

قايتار ئۇڭا ئالدىنىپ ئاخىر - ئاقىۋەتتە.

ئاڭلاپ سۆزۈم، نەسىھەتم پايىدا ئال،

توپلاپ يۈرمە بالىلىرىڭغا قۇرۇق مال.

بانكا ئېرۇر قۇرئان، سۈننەت توغرا يول،

ساقلاڭىز ئۇلار مال دۇنيادىن قىز - ئوغۇل.

كۇپايدۇر رەببىڭ ئاڭا ھەم قوغدار،

بىل ھەر زامان ۋەدىسىدە ھەق تۇرار.

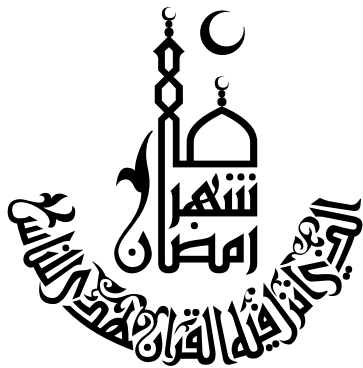
چەتنەپ كەتسە ھىدايەتتىن گەر ئۇلار،

بۇزغۇنچىلىق قەرزگىمۇ ھەم بوغار.

چەتنەپ كەتسە ھىدايەتتىن گەر ئۇلار،

ماللىرىڭمۇ ئىشەرتىگە يار بولار.

**ئىس پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە ئاياللىرىمىز ۋە ئەۋلادلىرىمىز
ئارقىلىق شادلىق بېغىشلىغىن، بىزگە ساڭا ئىتائەتمەن پەرزەنت ئاتا
قىلغىن، بىزنى تەقۋادارلارنىڭ ئىمامى قىلغىن! ... ئامىن!**

رامازاندىكى تۇغقاندارچىلىقىڭىز

تۇغقاندارچىلىق مۇسۇلماننىڭ ھاياتىدىكى قوشۇمچە بىر ئىش بولماستىن، بەلكى ئىسلام رسالىتىدىكى ئەڭ مۇھىم ئىشلارنىڭ بىرىدۇر.

رۇم پادىشاھى ھىرەقل ئەبۇ سۇفيان ئىبنى ھەرىتىن — ئۇ تېخىچە مۇشرىك ۋاقتىدا — ئۆزلىرىگە پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلگەن كىشىنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە سورىغان سوئاللىرى ۋە ئۇنىڭ بەرگەن جاۋابلىرىنىڭ ئىچىدە شۇلار بار ئىدى:

ھىرەقل:

— ئۇ پەيغەمبەر سىلەرنى نېمىگە بۇيرۇيدۇ؟

ئەبۇ سۇفيان:

— بىزنى ناماز ئوقۇشقا، زاكات بېرىشكە، تۇغقاندارچىلىققا ئەھمىيەت بېرىشكە ۋە ئىپەتلىك بولۇشقا بۇيرۇيدۇ — دېدى (1).

ئەمىر ئىبنى ئەبەسە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن پەيغەمبەرلىكنىڭ غايىلىرى ھەققىدە سوئال سورىغان ۋاقتتا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھ تائالا مېنى ئۇرۇق - تۇغقانلارغا سىلە - رەھىم قىلىشقا، بۇتلارنى چىقىپ تاشلاشقا ۋە ئاللاھقا ھېچقانداق بىر نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەي ئىبادەت قىلىشقا (چاقىرىشقا) ئەۋەتتى» دېدى (2).

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 4553 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1733 - ھەدىس.

(2) «مۇسلىم»، 832 - ھەدىس.

شەيتان ئۇرۇق - تۇغقانلار ئارىسىغا پىتنە - پاسات تېرىغاندا، ئۇلارنىڭ ئارىلىرىدىكى ئالاقە بۇزۇلدى ۋە ياخشىلىقنى ئۈزۈپ تاشلايدۇ، بۇنىڭغا يول قويماسلىق، بەلكى ئارىلارنى ياخشىلاش ۋە ئىتتىپاقلىشىش ئۈچۈن پۈتۈن تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىش، تاشلىشىپ كەتكەن تۇغقانلار بىلەن يارىشىۋېلىش ۋە ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىگە ئەمەل قىلغۇچىلاردىن بولۇشىمىز ئۈچۈن، قەلبەلەر ۋە ھېس - تۇيغۇلار يۇمشايدىغان ئىتائەت ۋاقىتلىرى ۋە ياخشى زامانلارنى غەنىمەت بىلىشىمىز كېرەك. ﴿ئۇلار ئاللاھ ئالاقىلىشىشنى بۇيرۇغانلار بىلەن ئالاقىلىشىدۇ، ئاللاھتىن قورقۇدۇ، قاتتىق ھېساب ئېلىنىشتىن قورقۇدۇ﴾ (رەئد: 21).

تۇغقاندارچىلىقنى ياخشىلاش - تەقۋالىق ۋە ئاللاھ تائالادىن قورقۇش بىلەن زىننەتلەنگەن قەلبىنىڭ گۈزەللىكىدۇر ۋە ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە ياخشى ئەخلاق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ كۆرۈنۈشىنى ئىسلاھ قىلغانلىقنىڭ دەلىلىدۇر.

خەدىچە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، ئائىلە - تاۋابىئاتى ۋە قولىم - قوشنىلىرىغا قىلغان گۈزەل مۇئامىلىسىنى كۆرۈپ، ئۇ زاتقا كەلگىنىنىڭ راستىنلا ئاللاھتىن كەلگەن ۋەھىي ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەندى.

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ۋەھىي چۈشۈشكە باشلىغاندا ناھايىتى قاتتىق قورقۇپ ۋە چۆچۈپ كەتكەنلىكتىن خەدىچە ئانىمىزغا:

— مېنى يۈگەپ قويۇڭلار! مېنى يۈگەپ قويۇڭلار! مېنى چۈمكەپ قويۇڭلار! مېنى چۈمكەپ قويۇڭلار! — دېگەن ۋاقىتتا، خەدىچە رەزىيەللاھۇ ئەنھا:

— ئۇنداق دېمىگىن! ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ئاللاھ سېنى ھەرگىز يامان كۈنگە قويمايدۇ. چۈنكى، سەن خىش - ئەقربالارغا سىلە - رەھىم قىلسەن؛ ئاجىز - بىچارىلەرنىڭ يۈكىنى كۆتۈرۈشۈپ بېرىسەن؛ يوقسۇللارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالسىەن؛ مېھمانلارنى ياخشى كۈتۈۋالسىەن؛ بېشىغا كۈن چۈشكەنلەرگە ياردەم قىلسەن، — دېيىش ئارقىلىق پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قورقۇنچىنى يەڭگىللەتكەن ئىدى⁽¹⁾.

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 4954 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 160 - ھەدىس.

دېمەك، تۇغقاندارچىلىقنى ياخشىلاش ئاللاھ تائالاغا يېقىنلاشتۇرىدىغان پەزىلەتلىك ئىبادەتتۇر. بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ:

– ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! ماڭا مېنى جەننەتكە يېقىنلاشتۇرىدىغان ۋە جەھەننەمدىن ئۇزاقلاشتۇرىدىغان بىر ئەمەلنى كۆرسىتىپ قويسىلا، – دېگەندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىگە:

– ئاللاھقا ھېچنەمىنى شېرىك كەلتۈرمەستىن ئىبادەت قىل، نامازنى (ۋاقتىدا) ئوقۇ، زاكاتنى (جايدا) بەر ۋە تۇغقاندارچىلىقنى ياخشى قىل، – دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ ئادەم قايتىپ كەتكەن ۋاقتتا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنداق دېدى: – ئەگەر ئۆكشى بۇيرۇلغان ئىشلارغا چىڭ تېسىلسا جەننەتكە كىرىدۇ(1).

تۇغقاندارچىلىقنى ياخشىلاش مەڭگۈلۈك بەخت - سائادەت باغچىسى بولغان جەننەتكە ئېلىپ بارىدىغان ئەڭ ئاسان يولدۇر، ئەكسىچە قىلىش دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغان تۇيۇق يوللارنىڭ بىرىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇرۇق - تۇغقانلار بىلەن تاشلىشىپ كېتىش يەر يۈزىدە پاساتچىلىق قىلىش بىلەن بىرلىكتە بايان قىلىندى: ﴿سەلەر (ئىسلامدىن) يۈز ئۆرۈسەڭلار زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلارسەلەرمۇ ۋە تۇغقانلىرىڭلارنى تاشلاپ قويارسەلەرمۇ؟ ئەنە شۇلار ئاللاھ لەنەت قىلغان كىشىلەردۇركى، ئۇلارنى (ھەقىقىي ئاڭلاشتىن) گاس قىلدى، (ھىدايەت يولىنى كۆرۈشتىن) كور قىلدى﴾ (مۇھەممەد: 22 - 23).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇرۇق - تۇغقاندارچىلىق سىلە - رەھىمنى ئۈزگەن كىشىنى ئازابتىن قورقۇتۇپ: «سىلە - رەھىمنى ئۈزگۈچى جەننەتكە كىرمەيدۇ» دېگەن(2).

نۇرغۇنلىغان كىشىلەر تاشلىشىپ كېتىشنى كىچىك ساناپ ھەپتىلەر، ئايلار، بەلكى ئۇزۇن يىللار ئۆتۈپ كەتسىمۇ ئۇ گۇناھتىن قايتمايدۇ. يېقىن ئۇرۇق - تۇغقىنى

(1) «مۇسلىم»، 13 - ھەدىس.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 5984 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 2556 - ھەدىس.

بىلەن قىلغان خۇسۇمەتلىرىنىڭ قىيامەت كۈنى يۈتكۈل شەيئىلەرنىڭ خوجايىنى بولغان زاتنىڭ ئالدىدا خۇسۇمەتلىشىشكە ئايلىنىدىغانلىقىدىن غەپلەتتە ياشايدۇ.

ھەدىس شەرىفتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:

«شەئ - شۇبھىسىزكى، ئاللاھ مەخلۇقاتلارنى يارىتىپ بولغاندىن كېيىن، رەھىم (تۇغقاندارچىلىق) ئورنىدىن تۇرۇپ:

- بۇ سەلە - رەھىمنى ئۈزۈشتىن پاناھ تىلگۈچىنىڭ ئورنىمۇ؟ - دەپ سورىغانىدى، ئاللاھ:

- ھەئە، ساڭا رىئايە قىلغان كىشىگە رەھىمىمنى يەتكۈزسەم، سېنى ئۈزگەن كىشىدىن رەھىمىمنى ئۈزسەم رازى بولامسەن؟ - دېدى. رەھىم:

- ئەنئەتتە رازى بولمەن، - دەپ جاۋاب بەردى. ئاللاھ:

- ئۇنداق بولسا، بۇ ھەق ساڭا بېرىلدى، - دېدى. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ: «ئەگەر خاھلىساڭلار: ﴿سەلەر (ئىسلامدىن) يۈز ئۈرۈسەڭلار زېمىندا بۇزغۇنچىلىق قىلارسەلەرمۇ ۋە تۇغقانلىرىڭلارنى تاشلاپ قويارسەلەرمۇ؟ ئەنە شۇلار ئاللاھ لەنەت قىلغان كىشىلەردۇركى، ئۇلارنى (ھەقىنى ئاڭلاشتىن) گاس قىلدى، (ھىدايەت يولىنى كۆرۈشتىن) كور قىلدى﴾ (مۇھەممەد: 22 - 23) دېگەن ئايەتنى ئوقۇڭلار» دېدى (1).

شۇبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا تۇغقاندارچىلىقنى ياخشىلىغان كىشىگە ياخشىلىق ئاتا قىلىدۇ ۋە شۇ ياخشىلانغان تۇغقاندارچىلىق كۆڭۈل راھىتىنى ئېلىپ كېلىدۇ. لېكىن، تۇغقاندارچىلىقنى پىتنە - پاساتسىز، تالاش - تارتىشىز ساپ ھالەتتە داۋاملاشتۇرۇشقا ۋە ياكى پىتنە - پاسات، تالاش - تارتىشلار تۇغۇلغاندا ئىككى تەرەپنىڭ ئارىسىنى ئوڭشاپ ئەسلىدىكى ھالىتىگە قايتۇرۇشقا زور تىرىشچانلىقلار كېتىدۇ. شۇڭلاشقا، ئىككى تەرەپنىڭ ئارىسىنى ئوڭشاپ قويغان كىشى ئىتائەت ۋە ئېھساننىڭ ئەڭ يۇقىرى ماقامىنى قولغا كەلتۈرگەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 5987 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 2554 - ھەدىس.

﴿ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن سۆھبىتىنىڭ تولىسىدا ياخشىلىق يوقتۇر، پەقەت سەدىقىگە ياكى ياخشىلىققا ۋەياكى كىشىلەرنى ئەپلەشتۈرۈشكە بۇيرۇغان كىشىلەرنىڭ (يوشۇرۇن سۆھبىتى) بۇنىڭدىن مۇستەسنا. كىمكى ئۇ (ئىش)لارنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى تىلەش يۈزىسىدىن قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا بۈيۈك ئەجىر ئاتا قىلىمىز﴾ (نسا: 114).

رامازان بۇ خىل ئەپلەشتۈرۈش ۋە تۇغقاندارچىلىقنى ياخشىلاشنىڭ ئەڭ ياخشى زامانىدۇر.

رامازان ياخشىلىق، تۇغقاندارچىلىق، ئائىلە - تاۋابىئات ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلار بىلەن بولغان ئالاقىلەرنى ياخشىلاش مەۋسۇمىدۇر. بولۇپمۇ تەلەپ قىلىنغان ياخشىلىق ۋە مەقسەت قىلىنغان سىلە - رەھىم ئاتا - ئانىغا ئالاقىدار بولغاندا تېخىمۇ شۇنداق بولغاچقا، ئاتا - ئانىنى قاقشىتىش، ئۇلاردىن ئۇزاقلىشىش ياكى ئاللاھ تائالا بۇيرۇغاندەك ياخشىلىق قىلماسلىق گۇناھنىڭ ئەڭ يامىنى ۋە ئەڭ ئېغىرىدۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا - ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى. ئۇلارنىڭ بىرى يا ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئۆھ دەيمىگىن (يەنى ماللىقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزىنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۆشكەلمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن. ئۇلارغا كامالى مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەرەنە مۇئامىلىدە بولغىن ۋە: «ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيەلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن» دېگىن﴾ (نسا: 23-24). ئۇشۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا ئاتا - ئانىنىڭ ئەڭ تۆۋەن ھوقۇقلىرىنى تىلغا ئېلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئەڭ يۇقىرى ھوقۇقلىرىنى تەكىتلەيدۇ.

ئاتا - ئانىسىنى قاقشاتقۇچى پەرزەنت رامازان يېتىپ كەلسىمۇ تەۋبە قىلىۋالماي، ئۇشۇ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەرنىڭ دەلىللىگەن شىپرىكتىن كېيىنكى ئەڭ چوڭ گۇناھتا ئەزۋەيلىسە، قايسى روزىسى ئۇنىڭغا نەپ بېرەر - ھە؟! قايسى كېچىلىك ئىبادىتى ئۇنىڭغا مەنپەئەت قىلار؟! ئەجەبا ئۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ئاتا

- ئانىغا ياخشىلىق قىلىشنى تەۋھىد بىلەن بىللە بايان قىلىپ: ﴿پەرۋەردىگارنىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا - ئانىڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى﴾ دېگىنىنى ئۇنۇتتىمۇ؟

يەنە كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئاتا - ئانىنى قاقشىتىش بىلەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشنى بىللە تىلغا ئېلىپ، ساھابىلەرگە قايتا - قايتا ئۈچ قېتىم:

- مەن سىلەرگە چوڭ گۇناھلارنىڭ ئەڭ چوڭلىرىدىن خەۋەر بەرمەيمۇ؟
 - دېگەن ئىدى، ساھابىلەر:

- ماقۇل، خەۋەر بەرسىلە، يا رەسۇلۇللاھ! - دېدى. رەسۇلۇللاھ:

- ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئاتا - ئانىنى قاقشىتىش، - دەپ تىك ئولتۇردى (1).

ياخشىلاڭ ئەي روزىدار قېرىندىشىم! ئاتا - ئانىڭىزغا ھەمراھ بولۇشنىڭ سۈپىتىنى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭىزغا قىلغان مۇئامىلىلىرىڭىزنى ياخشىلاڭ! شۇنداقلا روزىڭىزمۇ ياخشى بولغۇسى.

ئەگەر رامازان سىزگە قۇچاق ئاچقاندا ئاتا - ئانىڭىزنىڭ بىرسى ياكى ھەر ئىككىسى ھايات بولسا، ئۇلارغا كۆڭۈل بۆلمەي قېلىپ، روزىڭىزنى زايا قىلماڭ. ئەكسىچە، ئاتا - ئانىڭىزنى ھەركۈنى يوقلاپ، كۆڭلىنى ئېلىڭكى سىزگە ياخشىلىقلار يېغىشقا باشلىسۇن. چۈنكى، جەننەتكە كىرىش ئۇ ئىككىيلەننىڭ رازىلىقى بىلەن بولىدۇ، بولۇپمۇ ئانىڭىزنىڭ رازىلىقى تېخىمۇ مۇھىمدۇركى، ئۇ ئۇلۇغ ئىنساننىڭ رازىلىقىسىز جەننەت سىزگە قارىمايدۇ. ئانىغا ئەزىيەت بەرگۈچى جەننەتنىڭ پۇرىقىنىمۇ پۇرىيالىمايدۇ.

بىر كىشى كېلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن جىھادقا قاتنىشىشنى تەلەپ قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن:

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 5976 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 87 - ھەدىس.

— ئانالى ھاياتمۇ؟ — دەپ سورىغاندا، ئۇ كىشى:

— ھەئە، — دەپ جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:

— ئۇنداق بولسا، ئۇنىڭ خىزمىتىدىن ئايرىلمىغىن! چۈنكى، جەننەت ئانىلارنىڭ ئىككى تاپىنىنىڭ ئاستىدا، — دېدى (1).

مادامكى، رامازان تائەت - ئىبادەتلەرنى كۆپ قىلىشنىڭ ئىبىي بولغانىكەن، ئۇنداقتا تۇغقاندارچىلىقنى ياخشىلاشقا باھانە - سەۋەب كۆرسەتمەستىن ئالدىراش ۋە نەتىجىسىنىمۇ كۆرۈنەرلىك ياخشى چىقىرىش كېرەك. قىسمەن كىشىلەر ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى تاشلاپ ياتلىشىپ كېتىشتە قارشى تەرەپنىڭ ئەۋۋەل يوقاپ كەتكەنلىكىنى باھانە قىلىشىدۇ. ئەپسۇس، ئۇلار خاتالاشتى:

بىرىنچىدىن، يامانلىققا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرماي، يامانلىققا يامانلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپ خاتالاشتى؛

ئىككىنچىدىن، تۇغقاندارچىلىقنى ئۇزۇپ، گۇناھتا قارشى تەرەپ بىلەن ئوخشاش بولۇپ خاتالاشتى؛

ئۈچىنچىدىن، ئۈزۈلگەن تۇغقاندارچىلىقنى ئۇلاشقا تىرىشماي، ئۇلۇغ رامازان ئېيىنى باشقا ۋاقىتلار بىلەن باراۋەر قىلىپ قويۇپ خاتالاشتى؛

تۆتىنچىدىن، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «تەڭگە تەڭ يوقلاپ تۇرغۇچى تۇغقانچىلىق رىشتىسىنى تۇتاشتۇرغان ھېسابلا نىمايدۇ. تۇغقانچىلىق رىشتىسىنى تۇتاشتۇرغۇچى بولسا باشقىلار تەرىپىدىن ئۇزۇۋېتىلگەن رىشتىنى ئۇلغان ئادەمدۇر» (2) دېگەن سۆزىگە پەرۋا قىلماي، «تۇغقاندارچىلىقنى ئۇزۇپ قويغان كىشىگە بىز ئۇلساقمۇ، ئۇ ئۇلمايدۇ» دەپ تۇرۇۋېلىپ خاتالاشتى.

ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن ئالاقىسىنى ئۇزۇپ، «ئۇلار ئۇزۇشكە لايىق ئىدى» دەپ تۈرلۈك باھانە - سەۋەبلەر كۆرسىتىدىغان بەزى قىسمەن كىشىلەردىن باشقا،

(1) «نەسائىي»، 3104 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(2) «بۇخارىي»، 5991 - ھەدىس.

يەنە شۇنداق كىشىلەر باركى، ئۇلار، سۇلھ - سالا قوبۇل قىلمايدىغان ۋە تاشيۈرەك ئۇرۇق - تۇغقانلىرى تەرىپىدىن رەت قىلىنغان ۋاقتتا يۈزلىرى قىزىرىشتىن قورقىدىغان كىشىلەردۇر.

بىر رىۋايەتتە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا بىر كىشى كېلىپ:

– ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! مېنىڭ تۇغقانلىرىم بار. مەن ئۇلارغا سىلە - رەھىم قىلىپ تۇرىمەن. بىراق، ئۇلار ماڭا سىلە - رەھىم قىلمايدۇ. مەن ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىپ تۇرىمەن، بىراق ئۇلار ماڭا يامانلىق قىلىدۇ. مەن ئۇلارغا مېھرىبانلارچە مۇئامىلە قىلىمەن، لېكىن ئۇلار ماڭا نادانلارچە مۇئامىلە قىلىدۇ، - دېگەندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

– ئەگەر سەن ھەقىقەتەن ئىيتقانلىرىڭدەك قىلغان بولساڭ، ئۇلارنىڭ گۇناھى ئۈزۈنگە، لېكىن سەن بۇ ئىشنى داۋام قىلىپلا تۇرساڭ، ئاللاھ تەرەپتىن بىر قوغدىغۇچى سەن بىلەن ھەمىشە بىللە بولۇپ، سېنى ئۇلاردىن قوغدايدۇ، - دېدى⁽¹⁾.

ئى ئاللاھ! ئاتا - ئانامغا قىلغان ياخشىلىقىمنى قوبۇل قىلغىن، ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيەلىگىنىدەك، ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن. تۇغقاندارچىلىقىنى ياخشىلىغانلىرىمىزغا رەھىم - شەپقەت قىلغىن. ئىنسانلارنىڭ ئارىسىنى ياخشىلىشىمىز ئۈچۈن، بىزنىڭ ئەھۋالىمىزنى ياخشىلاپ بەرگىن! ... ئامىن!

(1) «مۇسلىم»، 2558 - ھەدىس.

رامازاندىكى قېرىنداشلىرىڭىز

مۇسۇلمانلار ئارا ئۆلپەتلىشىش ۋە بىر - بىرىگە كۆيۈنۈش شەرىئەت ۋە دىندۇر. ئاللاھ تائالا ئۆز شەرىئىتىدە بىزنى دائىم ئىناق - ئىتتىپاق ئۆتۈشكە ۋە بىرلىشىشكە چاقىرىپ، بۆلۈنۈشتىن ۋە تالاش - تارتىش قىلىشتىن يىراقلاشتۇرىدىغان ئەدەب - ئەخلاق ۋە غايە - مەقسەتلەر يولغا قويدى. ئەگەر بىز بۇ ئەڭ يۈكسەك ئىدىئاللارنى بەجا كەلتۈرگەن ۋە بۇ ئەخلاقلار بىلەن خۇلقلىنغان بولساق، دائىم بىر تەن - بىر جان بولغان بولاتتۇق. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ تائالا ھەقىقە ياردەم بەرگەن ۋە دىننى كۈچلەندۈرگەن بولاتتى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھ سېنى ئۆزىنىڭ ياردىمى بىلەن ۋە مۇئمىنلەر بىلەن كۈچلەندۈرىدۇ. ئاللاھ مۇئمىنلەرنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈردى. سەن يەر يۈزىدىكى پۈتۈن بايلىقنى سەرپ قىلىپمۇ ئۇلارنىڭ دىللىرىنى بىرلەشتۈرەلمەيتتىڭ. لېكىن، ئاللاھ (ئۆزىنىڭ كەمالى قۇدرەتى بىلەن) ئۇلارنى ئىناق قىلدى. شۇبھىسىزكى، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾ (ئەنفال: 62 - 63).

قېرىنداشلار ئارا ئۆلپەتلىشىش سەۋەبىگە ئالاقىسىز تەقدىر بولماستىن، بەلكى ئىجرا قىلىنىدىغان شەرىئەتنىڭ ۋە ئورۇندىلىدىغان ۋاجىباتلارنىڭ مېۋىسىدۇر. شەرىئەت شۇنداق ھۆكۈم قىلىدۇكى: «مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ قېرىنداشدۇر، بىر - بىرىگە زۇلۇم قىلمايدۇ، قېرىنداشنى قوغدىماي ھالاكەتكە تاشلىۋەتمەيدۇ»⁽¹⁾ ۋە يەنە: «مۇئمىنلەر بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈش، بىر - بىرىگە مېھىر - مۇھەببەت، يەتكۈزۈش ۋە ھېسداشلىق قىلىشتا خۇددى بىر پۈتۈن بەدەنگە ئوخشايدۇكى،

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 2442 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 2580 - ھەدىس.

بەدەتنىڭ بىر ئەزاسى ئاغرىپ قالسا، باشقا پۈتۈن ئەزالار بىلەن بولۇپ، ئۇيغۇنسىز قالدۇ»⁽¹⁾.

ئى روزىدار قېرىندىشىم ۋە ھەمىشەم! كۆرۈپ تۇرۇپتىمەنكى، ئۇشبۇ رامازان ئېيىدا دۇنيا - ئاخىرەتنىڭ ياخشىلىقلىرىدىن ئىبارەت ئىلاھىي نېئەت ۋە بەخشەندەلەرنى بولۇشىغا قولغا كەلتۈرۈشكە ھەممىڭلار تولىمۇ ھېرىسمەنسىلەر.

بارچىمىز رامازان ئېيىدا ئەپۇ قىلىنىشىنى، كەچۈرۈم - مەغپىرەتكە ئائىل بولۇشىنى، سەھۋ - خاتالىقلىرىمىزنىڭ مەخپىي قېلىشىنى، ئىنسانلاردىن بەھاجەت بولۇپ، ھاجەتلىرىمىزنىڭ ئادا قىلىنىشىنى، كەمتۈكلىرىمىزنىڭ تولۇقلىنىپ، قىيىنچىلىقلىرىمىزنىڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىشىنى ۋە ئىشلىرىمىزنىڭ ئاسان بولۇشىنى تەمە ۋە ئۈمىد قىلىمىز. پېقىر ھەرگىزمۇ بۇلارغا ئېرىشىشىڭىزنى مۇمكىن ئەمەس ياكى يەتكىلى بولمايدىغان دەرىجىدە يىراق دەپ قارىمايمەن، چۈنكى سىز بۇلارنىڭ ھەممىسىنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ سەۋەب ۋە ئاچقۇچلىرىغا ئىگىسىز.

بۇلارنى قولغا كەلتۈرۈش سىزنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئۆزىڭىزگە بېرىشىنى ئارزۇ قىلغان نەرسە (لەر) نى ئىنسانلارغا بېرىشىڭىز بىلەن بولىدۇ. ئۆزىڭىز ئەپۇ قىلىنىشىڭىز ئۈچۈن ئەۋۋەل باشقىلارنى ئەپۇ قىلىشىڭىز، كەچۈرۈلۈشىڭىز ئۈچۈن ئۆزىڭىلەرنى كەچۈرۈۋېتىشىڭىز، خاتالىقلىرىڭىزنىڭ ئاشكارىلانماسلىقى ئۈچۈن باشقىلارنىڭ خاتالىقلىرىنى بېيىشىڭىز، ئاسانچىلىققا ئېرىشىشىڭىز ئۈچۈن باشقىلارغا ئاسانلاشتۇرۇشىڭىز، سېخىيلەرچە مۇئامىلىگە ئېرىشىشىڭىز ئۈچۈن سېخىيلەرچە مۇئامىلە قىلىشىڭىز، رەھىم قىلىنىشىڭىز ئۈچۈن رەھىم قىلىشىڭىز، ئېغىرچىلىقلىرىڭىزنىڭ كۆتۈرۈلۈشى ئۈچۈن باشقىلارنىڭ ئېغىرچىلىقلىرىنى كۆتۈرۈۋېتىشىڭىز كېرەك، چۈنكى، ھەرقانداق بىر ياخشىلىق پەقەت ياخشىلىق بىلەنلا مۇكاپاتلاندىرۇلىدۇ. مۇكاپات ياكى جازا ئەمەلگە قارىتا بولىدۇ: ﴿ياخشى ئىش قىلغۇچى پەقەت ياخشى مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ﴾ (رەھمان: 60).

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 6011 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 2586 - ھەدىس.

بۇ مەنلەرنى ھىدايەت ئىمامى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۆزلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئويلىنىپ بېقىڭ! پەيغەمبىرىمىز ئەلەيھىسسالام ئېيتتۇر: «كىمكى مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىرچىلىقنى كۆتۈرۈۋەتسە، ئاللاھ تائالا قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىرچىلىقتىن بىرنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ. كىمكى بىرنىڭ قىيىنچىلىقىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرسە، ئاللاھ تائالا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۇنىڭ ئىشلىرىنى قولايلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. كىمكى مۇسۇلماننىڭ ئەيىبىنى ياپسا، ئاللاھ تائالا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۇنىڭ ئەيىبىنى ياپىدۇ. كىمكى مۇسۇلمان قېرىندىشىغا ھەمدەمدە بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا ھەمدەمدە بولىدۇ»⁽¹⁾.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە: «كىمكى قېرىندىشىنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلسا ئاللاھ ئۇ كىشىنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىدۇ»⁽²⁾ دەيدۇ ۋە باشقا بىر ھەدىستە ھەم: «كىمكى مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ سودىسىنى ياندۇرۇپ بەرسە، ئاللاھ ئۇ كىشىنىڭ خاتالىقلىرىنى قىيامەت كۈنى كەچۈرۈۋېتىدۇ»⁽³⁾ دېگەن.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغاندەك، ياخشىلىق قىلغۇچىلار ياخشىلىق بىلەن، قولايلاشتۇرغۇچىلار قولايلاشتۇرۇلۇش بىلەن، سېخىلىق قىلغۇچىلار سېخىلىق بىلەن، رەھمەت بىلەن مۇئامىلە قىلغۇچىلار رەھمەت بىلەن مۇكاپاتلاندىرۇلىدۇ: «ئاللاھ بەندىلىرىدىن رەھىم - شەپقەتلىكلەرگە رەھىم قىلىدۇ»⁽⁴⁾.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشلىرىنى ياخشىلاشتا ئېلىپ بېرىلغان ھەرقانداق بىر ئىش، ئەمەلىيەتتە شۇ كىشىنىڭ ئۆزىنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى ئىشىنى ياخشىلاشتۇر.

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئىنسانلار قىيامەت كۈنى ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە يالڭاچ، ئاچ، ئۇسسۇز، ناھايىتى ھارغىن

(1) «مۇسلىم»، 2699 - ھەدىس.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1284 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 2580 - ھەدىس.

(3) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 7122 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 3001 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 2190 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(4) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1284 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 923 - ھەدىس.

ھالەتتە تىرىلدۈرۈلدى. كىمكى ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن كىيىم كىيدۈرگەن بولسا، ئاللاھ ئۇ كىشىگە كىيىم كىيدۈرىدۇ. كىمكى ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن ئاچ قالغانى تويغۇزغان بولسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنى تويغۇزىدۇ. كىمكى ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن بىرىنىڭ ئۈسۈزۈلۈقىنى قاندۇرغان بولسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنىڭ ئۈسۈزۈلۈقىنى قاندۇرىدۇ. كىمكى ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن ئەپۇ قىلىۋەتكەن بولسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنى ئەپۇ قىلىۋېتىدۇ»⁽¹⁾.

قېرىنداشلىق ۋە مېھىر - مۇھەببەت رىشتىسىنى كۈچلەندۈرىدىغان بۇ سالىھ ئەمەللەر زىكىر، دۇئا، روزا ۋە نامازغا ئوخشاش ئىبادەتلەر بىلەن بىرگە، بۇ ياخشىلىقلارغا ئالدىراش ئۈچۈن مۇسابىقىلىشىدىغان بىر مەيدان بار دېيىلسە، رامازان شۇ مەيداننىڭ مەركىزى بولىدۇ. ﴿ئەنە شۇلار، ياخشى ئىشلارنى قىلىشتا مۇسابىقىلىشىپ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەن كىشىلەردۇر﴾ (مۇئمىنۇن: 61).

شۈبھىسىزكى، ئىمانىي قېرىنداشلىق مەجبۇرىيەت ۋە ئەمەلىيەتتىن مۇستەسنا ئىچى قۇرۇق بىر شوئار بولماستىن، بەلكى ئۇنىڭ ئۆزىگە تالىق تۈرتكە ۋە ئامىللىرى ھەمدە تەلەپ ۋە تەقەززالىرى باردۇر. ئىمانىي قېرىنداشلىقنىڭ تەلەپ - تەقەززالىرى دوستلۇقنى ئىپادىلەش، خالىسا ياردەم بېرىش ھەمدە ياخشى كۆرۈش ۋە نەسىھەت قىلىشتىن ئىبارەت ئەڭ كۈچلۈك ئىمان تۇتقالىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقاندەك: «ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈش، ئاللاھ ئۈچۈن ئۈچ كۆرۈش ئىماننىڭ ئەڭ مۇستەھكەم تۇتقالىرىنىڭ بىرىدۇر»⁽²⁾. ئۇنىڭ تەلەپلىرىنىڭ قاتارىدىن يەنە تۇغقاندارچىلىقنى ياخشىلاش ۋە ھەربىر مۇسۇلماننى دىندارلىقىغا قارىتا ھۆرمەتلەشمۇ باردۇر.

رامازاندا ئۆزئارا ئىگە بولۇش ۋە بىر - بىرىگە يېقىن تۇرۇشنىڭ مەنىسى دىندىكى قېرىنداشلىقنىڭ تۈرتكىسىدە ئالاھىدە گەۋدىلىنىدۇ. ئاچ قالغان (لار) نى

(1) مۇنزىرىي: «ئەتتەرغىب ۋە تەتەرھىب»، 2 - توم، 66 - بەت.

(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 18524 - ھەدىس. باھا بەرگۈچلەر: «باشقا شاھىتلىرى بىلەن ھەسەن ھەدىس» دېگەن. تەبەرائى: «ئەلمۇنەججە مۇل كەبىر»، 10378 - ھەدىس. ئالبانى: «ھەسەن» دېگەن.

تويغۇزۇش ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن جامائەت بىرلىكتە ھەرىكەت قىلىش، شۇنىڭدەك قولدىن كەلگەنچە پۈتۈن ياخشىلىقلارنى قىلىش، ئەزىيەت بېرىشتىن قېچىش، سەدىقە بېرىش، زاكاتلارنى ئادا قىلىش، ناماز (لار) نى مەسجىد تە جامائەت بىلەن ئوقۇش، بىرلىكتە دۇئا قىلىش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئىمان ئەھلى ئارىسىدىكى تۇغقاندارچىلىق ۋە قېرىنداشلىق تۈرتكىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر.

بىر ئاي بويىچە پۈتۈن ئۈممەتنىڭ كۆلپىكتىپ شەكىلدە روزا تۇتۇشىنىڭ ئۆزى ھېس - تۇيغۇلارنى بىرلەشتۈرۈپ قەلبەرنى بىر - بىرىگە يېقىن قىلىدۇ. بىر شەھەردە ياشايدىغان مۇسۇلمانلار بىرلىكتە روزا تۇتىدۇ، بىرلىكتە ئىپتار قىلىشىدۇ. ئۇلار روزا تۇتۇشتا، ئىپتاردا، ئاچلىقتا، توقۇقتا باراۋەردۇر. ئۇلار بەش ۋاقىت ناماز ۋە جۈمۇئە نامىزى ئۈچۈن مەسجىدلەرگە كەلگىنىدە، سەپلىرى مۇستەھكەم قېرىنداشلار بولۇپ ھەممىسى بىرلىكتە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشىدۇ. رامازان ئىيى تۈگىگەن ۋاقىتتا، ھەممەيلەن يىغىلىپ خۇشال ھالدا ھېيت نامىزى ئوقۇيدۇ ۋە شۈكۈر ئېيتىپ تەكبىر توۋلىشىدۇ.

ئى روزىدار قېرىندىشىم! رامازاننىڭ مەكتۇبىغا دىققىتىڭىزنى بېرىڭ! سىز چوڭ بىر جامائەت ئىچىدىكى يەككە بىر شەخس، بۇ جامائەتتىكى ھەربىر شەخسنىڭ سىزنىڭ ئۈستىڭىزدە مۇئەييەن ھەقلىرى بار. سىزگە سېخىلىق ئېيىدا ئەڭ مۇناسىب ۋە ئەڭ يارىشىدىغىنى ئاشۇ قېرىنداشلىرىڭىزنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ تۇرۇش ۋە ئۇلارنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قامداشتۇر.

* سىزنىڭ خىلمۇخىل يېمەك - ئىچمەكلەرگە تولۇپ تاشقان داستىخانىڭىزدا قايسىسىنى ئېلىپ قايسىنى ئالماسلىقىنى بىلەلمەي تۇرغىنىڭىزدا، قېرىنداشلىرىڭىزنىڭ ئىچىدە ئىپتار قىلىدىغانغا بىرەر تال خورما ياكى ئۈسسۈزلۈقنى قاندۇرىدىغانغا سوغۇققىنا بىر يۇتۇم سۇمۇ تاپالمايدىغانلارنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇماڭ!

* سىز ئازادە ھەم تىنچ ئۆيىڭىزدە يۇمشاق كۆرىپلەر ئۈستىدە راھەت سوزۇلۇپ ياتقىنىڭىزدا، خىلمۇخىل بالايىناپەت ياكى ئۇرۇش سىناقلىرى بىلەن تولغان رايونلاردا جانانلار، جانانلار ۋە ياش ئەۋلادلارغا ھەمدە ماللار ۋە باغ - ۋاران، زىرائەتلەرگە

يەتكەن ئەزىيەت ۋە زىيانلارنىڭ دەستىدىن قورقۇنۇپ، چىدىغۇسىز ئاچلىق، قاتتىق سوغۇق ۋە پىزغىرىم ئىسسىق قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلى خاتىرجەمسىزلىك قامچىسىنىڭ ئاستىدا جان تالىشىپ، قۇلاقنى يارغۇدەك دەھشەتلىك پارتلاش ئاۋازلىرى بىلەن تاڭ ئاتقۇزىدىغان كىشىلەر نۇرغۇندۇر.

* ھەيدەي دېسىڭىز بىرقانچىلىغان ماشىنىلىرىڭىز، ئولتۇرۇپ - قوپاي دېسىڭىز خىلمۇخىل ئالىي كۆرىپە - يېكەندازلىرىڭىز، پەرياستۇقلىرىڭىز، خىلمۇخىل نەرسە - كېرەك ۋە ئەشيا - ماللىرىڭىز بولۇشى مۇمكىن. لېكىن، قېرىنداشلىرىڭىزنىڭ ئىچىدە پاناھلىنىدىغان يېرى، ئولتۇرىدىغان ئۆيى، جىددىي ئېھتىياجلىرى ئۈچۈن قوللىنىدىغانغا قاتناش ۋاسىتىسى يوقلار ئاز ئەمەستۇر.

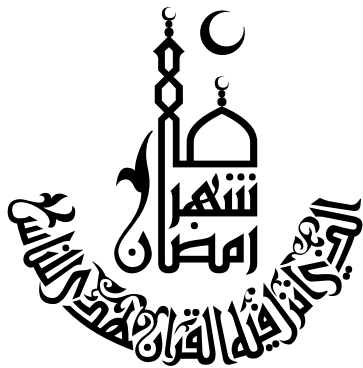
* سىز باي - باياشاتچىلىق، بەخت - سائادەت ئىچىدە خاتىرجەم ياشاۋاتقان بولۇشىڭىز مۇمكىن. لېكىن، سىزدىن باشقا نۇرغۇن قېرىنداشلىرىڭىز قىيىنچىلىق تارتىۋاتقان، كېسەللىكلەر بىلەن ئېلىشىۋاتقان بولۇشى، ئۇلارنىڭ ئەھۋاللىرىغا كۆڭۈل بۆلىدىغان پەزىلەتلىك كىشىلەرگە ياكى ئۇلارنىڭ جەبىر - جاپاسىنى، رەنج - مۇشەققەتلىرىنى ئەسلىەيدىغان ۋاپادار كىشىلەرگە تەلپۈنۈپ تۇرۇۋاتقان بولۇشى مۇمكىن.

* ئى روزىدار قېرىندىشىم! رامازان ئېيىنىڭ ئاخىرىدا ئەۋلادلىرىڭىزغا ئەڭ ياخشى يېمەك - ئىچمەك، ئەڭ ياخشى كىيىم - كېچەك، ئەڭ ياخشى ئويۇن تۈرلىرىنى تاللاپ بولالماي تېڭىرقاپ قېلىۋاتقان ۋاقتىڭىزدا باشقا بىر قېرىندىشىڭىز قوللىنىشقا تارلىقىدىن ياكى نېمەت بېرىلگەن كىشىلەرنىڭ بېخىللىقىدىن ئەۋلادلىرىڭىزنىڭ قايسىسىغا بېرىپ، قايسىسىغا بەرمەسلىكتە تەڭلىكتە قېلىۋاتقانلىقىنى ئويلاپ باققانمىدىڭىز!؟

ئى قىممەتلىك قېرىندىشىم، سىز قېرىنداشلىرىڭىزغا سېخىلىق قىلغان ۋاقتتا ئۆزىڭىزگە سېخىلىق قىلغان بولسىز، بۇ ئارقىلىق سىز ئالەملەرنىڭ رەببىگە قەرزىي ھەسەنە بەرگەن بولسىز. ئاللاھ تائالا سىزگە بۇ ياخشىلىقلىرىڭىزنى دۇنيادا قاتتىق موھتاج بولغان كۈنلىرىڭىزدە، شۇنداقلا ئىنسان ئۆز قېرىندىشى، ئانىسى ۋە

دادىسىدىنمۇ قاچىدىغان كۈن يەنى قىيامەت كۈنىدە ھەسسىلەپ قايتۇرۇپ بېرىدۇ:
 ﴿كىمكى ئاللاھقا قەرزى ھەسەنە بېرىدىكەن (يەنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ،
 ئۇنىڭ يولىدا پۇل - مال سەرپ قىلىدىكەن) ئاللاھ ئۇنىڭغا ھەسسىلەپ
 قايتۇرىدۇ، ئۇنىڭغا چوڭ ساۋاب بېرىدۇ﴾ (ھەدىد: 11).

**ئى ئاللاھ! بىزنى سېنىڭ دىنىڭغا چىڭ تېسىلىدىغانلاردىن،
 سېنىڭ رازىلىقىڭ ئۈچۈن بىر - بىرىمىزنى ياخشى كۆرىدىغانلاردىن،
 سېنىڭ ئىتائىتىڭدە بىر - بىرىمىزگە رەھىم - شەپقەت
 كۆرسىتىدىغانلاردىن قىلغىن! ... ئامىن!**

رامازاندىكى دۈشمەنلىرىڭىز

سىزنىڭ قېرىنداش، دوست - بۇرادەرلىرىڭىز بولغىنىدەك، دۈشمەنلىرىڭىزمۇ بولۇشى ئېنىق. بىر يىل ئىچىدىكى رامازان ئېيىدىن باشقا چاغدا دۈشمىنىڭىزگە قارشى رامازاندىكىدەك ياردەمگە ئېرىشەلمەيسىز. سىزنىڭ ئەڭ بۈيۈك دۈشمىنىڭىز رامازاندا زەنجىر - كىشەن سېلىنىدىغان قارغىش تەگگۈر شەيتان ۋە ئۇنىڭ لەنەتگەردى ئەۋلادلىرىدۇر. مۇئىن بۇ مۇبارەك ئايدا - يىلىنىڭ قېپقالغان ۋاقتلىرىدا ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشتا ياخشى بىر ھازىرلىق قىلىۋېلىش ئۈچۈن - ئۇنى مەغلۇپ قىلىشقا قادىر بولالايدۇ. مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيدۇ: «رامازان ئېيى كەلگەندە، جەننەتنىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلىپ، جەھەننەمنىڭ ئىشىكلىرى تاقىلىدۇ ۋە شەيتانلار (زەنجىرلەر بىلەن) كىشەنلىنىدۇ»⁽¹⁾.

شەيتانلارنىڭ كىشەنلىنىشى ياكى زەنجىرلىرى ئۇلارنىڭ ئىنسانلاردىن چەكلىنىشى بىلەن بولىدۇ، يەنى ئىنسانلارنىڭ دىللىرىغا كىرىدىغان شەھۋەت ۋە ھاۋايى - ھەۋەس يوللىرىنىڭ تاقىلىشى بىلەن بولىدۇ. ئىبنى كەسىر⁽²⁾ رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «روزا تۇتۇشتا بەدەننى تازىلاش ۋە شەيتاننىڭ يوللىرىنى تارايىتىش باردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، «سەھىھەين» دە شۇنداق كەلدى: «ئى ياشلار!

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1766 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1793 - ھەدىس.
 (2) ئىمام ئەبۇلفىدا ئىمادۇددىن ئىسمائىل ئىبنى ئۆمەر ئىبنى كەسىر ئەلقۇرەشىي ئەلبەسرىي ئەددىمەشقىي (أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري الدمشقي) (ھ. 701 - 774 / م. 1301 - 1373) _ ئاتاقلىق مۇفەسسسىر، تارىخچى، ھەدىسشۇناس ۋە شافىئىي فەقىھ. ئىمام ئىبنى تەيمىيەنىڭ شاگىرتى. مەشھۇر «تەفسىرۇ ئىبنى كەسىر (تەفسىر القرآن العظيم)»، «ئەلبىدايە ۋەننەھايە»، «شافىئىي فۇقاھالار تەرجىمىھاللىرى»، «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى» ۋە «سەھىھۇل بۇخارىي شەرىھى» (بىزگە يېتىپ كەلمىگەن) قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ مۇئەللىفى. _ ت.

سىلەر دىن ئۆيلىنىشكە كۈچى يەتكەنلەر بولسا (دەرھال) ئۆيلەنسۇن، كىمىڭكى ئۆيلىنىشكە كۈچى يەتمىسە روزا تۇتسۇن، چۈنكى روزا ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئەلڭ ياخشى شەھۋەت كەسكۈچىدۇر»⁽¹⁾.

رامازاندا ۋە رامازاندىن باشقا ۋاقتلاردا روزا تۇتۇشنىڭ شەيتاننىڭ يوللىرىنى تارايىتىشتىن ئىبارەت ئالاھىدىلىكى باردۇر. ئەمما، رامازاندا شەيتاننىڭ ھەددىدىن ئاشقانلىرىغا يول تارايىتىلماستىن، بەلكى كاتتىباشلىرى ھەقىقىي بىر شەكىلدە ئىنسانلاردىن چەكلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ چەكلىنىشى بىلەن مۇئىمىن بۇ ئايدا ئەڭ چوڭ دۈشمىنىدىن قۇتۇلغان ۋە ئۇنىڭغا قارشى ياردەمگە ئېرىشكەن بولىدۇ، لېكىن، باغلانمايدىغان ۋە زەنجىرلەنمەيدىغان ھاۋايى - ھەۋەس ۋە نەپسىگە قارشى ئۇلۇغ ئاللاھ تائالادىن ياردەم سوراڭمۇ موھتاجدۇر.

ئىنسان بىلەن شەيتان ئوتتۇرىسىدىكى بۈيۈك جەڭ ھېچقاچان توختاپ قالمايدۇ. رامازاندىكى بۇ تىنچلىقتا ۋە باشقا ۋاقتلاردا شەيتاننىڭ مەغلۇپ قىلىنىشى، شۇنداقلا نەپسىنىڭ شەيتاننىڭ پىتنە - پاساتلىرى، ۋەسۋەسى ۋە ئازدۇرۇشلىرىغا قارشى ياردەمگە ئېرىشىشى ئۈچۈن، ئىمانىي كۈچ - قۇۋۋەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈشكە پۇرسەت باردۇر.

رامازاننىڭ مەقسەتلىرى ھەققىدە تەپەككۈر قىلغان كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىدە ئۈچ ئىشقا ناھايىتى بەك كۆڭۈل بۆلگەنلىكىنى بايقايدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ ئۈچ ئىش ھەرقانداق زامان ياكى ماكاندا شەيتانغا قارشى ئەڭ ياخشى قورال دۇر. بۇلار:

بىرىنچىسى، غەپلەتكە چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن زىكىرنى كۆپ ئېيتىش؛

ئىككىنچىسى، ئىسراپقا قارشى ئىقتىسادچىل بولۇش؛

ئۈچىنچىسى، ۋاقتىنى بەھۋەدە زايە قىلىدىغان، تائەت - ئىبادەت پۇرسەتلىرىنى قاچۇرۇۋېتىدىغان پايدىسى يوق ئىش - ھەرىكەتلەرگە بېرىلمەي، ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىشقا يۈزلىنىش.

(1) ئىبنى كەسىر: «پەقەرە سۇرىسى»، 183 - ئايەتنىڭ تەپسىرى. بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 5066 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1400 - ھەدىس.

ئىنسان كۆپ زىكر - تەسىبھ ئېيتىش، ئىقتىسادچانلىق قىلىش ۋە پايدىسى يوق ئىشلارنى تەرك ئېتىش قاتارلىق بۇ ئۈچ قورال بىلەن شەيتانغا قارشى ياردەمگە ئېرىشەلەيدۇ.

1. زىكر: يەنى رامازان ئېيىدىكى قۇرئان ئوقۇش ۋە كېچىلىك قىيام. بۇنىڭ بىلەن شەيتاننىڭ ئەڭ چوڭ ھىيلە - مىكرىلىرىدىن بىرى بولغان «غەپلەتتە قالدۇرۇش»نى پاچاقلاپ تاشلىغىلى بولىدۇ. چۈنكى، بەندە ئاللاھنى ئەسلىگەن ۋاقتىدا شەيتان يوشۇرۇندۇ، غەپلەتتە قالغان ۋاقتىدا ۋەسۋەسە قىلىدۇ.

2. ئىقتىسادچانلىق: بۇ رامازان روزىسىنىڭ مەقسەتلىرىدىن بىرىدۇر. چۈنكى، ئۇ شەيتاننىڭ ئىنساننى ئارتۇق گەپ قىلىش، ئارتۇق تاماق يېيىش، ئارتۇقچە ئۇخلاش، بېھۋەدە قاراش، ئۆزىگە پايدىسىز سۆزلەرنى ئاڭلاشتىن ئىبارەت ئىشلار بىلەن مەشغۇل قىلىپ ئازدۇرۇشنى چەكلىيەلەيدۇ. بۇ يەردىكى «ئارتۇق»تىن مەقسەت مۇباھىدىن زىيادە بولغان مىقدار ياكى مۇباھىتا ئىسراپچىلىق قىلىشتۇر. مۇباھىتا ئىقتىسادچان ياكى ئوتتۇراھال بولماسلىق شەيتاننىڭ ئەڭ چوڭ كىرىش ئىشكىلىرىنىڭ بىرىدۇر. شۇڭلاشقا ئاللاھ تائالا ئېيتقانكى: ﴿ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقىتىدۇ﴾ (ئەئراف: 31).

3. پايدىسى يوق ئىشلارنى تەرك ئېتىش: بۇنىڭدىن رامازاندا ئېتىكاپتا ئولتۇرۇشقا ئىشارە قىلىنىدۇ. يەنى مەيلى رامازاننىڭ ئاخىرقى ئونىدا مەسجىدلەردە قىلىنىدىغان ئېتىكاپ بولسۇن ياكى ئىنسانلارنىڭ ئەيىبلىرىدىن ئۇزاق تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئەيىبى بىلەن مەشغۇل بولۇش، ئىنسانلارنى ھېسابقا تارتىشتىن ئۇزاق تۇرۇپ، ئۆز نەپسىنى ھېسابقا تارتىش دېگەندەك ئومۇمىي شەكىلدە ئىنسانلاردىن ئۆزىنى تارتىش بولسۇن، ھەممىسى مەقسەت قىلىنىدۇ.

ئىمام ئىبنۇلقەيىم مۇنداق دەيدۇ: «ھەرقانداق بىر ئەقىل ئىگىسى شەيتاننىڭ ئۈچ تەرەپتىن كېلەلەيدىغانلىقىنى بىلىدۇ:

بىرى، ئېھتىياج مىقداردىن ئارتۇق ھەرىكەت قىلىشتىن ئىبارەت ئىسراپخورلۇق؛ بۇ شەيتاننىڭ نېسۋىسى ۋە ئۇنىڭ قەلبىگە كىرىش ئېغىزىدۇر. بۇنىڭدىن

قۇتۇلۇشنىڭ يولى - يېمەك - ئىچمەك، ئۇيقۇ - ئارام ۋە راھەت - پاراغەت قاتارلىق نەرسىلەرنى نەپسىنىڭ ئېھتىياجىدىن ئارتۇق بېرىشتىن ساقلىنىشتۇر. بۇ ئىشك قاچان تاقالسا، شۇ چاغدا دۈشمەننىڭ كىرىشىدىن خاتىرجەم بولغىلى بولىدۇ.

يەنە بىرى، غەپلەتتە قېلىش؛ ھەقىقەتەن زىكر ئېيتقۇچى زىكر قورغىنىنىڭ ئىچىدە بولىدۇ. قاچانكى غەپلەتتە قالسا، قورغاننىڭ ئىشكى ئېچىلىپ، دۈشمەن كىرىۋالىدۇ. ئۇ دۈشمەننى قوغلاپ چىقىرىش بەسى مۇشكۈلدۇر.

ئۈچىنچى بىرى، ھەرقانداق جەھەتتە پايدىسى يوق ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇش»⁽¹⁾.

شەيتانلارنىڭ كاتتىباشلىرىنىڭ باغلىنىشى بىلەن مۇئىمىنلەرگە - ئىنسانلاردىن بولسۇن ياكى جىنلاردىن بولسۇن كىچىك شەيتانلارغا قارشى تۇرۇشلىرى ئۈچۈن - شەيتانلارنىڭ چوڭلىرىدىن كېلىدىغان كۆپلىگەن يامانلىقلاردىن ساقلىنىشتا ئاسانچىلىق باردۇر. بۇ بىر يىل ئىچىدە پەقەت بىر ئايلا بولىدىغان پۇرسەتتۇر. ئىمام ئىبنى رەجەب مۇنداق دەيدۇ: «ئەي مۇسۇلمانلار، سۆيۈنچە! سەككىز جەننەتنىڭ ئىشىكلىرى سىلەر ئۈچۈن بۇ ئايدا ئېچىلدى. جەننەتنىڭ مەيىن شاماللىرى مۇئىمىنلەرنىڭ قەلبىگە ئۇرۇلغۇسى. جەھەننەمنىڭ ئىشىكلىرى سىلەر ئۈچۈن تاقالدى. شەيتاننىڭ كاتتىباشلىرى ۋە ئەۋلادلىرى سىلەر ئۈچۈن باغلاندى. شەيتاننىڭ شان - شەۋكىتىنى تەۋھىد كەلىمىسى بىلەن پاچاقلاپ تاشلاڭلار. شەيتان پەزىلەتلىك ۋاقتلاردىن ھەرقانداق بىر ۋاقتتا پاچاقلاپ تاشلىنىشنىڭ ئەلەم ئازابىدىن ئىڭرايدۇ، بۇ ئايدا گۇناھلار مەغپىرەت قىلىنىپ، رەھمەت ياغقانلىقىدىن رەھمان تائالانىڭ قوشۇنى غەلبە قىلىپ، شەيتان گۇرۇھى مەغلۇپ بولغانلىقىغا چىدىيالماي چىقىراپ كېتىدۇ»⁽²⁾.

گەرچە بۇ ئايدا ئىنسانلارنىڭ چوڭ دۈشمەنلىرىدىن شەيتانلار باغلىنىشىمۇ، يامانلىققا بۇيرۇغۇچى نەپس ۋە توغرا يولدىن ئازدۇرغۇچى ھاۋايى -

(1) ئىبنۇلقەيىم: «فەۋائىد»، 119 - بەت.

(2) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 53 - بەت.

ھەۋەستىن ئىبارەت ئىككى دۈشمىنى ئىنسانغا يەنىلا ھەمراھتۇر. كىشى ئۈچۈن ئۇ ئىككى دۈشمەنگە قارشى ياردەمچىمۇ تەيياردۇر.

ناچار ئىشلاردىن ئۆزىنى ئۈستۈن تۇتۇپ، نەپسىنى پىتنە - پاساتلاردىن تارتىپ چىقىرىپ، ئۇنى يۈكسەك ماقاملارغا يۈزلەندۈرىدىغان ساغلام قەلب يامانلىققا بۇيرۇغۇچى نەپسىگە قارشى ياردەم بېرىدۇ.

نەپسنىڭ دۈشمەنلىكىگە سەل قاراشقا بولمايدۇ. شۇبھىسىزكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە نەپسنىڭ يېقىن ۋە يامانلىقىنىڭ يوشۇن ئىكەنلىكى ۋە جىدىن، شەپتاندىن پاناھ تىلەشتىن ئىلگىرى نەپسنىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلەشنى ئۈگىتىپ مۇنداق دېگەن: «ئى ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقۇچى، يوشۇرۇننى ۋە ئاشكارىنى بىلگۈچى ئاللاھ! سەندىن باشقا ئىلاھ يوقتۇر. سەن ھەر نەرسىنىڭ پەرۋەردىگارى ۋە ئىگىسىسەن. ساڭا سىغىنىپ نەپسىمنىڭ يامانلىقىدىن، شەپتاننىڭ ۋە شېرىكلىرىنىڭ يامانلىقىدىن، ئۆز نەپسىمگە ياكى بىر مۇسۇلمانغا يامان ئىش قىلىپ قېلىشىمدىن پاناھ تىلەيمەن»⁽¹⁾.

شەپتان ئىنساننى نەپسى ئىشتىھاس قىلىدىغان نەرسە بىلەن تەدرىجىي مەغلۇپ قىلىدۇ. شۇنداق بولغانىكەن، روزا تۇتۇشتا نەپسنىڭ ھاۋايى - ھەۋەسلىرىنى تازىلاش ئۈچۈن بىر تەربىيەلىنىش باردۇر.

ھاۋايى - ھەۋەس ئەقىل بىلەن مەغلۇپ قىلىنىدۇ. چۈنكى، ئاللاھنىڭ ئىنسانغا ئەقىلىنى نېئىمەت قىلىپ بېرىشى ھاۋايى - ھەۋەسنى كونترول قىلىشى ئۈچۈندۇر. توغرا ئەقىل ئىنساننى ھاڭلارغا ئېلىپ بارىدىغان يەڭگىللىكتىن توسىدۇ.

ھاۋايى - ھەۋەسنىڭ ھاۋا «ھوى (يەنى چۈشمەك، دومىلىماق، غۇلاپ كەتمەك)» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب، ئۇ ئەقىللەرگە ھۆكۈمران بولۇۋالغان، ھەتتا ئاللاھنى قويۇپ ئىلاھ قىلىنغان چاغدا، ئىگىسىنى ھاڭغا تاشلايدىغانلىقى ۋە مۇسبەتلەرگە ئېلىپ بارىدىغانلىقى ئۈچۈندۇر.

(1) «تىرمىزىي»، 3452 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

﴿ئېيتىپ باقساڭچۇ؟ نەپىس - خاھىشىنى ئىلاھ قىلىۋالغان ئادەمگە (نەپىس - خاھىشىغا ئەگىشىشتىن ئۇنى ساقلاپ قېلىش) ئۈچۈن ھامىي بولالامسەن؟ ئۇلارنىڭ تولىسىنى (گېپىڭنى) ئاڭلايدىغان ياكى چۈشىنىدىغان ئادەملەر، دەپ گۇمان قىلالامسەن؟ ئۇلار (چۈشەنمەسلىكتە) پەقەت چاھارپايىلارغا ئوخشاشتۇر، بەلكى ئۇلاردىنمۇ بەتتەر گۇمراھتۇر﴾ (فۇرقان: 43 - 44).

ئىنسان شەيتىنغا، ھاۋايى - ھەۋەسىگە ۋە نەپىسگە قارشى ئاللاھتىن ياردەم سوراشتا زىكر قورغىنى بىلەن قوغدىنىش، داۋاملىق ئاللاھقا سىغىنىش، يالۋۇرۇش، موھتاج ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەش ۋە چىن كۆڭلىدىن ﴿ئى رەببىمىز ساڭلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم سورايىمىز﴾ (فاتھە: 5) دېيىش بىلەن بىرلىكتە، ئەقىل بىلەن زىننەتلىنىش ۋە دىن - دىيانەتنى يېڭىلاشتىن ئىبارەت شەرىئەتتە بۇيرۇلغان سەۋەبلەرنى تۇتۇپ مېڭىشى زۆرۈردۇر. ئەقىللىق كىشى ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا بەرگەن سەۋەبلەرنى قىلىش ئارقىلىق ئۇ زاتتىن ياردەم سوراپ، ئەڭ كۈچلۈك دۈشمەنگە قارشى ئەڭ كۈچلۈك قورالنى كۆتۈرۈپ ماڭدۇ.

ئىبنۇلقەيىم رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تائالا شەيتان بىلەن پەرىشتىنى، ئەقىل بىلەن ھاۋايى - ھەۋەسىنى، يامانلىققا بۇيرۇغۇچى نەپىس بىلەن پاك قەلبىنى بىر - بىرىگە دۈشمەن قىلدى. بەندىنى شۇنىڭ بىلەن سىناپ بۇلارنىڭ ئارىسىنى جۇغلاپ ھەربىر تەرەپكە قوشۇن ۋە ياردەمچىلەرنى ياراتتى. ئىككى پىرقىنىڭ ئارىسىدىكى ئۇرۇش، بىرسى يەنە بىرسىنى مەغلۇپ قىلغانغا قەدەر داۋاملىشىدۇ. ئەگەر قەلب، ئەقىل ۋە پەرىشتە غەلبە قىلسا، خۇشاللىق، نېئەت، لەززەت، سۆيۈنۈش، ياخشى ھايات، كۆڭۈل راھەتلىكى ۋە غەنىمەتلەر بىلەن نىجاتلىققا ئېرىشىش بولىدۇ. ئەگەر نەپىس، ھاۋايى - ھەۋەس ۋە شەيتان غەلبە قىلسا، غەم - قايغۇ، دېلغۇللىق، خىلمۇخىل يامان كۆرۈلگەن ئىشلار ۋە كۆڭۈل راھەتسىزلىكى بولىدۇ»⁽¹⁾.

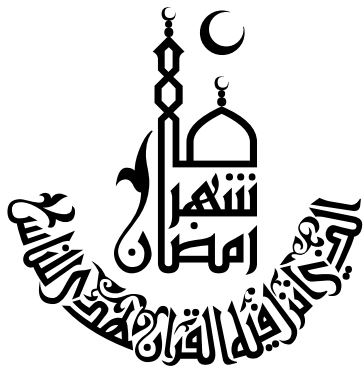
بىز رامازاندا، رامازاندىن كېيىنكى ھايات ئۈچۈن بۇ ئۇرۇشقا كىرىشكە مەجبۇرمىز. ئاللاھ بۇ ئۇرۇشتا بىزگە ياردەم بېرىشكە كېپىل بولدى. رامازاننى بىزگە

(1) ئىبنۇلقەيىم: «فەۋائىد»، 60 - بەت.

ئەڭ كۈچلۈك قالقان ۋە ئەڭ كۈچلۈك قورال قىلىپ بەردى. خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقاندەك: «روزا سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ ئۇرۇشتىكى قانقىغا ئوخشاش بىر قانقاندۇر»⁽¹⁾ ياكى: «روزا مەزمۇت قانقاندۇر»⁽²⁾.

**ئىس ئاللاھ! بىزنى روزا ۋە تەقۋالىق بىلەن قوغدىغىن.
دۈشمىنىمىزگە قارشى بىزگە ياردەم بەرگىن. بىزنى نەپسىمىزنىڭ
يامانلىقىدىن ساقلىغىن... ئامىن!**

(1) «نەسائىي»، 2230 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن
(2) «تىرمىزىي»، 614 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

رامازاندىكى شەھۋەتلىرىڭىز

رامازان روزىسى روھنىڭ شەھۋەتلەر ئەسىرلىكىدىن بىر ئاي قۇتۇلىدىغان ھۆرىيىتىدۇر. چۈنكى، روھ يىل بويى تەننىڭ ئىستەك - ئارزۇلىرى سەۋەبىدىن نېسىۋىسىنى ئالالمىغىلى تاس قالدۇ، ھەۋەس - شەھۋەت ۋە ئارزۇ - ئارمانلىرىغا غەرق بولغان تەندىن ئۇزاقلاشقان روھقا ئەڭ ئاز بولغاندىمۇ بىر ئاي ئىنساپلىق مۇئامىلە قىلىش كېرەك. تەننىڭ ئۆزى، رامازاننىڭ كۈندۈزىدە شەھۋەت ۋە ئارزۇلاردىن مەجبۇرىي يىراق تۇتقۇچى ئىبادەت بولغان روزا تۇتۇش بىلەن (رامازاننىڭ كېچىلىرى ئاللاھنىڭ كىتابىنى تىلاۋەت قىلىپ قىيامدا تۇرۇش بىلەن) ئەمەلىيلىشىدىغان ئالاھىدە بىر چېنىقىشقا ئېھتىياجلىقتۇر. روھنىڭ ۋە ۋۇجۇتنىڭ چېنىقتۇرۇلۇشى بىلەن، نەپسىمىز ۋاجىپ ۋە تەكلىپلەرنىڭ ئېغىرلىقلىرىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن تەربىيە ۋە تەييارلىقتىن ئىبارەت ئۆزى موھتاج بولغان نەرسىلەرنى تاپىدۇ.

نىجاتلىقنى تەلەپ قىلغۇچى بالايىئاپەتلەر چېچىلغان، توسالغۇلارمۇ كۆپ بولغان يولدا ماڭىدۇ، بۇنىڭ ھەممىسى - ئادەمى ۋە جىننىي شەيتانلارنىڭ پىتىنە - پاساتلىرى كۈچلەندۈرىدىغان نەپسىنىڭ ئىستەك - شەھۋەتلىرى ۋە ئىنسانلارنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىغا قارشى تۇرۇش بىلەن بىرلىكتە - ئاللاھقا سەپەر قىلىشنىڭ جەبىر - جاپالىرىغا چىداش ئۈچۈن چېنىقىشقا موھتاجدۇر. مانا بۇ چېنىقىش ئۈچۈن رامازان ئېيىدىنمۇ ياخشىراق بىر ۋاقىت بولمىسا كېرەك.

﴿ئى مۇئمىنلەر! (كۈنساھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈمىمەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامازان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾ (بەقەرە: 183). فەخرۇددىن رازىي ئاللاھ

تائالانىڭ بۇ ئايىتىنىڭ تەپسىرى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئۇشبۇ رامازان روزىسى تۇتقان روزا كىلەر بىلەن ۋە شەھۋەتلەرنى تەرك ئېتىشىڭلار بىلەن ئاللاھتىن قورقۇشۇڭلار ئۈچۈن پەزە قىلىندى. بىر نەرسىنى ياخشى كۆرۈش قانچىلىك كۈچلۈك بولغانچە ئۇ نەرسىدىن ساقلىنىش ۋە ئۇزاق تۇرۇش شۇنچىلىك تەس بولىدۇ. يېمەك - ئىچمەك ۋە ئاياللار بىلەن مۇناسىۋەت قۇرۇشقا بولغان شەھۋەت باشقا نەرسىگە بولغان قىزىقىشتىن تېخىمۇ كۈچلۈكتۇر. سىلەرگە يېمەك - ئىچمەكنى ۋە ئاياللار بىلەن مۇناسىۋەت قۇرۇشىنى تەرك ئېتىش ئارقىلىق ئاللاھتىن قورقۇش ئاسانلاشقان ۋاقىتتا باشقا نەرسىلەرنى تەرك ئېتىش تېخىمۇ قولاي ۋە ئاساندۇر»⁽¹⁾.

روزا روزىدارنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى نەپسىنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى ۋە ھاۋايى - شەھۋەتلىرىدىن ئۈستۈن بىلىشكە يېتەكلەيدۇ. بۇ بولسا ئىماندا يۈكسىلىشتىكى تەربىيەنىڭ جەۋھىرىدۇر. ئىبنى رەجەب ئەلھەنبەلىي مۇنداق دەيدۇ: «روزا تۇتۇش نەپسىنىڭ ئاساسلىق نېپىۋىلىرىنى ۋە ئاساسلىق شەھۋەتلىرىنى ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن خالىس تەرك ئېتىشتۇر. بۇ خىل تەرك ئېتىش روزىدىن باشقا ئىبادەتلەردە تېپىلمايدۇ. نەپسىنىڭ كۈچى يېتىدىغان تۇرۇقلۇق ئارزۇ قىلغان نەرسىلەردىن ساقلىنىشنىڭ كۈچىيىشى، ئاندىن ئۇ نەرسىلەرنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم كۆرمەيدىغان يەردە تەرك ئېتىلىشى ئىمانىي ساغلاملىقنىڭ دەلىلىدۇر. روزا تۇتقۇچى ھەرقاچان قاراپ تۇرىدىغان رەببىنىڭ بارلىقىنى، خالىي قالغان ۋاقىتتىمۇ ئۆزى خاھلىغانچە شەھۋەتكە بېرىلىشىنى ھارام قىلغانلىقىنى بىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھنىڭ ساۋابىنى ئۈمىد قىلغان، جازاسىدىن قورققان ھالدا چەكلىمىلىرىدىن ياندى ۋە رەببىگە ئىتائەت قىلىپ بۇيرۇقلىرىنى ئىجرا قىلدۇ. ئاللاھ ئۇشبۇ كىشىگە بۇ ئەمىلىنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىپ، بەندىنىڭ بۇ ئەمىلىنى قالغان ئەمەللىرىنىڭ ئىچىدە ئۆزىگە خاس قىلدۇ. شۇڭا، ئاللاھ تائالا ھەدىس قۇدىسىدا مۇنداق دەيدۇ: «ئۇ مېنىڭ رازىلىقىمنى دەپ تامىقىنى، شەھۋەتىنى تەرك ئېتىدۇ»⁽²⁾. سەلەفلەرنىڭ بەزىسى مۇنداق دېگەن: «كۆز بىلەن كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان شەھۋەتنى كۆرۈپ باقمىغان بىر ۋەدە ئۈچۈن تاشلىغان كىشىگە خۇش مۇبارەك بولسۇن!»⁽³⁾.

(1) «تەفسىرۇ فەخرۇرازىي»، 5 - توم، 76 - بەت.

(2) بىرلىككە كېلىنكەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 7492 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1151 - ھەدىس.

(3) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 17 - بەت.

نەپسىنىڭ ئاساسلىق شەھۋەتلىرىنى تەرك ئېتىش بىلەن ئاللاھقا يېقىنلىشىشتا ئەھلى ئىلىملەر زىكرى قىلغان بىرقانچە پايدىلار باردۇر:

شۇلارنىڭ قاتارىدىن نەپسىنى بويسۇندۇرۇش؛ چۈنكى، بۇنداق قىلغاندا كۆپ يەپ - ئىچىش ۋە ئاياللار بىلەن بىرگە بولۇشتىن ساقلىنىپ، نەپسىنى كىبىردىن ۋە غەپلەتتە قېلىشتىن توسۇپ قالغىلى بولىدۇ.

شۇلارنىڭ قاتارىدىن يەنە قەلبىنى ئاللاھنىڭ زىكرى ۋە تەپەككۈرى ئۈچۈن خالىي قالدۇرغىلى بولىدۇ؛ چۈنكى، بۇ شەھۋەتلەرگە بەھۇدە بېرىلىش قەلبىنى دات باستۇرۇپ ۋە قارىغۇ قىلىپ، ساغلام ئاكتىپ بىر قەلب بولۇشتىن چەكلەپ غەپلەتتە قېلىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ - دە، قەلبنىڭ يۇمشاقلىقىنى يوقىتىۋېتىدۇ. يەنە تېخى قەلبنىڭ بارغانسېرى قېتىپ ۋە داتلىشىپ كېتىشىگە سەۋەب بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا، نەپسىنىڭ ئاساسلىق شەھۋەتلىرىنى تەرك ئېتىش بىلەن ئاللاھقا يېقىنلاشقاندا قەلبىنى زىكرى ۋە تەپەككۈر ئۈچۈن خالىي قويغىلى بولىدۇ.

بۇ ساناقلىق رامازان كۈنلىرىدە نېگىزلىك شەھۋەتلەرنى تاشلاشنىڭ پايدىلىرىدىن يەنە: باي كىشى كۈچى يېتىدىغان تۇرۇقلۇق ھەۋەس - ئىستەكلىرىنى ئۇشبۇ رامازان ئۈچۈن تەرك ئېتىپ، ئاللاھنىڭ ھېكمەت ۋە تەقدىرى بىلەن نۇرغۇن كەمبەغەللەرگە بەرمىگەن نېئىمەتنى ئۆزىگە بەرگەنلىكىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى بىلىدۇ. باي كىشى ئۇ نېئىمەتلەرنى ئۆز ئىختىيارى ۋە ئەركى بىلەن تەرك ئەتكەن ۋاقتتا، بىرقانچە سائەت مۇشەققەت تارتىپ، ئايلار، ھەتتا يىللار بويى شۇ نېئىمەتلەردىن مەھرۇم قالغان كىشىنىڭ مۇشەققەتلىرىنى ئازراقمۇ بولسا ھېس قىلىدۇ. بۇ، شۇ كىشىنى باي قىلغان ئاللاھنىڭ نېئىمىتىگە شۈكۈر ئېيتىشنىڭ ۋاجىپلىقىنى ئەسلىتىدۇ. ئۇ كىشىنى بالايىئاپەتلەر بىلەن سىنالغان ۋە جەبىر - چاپا، رەنج - مۇشەققەتتە قالغان كىشىلەرگە رەھىم - شەپقەت قىلىشقا، چىن كۆڭلىدىن ئۇلارغا قېرىنداشلىق مېھرىنى يەتكۈزۈشكە ۋە مېلى بىلەن ئۇلارغا تەسەللىي بېرىشكە يېتەكلەيدۇ.

روزا تۇتۇش ئارقىلىق نېگىزلىك شەھۋەتلەرنى تاشلاشنىڭ پايدىلىرىدىن يەنە: قوغلاندى شەيتاننىڭ ھەرىكەت ساھەسى بولغان ئىنسان تومۇرلىرىنى تارايىتىشتۇر.

ھەدىس شەرىپتە: «ھەقىقەتەن شەيتان ئىنساننىڭ تومۇرلىرىدا ھەرىكەت قىلدۇ» دەپ كەلگەن. شوڭا، روزا تۇتقاندا شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىلىرى بېسىقىپ، شەھۋەتنىڭ ۋە غەزەپنىڭ ھۇجۇملىرى پەسىيدۇ. بۇ بولسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيلىنىشكە كۈچى يەتمىگەن ياشلارغا قىلغان سۆزىدە روزىنى «شەھۋەتنى سۈندۈرغۈچى» دەپ سۈپەتلىشىدىكى سەۋەبىدۇر: «كىمكى ئۆيلىنىشكە قادىر بولالمىسا روزا تۇتسۇن، چۈنكى روزا ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئەڭ ياخشى شەھۋەت كەسكۈچىدۇر»⁽¹⁾.

يۇقىرىدا بايان قىلغىنىمىزدەك، روزىدار ئادەتتە چەكلەنمىگەن ئىستەكلىرىدىن ساقلىنىپلا قالماي، ھەرقانداق ۋاقىتتا ھارام قىلىنغان ھەۋەس - شەھۋەتلەردىن ساقلىنىپ، نەپسى ئۈچۈن روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ناھايىتى چوڭ پايدىغا ئېرىشەلەيدۇ. چۈنكى، ئىنسان ئۆز نەپسى، روھىيىتى ھەمدە تېنى ھارامدىن پاكلىغاندىنمۇ بەكرەك راھەتلىنەلمەيدۇ.

ئىبنى رەجەب رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دېگەن: «روزىدار مۇئمىن ئاللاھ رازىلىقىنىڭ ئىستەك - شەھۋەتلەرنى تەرك ئېتىشتە ئىكەنلىكىنى بىلگەندە، رەببىنىڭ رازىلىقىنى ئۆزىنىڭ ھاۋايى - ھەۋسىنىڭ ئۈستىگە قويدۇ. شەھۋەتنى ئاللاھ ئۈچۈن تاشلاش لەززەتكە ئايلىنىدۇ، بۇ لەززەت ئاللاھنىڭ ھەممىنى بىلىدىغانلىقىغا بولغان چىن ئىماندا بولىدۇكى، رەھمان تائالانىڭ جازا مۇكاپاتىنىڭ ئۆزى يالغۇز قالغان چاغدىكى بىردەملىك شەھۋەتكە بېرىلىشنىڭ لەززىتىدىن دۇنيالارچە چوڭ ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدۇ. شۇنداقلا خالىي قالغان ۋاقىتتا ئۇ ئىستەكلەرنى تېتىپ كۆرۈشنى دەرىنىڭ ئەلەم - ئازابلىرىدىنمۇ بەكرەك يامان كۆرۈپ، ئاللاھ رىزىلىقىنى كۆزلەپ شەھۋەتلىرىنى تەرك ئېتىدۇ.

دەرۋەقە، يېيىش - ئىچىش ۋە ھالال جىنسىي ئالاقە روزا تۇتقاندىلا ھارام قىلىنغان بىلەن، زىنا قىلىش، ھاراق ئىچىش، بىراۋ (لار) نىڭ مېلىنى ناھەق يەۋېلىش،

(1) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 18 - بەت، بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 5066 - ھەدىس: «مۇسلىم»، 1400 - ھەدىس.

نام - ئابروي (لىرى) نى ناھەق دەپسەندە قىلىش ۋە ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش قاتارلىقلار ھەرقانداق زامان ۋە ماكاندا ھارام قىلىنغان. شۇڭا، ئاللاھ تائالا غەزەپ قىلىدىغان ئىشلاردىن ئىكەنلىكىنى چوقۇم تەكىتلەش ۋە ساقلىنىش تولمۇ مۇھىم»⁽¹⁾.

ئەجەبلىنەرلىكى، مۇبارەك رامازان ئېيىدا ئۇشبۇ ئاينىڭ ھۆرمىتىنى قىلمايدىغانلار ئۈممەتنى ئالداپ، شەھۋەت قوزغايدىغان، روزىنى بۇزۇشقا سەۋەب بولىدىغان نەرسىلەرنى كۆپلەپ تارقىتىۋاتىدۇ. شۇڭا نۇرغۇن كىشىلەر رامازان كۈنلىرىدە ئۆزىنى روزىدار دەپ ھېسابلىسىمۇ، ئەمەلىيەتتە پۈتۈن كېچىنى يامانلىقلار بىلەن بۇلغاپ سوھۇرلۇق يېگەن، يەنە ئىپتارغىچە گۇناھ - مەئسىيەتلەردىن يىراق تۇرمىغان ھالدا - ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرگە ھالالنى كەڭرى قىلىپ بەرگەن ۋە ئۇلارنى رامازاندا ۋە رامازاندىن باشقا ۋاقىتلاردا ھارامدىن بېھاجەت قىلغان تۇرۇقلۇق - سوھۇر بىلەن ئىپتار ئارىلىقىدا ئاللاھ غەزەپ قىلىدىغان ئىشلارغا غەرق بولىدۇ.

رامازاندا روزىنىڭ مەنئىيىتىنى بۇزغۇچى ھارام قىلىنغان شەھۋەتلەر ئىككى كۆز، ئىككى قۇلاق ۋە ئەۋرەتلەرنىڭ شەھۋەتلىرىگىلا يىغىنچاقلىنغان ئەمەس. بەلكى يەنە قورساقنىڭ شەھۋىتىمۇ باردۇر. بىر ئىنساننىڭ پۇل - مېلى ھارام بولغان تەقدىردە شۇ پۇلغا سېتىۋېلىنغان يېمەك - ئىچمەك ئوخشاشلا ھارامدۇر. بىر كىشى يېمەك - ئىچمەكنى «پەقەت بەدەنگە كىرىپ چىقىپ كېتىدىغان بىر ماددا، خالاس» دەپ ئويلىغان بولسا بەكلا خاتالاشقان بولىدۇ، «قورساققا كىرگەن نەرسە ئەزالارنىڭ ھەرىكىتىگە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ، ھالال بولسۇن ياكى ھارام بولسۇن، بەربىر» دەپ ئويلاپ قالغىنىدا خاتالىقى تېخىمۇ ئېشىپ كېتىدۇ.

تەقۋالىقنىڭ ھەقىقىتى دەيدۇكى: ھارام نەرسىنى يېيىش ۋەجدانلارنى خانىۋەيران قىلىۋېتىدۇ، قەلبلەردە يامان ئۆزگىرىش پەيدا قىلىدۇ ۋە ئەقىللەرنى ئۆلتۈرىدۇ. ئادەم بالىسى ھارام نەرسىنى يەپ - ئىچسە، ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان ئىنسانلىق سۈپىتىنى يوقىتىدۇ، كۆپلىگەن ھارام كەسىپلەردىن كىرىم قىلىشنى ئاللاھ تائالا يېيىش دەپ ئاتىدى. چۈنكى ئۇنىڭدىن قىلغان كىرىم ئاقىۋەتتە يېمەك -

(1) «ۋەزائىفۇ رامازان»، 18 - بەت.

ئىچمىكىگە ئايلىنىدۇ. نەتىجىدە ئىنسان ھالال يەپ - ئىچتىم دەپ ئويلىسىمۇ، ناپاكىنى يەپ - ئىچكەن بولىدۇ.

* «قۇرئان كەرىم» يېتىملەرنىڭ مېلىنى يەۋېلىش بىلەن قولغا كەلتۈرۈلگەن پايدىنى چەكلىگەندۇر: ﴿زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى (ناھەق) يەۋالدىغانلار، شۈبھىسىزكى قورسىقىغا (قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ، ئۇلار يېنىپ تۇرغان ئوتقا يەنى (لاۋۇلداپ تۇرغان) جەھەننەمگە كىرىدۇ﴾ (نسا: 10).

* «قۇرئان كەرىم» جازانە ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈلگەن مالدىن قورقۇتقاندۇر: ﴿جازانە ئۆسۈم يېگەن ئادەملەر (قىيامەت كۈنى گۆرلىرىدىن) جىن چېپىلىپ قالغان ساراڭ ئادەملەردەك قوپىدۇ﴾ (بەقەرە: 275).

* «قۇرئان كەرىم» پارا يەپ قولغا كەلتۈرۈلگەن مالنى قاتتىق يامان كۆرسەتكەندۇر: ﴿بىر - بىرىڭلارنىڭ ماللىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار، بىلىپ تۇرۇپ، بىرقىسىم كىشىلەرنىڭ ماللىرىدىن زۇلۇم بىلەن يەۋېلىش ئۈچۈن، ھاكىملارغا پارا بەرمەڭلار﴾ (بەقەرە: 188).

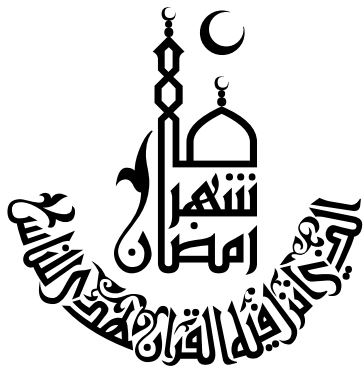
* «قۇرئان كەرىم» ھارامدىن، سېھىرگەرلىكتىن، كاھىنلىقتىن پۇل تېپىپ بېيىشنى قاتتىق يامان كۆرگەندۇر: ﴿ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) نىڭ ئارىسىدىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ گۇناھقا، زۇلۇم سېلىشقا ۋە ھارام بېيىشكە ئالدىرايدىغانلىقىنى كۆرسەن، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدىگەن يامان﴾ (مائىدە: 62).

* ئاللاھ تائالا مۇئمىنلەرنى دىندىن پايدىلىنىپ قولغا كەلتۈرۈلگەن مالدىن يەپ - ئىچىشتىن يىراق تۇرۇشقا بۇيرۇغاندۇر: ﴿ئى مۇئمىنلەر، ھىبىرلەر ۋە راھىبلاردىن (يەھۇدىي ۋە ناسارا ئۆلىمالىرىدىن) نۇرغۇنلىرى كىشىلەرنىڭ پۇل - ماللىرىنى ھەققەتەن ھارام يەيدۇ، (كىشىلەرنى) ئاللاھنىڭ دىنىغا كىرىشتىن توسىدۇ﴾ (تەۋبە: 34).

ئۆممەتلەرنىڭ ھالاك بولۇشى ئاللاھ تائالاغا قۇللۇق قىلىشنى تەرك ئېتىپ، ئاللاھنىڭ ھەققىنى زايە قىلىۋەتكەنلىكتىن ۋە ئاللاھقا قۇللۇق قىلىشنىڭ ئورنىغا ھاۋايى -

ھەۋەس ۋە نەپسنىڭ قۇللۇقىغا بويسۇنغانلىقىدىندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:
 ﴿ئۇلار كەتكەندىن كېيىن (ئۇلارنىڭ) ئورنىنى باسقان ئورۇنباشارلار نامازنى تەرك
 ئەتتى، نەپس - خاھىشلىرىغا ئەگەشتى، ئۇلار (قىيامەتتە) گۇمراھلىقنىڭ جازاسىنى
 تارتىدۇ. تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار بۇنىڭدىن
 مۇستەسنا، ئەنە شۇلارلا جەننەتكە كىرىدۇ، ئۇلارنىڭ (ئەمەللىرىنىڭ ساۋابىدىن)
 ھېچنەرسە كېمەيتىلمەيدۇ﴾ (مەريەم: 59 - 60).

**ئى ئاللاھ! بىزنى ھالال رىزىقىڭ ئارقىلىق ھارامدىن ساقلىغىن. ئۆز
 پەزىل - مەرھەمىتىڭ ئارقىلىق ئۆزۈڭدىن باشقىسىدىن بىزنى بىھاجەت
 قىلغىن! ... ئامىن!**

رامازاندىكى قۇلاقلرىڭىز

ئىنساننىڭ ئەقىل، نەپس، روھ ۋە قەلب پاكلىقى ئۇنىڭ ئاڭلىغان نەرسىلىرىگە باغلىقتۇر. كىشى ياخشى نەرسە ئاڭلىسا، ئەقىل، نەپس، روھ ۋە قەلبلىرى ياخشىلىنىدۇ. ئەكسىچە، ئاڭلىغىنى يارماس نەرسە بولسا، قەلب ۋە روھىيىتىگە ناچارلىق يۈزلىنىپ، ئەقىل ۋە نەپسىگە يامانلىق سىڭىپ كېتىدۇ.

شۇڭا، ھارام قىلىنغان نەرسىنى ئاڭلاش فېقىھى تەرەپتىن روزنى بۇزمىسىمۇ، لېكىن رامازاندا چەكلىنىدۇ. قۇلاق ھارامدىن چەكلەنگىنىدە رامازاندىكى ئۇلۇغ ۋاقىتقا لايىق بىر شەكىلدە قۇللۇق قىلىشنىڭ تەقەززالىرىنى ئورۇنلاش جەھەتتە قەلبكە ياردەم بېرىدۇ. بۇ چاغدا قۇلاقنى ئاللاھ غەزەپلىنىدىغان نەرسىلەردىن ساقلاش روزنىڭ سۈننەت ۋە مۇستەھەبلىرى ئەمەس، بەلكى پەرزلىرىدىن بولۇپ سانىلىدۇ. چۈنكى، خۇددى رەببىمىزنىڭ: ﴿ئىنسان قىيامەت كۈنى قۇلاق، كۆز، دىل (يەنى سەزگۈ ئەزالىرى) نىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدە ھەقىقەتەن سوئال - سوراق قىلىنىدۇ﴾ (نسر: 36) دېگىنىدەك، قۇلاق يىل بويى ھېسابقا تارتىلىدۇ، رامازان ئېيىدا ئىنساننىڭ قۇلقىغا قارىتا مەسئۇلىيىتى تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ. شۇڭا، رامازاننىڭ ھۆرمىتىنى دەپسەندە قىلىش تېخىمۇ قەيەتتۇر. جابىر⁽¹⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «روزا تۇتساڭ قۇلاق، كۆز ۋە تىلىڭنى ھارامدىن ساقلىغىن»⁽²⁾ دېگەن. ئاڭلاش ھارام

(1) جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى ھەرام ئەسەسەلىمى ئەلئەنسارىي (جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَرَامِ السَّلْمِيِّ الْأَنْصَارِيِّ) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (ھ. بۇرۇن 16 - ھ. 78 / م. 607 - 697) _ «ئەققەبە بەيئىتى» گە ئاتىسى بىلەن قاتناشقان، كېيىن «رىزۋان بەيئىتى» گە ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن 15 غازاتقا قاتناشقان كاتتا ساھابە، ئەڭ كۆپ (1,540) ھەدىس رىۋايەت قىلغان يەتتە زاتتىن بىرى. _ ت.

(2) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 21 - بەت.

قىلىنغان ئاۋازلار كۆيۈر سۆزلىرى، گۈناھ ئىبارىلىرى ۋە شەيتان ئازدۇرىدىغان ئاھاڭلاردۇر.

ئەي روزىدار! رامازاننىڭ ھۆرمىتى بىلەن قاتناشقان سورۇن ياكى ئۇچرىشىشلىرىڭدا قۇلقىڭنى باتىل نەرسىلەردىن ساقلىغىن. ھەربىر باتىل نەرسىنى ئاڭلاشنىڭ ئۆزى (بىۋاسىتە قوبۇل قىلىش، رازىلىق كۆرسىتىش ۋە ياخشى كۆرۈش بىلەن بولغان ۋاقتىدا) بىر باتىللىقتۇر.

ئاللاھ تائالا قۇلاقتى ساقلاشنى مۇئمىنلەرنىڭ ئەڭ خاس سۈپەتلىرىدىن قىلدى. «مۇئمىنۇن» سۈرىسىدە كەلگەن مۇئمىنلەرنىڭ ئون خىل سۈپىتىدە نامازدىكى خۇشۇنىڭ كەينىدىلا بېھۇدە ئىش ۋە سۆزلەردىن ئۆزلىرىنى ئۇزاق تۇتىدىغانلىقى زىكىر قىلىنغان. ئاللاھ تائالا: ﴿مۇئمىنلەر ھەقىقەتەن بەختكە ئېرىشتى. (شۇنداق مۇئمىنلەرنى) ئۇلار نامازلىرىدا (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلىقىدىن سۈر بېسىپ كەتكەنلىكتىن) ئەيىمىنىپ تۇرغۇچىلاردۇر. ئۇلار بېھۇدە سۆز، بېھۇدە ئىشتىن يىراق بولغۇچىلاردۇر﴾ (مۇئمىنۇن: 1-3) دەيدۇ. مۇئمىن دېگەن ياخشى نەرسىلەرنى ئاڭلايدۇ، چۈنكى ناچار نەرسىلەرنى ئاڭلاش قەلبتىكى ياخشى نەرسىلەرنى ئاڭلاشنىڭ ئورنىنى زايە قىلىۋېتىدۇ ۋە نەپسىگە ھەقىقەت قىممەت قاراشلىرىنى قالايمىقان كۆرسىتىپ قويدۇ. ئاللاھ تائالا قۇلاقلىرىنى پاكىز تۇتقان كىشىلەرنى پاكلاپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار بېھۇدە سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ (يەنى قۇلاق سالماي): «بىزنىڭ ئەمەللىرىمىز ئۆزىمىز ئۈچۈن، سىلەرنىڭ ئەمەللىرىڭلارمۇ ئۆزۈڭلار ئۈچۈن، سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن، بىز نادانلاردىن دوستلۇق تىلىمەيمىز» دەيدۇ﴾ (قەسەس: 55).

رامازاندا قۇلاقنىڭ باتىلنى ئاڭلىماسلىقىغا قارىتا مەسئۇلىيىتى ئېغىرلاشقاندا، ھەقىقىي ئاڭلاشقا قارىتا مەسئۇلىيىتىمۇ ئېغىر بولىدۇ. چۈنكى، سەھەر - كەچلەردە جامائەت بولۇپ ئۈنلۈك قىرائەت بىلەن ئادا قىلىنىدىغان پەرز (بامدات، شام ۋە خۇپتەن) ۋە نەفىلە (تەراۋىھ قاتارلىق) نامازلار گۈزەل رەۋىشتە دىققەت بىلەن ئاڭلاشنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغاندا، ئىلىم مەجلىسى ۋە زىكىر سورۇنلىرىمۇ ئاڭلىغۇچىنىڭ تېتىكىلىك ۋە دىققەت بىلەن ئاڭلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم» قىلىشقا بۇيرۇغان ۋە قىلغۇچىلارنى ماختىغان كاتتا ئىبادەت دەل قۇرئان ئاڭلاشتۇر. ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، قۇرئان ئوقۇلغان چاغدا، ئۇنى دىققەت بىلەن ئاڭلاڭلار ۋە جىم تۇرۇڭلار (يەنى سۆز قىلماڭلار!)﴾ (ئەشراڧ: 204). قۇرئاندا جىنلارنىڭ ئۆز غەيب ئالىمىدە قۇرئان تىلاۋەت قىلىغىنىدا جىمجىت بولۇشۇپ، بېرىلىپ ئاڭلىغانلىقىنى مەدھىيەلەپ بىر سۈرە چۈشىدۇ، ئۇ بولسىمۇ «جىن» سۈرىسى: ﴿ئى مۇھەممەد! قەۋمىڭگە ئېيتقىنىكى، «بىر قانچە نەپەر جىننىڭ (قۇرئان) تىڭشاپ (ئىمان ئېيتقانلىقى) ماشا ۋەھىي قىلىندى، ئۇلار (قەۋمىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن) ئېيتتى: بىز توغرا يولغا باشلايدىغان ئاجايىپ قۇرئاننى ھەقىقەتەن ئاڭلىدۇق﴾ (جىن: 1). بىز ئىنسانلارنىڭ ئىچىدە «قۇرئان كەرىم»نى ئاڭلىغىنىدا خۇددى شۇ جىنلار ئېيتقانى ئېيتالايدىغانلار بارمىدۇ؟ ﴿بىز توغرا يولغا باشلايدىغان ئاجايىپ قۇرئاننى ھەقىقەتەن ئاڭلىدۇق ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتتۇق، پەرۋەردىگارىمىزغا ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمەيمىز﴾ (جىن: 1-2). قانچىلىك ئىنسان ئۇلار چۈشەنگەننى چۈشىنىپ، ئۇلار چاقىرىغان ھىدايەتكە چاقىرىشىدۇ؟ ئۇلار ئۆز قەۋمىنى قۇرئان ئېلىپ كەلگەن ھىدايەتكە چاقىرىشقان ئىدى: ﴿ئى قەۋمىمىز! ئاللاھقا دەۋەت قىلغۇچى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) نىڭ دەۋىتىنى قوبۇل قىلىڭلار ۋە ئاللاھقا ئىمان ئېيتىڭلار، ئاللاھ بەزى گۇناھلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ، سىلەرنى قاتتىق ئازابتىن ساقلايدۇ﴾ (ئەھقاف: 31).

قۇرئاننى ھەقىقىي تۈردە مەنپەئەتلىنىش ئۈچۈن قەلبىنى ھازىرلاپ دىققەت بىلەن ئاڭلاش ۋە ئەقىلىنى سەگەك تۇتۇش قاتارلىق بىر قانچە شەرتلەر تېپىلغاندا تىڭشالغان قۇرئان قۇلاقتىن قەلبكە يېتىپ بارىدۇ: ﴿بۇنىڭدا (ھەقىقەت ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزىدىغان قەلبكە ئىگە ئادەم ياكى (ۋەز - نەسپەتكە) ھۇزۇرىي قەلب بىلەن قۇلاق سالىدىغان ئادەم ئۈچۈن ئەلبەتتە ۋەز - نەسپەتلەر باردۇر﴾ (ئاقاف: 37).

ئىبنۇلقەييىم رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «قۇرئاندىن مەنپەئەتلىنەي دېسەڭ، ئۇنى ئوقۇغاندا ۋە ئاڭلىغاندا قەلبىڭنى ھازىر تۇت، ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا تۇرۇپ سۆزلەۋاتقان كىشىدەك تۇيغۇدا بول! چۈنكى، ئۇ ئاللاھنىڭ ئۆز ئەلچىسى ئارقىلىق ساڭا

قىلغان خىتابدۇر. مەزكۇر ئايەت بۇلارنى ئىخچام لەۋزى بىلەن تولۇق ئىپادىلىگەن. ئۇشبۇ سۈرىنىڭ بېشىدىن تارتىپ ﴿بۇنىڭدا ئەلبەتتە ۋەز - نەسەپتەر باردۇر﴾ دېگەن يەرگە كەلگۈچە مەقسەت ئاللاھ توغرىسىدا تەپەككۈر قىلىدىغان تىرىك قەلبتۈر. ئەۋۋەلا قۇرئاندىن ئىبارەت تەسىر كۆرسەتكۈچى بولسا، ئاندىن قوبۇل قىلىدىغان قەلب تىرىك، ئەستايىدىل ۋە ھازىر بولسا، شۇنداقلا قەلبىنى مەقسەتتىن باشقا نەرسىگە بۇراپ كېتىدىغان بىرەر ئامىل بولمىسا، ئەنە شۇندا مەنپەئەتلىنىشتىن ئىبارەت مۇراد ھاسىل بولۇر»⁽¹⁾.

ئاللاھ ئەزە ۋە جەللەنىڭ مۇئىنلەرنى ﴿ئاللاھنىڭ رەھىمىتىگە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، قۇرئان ئوقۇلغان چاغدا، ئۇنى دىققەت بىلەن ئاڭلاڭلار ۋە جىم تۇرۇڭلار (يەنى سۆز قىلماڭلار)﴾^(ئەئراف: 204) دەپ ئۆز سۆزىنى قۇلاق سېلىپ ئاڭلاشقا بۇيرۇشى قۇلاقلارغا نىسبەتەن بىر شەرەپ ۋە پاكلاشتۇر. ھەمدە بۇ قۇلاقلارنىڭ ئۆزىمۇ شۈكۈر ئېيتىشىنى ۋاجىپ قىلىدىغان بىر نېمە تۇر: ﴿يەنە سىلەر ئۈچۈن قۇلاقلارنى، كۆزلەرنى ۋە يۈرەكلەرنى ياراتتى، سىلەر ئاز شۈكۈر قىلىسىلەر﴾^(سەجدە: 9).

ئاللاھ تائالا ياخشىلىقىغا ئاڭلاپ يامانلىققا قۇلاق سېلىشتىن يىراق تۇرغان كىشىلەرنى مۇكاپاتلايدۇ. رامازان قۇلاقلارنى تائەتلەر بىلەن پاكلاپ، يامانلىقتىن يىراق قىلىدىغان ياخشى بىر پۇرسەتتۇر. ئاڭلاشنىڭ ئۆزى ئالاھىدە بىر ئىبادەت بولۇپ، بۇ توغرىسىدا ئىمام ئىبنۇلقەييىم رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئىسلام، ئىمان ۋە ئۇ ئىككىسىنىڭ پەرزلىرىگە قۇلاق سېلىشتىن ئىبارەت ئاللاھ ۋە رەسۇلى بېكىتكەن ئىسلامنى قېتىرقىنىپ ئاڭلاش ۋاجىپتۇر. شۇنداقلا ئۇنلۇك ئوقۇلىدىغان نامازلاردىكى ئىمامنىڭ قىرائىتىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىش بىلەن بىرگە جۈمەنىڭ خۇتبىسىگە قۇلاق سېلىش ۋاجىپتۇر.

كۆيۈر ۋە بىدئەتكە قۇلاق سېلىش — رەددىيە بېرىش ياكى ئۇنىڭ ئەھلىگە قارشى گۇۋاھلىق بېرىش، ياكى كۆيۈر ۋە بىدئەتنى تونۇش بىلەن ئىمان ۋە سۈننەتنى يەنىمۇ قۇۋۋەتلەندۈرۈشكە ئوخشاش كۈچلۈك مەنپەئەت بولمىغان ۋاقىتدا —

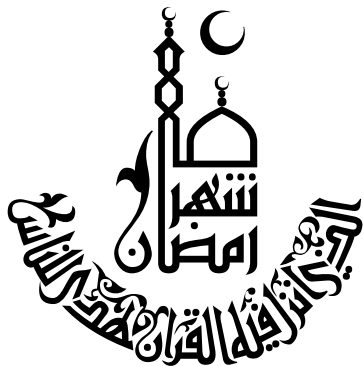
(1) ئىبنۇلقەييىم: «فەۋائىد»، 3 - بەت.

ھارامدۇر. ھەمدە ئاللاھنىڭ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك ھەققىنى ياكى ئاگاھلاندىرۇش ۋە نەسەھەت قىلىشقا تېگىشلىك مۇسۇلمانغا ئەزىيەت بېرىشنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان، سېنىڭ بىلىپ قېلىشىڭنى خاھلىمايدىغان بىر قېرىندىشىڭنىڭ سىرلىرىغا قۇلاق سېلىشنىڭ ھارامدۇر. يەنە شۇنداقلا گۇۋاھلىق بېرىش ياكى قىلىشقا تېگىشلىك بىرەر مۇئامىلە، پەتۋا سورا، سوتلىشىش ۋە ياكى داۋالاش دېگەندەك ئاۋازلىرى بىلەن پىتنە بولۇشىدىن قورقۇلىدىغان نامەھرەم ئاياللارغا قۇلاق سېلىش ھارامدۇر.

ۋە يەنە خىلمۇخىل چالغۇ ئەسۋابلىرىغا قۇلاق سېلىش ھارامدۇر. چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ ئاۋازى كىشى ئاڭلاشنى خاھلىمىغان ۋاقىتتىمۇ قۇلاققا كىرىپ قالغان بولسا، قۇلۇقىنى ئېتىۋېلىش ۋاجىپ ئەمەس. لېكىن، شۇ سەز - چالغۇلارغا مايىللىقتىن ۋە قۇلاق سالغان ۋاقىتدا ھارامغا ئېلىپ بارغۇسى ئامىللاردىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۇلارنى ئاڭلاشتىن ساقلىنىش ۋاجىپتۇر. مۇستەھەپ ئىلىملەرگە، قۇرئان قىرائىتىگە، ئاللاھنى زىكىر قىلىشقا ۋە پەرز بولمىغان، ئەمما ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان پۈتۈن نەرسىلەرگە قۇلاق سېلىش مۇستەھەپتۇر. مەكرۇھ بولسا جازا كەلمەيدىغان پۈتۈن يامان كۆرۈلگەن نەرسىلەرگە قۇلاق سېلىشتۇر. مۇباھ ئوچۇق ئاشكارىدۇر»⁽¹⁾.

ئى ئاللاھ! سەن بىزنى ياشاتقان مۇددەتچە قۇلاقلىرىمىزغا، كۆزلىرىمىزگە ۋە كۈچ - قۇۋۋەتلىرىمىزگە بەرىكەت ئاتا قىلغىن! ھاياتىمىز بويىچە بىزنى شۇلاردىن ئايرىمىغىن!... ئامىن!

(1) «مەدارىجۇسسالكىن»، 1 - توم، 115 - بەت.

رامازاندىكى كۆزلىرىڭىز

رامازان سەبىر ۋە تىرىشچانلىق ئېيىدۇر. كىشىنىڭ ھارام قىلىنغان نەرسىلەرگە قاراشتىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشى ياكى تۇتۇۋېلىشقا تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى سەبىر ۋە تىرىشچانلىقنىڭ قاتارىدىندۇر.

بۇنداق قىلىش كىشىنىڭ قەلبىنى ئاللاھ تائالادىن قورقۇش بىلەن گۈللىنىدىغان رامازان ئېيىنىڭ روھى بولمىش تەقۋالىق بىلەن ئوزۇقلاندىرىدىغان بۈيۈك ئىمانىي ئەخلاققا ئادەتلەندۈرىدۇ.

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا بارلىق مۇئمىن ئەر ۋە مۇئمىنە ئاياللارنى نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارماسلىققا بۇيرۇغان. چۈنكى، بۇ ئىماننىڭ ۋە ئاللاھ تائالادىن قورقۇشنىڭ تەقەززاسىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇئمىن ئەلەرگە ئېيتقىنكى، (نامەھرەملەرگە) تىكىلىپ قارىمىسۇن، ئەۋرەتلىرىنى (زىنادىن) ساقلىسۇن، مۇنداق قىلىش ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن تولۇق خەۋەرداردۇر. مۇئمىنلەرگە ئېيتقىنكى، نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارىمىسۇن، ئەۋرەتلىرىنى ياپىسۇن، تاشقى زىننەتلىرىدىن باشقا زىننەتلىرىنى ئاشكارىلىمىسۇن﴾ (نور: 30-31). ئىمام ئىبنى كەسىر بۇ ئايەتلەرنى تەپسىرلەپ مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئاللاھ تائالانىڭ مۇئمىن بەندىلىرىگە نامەھرەملەرگە تىكىلىپ قارىماسلىق ۋە ھارام نەرسىلەردىن كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىشقا قىلىنغان بۇيرۇقىدۇر. ئەگەر ئىنساننىڭ كۆزى مەقسەتسىز ھالدا ھارام قىلىنغان نەرسىگە چۈشۈپ قالسا، كۆزلىرىنى تېزلىكتە باشقا يانغا بۇرۇۋېلىشى كېرەك»⁽¹⁾.

(1) «زادۇل مەئاد»، 2 - توم، 87 - بەت؛ «تەفسىرۇ ئىبنى كەسىر»، 3 - توم، 28 - بەت.

ھارامغا قاراشتىن ساقلىنىش ئەۋرەتنى ھارامدىن ساقلاشقا ياردەم بېرىدۇ. ئۇ ئىككىسىنىڭ بىرلىكتە قوغدىلىشى ئىنساننى قىيامەت كۈنىدىكى پۇشايماندىن قوغداپ قالىدۇ. ھارامغا قاراش مىسالى زەھەرلىك بىر ئوقتۇر، ئۇنىڭدىن قانداق بېرى دەل قەلبتۇر، كۆز ھارام قىلىنغان نەرسىگە قارىغانسىرى، قەلب قاراڭغۇلۇققا چوڭقۇرلاپ چۆكۈپ كېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قەلبنىڭ قارىدىشى ۋە بۇزۇلۇپ كېتىشى بارغانسېرى ئېغىرلاپ كېتىدۇ. بەلكى بۇ قارىداپ كېتىش ئەقلىنى پەردىلەپ، ھەقىقىي كۆرۈشتىن كور قىلىپ قويۇشى ياكى ھىدايەتنى تېپىشتىن توسۇپ قويۇشى مۇمكىن.

بەندە ئۈچۈن ئىشلار قالايمىقان بولۇپ كەتكەن ۋاقىتتا، ئۇ ياخشى ئىشلارنى تونۇمايدىغان (قەدرىگە يەتمەيدىغان)، مۇنكەر ئىشلارنى ئىنكار قىلمايدىغان، ھەقىقەت ھالاۋىتىنى، باتلىنىڭ زەھەرلىك ئاچچىقلىرىنى تېتىيالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، سەلەفەلەر مۇنداق دېگەن: «كىمكى كۆزنى قوغدىسا، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىنىڭ قەلبىگە بىر نۇر ئاتا قىلىدۇ». بۇ ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿مۇنداق قىلىش ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر﴾ (نۇر: 30) دېگەن سۆزىدىن ئېلىنغان بىر چۈشەنچىدۇر. يەنى ئۇلارنىڭ بۇنى تۇتۇپ مېڭىشى ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر ۋە ئەۋزەلدۇر. چۈنكى، كۆزنى نامەھرەملەرگە يۇمۇش ئۇلار ئۆزلىرىنى پاكىز تۇتىدىغان ۋە مەدھىيەگە لايىق بولىدىغان ئىشلارنىڭ قاتارىدىندۇر⁽¹⁾.

ھەقىقەتەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «قايسىبىر مۇسۇلمان نامەھرەم بىر ئايالنىڭ گۈزەل يەرلىرىگە قاراپ سېلىپ، ئاندىن (ئاللاھتىن قورقۇپ)، كۆزنى باشقا بىر تەرەپكە بۇرۇۋەتسە، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىگە ھالاۋىتىنى ھېس قىلالايدىغان بىر ئىبادەتنى ئاتا قىلىدۇ»⁽²⁾. ئىبنى كەسىر رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىسنىڭ سەنەدىدە زەئىپلىك بار. لېكىن، بۇنداق ھەدىسلەرنى تەرغىپ ئۈچۈن ئىشلىتىشتە كەڭرىلىك باردۇر»⁽³⁾.

(1) «تەفسىرۇ فەخرۇررازى»، 23 - توم، 206 - بەت.

(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 22332 - ھەدىس. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى بەك زەئىف» دېگەن.

(3) «تەفسىرۇ ئىبنى كەسىر»، 3 - توم، 282 - بەت.

ھەقىقەتەن ئىماننىڭ ھالاۋىتى ھارام قىلىنغان لەززەتلەردىن ئىبارەت شەيتان ئالدايدىغان نەرسىلەرنىڭ ئورنىغا يۈكسەك ھېس - تۇيغۇلارنى ئاتا قىلىدۇ. لېكىن، ئاللاھ تائالا ئىنساننىڭ ئاجىزلىقىنى ۋە نامەھرەملەرگە پۈتۈنلەي قارىماسلىقىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلىدۇ. شۇڭلاشقا ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقى «تىكىلىپ قارىمىسۇن» بولدى. (يۇنىڭدىن ئۆز ئىرادىسى بىلەن قارىسا بولىدۇ دېگەن مەنە چىقمايدۇ، ئەلبەتتە. _ ت.) پۈتۈنلەي قارىمىسۇن دېمەستىن، بەلكى بىزدىن ھارامغا قارىماسلىقتا ھەقىقىي بىر شەكىلدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىزنى _ كۆز ئۇشتۇمۇت ھارامغا قاراپ سالغان ۋاقىتتا ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىنى ئۇلۇغلاپ، ئىككىنچى قېتىم قاراپ سالمايدىغان بىر دەرىجىدە _ تەلەپ قىلدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: «ئى ئەلى! بىر قارىغاندىن كېيىن يەنە قاراۋەرمىگىن. دەسلەپكى قاراشتا رۇخسەت بار، ئىككىنچى قاراشقا رۇخسەت يوق»⁽¹⁾ دېگەن ئىدى.

نامەھرەملەرگە قارىماسلىق ۋە ئەۋرەتنى ھارامدىن ساقلاش ئارقىلىق نەپسىنى ھالاكەتتىن قوغداپ قالغىلى بولۇپلا قالماي، يەنە كاتتا مۇكاپاتقىمۇ ئېرىشكىلى بولىدۇ. بەلكى ئۇنىڭ مۇكاپاتىغا پۈتۈن يەر - جاھان تولغۇدەك دۇنيانىڭ نازۇنېمەت، زىبۇزىننەت ۋە گۈزەللىكلىرى تەڭ كېلەلمەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىم ماڭا ئىككى ئېۋى بىلەن ئىككى پاچىقنىڭ ئارىسىنى مەھكەم ساقلاشقا كېيىللىك قىلسا، مەن ئۇنىڭ جەننەتكە كىرىشىگە كېيىللىك قىلىمەن»⁽²⁾.

ھارامغا قارىماسلىق ئەۋرەتنى پاك ساقلاشتا ئەڭ چوڭ ياردەمچى بولغاچقا، ئايەتتە ئەۋرەتنى (ھارامدىن) ساقلاشتىن ئىلگىرى بايان قىلىندى. چۈنكى، ھارامغا قاراۋېرىش ئەۋۋەل شەھۋانىي خىياللارغا سالىدۇ، ئاندىن بۇزۇقچىلىققا باشلايدۇ، شۇڭا بۇنىڭدىكى بالايىناپەت ئېغىر ۋە ئۇنى كونترول قىلىش تولىمۇ تەستۇر⁽³⁾.

(1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 22991 - ھەدىس. باھا بەرگۈچلەر: «ھەسەن لىغەيرىھى» دېگەن. «ئەبۇ داۋۇد»، 2149 - ھەدىس؛ تىرمىزىي: (2777 - ھەدىس) «ھەسەن» دېگەن. ھاكىم،

زەھەبىي ۋە ئالبانىيلار: «سەھىھ» دېگەن.

(2) «بۇخارىي»، 6474 - ھەدىس.

(3) «تەفسىرۇ فەخرۇررازىي»، 23 - توم، 206 - بەت.

بەزىلەر نامەھرىمەلەردىن كۆزنى يۇمۇش نەپىسكە زۇلۇم قىلغانلىق دەپ ئويلىشى ياكى ھارامغا قاراشنى دۇنيانىڭ گۈزەللىكلىرىدىن ھۇزۇرلىنىش دەپ قارايدىغانلار ئەركىنلىكنى بوغۇپ قويۇش دەپ بىلجىرلىشى مۇمكىن. لېكىن، شەرىئەتنىڭ ھېكمىتىنى تەپەككۇر قىلىپ ئويلاپ باققان كىشى «قۇرئان كەرىم» نىڭ بۇ كۆرسەتمىسىدە — مەزكۇر گۇناھنىڭ ئورنىغا قەلبنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ساغلاملىقىغا ئېرىشكەن، بۇنداق ھاراملارنى خاھلىغانچە قىلىشنىڭ ئورنىغا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى ئەبەدىي، ئەڭ گۈزەل نەرسىلەرگە ئىستىلگەن ۋاقىتتا — ئىنسانلارغا قولايلىق يارىتىشنىڭ بارلىقىنى بايقايدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن، دۇنيانىڭ يامانلىق ۋە ساختىلىقلىرىدىن چەكلەنمەي تۇرۇپ، قانداقمۇ جەننەتنىڭ نازۇبىئەتلىرى، خۇشاللىقلىرى ۋە ھۆر پەرىلىرىگە ئېرىشكىلى بولسۇن!؟

توغرا، ھارامغا قاراش ئۇشبۇ دۇنيادا ئازغىنە ئۆتكۈنچى لەززەت ۋە ۋاقىتلىق خۇشاللىق ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن. لېكىن، ھارام قىلىنغان بۇ قاراشلار بىلەن كىشى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى ھەرقانداق زىياندىنمۇ نەچچە ھەسسە ئېغىر زىيانغا قېلىشى، يەنى ئاللاھنىڭ جامالىغا قاراشنىڭ لەززىتىدىن مەھرۇم قېلىشى مۇمكىن.

ئىنسان نامەھرىمەلەرگە قارىماسلىق قاتارلىقلاردا ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش ئارقىلىق رەببىمىزنىڭ جامالىغا قاراش نېئىمىتىگە ئېرىشىپ نىجات تاپىدۇ. ئەگەر ئىتائەتنىڭ پايدىسى پەقەت مۇشۇلا بولغان تەقدىردىمۇ، ئەلۋەتتە ئۇ ئىنسانغا مۇھىملىق ۋە شەرەپ جەھەتتە يېتىپ ئاشقان بولاتتى. ئاللاھ تائالا ئېيتقانىكى: ﴿بۇ كۈندە، (سائادەتمەنلەرنىڭ) يۈزلىرى نۇرلۇق بولىدۇ. (ئۇلار) پەرۋەردىگارىغا قاراپ تۇرىدۇ﴾ (قىيامەت: 22-23).

نامەھرىمەگە قاراش، خىلمۇخىل گۇناھ - مەئىسىيەت ۋە شەيتاننىڭ ئازدۇرۇشلىرىدىن ئىبارەت زەھەرلەردىن قەلبى ساق قالمىغان كىشى قانداقمۇ ئاللاھنىڭ جامالىغا قاراشقا مۇشەررەپ بولالىسۇن: ﴿ئۇ كۈنى (ھېچ كىشىگە) مال ۋە ئوغۇللار پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ. پەقەت (ئاللاھنىڭ دەرگاھى) غا پاك قەلب بىلەن كەلگەن ئادەمگىلا پايدا يەتكۈزەلەيدۇ﴾ (شۇئەرا: 88-89).

نامەھرەملەرگە قاراش — قارىغان كىشىلەرنىڭ گۇمان قىلغىنىدەك — ناھايىتى ئاز مىقداردا ھۇزۇر ۋە خۇشاللىق بېرىشى مۇمكىن. لېكىن، بۇ ۋاقىتلىق ھۇزۇر ئاخىرەتتىن ئىلگىرى مۇشۇ دۇنيانىڭ ئۆزىدىلا بەختسىزلىك ۋە شەقىيلىككە ئۆزگىرىشى مۇمكىن. چۈنكى، بۇ تۈرلۈك كىشىلەر ئۆيلەرگە ئىشىكلىرىدىن كىرمىدى، ئىزدىگەن توغرىلىققا ئېرىشەلمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، سەلەفلەر: «گاھىدا بىردەملىك ھۇزۇر، ئۇزۇن مۇددەتلىك خارلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ» دېگەن. بۇنىڭغا ئوخشاش خارلىقنى ئېلىپ كەلگۈچى لەززەتلىنىش بىلەن — شەقىيلىك بىلەن بۇلغىنىپ كەتكەن بەخت - سائادەتنىڭ ۋە گۇناھلار دۇغلاشتۇرۇۋەتكەن ھۇزۇرلىنىشنىڭ ئارقىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرگەنلىكى ئۈچۈن — رامازاندا ۋە رامازاندىن باشقا ۋاقىتلاردا ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدىغان ۋاقىتلارنى زايە قىلىۋېتىش باردۇر.

ھەر نە ۋاقىت تەڭلىسەڭ ئەۋرىتىڭنى ھارامغا،

باشلامچىسى كۆزلىرىڭ قەلبىڭ قالدۇر ئازابقا.

كۆرگىنىڭنىڭ ھەممىدىن يۇمالمايسەن كۆزۈڭنى،

سەبەر قىلغىن بەزىگە، ئويلان، تۇتقىن ئۆزۈڭنى.

روزىدار تۇرۇپ ھارامدىن كۆزۈڭنى ئۈزەلمەي، «ھەسەلنىڭ قىلىنى ئايرىپ، ھۆپۈپنى يۇڭدىماي يېگەن» ئادەمگە ئوخشاپ قالمىغىن! (قورسىقىڭ ھالال يېمەك - ئىچمەكتىن ئۆزىنى تارتىپ روزا تۇتسا، كۆزلىرىڭ «نەدە ھارام باركىن» دەپ ئىزدەپ يۈرمىسۇن!)

جابر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «سەن روزا تۇتقىنىڭدا قۇللىقنىڭ، كۆزۈڭ ۋە تىلىڭ يالغانچىلىقتىن ۋە ھاراملاردىن روزا تۇتسۇن. قوشناڭغا ئەزىيەت

بەرمە. ئېغىر - بېسىق ۋە سالماق بول. روزا تۇتقان كۈنۈڭنى روزا تۇتمىغان كۈنۈڭ بىلەن ئوخشاش قىلىپ قويما»⁽¹⁾. شۇنداق، روزا تۇتقان كۈنۈڭنى روزا تۇتمىغان كۈنۈڭ بىلەن ئوخشاش قىلىپ قويماڭ.

ئى ئاللاھ! كۆزلىرىمىزگە ھەقىقىي ھەق كۆرىدىغان نۇر تاتا قىلغايسەن، قۇلاقلىرىمىزغا ھىدايەت چاقىرىقلىرىنى ئاڭلايدىغان، باتىلىنى توسۇۋالدىغان نۇر تاتا قىلغايسەن ۋە قەلبلىرىمىزنى ئۆز ھىدايەت نۇرۇڭ بىلەن نۇرلاندۇرۇۋەتكەيسەن!

ئى ئاسمان - زېمىننىڭ نۇرى بولغان ئاللاھ! قىيامەت كۈنى بىزگە (پىلىسرات كۆۋرۈكىدىن ساق - سالامەت تۇتۇۋېلىشىمىز ئۈچۈن) نۇر تاتا قىلغىن... ئامىن!

(1) «ۋەزائىفو رامىزان»، 21 - بەت.

رامازاندىكى تىلگىز

رامازاندا تىلنىڭمۇ بەزى ۋاقىتلاردا زىكر ئېيتىش ۋە بەزى ۋاقىتلاردا سۈكۈت قىلىشتىن ئىبارەت ئىبادىتى باردۇر. سۈكۈت قىلىشمۇ ھەزرىتى مەريەم ئېيتقان دەك روزىنىڭ مەنلىرىدىن بىرىدۇر: ﴿مەن ھەقىقەتەن راھمان تائالاغا شۇنداق بىر روزىنى نەزەر قىلدىمكى، بۈگۈن ھېچبىر ئىنسانغا سۆز قىلمايمەن﴾ (مەريەم: 26). ھەزرىتى مەريەم ۋەدە قىلغان روزا گەپ قىلماسلىق ۋە سۈكۈت قىلىش ئىدى. ۋەھالەنكى، بىزنىڭ روزىمىزدا تەلەپ قىلىنغان سۈكۈت قىلىش تىل ئارقىلىق سادىر بولغۇسى گۇناھلاردىن، گەپ - سۆزنىڭ ئاپەتلىرىدىن ساقلىنىشتۇر. گەپ - سۆزنىڭ ئاپەتلىرى بولسا پەرۋا قىلماستىن تىلدىن سادىر بولغان نەرسىلەردۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «كىشىلەرنى دوزاخقا دۈم تاشلايدىغان نەرسە شۇ تىللىرى بولماي نېمە؟»⁽¹⁾

تىلنىڭ ئاپەتلىرى بولسا غەيۋەتخورلۇق، سۇخەنچىلىك، يالغانچىلىق، مەسخىرەبۇزلىق، ھاقارەتخورلۇق، يالغان گۇۋاھلىق ۋە مەنسىتمەسلىك دېگەندەك تولىمۇ كۆپتۇر.

يۇقىرىقىلاردىنمۇ يامانراقى، يەنى كىشى ئاللاھقا خالىس تەۋبە قىلمىغىنىدا جەھەننەمدە ئەبەدىي قېلىشىغا سەۋەب بولىدىغىنى كۇبۇر ۋە شېرىك سۆزلەردۇر.

ئىنسان روزىسىدا تىلنى ھارام قىلىنغان ئاپەتلەردىن قوغدىمىسا، تۇتقان روزىسىنىڭ پايدىسى نېمە؟! مۇشۇنداق ئەھۋالدىمۇ روزا تۇتۇشتىن مەقسەت قىلىنغان

(1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 21008 - ھەدىس؛ «ترمىزىي»، 2616 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 3963 - ھەدىس. ئالبانى «ھەسەن» دېگەن.

تەقۋالىق ئەمەللىشىشەمدۇ؟! تىلنىڭ ئايەتلەردىن بىرى بولغان يالغانچىلىق روزىنىڭ روھىنى قولىدىن بېرىپ قويىدۇ ۋە يوق قىلىۋېتىدۇ. ھەقىقەتەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «(روزىدار) كىشى يانغان سۆزلەش ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئەمەل قىلىشنى تەرەك ئەتمەسە، ئاللاھ تائالانىڭ ئۇكىشىنىڭ يېمەك - ئىچمىكىنى تەرەك ئېتىشىگە ئېھتىياجى يوقتۇر»⁽¹⁾. شۇڭلاشقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام باشقا بىر ھەدىستە: «روزا بىر قانقاندۇر، بىرىڭلار روزا تۇتقان بولسا، سەت گەپ قىلمىسۇن، پاسىقلىق قىلمىسۇن، ۋارقراپ - جارقىرىمىسۇن. ئەگەر بىرى ئۇنى تىللىسا ياكى ئۇنىڭ بىلەن تىلاشسا، «مەن روزىدار» دېسۇن»⁽²⁾ دەپ بۇيرۇش ئارقىلىق روزىنىڭ ئاساسىنىڭ يىمىرىلىپ كېتىپ، قالغان ياكى قوغدىغۇچى بولالماي قېلىشىدىن ئاگاھلاندۇرغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناشايان سۆزلەرنى قىلىشىنىڭ ئەخلاقىسىزلىق ۋە پۈچەك تەبىئەت ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان. شۇ قاتاردا پاسىقلىق ۋە جاھالەت كەبى ئىككى چوڭ نۇقسان سەۋەبلىك ئاغزىدىن نامۇناسىب سۆزلەرنىڭ تۈكۈلۈشى روزىنىڭ قالغان (جەھەننەمدىن قوغدىغۇچى) لىق سۈپىتىنى يوققا چىقىرىۋېتىدۇ.

ئىمام ئىبنۇل جەۋزىي مۇنداق دەيدۇ: «نۇرغۇن كىشىلەر باركى، ئۇلار يېمەك - ئىچمەكتىن روزا تۇتىدۇ - يۇ، گەپ - سۆزدىن روزا تۇتمايدۇ؛ كېچىلىرى داۋاملىق قىيامدا تۇرىدۇ - يۇ، لېكىن ئىنسانلارغا ئەزىيەت بېرىدۇ. بۇ تۈرلۈك كىشىلەر تىلى ۋە ھەرىكىتى سەۋەبلىك گۇناھكاردۇر، روزىسى ۋە كېچىلىك قىيامدا ئەجىر - مۇكاپاتسىزىدۇر. قېنى ھىدايەتتىن ئۇزاقلىشىپ، يامان يوللارغا باشلامچىلىق قىلغۇچىلار؟ قېنى گۇناھلار قەلبىنى قارايتىۋەتسىمۇ تەۋبىگە ئالدىرىمىغان ۋە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قورقىمىغان كىشىلەر؟ ئەي مىسكىن! ھالىڭغا ۋاي! رەھمەت ۋە مەغپىرەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان رامازان ئېيىنى غەنىمەت بىل! ئى مىسكىن! ئۆلۈم ئىشىك قېقىشتىن ئىلگىرى بۇرۇلۇپ نەپسىڭگە بىر قارا!»⁽³⁾

(1) «بۇخارىي»، 1903 - ھەدىس.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1904 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1151 - ھەدىس.

(3) «بۇستانۇل ۋائىزىن»، 312 - بەت.

ئى روزىدار دوستۇم! بۇ ئازغىنە كۈنلەرنى ئۇلۇغلاڭ، غەنىمەت بىلىڭ، راست بولسۇن ياكى چاقچاق بولسۇن، خۇشال ۋاقتىڭىزدا ياكى ئاچچىقلانغان ۋاقتىڭىزدا، نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر تىل قىلىچىدىن ۋە گەپ - سۆز ئوقىدىن روزىڭىزنى قوغداڭ!

ئى روزىدار قېرىندىشىم! رامازان ئېيى تىلىڭىزنى ھەقتائالغا قۇللۇق قىلىشقا كۆندۈرۈشىڭىز ئۈچۈن ياخشى بىر پۇرسەتتۇر. پەرز، ۋاجىپ ۋە مۇستەھەپلەردە قىلىنىشقا تېگىشلىك ئىشلاردا، ھارام ۋە مەكرۇھلاردىن يىراق تۇرۇشتا تىلىڭىزنىڭ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك قۇللۇقلىرى باردۇر.

ئىمام ئىبنۇلقەييىم بۇ قۇللۇقلارنى زىكر قىلىپ، ئۇنىڭ قىسىملىرىنى ۋە ھەر قىسىمغا مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «تىلىڭ بەش تۈرلۈك قۇللۇقى باردۇر. ئۇلاردىن ۋاجىپ بولغانلىرى:

* ئىككى شاھادەتنى تەلەپپۇز قىلىش؛

* نامازنىڭ دۇرۇس ئادا تېپىشى ئۈچۈن «قۇرئان كەرىم»دىن (يادقا) تىلاۋەت قىلالغۇدەك نايەتلەرنى توغرا تىلاۋەت قىلىش؛

* رۇكۇ ۋە سەجدىلەردىكى تەسبىھ، رۇكۇدىن قوپقاندىن كېيىن «رەببەنا لەكەل ھەمد» دېيىش، تەشەھھۇد ۋە تەكبىرگە ئوخشاش ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلى بۇيرۇغان نامازدىكى ۋاجىپ زىكىرلەرنى تەلەپپۇز قىلىش.

تىلىڭ ۋاجىپلىرىنىڭ قاتارىدىن يەنە: سالامغا جاۋاپ قايتۇرۇش، باشتا سالام قىلىشنىڭ ۋاجىپلىقىدا ئىككى خىل قاراش بار. ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسۇش، بىلىمىگە نىگە ئۆگىتىش، توغرا يولنى كۆرسىتىش، ئادا قىلىشقا تېگىشلىك گۇۋاھلىقنى ئادا قىلىش ۋە راست گەپ قىلىش قاتارلىقلار باردۇر.

مۇستەھەپ بولغىنى: قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، داۋاملىق ئاللاھنى ئەسلىش، پايدىلىق ئىلىملەرنى مۇزاكىرە قىلىش ۋە ئۆگىنىش ۋەھاكازالار.

تىلغا ھارام قىلىنغان نەرسىلەر: ئاللاھ تائالا رەسۇلىنى ئەۋەتكەن نەرسىگە قارشى بىدئەتلەرنى سۆزلەش، ئۇنىڭغا دەۋەت قىلىش، ئۇنى گۈزەل كۆرسىتىش، يالغان گۇۋاھلىق بېرىش ۋە ھاراملىقى ئەڭ ئېغىر بولغان – ئاللاھ توغرىسىدا ئىلمىسىز گەپ قىلىشقا ئوخشاش – ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلى يامان كۆرىدىغان بارلىق يامان نەرسىلەرنى سۆزلەش.

تىلغا مەكرۇھ بولغان نەرسىلەر: گەپ قىلماسلىق ياخشى بولغان ئىشلاردا گەپ قىلمىسا جازالانمايدىغان تۇرۇقلۇقمۇ گەپ قىلىپ يۈرۈش»⁽¹⁾.

تىل بەدەندىكى قالغان ئەزالارغا ئوخشىمايدۇ. شۇڭلاشقا ھەدىستە: «ئادەم ئەۋلادى تاڭ ئاتقۇزۇشى بىلەن بارلىق ئەزالىرى تىلغا يالۋۇرۇپ: <ئاللاھتىن قورق، بىزنىڭ بارلىقىمىز سېنىڭ بىلەن بىرگە. سەن توغرا بولساڭ، بىزمۇ توغرا بولىمىز؛ سەن ئەگرى بولساڭ، بىزمۇ ئەگرى بولىمىز» دەيدۇ»⁽²⁾ دېيىلگەن.

ئىنسان قىلالايدىغان ئەڭ ئاسان ئىش گەپ قىلىش بولۇشى مۇمكىن، تىلنىڭ ھەرىكىتى ناھايىتى قولاي، ئۇدۇللا بولىدىغان بولسىمۇ، لېكىن مەسئۇلىيىتى ناھايىتى ئېغىردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، «سۈكۈت قىلىش بەكمۇ ئاز كىشى ئىجرا قىلغان ھۆكۈمدۇر» دېيىلگەن.

ئاز گەپ قىلىش سالھلەرنىڭ بىر ئالاھىدىلىكىدۇر، ئۇلار پەقەت گەپ قىلىش زۆرۈر بولغان نەرسىلەردىلا ياكى باشقىلارغا پايدا يەتكۈزىدىغان ۋە ياكى باشقىلاردىن پايدا ئالىدىغان نەرسىلەردە گەپ قىلاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا مۇنداق دەيدۇ: «تىلگىنى يىغ، ئۆيۈڭدە ئولتۇر، گۇناھىڭ ئۈچۈن يىغلا»⁽³⁾ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سۆزى بىلەن مۇئازغىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئىسلام ئۈممىتىگە ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىش بىلەن تىلنى قوغداش ئارىسىدىكى كۈچلۈك ئالاقىنى ئۆگىتىشنى مەقسەت قىلغان ئىدى.

(1) «مەدارىجۇسسالىكىن»، 1 - توم، 114 -، 115 - بەتلەر.

(2) «تىرمىزىي»، 2407 - ھەدىس؛ «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 11472 - ھەدىس. ئەبى سەئىدىنىڭ رىۋايىتى، ئالبانى «ھەسەن» دېگەن.

(3) تىرمىزىي: («سۈنەن»، 2406 - ھەدىس) «ھەسەن» دېگەن. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

رامىزاندا روزنى بۇزغۇچى بارلىق ناچار ئامىللاردىن يىراق تۇرۇش ئارقىلىق تەقۋالىقنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ، تەقۋالىق بولسا تىلنى تۇتۇۋېلىشقا باغلىقتۇر. دېمەك، مەيلى قاچانلا بولسۇن، تىلنىڭ روزىسى باشقا ئەزالارنىڭ روزىسىغا تەسىر كۆرسەتمەيدۇ.

مۇشكۈلاتلىرىمىزدىن بىرى ھەم شۇكى، تىللىرىمىزدىن پەرۋاسىزلاشقا سادىر بولغان گەپ - سۆزلەرگە توشۇپ كەتكەن ئەمەل دەپتىرىمىز بىلەن ئۇچراشقان ۋاقتىمىزدا، بىز تۆلەشكە تېگىشلىك بەدەننىڭ قىممىتىنى تەسەۋۋۇر قىلالماسلىقىمىزدۇر. چۈشىنىشلىك بولسۇن ئۈچۈن، مىسال تەرىقىسىدە بىر يىل ئىچىدە قىلىشقان گەپ - سۆزلىرىمىز تېلېفون تالونغا ئوخشاش تالون شەكىلدە كەلگەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقايلى! ئەجەب ئۇ تالوننىڭ ئىچىگە قىلىشقان گەپ - سۆزلەرنىڭ سانى، ۋاقتى، قايسىسى ھەق، قايسىسى باتىل، ياخشىسى نەچچە، يامىنى نەچچە، قانچە ساۋاب، قانچە گۇناھ ھەممىسى بىر مۇبىر يېزىلغان بولسا، بۇ تالون قانچە بەت ۋە ھەربىر بەت ئۈچۈن تۆلەشكە تېگىشلىك نەرخ قانچىلىك بولار؟!

ئەجەبلىنەرلىكى، بەزىلىرىمىز ھاياتىنىڭ بىرنەچچە كۈنى ياكى سائەتلىرىگە قىياسلىغىلى بولمايدىغان بىر قانچە مىنۇتلۇق پاراڭ خاتىرلەنگەن تېلېفون تالونىنى تاپشۇرۇپ ئالغان، سېكۇنت - سېكۇنتلىرى بىلەن خاتىرلەنگەن شۇ تالوننىڭ ناھايىتى قىممەت توختاپ كەتكەنلىكىنى كۆرگىنىمىزدە، چېكىمىزدىن تەرلەر ئاققان ھالدا بۇنچىلىك چىقىمغا سەۋەب بولغان شۇ پاراڭ ھەققىدە ئويلىنىمىز. مۇشۇنچىۋىلا چىقىم تۆلىنىشكە ھەقلىقمۇ؟ بۇ پاراڭلىشىشلارنىڭ شۇ چىقىملارغا تەڭ كەلگۈدەك قىممىتى بارمىدى؟! بەزى كىشىلەر ناھايىتى چىڭلىق قىلىپ، تېلېفون قىلىپ ياكى ئۇچۇر ئەۋەتىپ چىقىمىدار بولماسلىق ئۈچۈن، تېلېفوننى پەقەت كەلگەن تېلېفونلارنىلا قوبۇل قىلغىلى بولىدىغان، ئەمما ئۆزى تېلېفون قىلغىلى ۋە ئۇچۇر ئەۋەتكىلى بولمايدىغان قىلىپ قويدۇ. ئەقىللىق كىشى گەپ قىلىشتىن كۆپرەك ئاڭلاش ئۈچۈن بەزى مۇھىم ئىشلىرىنى قۇلىقىغا ھاۋالە قىلغان ۋاقتتا تىلى بىلەن مۇشۇنداق مۇئامىلە قىلىدۇ، چۈنكى، بۇ كىشى قىيامەت كۈنى گەپ - سۆزلىرىنىڭ تالونلىرىنى ئۆتىيەلمەسلىكتىن قورقۇدۇ.

ئى روزدار قېرىندىشىم! ئاخىرەتنىڭ ھېسابات تالونى ناھايىتى مۇرەككەپ ۋە چىگش بىر شەكىلدە تىلگىزدىن پەرۋاسزىلەرچە تۆكۈلگەن گەپ - سۆزلىرىڭىزگە ئاساسەن بولىدۇ.

بۇ تالونلارنىڭ ئېغىرلىقىنى يەڭگىلەتتىش ئۈچۈن يېگانە چىقىش يولىڭىز شۇكى، سىزنىڭ ھىدايەت تېپىشىڭىزغا ھېرىسمەن، مۇئىنلەرگە ئامراق ۋە كۆيۈمچان پەيغەمبىرىمىزنىڭ ۋەسىيىتىنى تۇتۇپ مېڭىشىڭىزدۇر. ئۇ زات مۇنداق دېگەن: «تىلگىنى يىغ!»

ئى ئاللاھ! تىللىرىمىزنى سېنى ئەسلەيدىغان، ساڭا شۈكۈر ئېيتىدىغان ۋە سېنىڭ دىنىڭغا دەۋەت قىلىدىغان قىلىپ بەر، تىللىرىمىزنى بىزنى ھالاکەتكە باشلىغۇچى پايدىسىز ئىشلاردىن ئۇزاق قىلىپ بەرگىن... ئامىن!

رامازاندىكى قەلبىڭىز

قۇلاق ۋە كۆزنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا مەسئۇلىيىتى بولغىنىدەك، قەلبىڭىمۇ ھەم مەسئۇلىيىتى باردۇر. بىزلەر پات ئارىدا قۇلقىمىز ئاڭلىغان، كۆزىمىز كۆرگەن نەرسىلەردىن سورالغاندەكلا، دىلىمىزدا ئورۇنلاشقان ۋە قەلبىمىزدە قارار بەرگەن نەرسىلەردىنمۇ سورىلىمىز. ﴿ئىنسان قىيامەت كۈنى﴾ قۇلاق، كۆز، دىل (يەنى سەزگۈ ئەزالىرى) نىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدە ھەقىقەتەن سوئال - سوراق قىلىنىدۇ﴾ (نسرا: 36). يەنى شۇ ئەزالاردىن ۋە شۇ ئەزالارنىڭ قىلمىشلىرىدىن سوراقتا تارتىلىمىز. قەلبنىڭ باشقا ئەزالارغا قارىغاندا ئالاھىدە مەسئۇلىيىتى باردۇر. چۈنكى، قەلب رەسۇلۇللاھ ئىيتقاندا: «ئۇ تۈزەلسە، پۈتۈن بەدەن تۈزۈلىدىغان، ئۇ بۇزۇلسا، پۈتۈن بەدەن بۇزۇلىدىغان بىر چىشلەم گۆشتۇر»⁽¹⁾.

رامازان ئىيىدا پۈتۈن بەدەن ئەزالىرى قاتارىدا قەلبىڭىمۇ ئالاھىدە ئىبادىتى باردۇر. قەلب بەدەن ئەزالىرىنىڭ رەھبىرى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىبادەتلەرنىڭ باشلامچىسى بولغان ئىخلاس بىلەن خاس قىلىنغاندۇر. ئىبادەتلەر ئىچىدە ئىخلاسقا - بەندە بىلەن رەببىنىڭ ئارىسىدىكى ئىبادەت بولغان - روزىدىنمۇ يېقىنراق ئىبادەت بولمىسا كېرەك، روزىنىڭ ئىخلاسسىز بىر ئىتائەت بولۇشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. بەلكى بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ تائالادىن رىئايەت قىلغان سۆزىنىڭ مەنىسى بولۇشى مۇمكىن: «ئادەم ئەۋلادىنىڭ روزىدىن باشقا قىلغان پۈتۈن ئەمەللىرى ئۆزى ئۈچۈندۇر، روزا ئۇنىڭ سىرتىدا، روزا پەقەت مەن ئۈچۈن

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 52 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1599 - ھەدىس.

بولسۇدۇ، ئۇنىڭ ئەجرىنى مەن بېرىمەن»⁽¹⁾. ئىمام قۇرتۇبىي⁽²⁾ مۇنداق دەيدۇ: «گەرچە پۈتۈن ئىبادەتلەر ئاللاھ تائالا ئۈچۈن قىلىنىدىغان بولسىمۇ، روزنى باشقا ئىبادەتلەردىن پەرقلىق قىلغان ئىككى سەۋەب تۈپەيلى ھەقتائالا روزنى ئۆزىگە خاس قىلدى:

1. روزا باشقا ئىبادەتلەردە چەكلەنمەيدىغان نەپسانى ئارزۇ ۋە شەھۋەتلەرنى چەكلەپ قويدۇ؛

2. روزا ئاللاھ تائالادىن باشقا ھېچكىمگە ئاشكارا بولمايدىغان بەندە بىلەن ئاللاھنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سىردۇر. روزىدىن باشقا ئىبادەتلەر ئاشكارا بولغانلىقى، بەزى ۋاقىتتا ياسالمىلىق ياكى رىيا بىلەن قىلىنىپ قالىدىغانلىقى ئۈچۈن، روزا ئاللاھقا خاس قىلىندى. شۇڭلاشقا روزا باشقا ئىبادەتلەرگە قارىغاندا ئەڭ خاس ئىبادەتكە ئايلاندى»⁽³⁾.

كىشى رامازان ئېيىدا قەلبىنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈشى ۋە رامازاندىن ئىلگىرىكى ئەھۋالىغا قىياس قىلىپ بېقىشى كېرەك. شۇندىلا ئۇ قەلبىنىڭ كۈچلۈك ۋە ئاجىز نۇقتىلىرىنى تونۇيالايدۇ ھەمدە بۇ قىياس بىلەن رامازان ئېيىدا ۋە قالغان 11 ئايدا ئاللاھقا بولغان قۇللۇقى بىردەكمۇ - ئەمەسمۇ، رەببىگە بولغان مۇئامىلىسى رامازاندا ئالاھىدە ئۇلۇغلاش قوشۇلۇپ، يىلنىڭ باشقا ئايلىرىدا سەل قاراش بارمۇ - يوقمۇ بىلىپ يېتەلەيدۇ.

ئەسلىدە ئاللاھقا بولغان قۇللۇقىمىز ئاللاھنى ئۇلۇغلاش ۋە ئۈستۈن بىلىش ئاساسىدا بولۇشى، بۇ خىل ئۇلۇغلاش رامازاندا ۋە رامازاندىن باشقا ۋاقىتلاردا مۇ

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 5927 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1151 - ھەدىس.
(2) ئىمام ئەبۇ ئابدۇللاھ شەمسۇددىن مۇھەممەد ئىبنى ئەھمەد ئەلئەنسىرىي ئەلقۇرتۇبىي (الإمام شمس الدين محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي) (ه. 600 - 671 / م. 1204 - 1273) - ئاتاقلىق مۇفەسسەر ۋە ھەدىسشۇناس، مالكىي مەزھەب فەقىھى. «تەفسىرۇ قۇرتۇبىي» (ئەلجامئۇ لئىئەھكامىل قۇرئان) ناملىق تەفسىرىدىن باشقا «ئەتتەزكەرە»، «ئەلئەسنائا» ۋە «ئەلئىسلام» قاتارلىق ئەسەرلىرى مەشھۇردۇر. _ ت.
(3) «تەفسىرۇ قۇرتۇبىي»، 1 - توم، 274 - بەت.

ئوخشاش بولۇشى كېرەك. دەرھەققەت، روزا ئاللاھ تائالاغا قارشى كېلىشتىن قورقۇش، شۇنداقلا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ھەر يەردە ئۇ زاتتىن ھايا قىلىش ئۈستىگە تۇرغۇزۇلغان بىر ئىبادەت بولغانلىقى ئۈچۈن، رامازاندا بۇ خىل ئۇلۇغلاشنى قەلبلىرىمىزدە ئاشۇرۇشقا قادىر بولالايمىز. ئاللاھ تائالانى ئۇلۇغلاشنىڭ يولى ئۇ زاتنىڭ ۋە پەيغەمبىرىنىڭ ھەربىر سۆزىنى ۋە شۇ سۆزلەردىكى بۇيرۇق - چەكلىمىلىرىنى ئۇلۇغلاش بىلەن بولىدۇ.

قۇرئان ۋە سۈننەتنى تەپەككۈر قىلىپ ئويلىنىش ۋە ئۇ ئىككىسىگە ئەمەل قىلىش، شۇنىڭغا ئوخشاش ئاللاھ تائالانىڭ نېمە تىلىرىنى، يارىتىشىنىڭ ئۇلۇغلىقىنى، ياراتقان نەرسىلەرنىڭ ئىنچىكلىكىنى ئويلاش ئۇلۇغلاشنى ئاتا قىلىدۇ. كىمكى ئىلاھىي قۇدرەتنىڭ ۋە ئۆرنەك - تەقلىدىسىز يارىتىشىنىڭ كارامەتلىرىنى قەلبىگە ئورۇنلاشتۇرغان ۋاقتىدا، مەزكۇر قەلب بىلەن ئاللاھ ئەزە ۋە جەللەنىڭ ئۇلۇغلاشنى، ئىماننى ۋە ئىتائەتنى ۋاجىپ قىلىدىغان بۈيۈكلۈكىنى كۆرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ﴿نېمە ئۈچۈن سىلەر ئاللاھنىڭ بۈيۈكلىكىدىن قورقمايسىلەر؟﴾ (نېھ: 13) دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى بولسا: «يەنى نېمە ئۈچۈن ئاللاھنى ھەقىقىي ئۇلۇغلاشتا ئۇلۇغلىمايسىلەر؟»⁽¹⁾ دەيدۇ. ئۇلۇغلاشنىڭ ھەقىقىتى قەلب بىلەن ئۇلۇغلاشتۇر. قەلب بىلەن ئۇلۇغلاشنىڭ ھەقىقىتى ئەزالار بىلەن ئىتائەت قىلىشتۇر.

ئىمام ئىبنۇلقەييىم مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر كىشىلەر ئاللاھ ئۇلۇغلانغان ئۇلۇغلۇقنىڭ ھەقىقىتىنى ۋە چەكلىمىلىرىنى بىلگەن بولسا ئىدى، ئىتائەت قىلغان ۋە شۇكۇر ئېيتقان بولاتتى. ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىش، چەكلىمىلىرىدىن يېنىش ۋە ئۇ زاتتىن ھايا قىلىش قەلبتىكى ئۇلۇغلاشنىڭ مىقدارىغا قارىتا بولىدۇ»⁽²⁾.

لېكىن، ئاللاھنى قەلبەن ئۇلۇغلاش - تەۋھىد كەلىمىسىنى ھەقىقىي شەكىلدە بىلىش، ئۇنى تەقەززالىرى بىلەن ئېتىقاد قىلغان ئاساستا تەستىقلاش، تىلدا ئىقرار قىلىش، ياخشى كۆرگەن ۋە بويسۇنغان ھالدا ئۇنىڭغا ئەگىشىش، مەنىۋى ۋە ماددىي

(1) «تەپسىر تەبەرىي»، 29 - توم، 95 - بەت.

(2) ئىبنۇلقەييىم: «فەۋائىد»، 187 -، 188 - بەتلەر.

جەھەتتىن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش بىلەنلا مۇكەممەل بولىدۇ. بۇنىڭسىز قەلب ساغلام بولمايدۇ. قەلبنىڭ ياخشى بولۇشى ياكى بۇزۇلۇشى بويىسۇنۇش ۋە ئەگىشىشتىن ئىبارەت قەلبكە ئورۇنلاشقان ئىخلاسنىڭ مىقدارى بويىچە بولىدۇ.

قەلبتىكى ئىخلاسلار ئاللاھ تەرىپىدىن بېرىلىدۇ ۋە ياخشى ئەمەللەر بىلەن كۈچەيتىلىدۇ. مۇسۇلمان ئىمان ئېيتىش ۋە دىننىڭ باشقا ئاساسلىرىنى ئىجرا قىلىشقا بۇيرۇلغاندەك، ئىخلاسلارنى قىلىشقا بۇيرۇلدى. ئاللاھ تائالا: ﴿دىنىڭلارنى (شېرىكتىن ۋە رىيادىن) ساپ قىلغان ھالدا ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، كاپىرلار ياقىتۇرمىغان تەقدىردىمۇ؟﴾ (غافر: 14) دەيدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەققىدە: «ئىبادەت ۋە دۇئانى يالغۇز ئاللاھقا خالاس قىلىڭلار. مۇشۇرىكلەرگە يۈرۈش - تۇرۇش، تائەت - ئىبادەت ۋە ئىش - ھەرىكەتلىرىدە قارشى ئىش قىلىڭلار!»⁽¹⁾ دەيدۇ.

ئى روزىدار دوستۇم! قەلبىڭىز ئەزالىرىڭىزنىڭ رەھبىرى ۋە قوماندانىدۇر. ئۇنى دائىم تەكشۈرۈپ تۇرۇڭ، چۈنكى ئۇ داۋاملىق ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم پات - پات «ئى قەلبلەرنى ئۆزگەرتكۈچى! قەلبىمنى دىنىڭدا مۇستەھكەم قىلغىن» دەپ دۇئا قىلاتتى⁽²⁾. رەسۇلۇللاھ يەنە دۇئالىرىدا ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىدىغان ئىخلاسنىڭ جەۋھىرىنى يېڭىلاپ، ھەربىر نامىزدا سالام بەرگەندىن كېيىن مۇنداق دەيتتى: «يېگانە ئالاھىتى باشقا ھېچبىر ئىلاھ يوقتۇر، ئۇنىڭ شېرىكى يوقتۇر، ئۇ پۈتۈن نەرسىلەرنىڭ ساھىبىدۇر، پۈتۈن ھەمدۇسانالار ئۇنىڭغا خاستۇر، ئۇ زات ھەر نەرسىگە قادىردۇر، ئۆزگىرىش ۋە كۈچ - قۇۋۋەت پەقەت ئاللاھ (نىڭ ياردىمى) بىلەنلا بولىدۇ، ئالاھىتى باشقا ھېچبىر ئىلاھ يوقتۇر، ئۇ زاتتىن باشقا ھېچكىمگە ئىبادەت قىلمايمىز، پۈتۈن نېئەت، پەزىلەت ۋە ئەلۋ گۈزەل مەدھىيەلەر ئۇنىڭغا خاستۇر، ئالاھىتى باشقا ئىلاھ يوقتۇر، كاپىرلار ياقىتۇرمىغان تەقدىردىمۇ دىنىڭلارنى (شېرىكتىن ۋە رىيادىن) ساپ قىلغان ھالدا ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار». بۇ ھەدىسنى رىۋايەت قىلغان ساھابە: «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ

(1) «تەفسىرۇ ئىبنى كەسىر»، 4 - توم، 74 - بەت.

(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 25364 - ھەدىس. ئالبانىي «ئەسسىلىسلە تۇسسىسەھىيە»، 4801 -

ھەدىس): «سەھىھ» دېگەن.

ئەلەيھى ۋەسەللەم ھەربىر نامازنىڭ ئارقىسىدىن مۇشۇلار بىلەن تەسبىھ ئېيتاتى» دەيدۇ⁽¹⁾.

قەلب ياخشىلانغان ۋاقتتا: «رەببىڭلار ئۈچۈن توغرا يولدا بولۇڭلار، مەنمۇ توغرا يولدا بولدۇم. شېرىكتىن ۋە رىيادىن ساپ ھالدا ئۇنىڭغا خالىس ئىبادەت قىلىڭلار، مەنمۇ خالىس ئىبادەت قىلدىم» دەپ قالغان ئەزالارغا بۇيرۇق يوللايدۇ. مانا بۇ قىيامەت كۈنىدىكى نىجاتلىققا ئېرىشىشنىڭ ئۆزىدۇر: ﴿ئۇ كۈنى (ھېچ كىشىگە) مال ۋە ئوغۇللار پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ. پەقەت (ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا) پاك قەلب بىلەن كەلگەن ئادەمگىلا پايدا يەتكۈزۈلىدۇ﴾ (شۇئەرا: 88 - 89). رامازان ئېيىدا قەلب ۋە بەدەن ئەزالىرى ئاللاھتىن قورقۇش ۋە بويسۇنۇشقا ئەڭ يېقىندۇر. بۇ ئايدا ئىلاھىي رەھمەتلەر كۆپلەپ چۈشىدۇ، بەندىلەرنىڭ راھمانى رىزىق - نېئمەتلىرى ھەسسىلەپ ئاشىدۇ، قەلبلەر ئاللاھتىن تېخىمۇ قورقىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بەدەن ئەزالىرى توغرا يولدا بولۇشنىڭ چاقىرىقلىرىغا ئاۋاز قوشۇش ئۈچۈن ھەقىقىي بىر شەكىلدە تەييارلىنىدۇ. رامازان ئېيىدا ئاللاھقا يۈزلىنىشنى مەقسەت قىلغانلار بۇنى غەنىمەت بىلسۇن. بۇ غەنىمەت بىلىشنىڭ باشلىنىشى بەدەن ئەزالىرى ئىچىدە بىرىنچى بولۇپ قەلبنىڭ روزا تۇتۇشقا يۈزلىنىشى بىلەن بولىدۇ. قەلبنىڭ دائىم بولۇشقا تېگىشلىك روزىلىرى باردۇر، ئۇ بولسىمۇ يامان نىيەتلەردىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش ۋە باتلىغا رازىلىق كۆرسەتمەسلىكتۇر.

ئىنساننىڭ قەلبى روزا تۇتقان ۋە توغرا يولدا بولغان ۋاقتىدا بەدەن ئەزالىرىنى رامازان ئېيىدا گۇناھ ئىشلارنى قىلىپ سېلىشتىن ئاگاھلاندۇرىدۇ.

ئىمام ئىبنۇل جەۋزىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «روزىدار ھالەتتە تاڭ ئاتقۇزغان كىشىنىڭ تىلىغا: «سەن بۈگۈن يالغانچىلىقتىن، سۇخەنچىلىكتىن يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتىن، باتىل گەپ - سۆزلەردىن ۋە غەيۋەتتىن روزا تۇتۇڭ؛ ئىككى كۆزىگە: «ئىككىڭلار ھالال قىلىنمىغان نەرسىلەرگە قاراشتىن روزا تۇتۇڭلار؛ ئىككى

(1) «مۇسلىم»، 945 - ھەدىس. بۇ ھەدىسنى ئابدۇللاھ ئىبنى زۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما رىۋايەت قىلغان

قۇلىقىغا: «سەلەر رەببىڭلار يامان كۆردىغان نەرسىنى ئاڭلاشتىن روزا تۇتۇڭلار»؛
ئىككى قولغا: «سەلەر ئىككىڭلار سەلەرگە ھارام قىلىنغان نەرسىنى تۇتۇشتىن، ئېلىم -
سېتىمدا ۋە ئالدى - بەردىدە ئالدامچىلىق قىلىشتىن روزا تۇتۇڭلار»؛ قورسىقىغا:
«سەن بوگۇن يېمەك - ئىچمەكتىن روزا تۇتتۇڭ، نېمە بىلەن ئىپتار قىلىدىغانلىقىڭغا
قارا ۋە سەن چاقىرىلغان نىجىس يېمەكلىكلەردىن ساقلان، شۇبھىسىزكى، ئاللاھ
پاكتۇر، پەقەت پاكىنلا قوبۇل قىلدۇ»؛ ئىككى پۇتىغا: «سەلەر ئىككىڭلار بوگۇن گۇناھ
يېزىلىدىغان نەرسىلەرگە مېڭىشتىن روزا تۇتۇڭلار» دېيىشى كېرەك. ئادەم ئوغلنىڭ
يۇقىرىدا بايان قىلىنغان نەرسىلەر بىلەن ئەزالىرىغا ختاب قىلىشى ھاياتلا بولىدىكەن،
روزىدار كۈنلىرى ۋە باشقا كۈنلەردە ۋاجىپتۇر»⁽¹⁾.

**ئى قەلبەرنى ئۆزگەرتكۈچى ئاللاھ! قەلبىرىمىزنى دىنىڭنىڭ
ئۈستىدە مۇستەھكەم قىلغىن. ئى قەلبەرنى باشقۇرغۇچى ئاللاھ!
قەلبىرىمىزنى ئىتائەتتىڭگە بويسۇندۇرۇپ بەرگىن. بىزگە سېنى
ئەسلىشىكە، ساڭا شۈكۈر ئېيتىشقا ۋە ئىبادىتىڭنى گۈزەل
قىلىشقا ياردەم قىلغىن... ئامىن!**

(1) «بۇستانۇل ۋائىزىن»، 313 - بەت.

رامازاندىكى ئېتىكاپىڭىز

ئىسلام رەھبىيەتنى ۋە ئۆمۈر بويى ئىبادەتخانلاردا تەركىدۇنيا ياشاشنى قوبۇل قىلمايدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئورنىغا خاس بىر ماكان ۋە خاس بىر زاماندا نەپىس پۈتۈنلەي ئىتائەت قىلغان ھالدا، ئۆزىنى تەكشۈرۈش، ھېساب ئېلىش ۋە تەپەككۈر قىلىش ئۈچۈن ئالاھىدە بىر شەكىلدە دۇنيادىن ئايرىلىشنى يولغا قويدى. بۇ بولسا «نەپىسنىڭ مەسجىدكە ئاللاھقا يېقىنلىشىش نىيىتى بىلەن باغلىنىشى» دەپ تونۇشتۇرۇلدىغان شەرىئىي ئاتالغۇ — ئېتىكاپتۇر⁽¹⁾.

قەلبنىڭ ئاللاھ ئۈچۈن خالىي بولۇشى، ئاللاھنىڭ ئەيۈ - مەغپىرىتى ۋە رازىلىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن يالۋۇرۇپ دۇئا قىلىشى ئېتىكاپنىڭ روھىدۇر. ئەتائۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئېتىكاپقا كىرگۈچى خۇددى ئۇلۇغ بىر كىشىنىڭ ئىشىكىدە ئولتۇرۇپ: «ھاجىتىمنى ئادا قىلمىغۇچىلىك ئايرىلمايمەن» دەيدىغان ئېھتىياجى بار بىر كىشىگە ئوخشايدۇ. چۈنكى، ئېتىكاپقا كىرگۈچى ئاللاھنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇپ: «مېنىڭ گۇناھلىرىمنى كەچۈرمىگۈچە ئايرىلمايمەن» دەيدۇ»⁽²⁾.

بۇ ئۇلۇغ ئىبادەت روزا تۇتۇشقا مۇجەسسەملەنگەن قەلبلەرنى ئىسلاھ قىلىش ۋە تەقۋالىقنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ھېكمەتلەر بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ توغرىسى ئېتىكاپ جەريانىدا ئىنسانلاردىن يىراقلىشىپ، ئاللاھ تائالا بىلەن خالىي قېلىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېتىكاپقا كىرمەكچى بولسا، يالغۇز بىر ئۆزى رەببى بىلەن خالىي قېلىش ئۈچۈن مەسجىد ئىچىدە ئالاھىدە بىر چىدىر

(1) «شەرھۇ سەھىھە مۇسلىم نەۋەۋىي»، 3 - توم، 211 - بەت.

(2) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 75 - بەت.

قۇرۇلۇشىنى بۇيرۇيتتى. بۇ ھەقتە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رامازاننىڭ ئاخىرقى ئوندا ئېتىكاپقا كىرەتتى. مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈچۈن چېدىر قۇرۇپ بېرەتتىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بامدات نامىزىنى ئوقۇيتتى. ئاندىن چېدىرغا كىرىپ كېتەتتى»⁽¹⁾.

ئاللاھ ئەرزە ۋە جەللەنىڭ زېمىنىدىكى ئۆيلىرىنىڭ بىر ۋەزىپىسى ھەم ئىنسانلاردىن ئايرىلىپ ياشاش بىلەن ھاسىل بولىدىغان مەزكۇر پايدىلىق يالغۇزلۇق ئۈچۈن ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىشقا يۈزلەنگەنلەرنى كۈتۈۋېلىش قىلىندى. ئاللاھ تائالا ئىبراھىم ۋە ئىسمائىل ئەلەيھىسسالاملارغا بۇيرۇق قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئىبراھىم بىلەن ئىسمائىلغا ئۆيۈمنى (يەنى كەئبەنى) تاۋاپ قىلغۇچىلار، ئېتىكاپتا ئولتۇرغۇچىلار، رۇكۇ قىلغۇچىلار، سەجدە قىلغۇچىلار ئۈچۈن پاك تۇنۇشنى بۇيرۇدۇق﴾ (بەقەرە: 125).

ئېتىكاپ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن بېرى داۋاملىشىپ كەلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈننىتى بولۇپ پەيغەمبىرىمىزمۇ داۋاملاشتۇرغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ مۇبارەك ئىبادەت ئۈچۈن رامازاننىڭ ئاخىرقى ئوندىكى مۇبارەك كېچىلەرنى تاللايتتى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات تاپقانغا قەدەر رامازاننىڭ ئاخىرقى ئوندا ئېتىكاپقا كىرەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات تاپقاندىن كېيىن، ئاياللىرى ئېتىكاپقا كىرىشنى داۋاملاشتۇرغان ئىدى»⁽²⁾.

ئىمام ئەھمەد: «ئېتىكاپقا كىرگۈچىنىڭ ئىنسانلار بىلەن ئارىلىشىشى، ئىلىم ئۆگىتىشى ۋە «قۇرئان كەرىم» ئوقۇتۇشى ياقۇرۇلمايدۇ. بەلكى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئەۋزەل بولغىنى ئۆز نەپسى بىلەن يالغۇز قېلىش، رەببى بىلەن مۇناجاتلىشىش، زىكىر ئېيتىش ۋە دۇئا قىلىش بىلەن خالىي قېلىشتۇر» دېگەن كۆزقاراشقا بارغاندى⁽³⁾.

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1895 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 2007 - ھەدىس.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1886 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 2006 - ھەدىس.

(3) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 60 - بەت.

پېقىر بۇ يەردە ئىمام ئىبنۇلقەيىم رەھىمەھۇللاھنىڭ ئېتىكاپىنىڭ روھى ھەققىدە ئېيتقان قىممەتلىك سۆزلىرىنى ئوتتۇرىغا قويماقچىمەن. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «قەلبىنىڭ ئاللاھ تائالاغا بولغان يولچىلىقىدا ياخشى ۋە توغرا بولۇشى ئۇنىڭ ئاللاھقا مەركەزلىشىشىگە ۋە پۈتۈنلەي ئاللاھقا يۈزلىنىش بىلەن چېچىلىپ كەتكەن تەرەپلەرنى توپلىشىغا قاراشلىقتۇر. شۈبھىسىزكى، چېچىلىپ كەتكەن قەلبلەرنى ئاللاھقا ھەقىقىي شەكىلدە يۈزلىنىشتىن باشقا بىر ئىش توپلىيالمىدۇ.

ئارتۇق يەپ - ئىچىش، ئىنسانلار بىلەن كۆپ ئارىلىشىپ ياشاش، تولا گەپ قىلىش، ئارتۇقچە ئۇخلاش قەلبنى تېخىمۇ چېچىۋېتىدىغانلىقى، ئاللاھ تائالاغا بولغان يولچىلىقىدىن ئۈزۈپ قويدىغانلىقى ياكى ئاجىزلاشتۇرىدىغانلىقى ۋە ياكى يولنى توسۇپ قويدىغانلىقى ئۈچۈن، ھەممىدىن غالىپ ۋە بەندىلىرىگە تولىمۇ رەھىمدىل زات ئاللاھ تائالانىڭ رەھىمىتى ئارتۇق يەپ - ئىچىشنى توختىتىپ، قەلبنى ئاللاھ تائالاغا بولغان يولچىلىقىدىن توسۇپ قويغۇچى شەھۋەتلەردىن خالىي قىلىدىغان روزىنىڭ بەندە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە مەنپەئەتلىنەلەيدىغان، بەندىگە زىيان يەتكۈزمەيدىغان ۋە ئۇنى دۇنيا - ئاخىرەتلىك مەنپەئەتتىن ئۈزۈپ قويمايدىغان دەرىجىدە بولۇشىنى تەقەززا قىلدى.

يەنە بەندىلەر ئۈچۈن روھى ۋە مەقسىتى قەلبىنىڭ ئاللاھقا يۈزلىنىشى ۋە ئاللاھقا مەركەزلىشىشى بولغان، ئاللاھنى ئەسلەش ۋە ياخشى كۆرۈش قەلبىنىڭ غېمى ۋە ئەڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ قاتارىدىن بولغانغا قەدەر مەخلۇقات بىلەن مەشغۇل بولۇشنىڭ ئورنىغا ئاللاھنىڭ ئۆزى بىلەنلا مەشغۇل قىلىدىغان ئېتىكاپنى يولغا قويدى.

شۇنىڭ بىلەن قەلبىنى بۇ خىل ھېس - تۇيغۇلار ئىگىلەپ، پۈتۈن ئوي - خىياللىرى ۋە ھېس - تۇيغۇلىرى ئاللاھنى ئەسلەش بىلەن ۋە ئۇ زاتنىڭ رازىلىقىنى ۋە ئۇ زاتقا يېقىنلاشتۇرىدىغان ئەمەللەرنى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن تەپەككۈر قىلىش بىلەن بولىدۇ. نەتىجىدە ئىنسان ئىنسانلار بىلەن ئۆلپەتلىشىشنىڭ ئورنىغا ئاللاھ بىلەن ئۆلپەتلىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۇ كىشىگە قەبرىدىكى يالغۇزلۇق كۈنلىرىدە ئۆزى بىلەن ئۆلپەتلىشىشكە ۋەدە بېرىدۇ. ئۇ كۈندە ئۇ كىشى ئۈچۈن ئاللاھتىن باشقا

ئۆلپەتداش ۋە خۇشاللىنىدىغان ھېچكىم يوقتۇر، مانا بۇ ئېتىكاپنىڭ ئەڭ بۈيۈك مەقسەتلىرىدۇر»⁽¹⁾.

ئاللاھنىڭ ئۆيلىرىدىن بىر ئۆيدە ئىنسانلار بىلەن بىرقانچە كۈن ئالاقىنى ئۈزۈش نەپىستە ھېساب ئېلىنىشتىن ئىلگىرى ئۆزىدىن ھېساب ئېلىشقا يۈزلىنىدىغان، داۋاملىق ئاللاھتىن قورقىدىغان ھالەتكە ئېلىپ كېلىدىغان ئېتىراپ قىلىش ۋە سوراققا تارتىش روھىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. دانالىق – ئۆلۈمدىن كېيىنكى ھېساب - سوراق ئۈچۈن ئەقلىنى ئىشلىتىشتۇر. نەپسىنىڭ ھاۋايى - ھەۋسىگە ئەگىشىش بولسا نادانلىقتۇر. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئېيتۇر: «ھېسابقا تارتىلىشىڭلاردىن ئىلگىرى ئۆزۈڭلاردىن ھېساب ئېلىڭلار، مەھشەرگاھتىكى چوڭ يىغىلىش ئۈچۈن زىننەتلىنىڭلار. دۇنيادا ئۆز نەپسىدىن ھېساب ئالغان كىشىنىڭ قىيامەت كۈنى ھېسابى يەڭگىل بولۇر»⁽²⁾.

ئى روزىدار قېرىندىشىم! ئېتىكاپتىن ئىبارەت بۇ سۈننەتنى ئادا قىلىشىڭىز، ئۇزۇن زامانلاردىن بېرى تەرك ئېتىلىگەن بىر سۈننەتنى تىرىلدۈرگەن بولىسىز.

ئىمام زۇھرىي رەھىمەھۇللاھ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كەلگەندىن تارتىپ، ۋاپات تاپقۇچە تەرك ئەتمىگەن ئېتىكاپنى تەرك ئەتكەن مۇسۇلمانلاردىن ئەجەبلىنىمەن» دېگەنكەن.

سىز ئېتىكاپقا كىرىدىغان خانە ئاتايىن جامائەت نامىزىغا چىقىشقا ئېھتىياج تۇيۇلمايدىغان بەش ۋاقىت ناماز ۋە جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان مەسجىد بولسۇن. ئېتىكاپتىكى كىشىنىڭ ئېتىكاپخانىسىدىن ئىنسانىي ھاجەتلەردىن باشقا ئىش ئۈچۈن چىقىشى چەكلىنىدۇ. ئېتىكاپ ئۈچۈن جامائىتى سىزگە ناتونۇش ۋە سىزمۇ ئۇلارغا ناتونۇش بىر مەسجىدنى تاللىشىڭىز ئېتىكاپنىڭ مەنىسىگە ئەڭ ئۇيغۇن بولۇشى مۇمكىن. بۇ نىيىتىڭىزنىڭ خالىس بولۇشى، ۋاقتىڭىزنىڭ ئىبادەتكىلا ئايرىلىشى، يىل بويى داۋاملىشىپ كەلگەن ئائىلىڭىز ۋە دوست بۇرادەرلىرىڭىز بىلەن ئارىلىشىپ ياشاشتىن قۇتۇلۇشىڭىز ئۈچۈن ئەڭ ياخشى شارائىتتۇر. گەرچە ئېتىكاپ

(1) «زادۇل مەئاد»، 2 - توم، 87 - بەت.

(2) «تىرمىزىي»، 2459 - ھەدىس. ئالبانىي: «زەئىف» دېگەن.

رامازاننىڭ ئاخىرقى ئونىغا مەزكەزلەشتۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئەھلى ئىلىملەرنىڭ بايانىغا ئاساسەن، بەزى كۈنلەر ياكى بەزى ۋاقىتلاردىمۇ ئېتىكاپقا كىرىش بار ئىشتۇر. رامازانغا تالىق ئىتائەتلەرنىڭ تولىسى ئېتىكاپخاندا (بولۇپمۇ ھەجگە تەڭ كېلىدىغان ئۆمرەنى ئادا قىلىشقا قادىر بولالايدىغان ھەرەم مەسجىدىدە ئېتىكاپقا كىرگۈچىدە) تېپىلىدۇ. ئېتىكاپخان نامازلارنىڭ ھەممىسىنى جامائەت بىلەن ئوقۇيدۇ، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، كۈندىلىك بەلگىلەنگەن زىكىرلەرنى ئادا قىلىش ۋە نامازلارنى كۈتۈش ئۈچۈن يېتەرلىك ۋاقىت تاپالايدۇ ۋە يەنە ئاللاھ يولدا چىقىم قىلىش، ئاچ (لار) نى تويغۇزۇش، ياخشى گەپ قىلىش، خالايىق ئۇخلاپ ياتقان تۈن كېچىلەردە ناماز ئوقۇش قاتارلىق نۇرغۇنلىغان تائەت - ئىبادەتلەرنى قىلالايدۇ.

ئېتىكاپقا كىرگۈچى ھېيتتا ئېتىكاپتىن كېيىن ئائىلىسىگە - ئەگەر ئۆيلەنگەن بولسا ئېتىكاپ مۇددىتىدە يېقىنلىشىش چەكلەنگەن ئايالنىڭ قېشىغا - قايتىشتىن ئىبارەت باشقا بىر ھۇزۇر ھالاۋەتنى تاپىدۇ. دەرۋەقە، بىخەتەر بولۇش، ئايرىپ تۇرىدىغان پەردە بولۇش، مەھرەمى يېقىنىدا بولۇش، ئېرىنىڭ ئىزى بولۇش قاتارلىق شەرىئەت بەلگىلەپ بەرگەن شەرت - شارائىتلار تولۇق ھازىر بولۇش شەرتى بىلەن ئايال كىشىنىڭمۇ ئېرىدىن ئايرىم ھالدا ئېتىكاپقا كىرىش ھەققى باردۇر. شۈبھىسىزكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەزى ئاياللىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يېقىن يەردە ئېتىكاپقا كىرەتتى. لېكىن، بىر يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رامازاننىڭ ئاخىرقى ئون كۈنىدە ئېتىكاپقا كىرىدىغانلىقىنى ئېيتىۋىدى، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ئۆزى ئۈچۈن رەسۇلۇللاھدىن ئېتىكاپقا ئولتۇرۇشقا ئىجازەت سورىدى، رەسۇلۇللاھ ئىجازەت قىلدى. ھەقسە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ھەزرىتى ئائىشەدىن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن رۇخسەت ئېلىپ بېرىشنى ئۆتۈنگەن ئىدى، ھەزرىتى ئائىشە ياردەم قىلدى. بۇنى كۆرگەن ھەزرىتى زەينەب بنت جەھش⁽¹⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھامۇ ئۆزى ئۈچۈن بىر چېدىر قۇرۇشقا

(1) مۇئىنلەرنىڭ ئانىسى ھەزرىتى زەينەب بنتى جەھش ئىبنى رىياپ ئەلقۇرەشىيە (أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشِ بْنِ رِيَّابٍ) رەزىيەللاھۇ ئەنھا (ئۆمۈملەھكەم) (ھ. بۇرۇن 33 - ھ. / 20 م. / 590 - 641) - پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىرىدىن بىرى ۋە ھاممىسىنىڭ قىزى. مەدىنەگە ھىجرەت قىلغان، قولى ئوچۇق، خەير - ساخاۋىتى بىلەن «مىسكىنلەرنىڭ ئانىسى» دەپ نام ئالغان زات. _ ت.

بۇيرۇدى ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىر چېدىر قۇرۇلدى. ھەزرىتى ئائىشە مۇنداق دەيدۇ:
 «پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم نامازدىن قايتقاندا چېدىرىغا قايتىپ
 كىرەتتى، (شۇ كۈنى) ئۇ زات بىرمۇنچە چېدىرلارنى كۆرۈپ:

– بۇ نېمە ئىش؟ – دېدى. ساھابەلەر:

– بۇ ئائىشە، ھەفسە، زەينەبلەرنىڭ چېدىرلىرى، – دېگەندى، پەيغەمبەر
 ئەلەيھىسسالام:

– ئۇلار بۇنىڭ بىلەن ياخشى ئىش قىلدۇق دەپ قارامدۇ؟ مەن ئېتىكاپ
 قىلمايمەن، – دەپ قايتىپ كەتتى. رامازان چىقىپ كەتكەندە، شەۋۋال ئېيىدا ئون
 كۈن ئېتىكاپ قىلدى»⁽¹⁾. شۇبھىسىزكى، بۇ ۋەقەلىك پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ
 ئېتىكاپتىكى سۈننىتىنىڭ ئىنسانلارغا ئارىلىشىپ ياشاشتىن، كۆز - كۆز قىلىشتىن،
 ئاخىرەت ئىبادەتلىرىنىڭ دۇنياۋى مەقسەتلەرنىڭ دۇغۇقلىرىغا ئارىلىشىپ قېلىشتىن
 ئۇزاق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

**ئى مەرھەمەتلىك ۋە كۆيۈمچان ئاللاھ! ئىبادەتلىرىمىزنى بىزدىن
 قوبۇل قىلغىن. بىزنى ئىتائەت قىلغۇچىلار، ئېتىكاپقا كىرگۈچىلەر،
 رۇكۇ قىلغۇچىلار ۋە سەجدە قىلغۇچىلاردىن ئىبارەت نىجاتلىققا
 ئېرىشكەنلەرنىڭ قاتارىدا قىلغىن... ئامىن!**

(1) «بۇخارىي»، 2045 - ھەدىس.

رامازاندىكى سەبىرىڭىز

سەبىر ئۆمۈرنىڭ پەزىلىتى ۋە زامانەنىڭ پەرز - تەقەززاسىدۇر. لېكىن، رامازان ئېيىدا سەبىرنىڭ پەزىلىتى ھەسسىلەپ ئاشىدۇ ۋە ئۇ پەرز سۈپىتىدە تېخىمۇ تەكىتلىنىدۇ. چۈنكى، رامازان ئېيى ئىنسان ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن روزىنى بۇزغۇچى ئامىللاردىن ئۆزىنى تۇتۇۋالدىغان سەبىرنىڭ ئېيىدۇر. بۇ ئاي ئىتائەت قىلغۇچىلار ئاللاھ رىزالىقىنى كۆزلەپ سەبىر قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ ھۆكۈمىدە مۇستەھكەم تۇرىدىغان ئايدۇر، ئۇلارنىڭ قەلبلىرى ئاللاھقا تەۋبە قىلىشتىن ۋە ئەزايسى بەدەنلىرى ئىتائەتتىن ئېغىپ كەتمەيدۇ. سەبىر ماختىلىدىغان سەبىر ۋە ئەيىبلىنىدىغان سەبىر دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدىغان بولۇپ، بۇ ئىككى تۈر سەبىر ھەققىدە «قۇرئان كەرىم» دە توقسانغا يېقىن ئايەت كەلگەندۇر. ماختىلىدىغان سەبىر بىرقانچە تۈرلۈك بولۇپ ئۇلار: ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشتا سەبىر قىلىش، ئاللاھقا ئاسىي بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن سەبىر قىلىش ۋە ئاللاھنىڭ تەقدىرلىرىگە سەبىر قىلىش قاتارلىقلاردۇر. ھاراملاردىن ساقلىنىشتا سەبىر قىلىش بىلەن بىرگە ئائەت - ئىبادەتلەردە سەبىر قىلىش كۆپىنچە كىشىلەر سەبىر پەقەت مۇشۇنىڭدىلا دەپ ئويلايدىغان ئەلەملىك تەقدىرلەرگە سەبىر قىلىشتىن ئەۋزەلدۇر⁽¹⁾. ئەلەملىك ئىشلاردا سەبىر قىلىش بىلەن بىرگە نەپىسكە ئىتائەت قىلماسلىق ۋە يازۇق - مەئسىيەتكە چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن، سەبىر قىلىشنىڭ ھەممىسى روزا تۇتۇشقا مۇجەسسەملىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، رامازان ئېيى يەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنۇ سۆزىدە ئىپادىلىگەندەك «سەبىر ئېيى» دەپ سۈپەتلىنىشكە ھەقىقەتتۇر: «سەبىر ئېيىدا ۋە قالغان ھەر ئايدا ئۈچ كۈن روزا تۇت، بۇ يىل بويى روزا تۇتقانغا باراۋەردۇر»⁽²⁾.

(1) ئىبنۇلقەييىم: «ئىددەتۇس ساىرىن»، 26 - بەت.
 (2) «نەسائىي»، 2408 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

رامازان ئېيىدا روزا تۇتۇش، قىيامدا تۇرۇش، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، زىكىر - تەسبىھ ئېيتىش ۋە دۇئا قىلىشتىن ئىبارەت ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدە سەبىر قىلىش، ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى كۆزلەپ نەپىس ئارزۇ قىلغان نەرسىلەرنى تەرك ئېتىش بىلەن بەدەن ۋە قەلبنىڭ گۇناھ - مەئسىيەتلەرگە چۈشۈپ قالماسلىقى ئۈچۈن سەبىر قىلىش، شۇنداقلا روزا تۈپەيلى ھاسىل بولىدىغان ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇقتەك ئىزتىراپلىق سىناقلارغا سەبىر قىلىشلار باردۇر.

ئەيىبلىنىدىغان سەبىرگە كەلسەك، ئۇ ئاللاھ غەزەپلىنىدىغان ۋە ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىدىغان ئىشلاردا «سەبىر قىلىش» تۇر. بۇ خىل سەبىر روزىنىڭ روھىنى ئۆلتۈرۈپ، نۇرىنى ئۆچۈرىدىغانلىقى ئۈچۈن روزىغا زىتتۇر.

بىز رامازاندا ئۆزىمىزنى تەييارلاشقا ۋە كۆندۈرۈشكە تېگىشلىك سەبىر بولسا نەپىسنى يورۇتقۇچى بىر چوغ ۋە بەدەندە جۇش ئۇرۇپ تۇرغۇچى بىر كۈچ - قۇۋۋەتتۇر. روزا تۇتۇشتا ئەڭ گۈزەل بولغىنى نەپىسنىڭ سەبىرنىڭ پۈتۈن تۈرلىرىدە چېنىقىشى ۋە ئىنسانىي نەپىسنىڭمۇ بۇ خىل چېنىقىشقا ئاۋاز قوشۇپ سەبىر قىلىشى تەبىئىي بىر ھالەتكە ئايلانغانغا قەدەر داۋام قىلىشىدۇر.

سەبىر قىلىش سەبىرچانلىق كۆرسىتىش بىلەن بولىدۇ، بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى تىلەشتىن ئۆزىنى پاك تۇتسا، ئاللاھ ئۇنى پاك قىلىدۇ، كىمكى (بەندىلەرگە) ئۆزىنى موھتاج قىلمىسا، ئاللاھ ئۇنى باي قىلىدۇ، كىمكى سەبىر قىلىشقا تىرىشسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا سەبىر ئاتا قىلىدۇ. ھېچكىمگە سەبىردىنمۇ ياخشىراق ۋە ئازادىرەك ئېھسان بېرىلگەن ئەمەس»⁽¹⁾.

بۇ دەۋردە سەبىرگە بولغان ئېھتىياجىمىز بىزدىن ئىلگىرىكى دەۋردىكى ئىنسانلارنىڭ ئېھتىياجىدىن ھەسسىلەپ ئېشىپ كەتتى. بۇنىڭ سەۋەبى كەڭرىچىلىك ۋە قىيىنچىلىقتىن ئىبارەت خىلمۇخىل سىناقلارنىڭ كۆپلەپ كېلىشىدىندۇر. بۇ خىل سىناقلار، ئاللاھقا ئىتائەتتە، ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلماسلىقتا، تەقدىر - قىسمەتلەرگە ۋە ئەلەملىك بالايىناپەتلەرگە سەبىر قىلىش قاتارلىق سەبىرنىڭ ھەر ئۈچ تۈرىگە

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1469 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1053 - ھەدىس.

ئېھتىياجلىقتۇر. بىز ياشاۋاتقان بۇ كۈنلەر - ئاللاھ ئەڭ توغرىسىنى بىلگۈچىدۇر - پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تىلغا ئالغان سەبىرنىڭ كۈنلىرىدۇر. «سەلەردىن كېيىن سەبىرنىڭ كۈنلىرى كېلىدۇ. ئۇ كۈنلەردە سەبىر قىلىش چوغىنى تۇتقانغا ئوخشاشتۇر. ئۇ كۈنلەردە ئەمەل قىلغۇچىغا سەلەرگە ئوخشاش ئەمەل قىلغان ئەللىك كىشىنىڭ ئەجر - مۇكاپاتى بېرىلىدۇ»⁽¹⁾. مۇئىن بۇ دەۋردە زامانىنىڭ بالايىناپەتلىرى، غۇربەتچىلىكنىڭ جەبر - جاپا ۋە مۇشەققەتلىرىگە قارشى تۇرالىشى ئۈچۈن ئاللاھتىن ياردەم سورىغان ھالدا سەبىرگە ھەسسەلەپ ئېھتىياجلىقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ چاغلار ھەققىدە: «ئىنسانلارغا شۇنداق بىر زامان كېلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە دىنىدا سەبىر قىلغۇچى بەئەينى ئاقىنىدا چوغىنى تۇتقان كىشىگە ئوخشايدۇ» دېگەن⁽²⁾. مۇئىن چوغىنى تۇتۇشقا يەنى دىننىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىنى تۇتۇپ مېڭىشقا ناماز ۋە روزىدىن ياردەم سوراش بىلەنلا قانداق بولالايدۇ. ﴿سەبىر قىلىش، ناماز ئوقۇش ئارقىلىق (ئاللاھتىن) ياردەم تىلەڭلار. ناماز ئاللاھتىن قورققۇچىلار (يەنى كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھقا بويسۇنغۇچىلار) دىن باشقىلارغا ھەققەتەن مۇشەققەتلىك ئىشتۇر﴾^(بەققەرە: 45). بىز ياشاۋاتقان دەۋر بىزدىن سەبىرچانلىقنى تەلەپ قىلىدىغان ۋە دۈشمەن بىزگە قارشى قوللىنىۋاتقان خىلمۇخىل توسالغۇ ۋە بالايىناپەتلەر بىلەن توشۇپ كەتكەن بىر دەۋردۇر. مۇسۇلمانلارنىڭ ئالدىدا بۇنىڭغا قارشى سەبىر قىلىشتىن باشقا بىر يول يوقتۇر: ﴿ئى مۇئمىنلەر! تائەت - ئىبادەتنىڭ مۇشەققەتلىرىگە ۋە سەلەرگە يەتكەن ئېغىرچىلىقلارغا سەبىر قىلىڭلار، دۈشمەنلەرگە زىيادە چىداملىق بولۇڭلار، (چېگرا لىنىيىلارنى ساقلاپ) جىھادقا تەييار تۇرۇڭلار، مەقسەتلىرىڭلارغا يېتىش ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار (يەنى ئۇنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلماڭلار)﴾^(ئال ئىمران: 200) ﴿ئەگەر سىلەر قىينالساڭلار، ئۇلارمۇ خۇددى سىلەرگە ئوخشاش قىيىنلىدۇ، سىلەر ئۇلار ئۇمىد قىلمايدىغان نەرسىنى (يەنى شەھىد بولۇشىنى، ساۋابىنى ۋە غەلىبىنى) ئاللاھتىن ئۇمىد قىلىسىلەر﴾^(نسا: 104).

(1) «تىرمىزىي»، 3058 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 4343 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 4014 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.
 (2) «تىرمىزىي»، 2260 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

دۈشمەنگە قارشى تۇرۇشتا غەلبىگە ئېرىشىش سەبرچانلىق ۋە چىدامچانلىقنىڭ پۈتۈن كۈچ - قۇۋۋەتلىرىنى تەلەپ قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «غەلبە سەبرچانلىق بىلەن بولىدۇ»⁽¹⁾ دېگەن. سەبرچانلىق ھەرقانداق بىر تەييارلىقتىن ئۈستۈن تۇرىدىغان ۋە ھەرقانداق بىر تەييارلىقتىن كېيىنمۇ داۋاملىشىدىغان بىر تەييارلىقتۇر. چۈنكى، ئۇ نەپسنىڭ تەييارلىقىدۇر. نەپسنىڭ تەييارلىقى تەقۋالىق ۋە سەبرچانلىقنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان تەييارلىق تۈرلىرىنىڭ ئەڭ مۇھىمى ۋە ئەڭ ئۇلۇغىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئېيتقىنىكى، «ئى ئاللاھنىڭ مۇئىن بەندىلىرى! پەرۋەردىگارنىڭلارغا تەقۋادارلىق قىلىڭلار، بۇ دۇنيادا ياخشى ئىش قىلغانلار (ئاخىرەتتە) ياخشىلىققا (يەنى جەننەتكە) ئېرىشىدۇ. ئاللاھنىڭ يېرى كەڭدۇر (كۇففارلار ئارىسىدىن شۇ يەرگە ھىجرەت قىلىڭلار)، پەقەت سەبر قىلغۇچىلارغا ئۇلارنىڭ ئەجرى ھېسابسىز بېرىلىدۇ﴾^(زۇمەر: 10). سەبر قەلبىنى نۇرلاندۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن نەپسنىڭ تەييارلىقىدۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەبر نۇرۇر»⁽²⁾ دەيدۇ. يەنى قۇياشنىڭ پاكىزلىغۇچى نۇرىغا ئوخشاپ كېتىدىغان نۇرلۇق ھارارەتتىن ھاسىل بولغان نەرسە بىلەن قەلبىنى نۇرلاندۇرىدۇ. ئاي ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ، چۈنكى ئاي ھارارەتسىز تۇرىدۇ. شۈبھىسىزكى، «قۇرئان كەرىم» ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىدە بۇ پەرقلەرنى كۆرسىتىپ بەرگەن: ﴿ئاللاھ قۇياشنى نۇر چاچقۇچى ۋە ئايىنى نۇرلۇق قىلىپ ياراتتى﴾^(يۇنۇس: 5). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسىدە سەبرچانلىقنىڭ «نۇر» دەپ سۈپەتلىنىشىنىڭ سەۋەبى سەبرچانلىقتا نەپسنى ئارزۇ قىلغان نەرسىلەردىن چەكلەش بىلەن بىرلىكتە جەبىر - جاپانىڭ ھارارەتلىرى ۋە كۈرەش قىلىشىنىڭ مۇشەققەتلىرى بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. بۇ سەبرنىڭ لۇغەتتىكى «چەكلەش، باغلاش» مەنىسىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ.

سەبر ئۆز نۇرى بىلەن روزىغا نۇرنىڭ ئۈستىگە نۇرنى ئېلىپ كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن رامزاندا ياخشىلىق ۋە ئەجىرلەر ھەسسىلىنىدۇ. روزىدىكى سەبرنىڭ ئالامىتى ئوچۇق ئاشكارىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنۇ سۆزىدە ئىپادىلىگەندەك سەبر قىلغۇچىلارنىڭ ئەجىرلىرى

(1) «مۇستەدۇ ئەھمەد»، 2804 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

(2) «مۇسلىم»، 223 - ھەدىس.

ھەسسىلەپ ئاشىدۇ: ﴿پەقەت سەبىر قىلغۇچىلارغا ئۇلارنىڭ ئەجرى ھېسابسىز بېرىلىدۇ﴾ (زۇمەر 10). روزا تۇتۇشۇمۇ سەبىرنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، بۇنىڭدىكى مۇكاپاتمۇ ھەددى - ھېسابسىز ھەسسىلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئاللاھتىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسى قۇدىسىدا مۇنداق دەيدۇ: «ئادەم بالىسىنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسى ئۆزى ئۆچۈندۇر. ياخشىلىق ئون ھەسسىدىن يەتتە يۈز ھەسسىگىچە مۇكاپاتلاندىرۇلىدۇ. پەقەت روزا مەن ئۆچۈندۇر. شەھۋىتىنى، يېمەك - ئىچمىكىنى مەن ئۆچۈن تەرك ئەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى ئۆزۈم بېرىمەن»⁽¹⁾. روزا سەۋەبىدىن نەپسىنىڭ ۋە بەدەننىڭ ئىستەك - شەھۋەتلىرىنى تەرك ئېتىش بولسا، ئاللاھ تائالا مۇكاپاتىنى ئۆزىگە خاس قىلىۋالغان سەبىرنىڭ ئۆزىدۇر. ئىبنى رەجەب مۇنداق دەيدۇ: روزا ئەجرى ھەسسىلىنىدىغان ئەمەللەردىن ئايرىۋېلىنىدۇ، چۈنكى، پۈتۈن ئەمەللەرنىڭ مۇكاپاتى ئوندىن يەتتە يۈز ھەسسىگىچە بولىدۇ، لېكىن روزانىڭ مۇكاپاتىنىڭ ھەسسىلىنىشى چەكسىزدۇر. روزا ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىدىكى سەبىرنىڭ قاتارىدىندۇر: ﴿پەقەت سەبىر قىلغۇچىلارغا ئۇلارنىڭ ئەجرى ھېسابسىز بېرىلىدۇ﴾ (زۇمەر 10).

ئى روزىسىدا سەبىر قىلغۇچى، سەبىر بىلەن روزا تۇتقۇچى قېرىندىشىم! سەبىرنىڭ ئۇشۇ دۇنيادىكى سوۋغىتىنى تاپشۇرۇپ ئالىسىز، ئۇ بولسىمۇ مىقدارىنى ئۆلچىگىلى، سىرنى بىلگىلى بولمايدىغان ئاخىرەتتىكى سوۋغىدىن ئىلگىرى خۇش بېشارەت ئېلىشىڭىزدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ھېچكىمگە سەبىردىنمۇ ياخشىراق ۋە ئازادىرەك ئېھسان بېرىلگەن ئەمەس»⁽²⁾.

سەبىر قىلغۇچىلار بىلەن بىرلىكتە سىزگە ھەدىيە قىلىنىدىغان سەبىرنىڭ دۇنيادىكى خۇش بېشارەتلىرىگە كەلسەك، ئۇلار:

* سىز بىۋاسىتە ئاللاھقا ئەۋەتكەن ئىتائەتلەرگە سەبىر قىلىشىڭىزدا، گۇناھقا چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن سەبىر قىلىشىڭىزدا، ئەلەملىك تەقدىرىگە سەبىر قىلىشىڭىزدا

(1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 10178 - ھەدىس. 124. شۇئەيب ئەلئەرنائۇت: «سەنەدى سەھىھ» دېگەن.

(2) «بۇخارىي»، 1469 - ھەدىس.

خۇش بېشارەتكە ئېرىشتىڭىز، ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿بېشىغا كەلگەن مۇسبەت، زىيان - زەخمەتلەرگە) سەبىر قىلغۇچىلارغا (جەننەت بىلەن) خۇش خەۋەر بەرگەن ئۇلارغا بىرەر مۇسبەت كەلگەن چاغدا، ئۇلار: «بىز ئەلۋەتتە ئاللاھنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىمىز (يەنى ئاللاھنىڭ بەندىلىرىمىز)، چوقۇم ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىمىز» دەيدۇ. ئەنە شۇلار پەرۋەردىگارنىڭ مەغپىرىتىنى ۋە رەھمىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر، ئەنە شۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر﴾ (بەقەرە: 155 - 157). سىز بۇ سەبىرىڭىز ئارقىلىق ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرگەن ۋە ئاللاھنىڭ سىز بىلەن بىللە ئىكەنلىكى سەۋەبلىك غەلبىگە ئېرىشكەن بولىسىز. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەبىر قىلغۇچىلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سەبىر قىلغۇچىلار بىلەن بىللەدۇر﴾ (ئەنفال: 46).

* سىز سەبىرچانلىق بىلەن دۇنيادا ئۈستۈنلۈككە ئېرىشىشكە، ئاخىرەتتە نىجاتلىققا ئېرىشىشكە ۋەدە قىلىندىڭىز. دۇنيادىكى ئۈستۈنلۈككە كەلسەك، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار (كۈلپەتلەرگە) سەبىر قىلغان، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە جەزمەن ئىشەنگەن چاغدا، ئۇلاردىن بىرقىسىم كىشىلەرنى بىزنىڭ ئەمرىمىز بىلەن توغرا يول كۆرسىتىدىغان پېشۋالار قىلدۇق﴾ (سەجەدە: 24). ئاخىرەتتىكى نىجاتلىققا كەلسەك، ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سىلەردىن يەتكەن ئەزىيەتلەرگە) سەبىر قىلغانلىقىڭىز ئۈچۈن، مەن ئۇلارنى بۈگۈن مۇكاپاتلىدىم، ئۇلار ھەقىقەتەن مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾ (مۇئەمىنۇن: 111).

ئى ئاللاھ! سېنىڭ ئىتائىتىڭدە بىزگە سەبىر ئاتا قىلغىن. بىزنى ساڭا ئاسىيلىق قىلىشتىن ساقلىغىن. قورقۇنچ ۋە غەم - قايغۇغا ئۇچرىمايدىغان سەبىر قىلغۇچىلارنىڭ ئەجرى بىلەن بىزنى رىزىقلاندۇرغىن... ئامىن!

رامازاندىكى شۈكرىڭىز

ئاللاھنىڭ ئىنسانغا ئاتا قىلغان ئەڭ بۈيۈك نېمىتى ئۇنى توغرا يولغا يېتەكلىشى بولۇپ، ئىنسان بىر ئۆمۈر ئاللاھقا رۇكۇ ۋە سەجدە قىلغان تەقدىردىمۇ بۇ نېمەتنىڭ ھەققىنى ئۆتىيەلمەيدۇ. ئاللاھقا شۈكۈرلەر بولسۇنكى، بىز ئىبادەتلىرىمىزدە ئاللاھنىڭ ھىدايەت نېمىتىگە شۈكۈر ئېيتالايمىز. پەرز ياكى نەفلە نامازلاردا ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئوقۇش ۋە داۋاملىق توغرا يولغا يېتەكلەشنى سوراڭىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «ھەمد (فاتىھە) سۈرىسى» نى ئوقۇيمىز: ﴿بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن﴾ (فاتىھە: 6). نامازدا رۇكۇدىن كېيىن: «ئاللاھ ھەمد ئېيتقان كىشىنىڭ ھەمدىنى ئاڭلىدى، رەببىمىز ساڭا كۆپ، پاك، مۇبارەك ھەمدلەر بولسۇن» دەيمىز، بۇ يەنە بىر شۈكۈردۇر. چۈنكى، ناماز ئاللاھقا شۈكۈر ئېيتىش ۋە زىكىر ئېيتىش ئۈچۈن يولغا قويۇلدى: ﴿مېنى زىكىر قىلىش ئۈچۈن ناماز ئوقۇغىن﴾ (تاھا: 14). قۇرئان بىزلەرنى ھەج ئىبادىتىدە قۇربانلىقلارنى ئاللاھنىڭ ھىدايتىگە شۈكۈر ئېيتقان ھالدا سۇنۇشقا بۇيرۇيدۇ: ﴿ئاللاھنىڭ سىلەرنىڭ ئۆزىنىڭ ئەھكاملىرىغا يېتەكلىگەنلىكىنى ئۇلۇغلىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇلارنى سىلەرگە ئاشۇنداق بويسۇندۇرۇپ بەردى﴾ (ھەج: 37). بىزلەر روزىدا ھەم ھىدايەتكە شۈكۈر ئېيتىشقا بۇيرۇلدۇق: ﴿ئاغىزىڭلار ئوچۇق يۈرگەن كۈنلەرنىڭ قازاسىنى قىلىش بىلەن رامازان روزىسىنىڭ سانىنى تولدۇرۇشۇڭلارنى، سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقىغا ئاللاھنى ئۇلۇغلىشىڭلارنى، (ئۇنىڭ ئىنئاملىرىغا) شۈكۈر قىلىشىڭلارنى خاھالايدۇ﴾ (بەقەرە: 185). مەزكۇر ئايەت ۋە يۇقىرىقى ھەج ئايىتىنىڭ ئەرەبچە لەۋزىدە كەلگەن «التكبير» ھىدايەتكە بولغان شۈكۈرانە بولۇپ، ھەمد مەنىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى تۈپەيلى ئۆتۈملۈك شەكىلدە «على (ئۇلۇغلىشىڭلار)» بىلەن كەلدى. بۇ خۇددى «سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقىغا ھەمد

ئېيتقان ھالدا ئاللاھنى ئۇلۇغلىشىڭلارنى» دېگەندەك بولسۇ. روزىدارلارنىڭ ئۇشبۇ تەكبرى ئومۇمىي ھىدايەت نېئىمتىگە بولغان شۈكۈرانە بولۇپ، خاس نېئىمتنىڭ شۈكرى بولسا رامازان روزىسىنى تولۇقلاشتۇر.

سەبىر بىلەن شۈكۈر مۇئىننىڭ ھاياتىدىكى ئايرىلماس ھەمراھلاردۇر. چۈنكى، ئىماننىڭ يېرىمى سەبىر، يېرىمى شۈكۈردۇر. شۈكۈر مەجبۇرىيىتىمىزنى قانچە كۆپ ئادا قىلساقمۇ ئۇ يەنىلا ئاز، چۈنكى ئاللاھنىڭ بىزگە ئاتا قىلغان نېئىمتلىرىنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ: ﴿ئەگەر ئاللاھنىڭ (سەلەرگە بەرگەن) نېئىمىنى سانساق، ئۇنىڭ ھېسابىنى ئېلىپ بولالمايسىلەر﴾ (ئەھل: 18) شۈكۈر ئېيتقۇچىلار قانچىلىك كۆپ شۈكۈر ئېيتسۇن، ئۇلارنىڭ شۈكرىسى ئاز بولۇش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ سانىمۇ ئىنسانلار ئىچىدە ناھايىتى ئازدۇر: ﴿مېنىڭ بەندىلىرىمدىن (ئاللاھنىڭ نېئىمتلىرىگە) شۈكۈر قىلغۇچى بەك ئازدۇر﴾ (سەبەئ: 13). ﴿نېئىمتىمگە شۈكۈر قىلساڭلار، (ئۇنى) تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن﴾ (ئىبراھىم: 7) دېگەن خىتابنىڭ ئويىپكىتى (كىشىلەر) دىن بولۇشىمىز ۋە ﴿ئەگەر (كۇفرانى نېئىمت) قىلساڭلار، مېنىڭ ئازابىم، ئەلۋەتتە، بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ﴾ (ئىبراھىم: 7) دېيىلگەن كىشىلەردىن بولۇپ قالماسلىقىمىز ھەم شۇنداقلا ھەقىقىي شۈكۈر ئېيتقۇچىلاردىن بولۇشىمىز ئۈچۈن، شۈكۈرنىڭ يولىنى ۋەھىينىڭ يورۇتۇپ بېرىشىگە ئېھتىياجىمىز بار.

بىزلەر رامازاندا تىلاۋەت قىلىدىغان «قۇرئان كەرىم» ئىنسان ئوغلىغا رەببىگە شۈكۈر ئېيتىشى ۋە تۈزكۈرلۈك قىلماسلىقى ئۈچۈن جانابىي ئاللاھ تەرىپىدىن ئاتا قىلىنغان نېئىمتلىرىنى بايان قىلىش بىلەن توشۇپ كەتكەن. ئەگەر بىز قۇرئان تىلاۋەت قىلغاندا ياكى ئاڭلىغاندا ئۇنى كۆزىتىلسەك ۋە ئاللاھنىڭ بىزگە ئەسلىتەكەن نېئىمتلىرىنى ئەسلىيەلسەك، شۈكۈر مەجبۇرىيىتىمىزدىن ئازغىنە ئادا قىلغان بولىمىز. مەسىلەن، ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىنى ئويلىنىپ بېقىڭ: ﴿ئىنسان ئۈچۈن ئىككى كۆز، بىر تىل، ئىككى كالىپۇك ياراتمىدۇقمۇ؟ ئۇنىڭغا ياخشى يول بىلەن يامان يولنى كۆرسەتمىدۇقمۇ؟﴾ (بەلەد: 8-10). بىلىڭكى، نېئىمتلەر ھەر ۋاقىت بىزنى قورشاپ تۇرىدۇ. بىز نېئىمتلەر ئىچىدە ئۈزۈپ يۈرىمىز. كۆنۈپ كەتكەنلىكىمىز

تۈپەيلى گاهى ئۇ نېئەتلەرنى ھېس قىلالمايمىز. مۇجاھىد⁽¹⁾ رەھىمەھۇللاھ بۇ ئايەتنىڭ تەفسىرىدە: «بۇ ئاللاھنىڭ ئاشكارا نېئەتلەردىن بىر نېئەت بولۇپ، ئاللاھ ئۇنى شۈكۈر ئېيتىشنىڭ ئۈچۈن ساڭا بايان قىلىۋاتىدۇ»⁽²⁾ دەيدۇ. فۇزەيىل بىر كېچىسى بۇ ئايەتنى ئوقۇۋېتىپ يىغلاپ كەتتى. يىغىنىنىڭ سەۋەبى سورالغاندا ئۇ: «سەن ئۇخلاشتىن ئىلگىرى ئاللاھنىڭ ساڭا سۆزلەيدىغان تىلىنى، كۆرىدىغان كۆزنى ئاتا قىلغانلىقىغا شۈكۈر ئېيتتىڭمۇ؟» دېدى ۋە شۇنداق دېگىنىچە نېئەتنىڭ تۈرلىرىنى ساناشقا باشلىدى. ئىبنى ئەبىدۇنيا⁽³⁾ رىۋايەت قىلىدۇكى، ئاللاھ تائالا كۆپلەپ مال - دۇنيا ئاتا قىلغان، كېيىن ئۇنى ئۇنىڭدىن تارتىۋالغان بىر كىشى ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئوقۇشقا باشلىدى. بايلىقى قولىدىن كەتمىگەن باشقا بىر كىشى ئۇنىڭدىن سورىدى:

– نېمىگە ئاساسەن ئاللاھقا ھەمد ۋە شۈكۈر ئېيتسەن؟ – ئۇ:

– پۈتۈن ئىنسانىيەت ئىلكىدىكى نەرسىلەرنى بېرىپ تېگىشىشنى تەلەپ قىلىسىمۇ، مەن قوبۇل قىلمايدىغان بىر نېئەتنىڭ ماڭا بېرىلگەنلىكىگە ھەمد ئېيتىۋاتىمەن، – دەپ جاۋاب بەردى. ھېلىقى كىشى:

– ئۇ نېمە؟ – دەپ سورىۋىدى، ھەمدۇسانا ئېيتقۇچى:

– كۆرمەيۋاتامسەن؟! تىلىم، كۆزلىرىم، قۇلاقلىرىم، قول ۋە پۇتلىرىم بولماي نېمە؟! – دەپ جاۋاب بەردى⁽⁴⁾.

(1) ئەبۇلھەججە مۇجاھىد ئىبنى جەبىر ئەلمەككىي (مُجَاهِدُ بْنُ جَبْرِ الْمَكِّي الْأَسْوَدُ) رەھىمەھۇللاھ (ھ. 21 – 103 / م. 642 – 721) _ ئازادگەردە تايىنىن، ھەزرىتى ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ شاگىرتى. كاتتا فەقىھ ۋە مەككە مۇفەسسسىرى. _ ت.

(2) سۇبۇتتى: «ئەددۇررۇل مەنسۇر»، 8 - توم، 521 - بەت.

(3) ئىبنى ئەبىدۇنيا دەپ تونۇلغان مەزكۇر زاتنىڭ تولۇق ئىسمى ئەبۇبەكرى ئابدۇللاھ ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئۇبەيد (عَبْدُ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْقُرَيْشِيِّ الْبَغْدَادِيِّ) (ھ. 208 – 281 / م. 823 – 894) _ باغدادلىق مۇھەددىس، تارىخشۇناس، پېداگوگ، ۋائىزدۇر. ئۇ ئۆمرىدە «ئەسسامت»، «شۈكۈر»، «مەككىدۇششەيتان» ۋە «رامىزاننىڭ پەزىلەتلىرى» قاتارلىق 150 دىن كۆپ رسالەلەرنى يازغان ئازادگەردە زاتتۇر. _ ت.

(4) ئىبنى ئەبىدۇنيا: «شۈكۈر»، 100 _ 102 - بەتلەر.

ئىنسان ساغلاملىق ۋە خاتىرجەملىكتىن ئىبارەت بەدەن ئۈچۈن ئەڭ كاتتا نېئەتكە ئېرىشىشى مۇمكىن، شۇنداقلا ئۇشۇ نېئەتلەر سايسىدە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشمۇ مۇمكىن. لېكىن، ئۇ ئاشۇ خاتىرجەملىكنى ۋە ئۆمۈرنى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق شۇكۈرنى ئادا قىلمىسا، رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام تۆۋەندىكى ھەدىستە ئېيتقاندا ئۆزىگە زۇلۇم قىلغان جىنايەتچى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ: «ئىككى چولپان نېئەت بار بولۇپ، كۆپىنچە ئىنسانلار ئۇنىڭ قەدرىنى بىلمەيدۇ، بىرى، سالامەتلىك؛ ئىككىنچىسى، بىكار ۋاقىت»⁽¹⁾.

كىشىلەر بۇ بىلمەسلىكنىڭ قاي دەرىجە ئىكەنلىكىنى پات ئارىدا، قىيامەت كۈنى ئاشۇ نېئەتلەرگە شۇكۈر ئېيتىش ھەققىدە سورالغان ۋاقىتلىرىدا تونۇپ يېتىشىدۇ: ﴿ئاندىن (دۇنيادا سىلەرگە بېرىلگەن) نېئەتلەردىن سوئال - سوراق قىلىنسىلەر﴾^(تەكلىپ: 8). بىز پات يېقىندا سورىلىدىغان نېئەتلەر باي - باياشات كىشىلەرگىلا خاس ئەمەس، بەلكى بارلىق مەخلۇقاتلار ھۇزۇر ئېلىۋاتقان نېئەتلەردۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى بەندىدىن تۇنجى بولۇپ سورىلىدىغان نېئەتلەر شۇكى: ساڭا جىسمىڭنى ساغلام قىلىپ بەرمىدۇقمۇ؟ سوغۇق سۇ بىلەن ئۇسسۇزلۇقىڭنى قاندۇرمىدۇقمۇ؟»⁽²⁾

ئازغىنە سۆز ۋە ئازغىنە ئەمەللەرنى بىزدىن قوبۇل قىلىپ، ئۇنى شۇكۈر مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلغانلىق ھېسابلىغان رەھىمىتى كەڭرى زات نېمىدېگەن ئۇلۇغ - ھە؟! پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «تالڭ ئاتقاندا، ئاناھەم! مەن ۋە مەندىن باشقا سېنىڭ ھەرىر مەخلۇقاتىڭ تالڭ يورۇشى بىلەن ئېرىشكەن ھەرىر نېئەت پەقەت ۋە پەقەت سېنىڭ نېئەتتىڭدۇر، سېنىڭ شېرىكىڭ يوقتۇر، ساڭا ھەمد ۋە شۇكۈرلەر بولسۇن» دېگەن كىشى شۇكۈرنىڭ شۇكۈرنى ئادا قىلغان بولىدۇ. ئۇنى كەچتە ئېيتقان كىشى شۇكۈرنىڭ شۇكۈرنى ئادا قىلغان بولىدۇ»⁽³⁾.

(1) «بۇخارىي»، 6412 - ھەدىس.
 (2) «تىرمىزىي»، 3358 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.
 (3) «ئەبۇ داۋۇد»، 5075 - ھەدىس؛ «ئەسائىي»، 9750 - ھەدىس. ئىمام ئىبنىلۇقەييىم: «ھەسەن» دېگەن.

ھەربىر ئەمەل ئىخلاس ۋە ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىش بىلەن يۇغۇرۇلسا، ئۇ ئاللاھقا بولغان شۈكۈر ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى داۋۇد ئائىلىسىدىكىلەر! (ئاللاھنىڭ بۇ چوڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلىڭلار، مېنىڭ بەندىلىرىمدىن (ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلغۇچى بەك ئاز﴾ (سەبەئ: 13).

دېمەك، ھەر ئىش پەقەت نىيەتكە (ۋە ئىزچىللىققا) باغلىقتۇر.

بىز رامازان ئېيىدا بارلىق ئەمەللىرىمىزنى ئاللاھقا شۈكۈر قىلىش بىلەن ئورۇندىيالايمىز. شۇڭا، روزىمىز، قىياممىز ۋە باشقا ئىبادەتلىرىمىزنى شۈكۈر نىيىتى بىلەن قىلساق، سەبەر قىلغۇچىلار ۋە شۈكۈر ئېيتقۇچىلار جۈملىسىدىن بولۇش ئۈچۈن سەبەر بىلەن شۈكۈرنىڭ ئارىسىنى جۇغلىغان بولىمىز.

ئاللاھقا شۈكۈر ئېيتىش ئىلىم ئەھلى ئېيتقاندەك ئىككى تۈرلۈكتۇر:

بىرىنچىسى: ۋاجىپ شۈكۈر. ئۇ ئاللاھ بۇيرۇغان ۋاجىپ ئەمەللەرنى قىلىش ۋە چەكلىگەن ئىشلاردىن يېنىش ئارقىلىق ئادا قىلىنىدۇ. ۋاجىپ ئەمەللەرنى ئاز قىلغان ياكى چەكلىگەن ئىشلارنى قىلىپ سالغانلارنىڭ قىلغان ئەمىلىگە ئوڭ تاناسىپ ھالدا قىلغان شۈكۈرلىرىمۇ ئاز بولىدۇ. شۇڭلاشقا بەزى سەلەفلەر: «شۈكۈر دېگەن مەئىسىيەتلەردىن قول ئۈزۈشتۈر» دەيدۇ. يەنە بەزىلەر: «شۈكۈر ئاللاھنىڭ نېمەتلىرى ئارقىلىق مەئىسىيەت بىلەن شۇغۇللانماسلىقتۇر» دەيدۇ. رامازاندا مەئىسىيەتلەردىن قول ئۈزگەنلىكىمىز رامازاننىڭ شۈكۈرلىرىدىن سانىلىدۇ.

ئىككىنچى: مۇستەھەپ شۈكۈر. بۇ ئىنساننىڭ پەرزلىرىنى ئادا قىلىپ، ھارام ئىشلاردىن ساقلانغىنىدىن كېيىن، نەفلە ئىبادەتلەرنى بەجا كەلتۈرۈشى بىلەن بولىدۇ. بۇ (ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە) بۇرۇن ئېرىشىدىغان ۋە (ئاللاھقا) يېقىن بولغان كىشىلەرنىڭ دەرىجىسىدۇر. مانا بۇ دەل پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچە نامىزىدا، ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا تاكى پۈتۈنلىرى ئىشىشىپ كەتكەنگە قەدەر (قىيامدا) تۇرغان شۈكۈردۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سورالغىنىدا مۇنداق دەيتتى: «كۆپ شۈكۈر قىلغۇچى بەندە بولمايمەنمۇ؟»⁽¹⁾

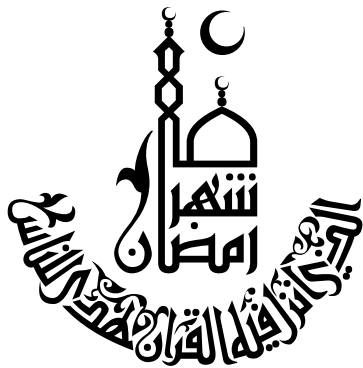
(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1130 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 2819 - ھەدىس.

بىز رامازان كۈنلىرى ئاللاھ ئۈچۈن (تەراۋىھ نامازلىرىدا) تۇرۇشمىزدا مۇشۇ نىيەتنى ھازىرلىساق، زىكىر بىلەن شۈكۈرنى جەملىگەن بولىمىز.

بىزنىڭ نىيەتلەرگە ئېيتقان شۈكۈرلىرىمىزنىمۇ مۇكاپاتلاپ ۋە ھەسسىلەپ يەنە بىر نىيەت قىلىپ بەرگەنلىكى ئاللاھنىڭ بىزگە ئاتا قىلغان ئەڭ گۈزەل پەزىل - مەرھەمەتلىرىدىندۇر: ﴿نېئىتىمگە شۈكۈر قىلساڭلار، (ئۇنى) تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن﴾ (ئىبراھىم: 7). ئاللاھ تائالا بەندىسىنى دۇنيالىق نىيەتلەرگە ھەمد ئېيتىش ياكى باشقا تۈردىكى شۈكۈر قىلىشقا مۇيەسسەر قىلسا، بۇ ئاللاھقا تېخىمۇ سۆيۈملۈك بولغانلىق ۋە ئەڭ كاتتا نىيەتتۇر. چۈنكى، ئاللاھ ئۆزىگە ھەمد ئېيتىلىشىنى ياخشى كۆرىدۇ، بەندىسى غىزالىنىپ ھەمد ئېيتسا، ئۇسسۇزلۇق ئىچىپ ھەمد ئېيتسا ئۇنىڭدىن رازى بولىدۇ، مەرد، سېخىي كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە نىيەتلەرنى ماختاش، مەدھىيە ئوقۇش ۋە شۈكۈر ئېيتىش مال - دۇنيادىن ئۈستۈن تۇرىدۇ، ئۇلار مەدھىيەگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئۆز ماللىرىنى سەرپ قىلىشىدۇ، ئاللاھ تائالا ھۆرمەتلىكلەرنىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىكى، سېخىيلەرنىڭ ئەڭ سېخىيسىدۇر. ئۇ ئاللاھ بەندىلىرىگە نىيەتلىرىنى ئاتا قىلىدۇ، ئۇلاردىن ئۆزىگە سانا ئوقۇش، زىكىر ۋە ھەمد ئېيتىشنى تەلەپ قىلىدۇ، بۇلار ئارقىلىق شۈكۈر ئېيتقانلىقى تۈپەيلى ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ. گەرچە بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئۇلارغا ئاتا قىلغان پەزىلى بولسىمۇ ۋە ئۇلارنىڭ شۈكۈر ئېيتىشىغا ئۇ زاتنىڭ ئەسلا ئېھتىياجى بولمىسىمۇ، لېكىن ئاللاھ بەندىلىرىنىڭ شۈكۈر ئېيتىشىنى ياخشى كۆرىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدا بەندىنىڭ ياخشىلىنىشى، نىجاتلىقى ۋە مۇكەممەللىكى باردۇر. ھەمدۇسانا ئېيتىش ۋە شۈكۈر ئېيتىش ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە ئاتا قىلغان ئەڭ كاتتا نىيەتلىرىدىن بولسىمۇ، ئۇلارنى بەندىلىرىگە نىسبەت بېرىشى ئاللاھنىڭ پەزىلى قاتارىدىندۇر. ئاللاھ ئۇلارنىڭ شۈكۈر ئېيتىشىغا موھتاج ئەمەس. بۇ خۇددى ئۇلارغا مال - دۇنيا بېرىپ، ئاندىن ئۇلاردىن بەزىسىنى قەرز قىلىپ سورىشىغا ۋە ئۇلارنىڭ قەرز بەرگەنلىكىنى ماختىشىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، ۋەھالەنكى بارلىق نەرسە ئاللاھنىڭ مۈلكى ۋە پەزىلىدىندۇر. لېكىن ئۇنىڭ سېخىيلىقى شۇنى تەقەززا قىلىدۇ.

ئى ئاللاھ! بىزنى ئۆز كەرەمىڭ بىلەن كەرەملىك قىلغىن!
نېمە تىلىرىڭگە شۈكۈر ئېيتقۇچىلاردىن قىلغىن! بىزنى
دەرگاھىڭدىكى ھۆرمەتلىك، شۈكۈر ئېيتقۇچىلارنىڭ
مەنزىلىرىگە يەتكۈزگىن!... ئامىن!

رامازاندىكى سېخىلىقىڭىز

سېخىلىق ئۆزگىلەرگە كۆپ ھەدىيە قىلىش ۋە قولى ئۇچۇق بولۇشتۇر. ئۇ ھەم شۇنداقلا ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ سۈپەتلىرىدىن بىرىدۇر ۋە مەزكۇر ئۇلۇغ سۈپەتتىن «جەۋۋاد» ئىسمى تۈرلىنىپ چىقىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنى شۇ ئىسىم بىلەن سۈپەتلەپ مۇنداق دېگەندى: «ئاللاھ بەك جەۋۋاد (سېخىي) دۇر، جەۋۋاد (سېخىي) لىقىنى ياخشى كۆرىدۇ ۋە گۈزەل ئەخلاقنى ياخشى كۆرىدۇ. ناچار ئەخلاقنى يامان كۆرىدۇ»⁽¹⁾.

ئاللاھنىڭ سېخىلىقى ۋە كەرەملىكى رامازاندا ھەسسىلەپ ئېشىپ كېتىدۇ. ئۇ زات بەندىلىرىنىڭمۇ شۇ مۇبارەك ئايدا سېخىي ۋە قولى ئوچۇق بولۇشىنى ياخشى كۆرىدۇ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن كەلگەن ھەدىستىكىدەك پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئىنسانلارنىڭ ئەڭ سېخىسى ئىدى. بولۇپمۇ رامازاندا جىبرىل ئەلەيھىسسالام بىلەن كۆرۈشكەندە، تېخىمۇ سېخىي بولۇپ كېتەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رامازان ئېيىنىڭ ھەر كېچىسىدە جىبرىل ئەلەيھىسسالام بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۆزئارا قۇرئان ئوقۇشاتتى. جەزم قىلىشقا بولىدۇكى، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ياخشىلىق قىلىشتا سالقىن شامالدىنمۇ سېخىي ئىدى⁽²⁾.

ئىمام ئىبنى رەجەب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ رامازان ئېيىدا نەچچە ھەسسە سېخىي بولۇپ كېتىشىنى ئىزاھلاپ مۇنداق دەيدۇ: «قۇرئان كەرىم» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى ئىدى. «قۇرئان كەرىم» نىڭ رازى بولغىنىغا رازى بولاتتى، قۇرئاننىڭ غەزەپلەنگىنىگە غەزەپلەنەتتى؛ «قۇرئان كەرىم» قىزىقتۇرغان

(1) بىيەھەقىي: «شۇئەبۇل ئىمان»، 10346 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ»، دېگەن.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 6 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 2308 - ھەدىس.

نەرسىگە ئالدىرايتتى، چەكلىگەن نەرسىدىن يىراق تۇراتتى؛ جىبرىل ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇچراشقان ۋاقىتنىڭ پەزىلىتى، سېخىلىققا ۋە گۈزەل ئەخلاققا قىزىقتۇرغان بۇ مۇبارەك كىتابنى كۆپ دەرس قىلىش بولغانلىقى ئۈچۈن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ مۇبارەك ئايدىكى سېخىلىقى ۋە پەزىلەتلىرى ھەسسىلەپ ئېشىپ كېتەتتى. شۇبھىسىزكى كۆپلەپ ئۇچرىشىش بولسا ئاشۇ ئۇچراشقان كىشىدىن گۈزەل ئەخلاقلارنى مەراس قالدۇرىدۇ»⁽¹⁾.

بۇ يەردە زىكىر قىلىنغان سېخىلىق ۋە قولى ئوچۇق بولۇش مۇئمىننىڭ نەپسى تېخىمۇ راھەتلىنىدىغان سەدىقەلەرنى كۆرسىتىدۇ. سېخىلىق ۋە قولى ئوچۇقلىق مۇئمىننىڭ پەزىلىتىنى ۋە ئاشۇ سەدىقەلەرگە بولغان ئىماننىڭ راستچىللىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «(پىرىلگەن) سەدىقە ھۆججەتتۇر»⁽²⁾. يەنى ئۇ سەدىقە ساھىبىنىڭ ئىمانغا ۋە ئاللاھنىڭ مېلىدىكى ھەققىنى ئادا قىلغانلىقىغا، شۇنداقلا مېلىدا ھېچبىر كىشى ئۈچۈن ھەق يوق دەپ قارايدىغان بېخىل مۇناپىقنىڭ زىنىغا دەلىل - ئىسپاتتۇر.

ئەمدى سېخىلىقنىڭ رامازان ئىسمى بىلەن باغلىنىشىغا كەلسەك، فىتىر زاكىتى رامازاننىڭ سەدىقىسى دەپ ئىسىملەندۈرۈلگەندۇر، «سەھمەين» دەپ كېلىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەدىقە فىتىرنى ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، قۇل بولسۇن، ھۆر بولسۇن، ھەربىر مۇسۇلمانغا بىر سا خورما ياكى بىر سا ئارپا بېرىشنى پەرز قىلىپ بەلگىلىگەن. كېيىن (مۇئاۋىيە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ باشچىلىقىدا) كىشىلەر ئۇنى «پىرىم سا بۇغدايغا تەڭ» دەپ ھېسابلاشقاندى⁽³⁾.

«سەدىقە سېخىلىققا ھۆججەت» دېيىلسە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈچۈن سېخىلىقتا ئەڭ كاتتا ھۆججەت بار. چۈنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سېخىلىقى ئەڭ كاتتا ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەفلە سەدىقلىرى ھەم بار ئىدى، ئىمام ئىبنىۇلقەييىم بىزگە مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ

(1) «ۋەزائىفۇ رامازان»، 33 - بەت.

(2) «مۇسلىم»، 223 - ھەدىس.

(3) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1511 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 984 - ھەدىس.

ھۇزۇرغا بىراۋ كەلسە، بەزى ۋاقتلاردا تاماق بېرىش بىلەن، بەزى ۋاقتلاردا كىيىم - كېچەك بېرىش بىلەن ئۆز نەپسىدىن ۋاز كېچەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېھسان ۋە سوۋغاتلىرى خىلمۇخىل ئىدى. بەزى ۋاقتلاردا سوۋغا بەرسە، بەزى ۋاقتلاردا سەدىقە قىلاتتى. يەنە بەزى ۋاقتلاردا، خۇددى جابر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ تۈگىسىنى سېتىۋېلىپ پۇل بىلەن تۈگىنى قايتۇرۇپ بەرگەندەك بىرەر نەرسىنى سېتىۋېلىپ ئاندىن ئۇ نەرسىنى ۋە پۇلنى ساتقۇچىنىڭ ئۆزىگە ھەدىيە قىلىۋېتەتتى. بەزىدە بىر نەرسىنى قەرز ئالاتتى، كېيىن قەرز ئالغىنىدىن ياخشىراق، زىيادىرەك، چوڭراق قايتۇراتتى. بىر نەرسىنى سېتىۋالاتتى، ئۇنىڭ ھەققىنى ئاشۇرۇپ ئادا قىلاتتى. ھەدىيە قوبۇل قىلاتتى، شۇ ھەدىيەگە ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇقنى قايتۇراتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەدىقە ۋە ياخشىلىق قىلىشنىڭ پۈتۈن تۈرلىرىدە تېخىمۇ مۇلايىم ۋە ئىنچىكە مۇئامىلە قىلاتتى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سەدىقە - ئېھسانلىرى ئۆزى ئىگە بولغان نەرسە (لەر) بىلەن، ئۆزىنىڭ ئەمەلىي ھەرىكەتلىرى ۋە سۆزلىرى بىلەن بولاتتى. ئۆزىنىڭ يېنىدىكى نەرسىلىرىنى چىقىرىپ سەدىقە قىلىشقا بۇيرۇيتتى ۋە ئىنسانلارنىمۇ قىزىقتۇراتتى، ئۆزىنىڭ ھال ۋە ھەرىكىتى ھەمدە سۆزى بىلەن دەۋەت قىلاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئاچكۆز كىشى كۆرگەن ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆز - ھەرىكىتى ئۇ كىشىنى سەدىقە بېرىشكە ئۈندەيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئارىلاشقان، ھەمراھ بولغان ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىنى كۆرگەن كىشى ناھايىتى سېخىي، ئەپۇچان ۋە ئىنسانلارغا ياخشىلىق قىلىدىغان بولۇپ كېتەتتى⁽¹⁾.

خىلمۇخىل شەكىللەردە مال بىلەن سېخىلىق قىلىش سېخىلىقنىڭ يالغۇز بىرلا كۆرۈنۈشى ئەمەستۇر. بۇ خۇسۇستا نەفلە سەدىقلەردىن ھېسابلىنىدىغان، كىشىنىڭ ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن رامازان كۈنلىرىدە ئۆز نەپسىگە ئايرىسا بولۇپرىدىغان مال بىلەن قىلىدىغان سېخىلىقنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان باشقا نۇرغۇن سېخىلىق تۈرلىرىمۇ باردۇر. ئىبنى رەجەب مۇنداق دەيدۇ:

«مال بىلەن سېخىلىق قىلىشتىن باشقا ئىككى تۈرلۈك سېخىلىق بار:

(1) «زادۇل مەئاد»، 2 - توم، 232 - بەت.

بىرىنچىسى، ئىنسانلارغا ياخشىلىق قىلىش؛ بۇ ئۇلارغا نىسبەتەن سەدىقە ھېسابلىنىدۇ. ھەتتا بەزىدە مال بىلەن بولغان سەدىقەدىنمۇ ياخشىراق تۇرۇپ ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇشۇمۇ شۇلارنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشقا دەۋەت قىلىش ۋە مەئىسىيەتلەردىن چەكلەشتىن ئىبارەت بۇ خىل سېخىلىق مال بىلەن مەنىپە ئەت يەتكۈزۈشتىن ئەۋزەل، شۇنداقلا «قۇرئان كەرىم» نى ۋە تۈرلۈك پايدىلىق ئىلىملەرنى ئۆگىتىش، مۇسۇلمانلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلەش ۋە ئۇلارغا يېتىدىغان ئەزىيەتلەرنى كەتكۈزۈش دېگەندەك ئىشلارمۇ شۇنىڭ قاتارىغا كىرىپ كېتىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «قېرىنداشلىقىڭنىڭ يۈزىگە تەبەسسۇم قىلىشىڭ سەدىقەدۇر، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسۇش سەدىقەدۇر، يولدىن ئادىشىپ قالغان كىشىگە يول كۆرسىتىپ قويۇشۇلۇش سەدىقەدۇر، چېلىكىڭدىكى سۇدىن قېرىنداشىڭغا بېرىشىڭ سەدىقەدۇر»⁽¹⁾.

ئىككىنچىسى، پايدىسى قىلغۇچىغا بولىدىغان ئىشلار. بۇ تەكبىر، تەسبىھ، ئىستىغپار ۋە تەھلىل ئېيتىشقا ئوخشاش زىكىرنىڭ تۈرلىرى، شۇنداقلا مەسجىدكە يايلاق بېرىشقا ئوخشاش ئىشلار»⁽²⁾.

ئەي روزىدار قېرىندىشىم! رامازاندىكى سېخىلىقىڭىزنىڭ ئەجرىنى ئەڭ سېخى زات رەببىڭىز تەرىپىدىن ئالىسىز. مۇكاپات قىلغان ئىشنىڭ تۈرىگە قارىتا بولىدۇ. سىز روزىدارلارغا ۋە ھاجەتمەنلەرگە سېخىلىق قىلىش بىلەن ئۇلارنىڭ ئەجرىگە ئوخشاش ئەجرىنى قولغا كەلتۈرەلەيسىز. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى بىر روزىدارنى ئىپتار قىلدۇرسا، ئۇ كىشىگە روزىدارنىڭ ئەجرى بىلەن ئەينى مەسىلىدا ئەجر - مۇكاپات بېرىلىدۇ»⁽³⁾.

مۇبادا ئۇشبۇ رامازان ئېيىدا قىيامدا تۇرۇش ۋە ئاچ (لار) غا تاماق بېرىشنى ئورۇندىيالىسىڭىز، مانا بۇ سېخىلىقىڭىز سەۋەبىدىن ئالاھىدە بىر مۇكاپات بىلەن مۇكاپاتلىنىسىز. رەسۇلۇللاھ بىر كۈنى:

(1) «تەرمىزى»، 1956 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(2) «جامئۇلئۇلۇم ۋەلھىكەم»، 59 - بەت.

(3) «تەرمىزى»، 807 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

– جەننەتتە شۇنداق ھۇجربىلار باركى، تېشىدىن ئىچى، ئىچىدىن تېشى كۆرۈنۈپ تۇرۇر، – دېگەندى، ساھابە كىراملەر:

– ئۇ ھۇجربىلار كىملەر ئۈچۈندۇر؟ ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! – دەپ سوراشتى. رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام:

– ياخشى سۆز قىلغان، ئاچ قالغانغا تاماق بەرگەن، كېچىلىرى كىشىلەر ئوخلاۋاتقاندا ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن ناماز ئوقۇغان كىشىلەر ئۈچۈندۇر، – دەپ جاۋاب بەردى⁽¹⁾.

ئەي روزىدار قېرىندىشىم! سېخىلىق قىلغان ھەر كۈنىڭىز ئۈچۈن پەرىشتىلەرنىڭ دۇئاسىغا ئېرىشىسىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بەندىلەر تال ئاتقۇزغان ھەر كۈنى ئىككى پەرىشتە چۈشىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى: «ئى ئاللاھ! مېلىنى سەن ئۈچۈن سەرىپ قىلغان كىشىگە ئورنىنى تويدۇرىدىغان مال ئاتا قىلغىن» دەيدۇ. يەنە بىرى: «ئى ئاللاھ! مېلىنى سەن ئۈچۈن سەرىپ قىلماي، چىڭ تۇتۇۋالغان كىشىگە تالاپەت ئەۋەتكىن» دەيدۇ»⁽²⁾.

ئى ئاللاھ! بىزگە سېخىلىقنىڭ بىلەن مۇئامىلە قىلغىن. بىزنى ئەپۇ قىلىنغان كىشىلەرنىڭ قاتارىغا كىرگۈزگىن. بىزنى دەرگاھىڭدا قوبۇل بولغان كىشىلەردىن قىلغىن... ئامىن!

(1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 1337 - ھەدىس؛ «ترمىزىي»، 1984 - ھەدىس. ئالبانىي: «ھەسەن» دېگەن.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1442 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1010 - ھەدىس.

رامازاندىكى تىرىشچانلىقىڭىز

شۈبھىسىزكى، رامازان روزا تۇتۇش، قىيامدا تۇرۇش، ئاللاھنىڭ كىتابىنى تىلاۋەت قىلىش ۋە ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە ياخشىلىق قىلىشتا سەبىر بىلەن تىرىشش ئېيى بولغىنىدەك، جىھادنىڭ ۋە ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن نەپىس ۋە ئىنسانلار بىلەن كۆرەش قىلىشنىڭمۇ ئېيىدۇر. مۇسۇلمانلارنىڭ رامازاندا بۈيۈك غەلىبىلەرگە ئېرىشىشى ئەسلا تەسادۇف ئەمەستۇر. روزا تۇتقۇچى بۇ مۇبارەك ئايدا روھىي جەھەتتىن رەببىنىڭ رىزاسى ئۈچۈن قۇربانلىق بېرەلەيدىغان دەرىجىدە يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە ئۆلىشىلايدۇ. بۇ بولسا روزانىڭ سىر - ئەسرارلىرىدىن بىر سىر ۋە پەيز - روھلىرىدىن بىر روھتۇر.

• مۇسۇلمانلارنىڭ غەلىبىلىرىنىڭ بىرىنچى ۋە ئەڭ بۈيۈكى بولغان بەدر غازىتى ھىجرەتنىڭ ئىككىنچى يىلى رامازان ئېيىنىڭ 17 - كۈنىدە بولغانىدى⁽¹⁾. بۇ ئۇرۇش «قۇرئان كەرىم» دە نامى ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزى بىلەن مەڭگۈگە قالدۇرۇلغان ئۇرۇشتۇر: ﴿ئاللاھ سىلەرگە بەدردە نۇسرەت ئاتا قىلدى، ھالبۇكى، سىلەر كۈچسىز ئىدىڭلار (سانىڭلار ۋە قورالڭلار ئاز ئىدى). ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نۇسرىتىگە شۈكۈر قىلىش يۈزىسىدىن ئاللاھتىن قورقۇڭلار!﴾ (ئال ئىمران: 123)

• ھىجرەتنىڭ 8 - يىلى رامازاننىڭ 20 - كۈنى (مىلادى 630 - يىلى 11 - يانۋار كۈنى) دە ئاللاھ ئىسلامنى ۋە ئەھلى مۇسۇلماننى ئەزىز قىلغان ۋە

(1) بەدر غازىتى: ھ. 2 - يىلى رامازان / م. 624 - يىلى مارت ئېيىدا رەسۇلۇللاھ باشچىلىقىدىكى 74 مۇھاجىر ۋە ئەنسارلاردىن بولۇپ 305 كىشى، 70 تۈگە ۋە 2 ئاتتىن تەشكىل تاپقان ئىسلام قوشۇنى بىلەن 700 تۈگە ۋە 100 ئات بىلەن 1000 كىشىلىك قۇرەيش مۇشرىكلىرى ئوتتۇرىدا يۈز بەرگەن تۈنجى ئۇرۇشتۇر. _ ت.

ئىنسانلار ئاللاھنىڭ دىنىغا توپ - توپ بولۇپ كىرگەن، مەككە فەتھ بولغان (1)، بۇ غەلبە - نۇسرەت ھەققىدە نەسر سۈرىسى نازىل بولغاندى: ﴿ئاللاھنىڭ ياردىمى ۋە غەلبىسى كەلگەن ۋە ئاللاھنىڭ دىنىغا كىشىلەرنىڭ توپ - توپ بولۇپ كىرگەنلىكىنى كۆرگىنىڭدە، رەببىڭگە تەسبىھ ئېيتتىن، ھەمد ئېيتتىن ۋە ئۇنىڭدىن مەغپىرەت تىلىگىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋبىنى بەك قوبۇل قىلغۇچىدۇر!﴾ (نەسر: 1 - 3)

- ھىجرەتنىڭ 92 - يىلى رامازاننىڭ 18 - كۈنى (711 - يىلى 9 - ئىيۇن) مۇسۇلمانلار ئەندەلۇسنى فەتھ قىلغاندى ۋە ئەندەلۇستا ناھايىتى گۈللەنگەن بىر خىلافت مەيدانىغا كەلگەنىدى.
- ھىجرەتنىڭ 223 - يىلى رامازاننىڭ 26 - كۈنى (838 - يىلى 21 - ئاۋغۇست) مۇسۇلمانلار ئەمۇرىيە شەھرىنى ئابباسىيلار خەلىپىسى مۇتەسسىم بىللاھنىڭ قومانداىلىقى بىلەن فەتھ قىلغاندى (2).

(1) ھىجرىيە 8 - يىلى رامازاننىڭ 13 - كۈنى (م. 630 - يىلى 4 - يانۋار) ھەزرىتى رەسۇلۇللاھ باشچىلىقىدىكى 10 مىڭ كىشىلىك ئىسلام قوشۇنلىرى مەدىنە مۇنەۋۋەردىن رەسۇلۇللاھنىڭ ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋەتىنى، ئۆز ئۇرۇقداشلىرى قۇرەيشنىڭ قولىدىكى مەككە مۇكەررەمەگە قارشى يولغا چىقىپ رامازاننىڭ 20 - كۈنى (630 - يىلى 11 - يانۋار) مەككەگە يېقىنلاشتى ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ئەمرى بىلەن تۆرتكە بۆلۈنۈپ، قارشىلىق بولمىغۇچە ھېچكىم بىلەن ئۇرۇشماسلىقنى تاپىلغان رەسۇلۇللاھ قوزغىلىش بۇيرۇقى بېرىپ «فەتھ» سۈرىسىنى ئوقۇغان ھالدا مەككە مۇكەررەمەگە كىردى. قالغان ئۈچ قىسىم ھېچقانداق توسالغۇسىز كىرگەن بولسىمۇ، خالىد ئىبنى ۋەلىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ باشچىلىقىدىكى قىسىملار ئىكرىمە ئىبنى ئەبۇ جەھىل باشچىلىقىدىكى كىچىك بىر گۇرۇپپىنىڭ ھۇجۇمىنى تارمار قىلىپ مەككە مۇكەررەمەگە كىردى ۋە مەككە فەتھ قىلىندى. رەسۇلۇللاھ دەرھال ئومۇمىي كەچۈرۈم ئېلان قىلىپ ھېچكىمگە ۋە ھېچبىر مال - مۈلككە چىقىلمىدى. كەئبەنىڭ ئىچى ۋە يېقىنلىرىدىكى 360 بۆت - ھەيكەل «ئىسرا» سۈرىسى 81 - ئايەتى ئوقۇلغان ھالدا بىر - بىرلەپ چىقىپ تاشلاندى ۋە رەسۇلۇللاھ پۈتۈن مۇسۇلمانلار بىلەن بىللە يەنىۋىلاھنى تاۋاپ قىلدى. _ ت.

(2) ئەسەرنىڭ ئەرەبچە ئەسلىدە ھىجرىيە 233 - يىلى رامازاننىڭ 26 - كۈنى دېيىلگەن بولۇپ، توغرىسى «ھىجرىيە 223 - يىلى» بولۇشى كېرەك، چۈنكى ئەمۇرىيە ياكى ئامۇرىيۇم 838 - يىلى ئەرەب ئابباسىي خەلىپىلىكى تەرىپىدىن فەتھ قىلىنغان. شۇنىڭ بىلەن بىرگە خەلىپە مۇتەسسىم بىللاھ 833 - يىلى خىلافت تەختىگە ئولتۇرۇپ، ھىجرىيە 227 - يىلى رەبىئۇل ئەۋۋەلنىڭ 18 - كۈنى، 842 - يىلى 5 - يانۋار كۈنى كېسەل سەۋەبىدىن ۋاپات تاپقان. شۇڭا 233 - يىلى بولۇشى مۇمكىن ئەمەستۇر. ئەمۇرىيە بۈگۈنكى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ئافىيون قاراهىسار ۋىلايىتى ئەمىرداغ ئىلچەسى تەۋەسىدەدۇر. _ ت.

• ھىجرەتنىڭ 658 - يىلى رامازان ئېيىنىڭ 25 - كۈنى (1260 - يىلى 9 - سېنتەبىر) مۇسۇلمانلار «ئەين جالۇت ئۇرۇشى»⁽¹⁾ دا مەملۇك قوماندان سەيفىددىن قوتۇز⁽²⁾ رەھبەرلىكىدە موڭغۇللارنىڭ زور قوشۇنىغا قارشى غەلبە قىلغانىدى. ئىسلام ئالىمىگە ئۇرۇش ئاچقاندىن كېيىن ۋە باغدادتىكى ئابباسىي خىلاپىتىنى (750 - 1258) گۇمران قىلغاندىن كېيىنكى موڭغۇللارنىڭ ھېچقانداق كۈچى قالمىغانىدى.

• ھىجرەتنىڭ 666 - يىلى رامازاننىڭ 4 - كۈنى (1268 - يىلى 18 - ماي) مۇسۇلمانلار «ئەھلى سەلب»گە قارشى ناھايىتى چوڭ بىر غەلبە قازانغانىدى. مۇسۇلمان قوماندان باييارس⁽³⁾ ئانتاكىيە شەھرىنى قايتۇرۇۋالغانىدى.

(1) ئەسەرنىڭ ئەرەبچە ئەسلىدە ھىجرىيە 668 - يىلى رامازاننىڭ 15 - كۈنى دېيىلگەن بولۇپ، توغرىسى 658 - ھىجرىيە 25 - رامازاندۇر. «ئەين جالۇت ئۇرۇشى» 1260 - يىلى 3 - سېنتەبىر كۈنى بەھرىيە مەملۇك سۇلتانى سەيفىددىن قوتۇز ۋە ئىلغار قىسىمنىڭ قوماندانى باييارس رەھبەرلىكىدىكى مەملۇك قوشۇنلىرى بىلەن تېگى تۈرك بولغان كەتبۇغا نوپان باشچىلىقىدىكى موڭغۇل قوشۇنلىرى ئارىسىدا يۈز بەرگەن، ئىلخانى خانى ھىلاكو قوشۇنلىرى ناھايىتى ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان، باش قوماندان كەتبۇغا ئۆلتۈرۈلگەن، شۇنىڭ بىلەن مىسىر ۋە سۈرىيە موڭغۇل ھاكىمىيىتىدىن ساقلىنىپ قالغان بىر مەيدان تارىخى ئۇرۇشتۇر. _ ت.

(2) سەيفىددىن قوتۇز (سەيف الدىن قىلىش) _ تېگى تۈرك بولۇپ، خارزەمشاھلاردىن جالالىددىن مەڭگۈبەردىنىڭ جىيەنىدۇر. مىلادىيە 1259 - يىلى نوپابىردىن 1260 - يىلى ئۆكتەبىرگىچە مەملۇك سۇلتانى بولغان. ئۆز ۋاقتىدا بىر قوماندان بولغان قوتۇز «ئەين جالۇت ئۇرۇشى» دا باييارس بىلەن بىرگە جەڭ قىلىپ غەلبە قىلغاندىن كېيىن، تۆھپە كۆرسەتكەن قوماندان باييارسنىڭ ھالەپنى سۇيۇرغال قىلىپ بېرىش تەلپىنى رەت قىلىپ، ئۆز يېقىنلىرىدىن باشقا بىرىگە بەرگەن. باييارس بىلەن قوتۇز ئوتتۇرىسىدا بۇرۇنلا ئاز - تولا ئاداۋەت بار بولۇپ، بۇ ئىشنى كېيىن باييارس غەزەپلىنىپ، مىسىرغا قايتىش يولىدا چۈشكۈن قىلغان بىر يەردە سۇيقەست بىلەن مىلادىيە 1260 - يىلى 22 - ئۆكتەبىردە سۇلتان قوتۇزنى ئۆلتۈرگەن ۋە ئۇنىڭ ئورنىغا مىسىرغا سۇلتان بولغان. _ ت.

(3) باييارس I، تولۇق ئىسمى ئەلمەلىككۆززاھىر رۇكىئىددىن ئەسسالەھىي ئەلبۇنداقدارى (الملك الظاهر ركن الدين بيبىس البندقدارى) _ تېگى قىپچاقلاردىن بولۇپ، مىلادىيە 1233 - يىلى ئەتراپىدا قارا دېڭىزنىڭ شىمالىدا تۇغۇلغان، تەخمىنەن 14 يېشىدا موڭغۇللار تەرىپىدىن ئەسەر ئېلىنىپ، شامدا قۇل بازىرىدا ئەييۇبى ئەمىرلىرىدىن ئايتىپكىن ئەلبۇنداقدارى تەرىپىدىن سېتىۋېلىنغان. ئۇزۇن ئۆتمەي ئىستىدادى سېزىلىپ، ئەييۇبى سۇلتانى ئەسسالەھ ئەييۇبى تەرىپىدىن سېتىۋېلىنىپ، ئەسكەرىي بارىگاھقا ئەۋەتىلگەن، نۇرغۇن جەڭلەرگە قاتنىشىپ خىزمەت كۆرسەتكەن ۋە تېزلا ئەمىرلىككە يۈكسەلگەن. مىلادىيە 1260 - يىلى 3 - سېنتەبىردىكى «ئەين جالۇت ئۇرۇشى» دىن غەلبە بىلەن قايتۇتقان مىسىر بەھرىيە مەملۇك ھاكىمىيىتىنىڭ سۇلتانى سەيفىددىن قوتۇزنى ئۆلتۈرۈپ، مىسىر تەختىگە ئولتۇرغان ۋە باييارس نامى بىلەن مىسىر ۋە سۈرىيە تۇپراقلىرىدا ھۆكۈم سۈرگەن شىجائەتلىك سۇلتان. ئىلخانىي موڭغۇللىرى ۋە ئەھلى سەلب بىلەن كۆپ قېتىم ئۇرۇش قىلغان ۋە مىلادىيە 1277 - يىلى 1 - ئىيۇن كۈنى شامدا كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان. _ ت.

شۈبھىسىزكى، جىھاد روھى رامازاندا شۇنىڭدىكى تىرىشچانلىق روھىنىڭ يۈكسىلىشى بىلەن يۈكسىلىدۇ ۋە شەكسىزكى، نەپىسنىڭ جىھادى بولسا ھەرقانداق بىر توغرا بولغان جىھاد تىنىمۇ ئىلگىرى كېلىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «مۇجاھىد دېگەن ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدە ئۆز نەپسى بىلەن جىھاد قىلغان كىشى. مۇھاجىر دېگەن خاتالىقلارنى ۋە گۇناھلارنى تەرەككە تەكەن كىشىدۇر»⁽¹⁾. مۇسۇلمانلارنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىنى دەپسەندە قىلغان ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرىگە قارشى شەرىئى جىھاد يولىدا داۋاملىشىشقا پەقەت ۋە پەقەت ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن ئۆز نەپسى بىلەن جىھاد قىلغان كىشىلەرلا قادىر بولالايدۇ. روزا بولسا نەپسكە قارشى جىھاد قىلىش بىلەن قۇللۇق قىلىشنىڭ يوللىرىدىن ئاساسلىق بىر يولدۇر.

بەزى كىشىلەر، نەپىس بىلەن جىھاد قىلىش ۋە ئىبادەتتە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشنىڭ ئارىسىدا چوڭ مۇناسىۋەت يوق دەپ قارايدۇ، لېكىن يۇقىرىقى ھەدىس: «مۇجاھىد دېگەن ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدە ئۆز نەپسى بىلەن جىھاد قىلغان كىشىدۇر» دېيىش ئارقىلىق بۇ مۇناسىۋەتنى روشەن كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئىتائەتتىكى تىرىشچانلىقلارنىڭ ھەممىسى، شۇ جۈملىدىن روزا، كۆرۈنۈشتە سەممىي، يۈنلىشىلىرىدە راستچىل بولغان خاس بىر شەخسىيەتنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. مانا بۇ بولسا رامازاننىڭ، بولۇپمۇ ئىجتىھاد ۋە جىھاد كۈنلىرى دەپ سانالغان ئاخىرقى كۈنلىرىنىڭ بىزگە ئاتا قىلىدىغان مېۋىسى بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدىغان نەرسىدۇر.

ئەي روزىدار قېرىندىشىم! ئۇشبۇ كۈنلەردە تەييارلىق ۋە تىرىشچانلىق نىيىتىنى ھازىرلىغان ھالدا تىرىشچانلىق كۆرسەتكىن. بەلكى رامازاندىكى ئىتائەتلىرىڭگە ئاشۇ نەپىسنىڭ جىھادىنى ئارزۇ قىلىش ئىتائىتىنى قوشاللىشىڭ مۇمكىن. شۈبھىسىزكى، «جىھاد قىلماي تۇرۇپ ئۆلگەن ۋە نەپىسدە جىھاد قىلىشنى ئىستىمەي تۇرۇپ ئۆلگەن كىشى بىر مۇناپىقلىق شاخچىسى ئۈستىدە ئۆلگەن بولىدۇ»⁽²⁾.

رامازاندا نەپىس بىلەن جىھاد قىلىشتىن مەقسەت مەزكۇر روزىنى تەئىدىل - ئەركانلىرى، ۋاجىپ - پەرزلىرى ۋە تاكامۇل ئادا تاپقۇزغۇچى شەرت - ئامىللىرىنى

(1) «مۇستەدۇ ئەھمەد»، 24004 - ھەدىس. ئالبانى: «ئەسسىلىسلە تۇسەھەبە»، (549) «سەھىھ» دېگەن.

(2) «مۇسلىم»، 1910 - ھەدىس.

پۈتۈن كۈچ بىلەن ئادا قىلغان نامازدەك ئادا قىلىشتۇر. بۇ خىل ئادا قىلىش پەقەت ۋە پەقەت نەپىس بىلەن جىھاد قىلىش ۋە سەبرچانلىق كۆرسىتىش بىلەنلا بولىدۇ. ئىبنى رەجەب مۇنداق دەيدۇ: «بىلگىنكى، مۇئمىن ئۈچۈن رامازان ئېيىدا ئىككى جىھاد باردۇر: بىرى، كۈندۈزلىرى روزا تۇتۇش ئارقىلىق نەپىس بىلەن بولغان جىھاد؛ يەنە بىرى، كېچىلىرى قىيامدا تۇرۇش (ئارقىلىق ئۇيقۇ) بىلەن بولغان جىھاد. كىمكى بۇ ئىككى جىھادنى بىرلەشتۈرەلسە، ھوقۇقلىرىنى تولۇق ئادا قىلالسا ۋە ئۇنىڭغا سەبر قىلالسا ھېسابسىز ئەجرگە ئېرىشىدۇ»⁽¹⁾.

رامازاندىكى نەپىس بىلەن جىھاد قىلىشنىڭ مەنىسى بۇ ئاينىڭ چىقىپ كېتىشىگە يېقىنلىشىپ قالغاندا ئاندىن كۆزگە چېلىقىدۇ. مۇسۇلمان كىشى بۇ ئاينىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلغان ۋاقىتتا، ئاخىرقى ئۈچتىن بىرىنى غەنىمەت بىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشقا ئالدىرىغىنى ياخشى. چۈنكى، بۇ بولسا رامازاننىڭ ئاخىرقى ئونى شۇنداقلا ئەڭ ئەۋزەل ئۈچتىن بىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنىڭ قاتارىدا مۇئمىنلەرنى قولدىن كەتكۈزۈپ قويغان نەرسىلەرنى تېپىۋېلىشقا ۋە بار نەرسىسىنىڭ قىممىتىنى بىلىشكە يول كۆرسىتىش ئۈچۈن ئاشۇ ئون كۈننى قاتمۇقات، ھەسسىمۇھەسسە ئىجتىھاد ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ئالاھىدە ئۆتكۈزۈش بار ئىدى. «سەھىھەين» دە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن كەلگەن رىۋايەتتە، ئائىشە ئانىمىز شۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رامازاننىڭ ئاخىرقى ئونى كىرسە، ئىشتىنىڭ بېغىنى چىڭ باغلايتتى ۋە كېچىلىرىنى ئىبادەت بىلەن تىرىلدۈرەتتى، ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى ئويغىتاتتى»⁽²⁾.

ئىمام مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىدە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رامازاننىڭ ئاخىرقى ئوندا باشقا ۋاقىتتا كۆرسەتمىگەن تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتەتتى»⁽³⁾.

(1) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 46 - بەت.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بخارى»، 2024 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1174 - ھەدىس.

(3) «مۇسلىم»، 1175 - ھەدىس.

رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام رامازاننىڭ ئاخىرقى ئونىدا كۆرسەتكەن بۇ ئالاھىدە تىرىشچانلىق بولسا نۇرغۇن ئىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، جۈملىدىن: كېچىنى ئىبادەت بىلەن تىرىلدۈرۈش، ئۆز ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى ئويغىتىش، ئاياللاردىن يىراق تۇرۇش، ئېغىز ئېچىشنى سەھەر ۋاقتىغىچە كېچىكتۈرۈش، شام بىلەن خۇپتەن ئارىسىدا يۇيۇنۇش، شۇنداقلا مۇشۇ ئون كۈننى ئېتىكاپ ئىبادىتى بىلەنمۇ خاس قىلاتتى. بۇ ئالتە خىسلەت ئىبنى رەجەب ئېيتقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ رامازاننىڭ ئاخىرقى ئوندىكى ئىجتىھادى ئىدى.

بۇ ئالتە خىسلەتتىن بىرىنچىسى، كېچىنى ئىبادەت بىلەن تىرىلدۈرۈش؛ بۇنىڭغا ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچىلىرىنى ئىبادەت بىلەن تىرىلدۈرەتتى» دېگەن سۆزى دەلىلدۇر. كېچىنى تىرىلدۈرۈش دېگەنلىك كېچىنىڭ ھەممىسىنى ئەمەس، كۆپ قىسمىنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزۈشتۇر.

ئىككىنچى خىسلەت، ناماز ئۈچۈن ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى ئويغىتىش؛ ھەدىستە: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رامازاننىڭ ئاخىرقى ئونىدا ئائىلىسىنى ئويغىتاتتى» دەپ كەلگەن.⁽¹⁾ ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسىدە «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رامازاننىڭ 23، -، 25، -، 27 - كېچىلىرىدە ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى بىلەن قىيامدا تۇرغانىدى، ئەھلىنى ۋە ئاياللىرىنى چاقىرغانىدى» دەپ كەلگەن.⁽²⁾

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاخىرقى ئون كۈن ئىچىدىكى قەدر كېچىسى بولۇش ئېھتىماللىقى بولغان كېچىلەردە ئائىلە تاۋابىئاتىنى ئويغىتىشتا ناھايىتى چىڭ تۇراتتى. سۇفيان سەۋرىي رەھىمەھۇللاھ: «رامازاننىڭ ئاخىرقى ئونى كىرگەندە، مەن ئۈچۈن كېچىدە ئىبادەت قىلىشتىن ۋە تاقەت كەلتۈرەلسە ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىمنى نامازغا ئويغىتىشتىن سۆيۈملۈك بىر ئىش يوقتۇر»⁽³⁾ دېگەنكەن.

(1) «ترمىزىي»، 795 - ھەدىس. ئالبانى: («سەلاتۇت تەراۋىيە»، 16) «سەھىھ» دېگەن.

(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 20910 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 1375 - ھەدىس؛ «ترمىزىي»، 806 -،

1364 - ھەدىس؛ «نەسائىي»، 1605 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن. _ ت.

(3) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 56 - بەت.

گەرچە رامازاننىڭ ئاخىرقى ئون كۈنىدە ئىبادەتلەردە زىيادە تىرىشچانلىق كۆرسىتىش پۈتۈن ئۈممەت ئۈچۈن ئالاھىدە تەكىتلەنگەن بولسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز ئائىلىسى بىلەن يىلنىڭ پۈتۈن ئايلىرىدا ناھايىتى تىرىشچانلىق بىلەن ئىبادەت قىلىدىغانلىقى رىۋايەتلەر بىلەن سابتۇر. سەھەر رىۋايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كېچىسى قىزى ھەزرىتى فاتىمە تۈز زەھرا بىلەن كۈيۈغلى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئىشىكىنى قېقىپ: «ئىككىڭلار (قوپۇپ) ناماز ئوقۇمامسىلەر؟!»⁽¹⁾ دېگەندى.

ئۈچىنچى خىسلەت، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىشتىنىنىڭ بېغىنى چىڭ باغلايتتى؛ يەنى ئاياللىرىدىن ئايرىلىپ تۇراتتى. مۇئمىنلەرنىڭ ئانىسى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن كەلگەن رىۋايەتتە: «رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئاخىرقى ئون كۈن كىرگەندە ئىشتىنىنىڭ بېغىنى چىڭ باغلايتتى، كېچىلەرنى ئىبادەت بىلەن تىرىلدۈرەتتى ۋە ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى ئويغىتاتتى»⁽²⁾.

تۆتىنچى خىسلەت: ئېغىزنى ئېچىشنى سوھۇرلۇق ۋاقتىغىچە كېچىكتۈرۈش؛ ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا ۋە ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلاردىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە: «رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم رامازاننىڭ ئاخىرقى كېچىسى ئاخشاملىق تامىقىنى سوھۇرلۇق قىلىۋېتەتتى»⁽³⁾. ئەبۇ سەئىد ئەلخۇدرىي رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

– ئۇلاپ روزا تۇتماڭلار، قايسىڭلار ئۇلاپ روزا تۇتماقچى بولسا، (ئىپتارلىق يېمەي) سوھۇرلۇققىچە ئۇلسۇن، – دېگەندى. ساھابىلەر:

– يا رەسۇلۇللاھ! جانابلىرى ئۇلاپ تۇتلىغۇ؟ – دېدى. شۇندا رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام:

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1127 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 775 - ھەدىس.
 (2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 2024 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1174 - ھەدىس.
 (3) تەبەرائىي: «ئەلمۇئەجەمۇل ئەۋسەت»، 5653 - ھەدىس. ئالبانىي «زەئىف» دېگەن.

– مەن سىلەرگە ئوخشىمايمەن، مەن ئاللاھ تەرىپىدىن يېمەك -
ئىچمەك بىلەن تەمىنلىنىپ ياتمەن، – دېدى (1).

بەشىنچى خىسلەت، ناماز شام بىلەن خۇپتەن ئارىسىدا يۇيۇنۇش؛ ئىبنى ئەبى
ئاسىم ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە: «پەيغەمبەر
ئەلەيھىسسالام رامازاندا ئۇخلايتتى ۋە قىيامدا تۇراتتى، ئاخىرقى ئونى كىرگەندە
ئىشتىنىنىڭ بېغىنى چىڭ باغلاپ، ئاياللىرىدىن ئۇزاق تۇراتتى ۋە شام بىلەن خۇپتەن
ئارىسىدا يۇيۇناتتى» (2).

شەكسىزكى، ئاشۇ شەرەپلىك كېچىلەر ئۈچۈن تەييارلىق قىلىش بولسا زىيادە
پاكىزلىق بىلەن بولىدۇ.

ئالتىنچى خىسلەت، ئېتىكاپ. بىز بۇ توغرىسىدا ئىلگىرى توختىلىپ بولغان.

**ئى ئاللاھ! بىزگە توغرىلىقتا مۇستەھكەم تۇرۇشنى رىزىق قىلغىن!
ھەرقانداق بىر گۇناھتىن ساغلام قېلىشنى، ھەرقانداق بىر پايدىلىق
ئىشلاردىن غەنىمەت ئېلىشنى رىزىق قىلغىن! بىزگە غەلبە بىلەن
جەننەتكە ئېرىشىشنى، جەھەننەمدىن قۇتۇلۇشنى رىزىق قىلغىن!...
ئامىن!**

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1922 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 1098 - ھەدىس.

(2) ئىبنى رەجەب: «لەتائىفۇل مەئارىف»، 346 - بەت.

رامازاندىكى دۇئالىرىڭىز

ئاللاھ تائالانىڭ دۇئالارنى ئىجابەت قىلىشى بىزلەرگە ئىلتىپات قىلغىنى بولۇپ، بۇ ئۇشبۇ مۇبارەك ئاينىڭ كارامەتلىرىدىندۇر. ئاللاھ تائالانىڭ دۇئانى بۇ مۇبارەك ئاي بىلەن زىكىر قىلىشى دۇئانىڭ كارامىتىنىڭ قاتارىدىندۇر. روزا ۋە روزىنىڭ ھېكمەت، ئەھكاملىرى ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿مېنىڭ بەندىلىرىم سەندىن مەن توغرىلىق سورىسا (ئۇلارغا ئېيتقىنكى)، مەن ھەقىقەتەن ئۇلارغا يېقىنمەن (يەنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى، سۆزلىرىنى بىلىپ تۇرىمەن). ماڭا دۇئا قىلسا، مەن دۇئا قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىمەن. ئۇلار توغرا يول تېپىش ئۈچۈن مېنىڭ دەۋىتىمنى قوبۇل قىلسۇن ۋە ماڭا ئىمان ئېيتسۇن (يەنى ھەمىشە ئىمان بىلەن بولسۇن)﴾ (بەقەرە: 186). دۇئالارنىڭ ئىجابەت قىلىنىشى بولسا ئۇشبۇ مۇبارەك ئايدا ئىلتىپات ئۈستىگە ئىلتىپاتتۇر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بايان قىلغاندەك: «ئاللاھ تائالانىڭ نەزەرىدە دۇئادىنمۇ ئۇلۇغراق ئىبادەت يوقتۇر»⁽¹⁾.

سىز بۇ مۇبارەك سېخىلىق ئېيىدا ھەقىقىي سېخىي زات ئاللاھ تائالاغا ئەڭ ئۇلۇغ ئىبادەتلەر بىلەن قۇللۇق قىلىسىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتىدۇ: «ئاللاھ تائالا ھايالىقتۇر، سېخىيدۇر. بەندىسى دۇئاغا قول كۆتۈرسە، ئۇنى قۇرۇق قايتۇرۇشتىن ھايا قىلىدۇ»⁽²⁾.

ئاللاھ تائالا ئۆزىگە دۇئا قىلغان كىشىنى ياخشى كۆرىدۇ، شۇڭا دۇئا قىلىشقا بۇيرۇغاندۇر. ئۇ زات پەقەت ياخشى كۆرگەن نەرسىنىلا بۇيرۇق قىلىدۇ. پەرۋەردىگار

(1) «مۇسەندۇ ئەھمەد»، 8733 - ھەدىس؛ «تىرمىزىي»، 3370 - ھەدىس. ئالبانى: «ھەسەن» دېگەن.
 (2) «ئەبۇ داۋۇد»، 1488 - ھەدىس؛ «تىرمىزىي»، 3556 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 3865 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

ئېيتىدۇ: ﴿ماڭا دۇئا قىلڭلار، مەن (دۇئا يىڭلارنى) قوبۇل قىلىمەن (تېلىگىنىڭلارنى بېرىمەن)﴾ (غافىر: 60). بەلكى ئاللاھ دۇئانى كىچىك كۆرىدىغان ياكى كىبىر بىلەن دۇئانى تەرك ئەتكەن كىشىگە غەزەپ قىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، مېنىڭ ئىبادىتىمدىن چۈشچىلىق قىلىپ باش تارتىدىغانلار خار ھالدا جەھەننەمگە كىرىدۇ﴾ (غافىر: 60). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: «كىمكى ئاللاھ تائالادىن بىرنەرسە سورىمىسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا غەزەپ قىلىدۇ»⁽¹⁾.

ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿مېنىڭ بەندىلىرىم سەندىن مەن توغرىلىق سورىسا (ئۇلارغا ئېيتقىنكى)، مەن ھەقىقەتەن ئۇلارغا يېقىنمەن (يەنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى، سۆزلىرىنى بىلىپ تۇرىمەن)، ماڭا دۇئا قىلسا، مەن دۇئا قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىمەن، ئۇلار توغرا يول تېپىش ئۈچۈن مېنىڭ دەۋىتىمنى قوبۇل قىلسۇن ۋە ماڭا ئىمان ئېيتسۇن (يەنى ھەمىشە ئىمان بىلەن بولسۇن)﴾ (بەقەرە: 186) دېگەن ئايىتىدىكى دۇئانىڭ ئىجابەت بولۇشىغا ئائىل بولۇشقا قىلىنغان بۇ تەرغىب روزا بىلەن تەقۋادارلىقنى ھاسىل قىلىشقا تەرغىب قىلىش سىياقىدا كەلگەن. رامازاندىكى دۇئالار ئۈچۈن ئىپتىرادىن ئىلگىرى ئاللاھقا يالۋۇرغۇچىلار، سەھەر ۋاقتلىرىدا ئاللاھتىن قورقۇپ ئەيمەنگۈچىلەر ۋە ئۇزۇن قىياملاردىن كېيىن، كېچىلەردىكى تەھەججۈتلەردىن كېيىن رەببىنىڭ ئالدىدا قورقۇپ يىغلىغۇچىلار بىلەلەيدىغان ئاللاھقا بىر لەززەت باردۇر. ئەنە ئۇلار رەببىگە يېقىن ئىكەنلىكلىرىنى ۋە ئىجابەتنىڭمۇ ئاللاھ تائالادىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدىغان كىشىلەردۇر.

رامازان كۈنلىرى ئۆتكەنسېرى دۇئانى ياخشى كۆرىدىغانلار كۆپىيىدۇ، ياخشىلىقلار كۆپ قىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن رامازان ئېيى قۇرئاننىڭ، سەبىرنىڭ، روزىنىڭ، ئاچلارنى تويغۇزۇش ۋە ياخشىلىق قىلىشنىڭ ئېيى بولغىنىدەك، دۇئانىڭمۇ ئېيى بولىدۇ. ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تائالانىڭ دۇئاغا قىزىقتۇرغۇچى ئۇشۇ ئايەتنى روزىنىڭ ئەھكاملىرى ئارىسىدا زىكىر قىلىشىدا ئىككى خۇسۇستا كۆرسەتمە باردۇر: بىرى، شۇ ئاي ئۆتكەندىن كېيىنمۇ دۇئادا تىرىشچانلىق كۆرسىتىش، يەنە بىرى، ھەر

(1) «تىرمىزىي»، 3373 - ھەدىس. ئالبانى: «ھەسەن» دېگەن.

ئىپتار ۋاقتىدا دۇئادا تىرىشچانلىق كۆرسىتىشتۇر»⁽¹⁾. خوش، نېمە ئۈچۈن روزا رامازان بويىچە ۋە رامازاندىن كېيىنمۇ داۋاملىق دۇئادا تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېرەك؟ چۈنكى، دۇئاگۈي روزىدارغا ئالاھىدە بىر مۇپاكات ۋەدە قىلىنغانلىقى ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىلىدۇ. ئۇ ئالاھىدە مۇكاپات بولسا، ئاللاھ تائالانىڭ روزىغا پۈتكەن ساۋابلىرىدىن تەلەپ قىلغانلارنى تەقدىرلەش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ دۇئالىرىنى ئىجابەتسىز قايتۇرماسلىقىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «شۈبھىسىزكى، روزىدار ئۈچۈن ئىپتار ۋاقتىدا ئىجابەتسىز قايتۇرۇلمايدىغان بىر دۇئا (پۇرسىتى) بولىدۇ»⁽²⁾. مەزكۇر ھەدىسنىڭ راۋىسى ئابدۇللا ئىبنى ئەمر⁽³⁾ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئىپتار ۋاقتىدا بالا - چاقىلىرىنى چاقىرىپ بىرلىكتە دۇئا قىلاتتى⁽⁴⁾.

روزىدارغا نىسبەتەن بۇ مۇكاپات رامازان روزىسىغا خاس ئەمەس، بەلكى ھەرقانداق ۋاقىتتىكى بىر روزىدار ئۈچۈن رەت قىلىنمايدىغان بىر دۇئا باردۇر. خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگىنىدەك:

«ئۈچ تۈرلۈك كىشىنىڭ دۇئاسى رەت قىلىنمايدۇ: ئادىل پادىشاھنىڭ دۇئاسى؛ روزىدارنىڭ ئىقتار قىلغۇچە ئارىلىقتا قىلغان دۇئاسى؛ مەزلۇمنىڭ دۇئاسى. ئاللاھ مەزلۇمنىڭ دۇئاسىنى بۇلۇتلارنىڭ ئاستىدىن كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا ئاسمان دەرۋازىلىرىنى ئاچىدۇ ۋە: «ئىززىتىم بىلەن قەسەمكى، بىر مەزگىلدىن كېيىن بولسىمۇ، ساڭا ئەنئەتتە ياردەم بېرىمەن» دەيدۇ»⁽⁵⁾.

(1) «تەفسىرۇ ئىبنى كەسىر»، 1 - توم، 233 - بەت.

(2) «ئىبنى ماجە»، 1753 - ھەدىس. بۇسايىرى: («مىسباھۇزۇجاجە»، 636 - ھەدىس) «سەئىدى سەھىھ» دېگەن. ئالبانى: «زەئىف» دېگەن.

(3) ئەبۇ ئابدۇرراھمان ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ئەلئاس ئەلقۇرەشىي (عبدُ اللهِ بنُ عمرو بنِ العاصِ القُرَشِيُّ) رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما (ھ. بۇرۇن 27 - ھ. 63 ياكى 65 / م. 595 - 683 ياكى 685) _ ئاتىسى ئەمر ئىبنى ئاستىن بۇرۇن مۇسۇلمان بولۇپ مەدىنەگە ھىجرەت قىلغان ۋە غاراتلارغا قاتناشقان ساھابە. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىجازىتى بىلەن ھەدىسلەرنى يېزىپ قالدۇرغان. ساھابىلەر ئىچىدە ئالىملىقى ۋە ئىبادەتگۈيلىقى بىلەن تونۇلغان، 700 گە يېقىن ھەدىس رىۋايەت قىلغان زات. _ ت.

(4) «مۇسنەدۇ تەيالىسى»، 2376 - ھەدىس.

(5) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 8030 - ھەدىس؛ «تىرمىزىي»، 2526 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 1752 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

شۇ بائىس، سالىھلەر دۇئالارنى ئىجابەت قىلغۇچى، ھەممىدىن يېقىن زات ئاللاھ ئەززە ۋە جەللەگە رامازاننىڭ كۈندۈز ۋە كېچىلىرى قىيامدا تۇرۇپ دۇئا قىلىش بىلەن ئاللاھقا يېقىنلىشىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۈمىد قىلىشى ھەرىكەتلىرى ئەمەلىيەتتە ئاللاھنىڭ دۇئا قىلغۇچىلارغا قىلغان: ﴿ماڭا دۇئا قىلىڭلار، مەن (دۇئايىڭلارنى) قوبۇل قىلىمەن (تېلىگىنىڭلارنى بېرىمەن)﴾ (غافر: 60) دېگەن چاقىرىقىغا، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ روزا تۇتقۇچىلار ئۈچۈن قىلغان: ﴿ئۇلار توغرا يول تېپىش ئۈچۈن مېنىڭ دەۋىتىمنى قوبۇل قىلسۇن ۋە ماڭا ئىمان ئېيتسۇن (يەنى ھەمىشە ئىمان بىلەن بولسۇن)﴾ (بەقەرە: 186) دېگەن نىداسىغا ئاۋاز قوشۇش ئىدى.

ئاللاھ تائالا بىزنى دۇئا - تەكبىر ۋە تائەت - ئىبادەتلەرنى خالىسا بىر ئۆزىگە قىلىشقا چاقىرىدۇ: ﴿كاپىرلار ياقىتۇرمىغان تەقدىردىمۇ دىنىڭلارنى (شېرىكتىن ۋە رىيادىن) ساپ قىلغان ھالدا ئاللاھقا دۇئا قىلىڭلار﴾ (غافر: 14). رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ۋە سىياسام: «دۇئا ئىبادەتتۇر»⁽¹⁾ دېگەن. بۇ ئىبادەت رامازاندا تېخىمۇ گۈزەل بولىدۇ، رامازاندا قەلبلەر يۇمشايدۇ، روھلار ساپلىشىدۇ، شەھۋەتلەر قۇرۇپ، نەپىسلەر سۇنىدۇ. مانا بۇ بىر بەندىنىڭ ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا ئاۋاز قوشۇشى، ئاللاھنىڭ ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىشى ئۈچۈن بەندىنىڭ شۇنىڭغا لايىق بولۇشىدۇ. دۇئالار ئادەتتە قەلبلەرنىڭ يۇمشىشى ۋە نەپىسلەرنىڭ ئاجىزلىشىپ، تۈرلۈك شەھۋەتلەردىن قۇتۇلۇشى بىلەن مۇستەجاب بولىدۇ. كىشى بۇ ھالغا رامازاندىن باشقا ۋاقتلاردا بۇ دەرىجە تولۇق ئېرىشەلمەيدۇ.

ئاللاھقا دۇئا قىلىش دائىما ئاللاھتىن ياردەم سوراڭ بىلەن بىرگە كېلىدۇ. شۇبھىسىزكى، بىز ئاللاھقا دۇئا قىلغان ۋاقتىمىزدا ئاللاھتىن ياردەم سورايمىز، ئاللاھتىن ياردەم سورىغان ۋاقتىمىزدا بىز تىلىمىز بىلەن ﴿رەببىمىز (سائىلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز)﴾ (فاتھە: 5) دەپ دۇئا قىلىمىز. رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغا مۇنداق دېگەن: «بىر نەرسە سورىساڭ، ئاللاھتىن ياردەم

(1) «مۇسئەدۇ ئەھمەد»، 18415 - ھەدىس؛ «ترمىزىي»، 2969 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 1481 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 3828 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

تېلىسەلش، ئاللاھتىن تىلگىن»⁽¹⁾.

ئاللاھقا موھتاجلىقنى ئىپادىلەش پەقەت ياردەم سوراپ دۇئا قىلىش ۋە ئاللاھتىن تىلەش بىلەن بولىدۇ. ئاللاھ ئۆزىدىن سورىشىمىزنى تەلەپ قىلىپ مۇنداق دەيدۇ. ﴿ئاللاھتىن ئۇنىڭ پەزىلىنى تىلەڭلار (ئاللاھ بېرىدۇ)﴾ (نسا: 32) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقاندا، ئاللاھنىڭ پەزىلى كۆپتە بولسۇن ئازدا بولسۇن، تىلىنىدۇ: «رەببىڭلاردىن بارلىق كەم - كۇتاشلارنى سورىڭلار. ھەتتا تۈزىنىمۇ سورىڭلار! ئايغىڭلارنىڭ ئۇزۇنلۇپ كەتكەن بوغۇجىنىمۇ سورىڭلار!»⁽²⁾

ئى روزىدار قېرىندىشىم! خاھلىغان ۋاقتتا ئاللاھقا خالىس دۇئا قىلىش بىلەن نىجاتلىققا ئېرىشكەن ۋە غەلىبىنى قولغا كەلتۈرگەن بولسىز. دەرۋەقە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان گۇناھنى ئۇزۇن ئىچىگە ئالمىغان ۋە سىلە - رەھىمنى ئۇزۇش نىيەت قىلىنمىغان بىر دۇئانى قىلسا، ئاللاھ ئۇ كىشىگە ئۈچ ئىشنىڭ بىرىنى بېرىدۇ: يا ئۇ كىشىنىڭ دۇئاسىنى تېز ئىجابەت قىلدۇ، ياكى ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئاخىرەتكە كېچىكتۈرىدۇ ۋە يا ئۇ كىشىدىن شۇ دۇئانىڭ باراۋىرىدە يامانلىقنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ»⁽³⁾ دېگەندۇر.

شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە ئىخلاسمەنلەر ئۈچۈن غەنىمەت، ئاقىل - دانالار ئۈچۈن پۇرسەت ھېسابلىنىدىغان، خاھ رازان ئىپىدا بولسۇن، خاھ باشقا ۋاقتلاردا بولسۇن ئىزدىلىدىغان، تەلەپ قىلىنىدىغان شۇنداق دۇئا ۋاقتلىرى باردۇر. يەنى:

* تەڭ كېچە ۋاقتى

رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ۋە مۇسۇلمانلار: «ھەقىقەتەن كېچىدە بىر ۋاقت باركى، قايسىبىر مۇسۇلمان كىشى ئاللاھتىن دۇئا ۋە ئاخىرەت خەيرلىكىدىن قانداق

(1) «مۇسئەدۇ ئەھمەد»، 2669 - ھەدىس؛ «ترمىزى»، 2516 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.
 (2) «ترمىزى»، 3963 - ھەدىس. ئالبانى: «مىشكاتۇل مەسابىھ»، 2252 - ھەدىس) «ھەسەن» دېگەن.
 (3) «مۇسئەدۇ ئەھمەد»، 11149 - ھەدىس؛ بۇخارىي: «ئەلئەدەبۇل مۇفەرد»، 710 - ھەدىس؛ ھاكىم: «ئەلمۇستەدرەك»، 1816 - ھەدىس. ئالبانى: «ھەسەن سەھىھ» دېگەن.

بىر ئىشنى سوريغان ۋاقتقا ئۇزۇل كېلىپ قالسا، ئاللاھ ئۇنىڭ تىلگەن نەرسىسىنى بېرىدۇ، ئۇ ۋاقت ھەممە كېچىدە بولىدۇ»⁽¹⁾ دېگەن.

* سەھەر ۋاقتى

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ ھەر كېچىسى دۇنيا ئاسمىنىغا چۈشۈپ: «كىم ماڭا دۇئا قىلدۇ؟ مەن ئۇنى ئىجابەت قىلاي، كىم مەندىن مەغپىرەت تىلەيدۇ؟ مەن ئۇنى كەچۈرۈۋېتەي، كىم مەندىن رىزىق تىلەيدۇ؟ مەن ئۇنىڭغا رىزىق بېرىي، كىم مەندىن يامانلىقنى كۆتۈرۈۋېتىشىنى تىلەيدۇ؟ مەن ئۇنى كۆتۈرۈۋېتەي» دەيدۇ»⁽²⁾.

* رامازان كېچىلىرى

رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «رامازان ئېيىنىڭ بىرىنچى كېچىسى يېتىپ كەلگەندە، شەيتانلار ۋە ئۇلارنىڭ كاتتىلىرى باغلىنىدۇ، روزاخنىڭ بارلىق دەرۋازىلىرى تاقىلىپ، جەننەتنىڭ بارلىق دەرۋازىلىرى ئېچىلىدۇ. بىر جاكارچى: «ئى ياخشىلىق ئىزدىگۈچى، كەل!» دەپ، روزا تۇتقۇچىلارنى جەننەتكە چاقىرسا؛ «ئى يامانلىق ئىزدىگۈچى، يىراق كەت!» دەپ، روزا تۇتمىغانلارنى قوغلايدۇ. ئاللاھ رامازان ئېيىنىڭ ھەر كېچىسى جەننەتتىن بىر مۇنچە كىشىنى ئازاد قىلىۋېتىدۇ»⁽³⁾.

* ئەزان چاقىرىلغان ئەسنادا

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋەسسالام مۇنداق دەيدۇ: «نامازغا ئەزان توۋلانغان ۋاقتتا ئاسماننىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلىپ، دۇئالار ئىجابەت قىلىنىدۇ. ھەقىقەتەن ئەزان بىلەن تەكبىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دۇئا قايتۇرۇلمايدۇ»⁽⁴⁾.

(1) «مۇسلىم»، 757 - ھەدىس.

(2) «مۇسئەدۇ ئەھمەد»، 7500 - ھەدىس؛ «نەسائىي»، 10237 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(3) «تىرمىزىي»، 682 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(4) «مۇسئەدۇ ئەبى يەئلا»، 4109 - ھەدىس؛ «مۇسئەدۇ تەيالىسىي»، 2220 - ھەدىس؛ خەتب باغدادي:

«تارىخى باغداد»، 4 - توم، 147 - بەت. بەغەۋىي: «شەرھۇ سۇنەن»، 2 - توم، 291 - بەت. سەئىدى زەئىف.

* ئەزان بىلەن تەكبىر ئارىلىقىدا

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دەيدۇ: «ئەزان بىلەن تەكبىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دۇئا قايتۇرۇلمايدۇ. شۇڭا، دۇئا قىلىڭلار»⁽¹⁾.

* نامازدىكى سەجدىلەردە

ئاللاھ تائالا: ﴿ئاللاھقا سەجدە قىلىڭلار ۋە (ئۇنىڭغا) ئىبادەت قىلىڭلار!﴾ (نەجم: 62) دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتىدۇ: «بەندىنىڭ رەببىگە ئەلڭ يېقىن بولىدىغان ھالىتى سەجدىدىكى ھالىتىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، سەجدىدە دۇئانى كۆپ قىلىڭلار»⁽²⁾.

* نامازدىن كېيىن

ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە: ﴿ئى مۇھەممەد! دەۋەتتىن بوشىغان چېغىڭدا (اللەقا) ئىبادەت قىلىشقا تىرىشقىن. پەرۋەردىگارڭغا يۈزلەنگىن﴾ (ئىنشاھ: 7-8) دېگەن. دەھەك⁽³⁾ دەيدۇ: «يەنى نامازدىن پارىغ بولغىنىڭدا، سالام بەرگىنىڭدىن كېيىن، دۇئاغا يۈزلەن ۋە ئاللاھتىن سوراشقا يۈزلەن»⁽⁴⁾.

* جۇمۇئە كۈنىدە

پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «جۇمۇئە كۈنىدە بىر ۋاقت بار بولۇپ، بەندە ئۇ سائەتتە ناماز ئوقۇپ ئاللاھتىن بىرنەرسە تىلىسە، ئاللاھ ئۇنى بېرىدۇ»⁽⁵⁾ دېگەن.

(1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 12606 - ھەدىس؛ «مۇسنەدۇ ئەبى يەئلا»، 4109 - ھەدىس؛ «ئىبنى خۇزەيمە»، 426 - ھەدىس؛ بەغەۋىي: «شەرھۇ سۇنەن»، 5 - توم، 165 - بەت. باھا بەرگۈچلەر: «سەھىھ» دېگەن.

(2) «مۇسلىم»، 482 - ھەدىس.

(3) ئەبۇ مۇھەممەد ئەدداھەك ئىبنى مۇزاھىم ئەلھەلەلىي (الضَّحَّاكُ بْنُ مُزَاهِمٍ الْهَلَالِيُّ) (ھ.؟ - 105 / م.؟ - 723) _ تابىئىن، مەشھۇر مۇفەسسىر. رىۋايەت قىلغان ھەدىسلىرى «تۆت سۇنەن» كىتابلىرىدا كەلگەن. _ ت.

(4) سەئەدى ھەسەن.

(5) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 10734 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 1139 - ھەدىس. ئالبانى: «ھەسەن سەھىھ» دېگەن.

* تاھارەت بىلەن ئۇخلاپ ئويغانغاندىن كېيىنكى ۋاقىت

رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان ئاللاھنى ئەسلىپ تاھارەت بىلەن ئۇخلاپ قانسا، ئاندىن كېچىدە ئويغىنىپ ئاللاھتىن دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئىشلىرىدىن بىرەرنى سورىسا، ئاللاھ ئۇنى بېرىدۇ»⁽¹⁾ دېگەن.

* چارشەنبە كۈنى پېشىن بىلەن ئەسىر ئارىلىقىدا

جابر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەھزاب مەسجىدىدە دۈشەنبە، سەيشەنبە ۋە چارشەنبە كۈنلىرى دۇئا قىلىۋىدى، چارشەنبە كۈنى پېشىن بىلەن ئەسىر ئارىلىقىدا ئىجابەت قىلىندى. بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۈزىدىكى خۇشاللىقنى كۆردۈق. شۇندىن كېيىن ئەگەر بىرەر مۇھىم ئىشقا يولۇقۇپ قالغۇدەك بولسام، ئاشۇ كۈندە ئاشۇ ۋاقىت (چارشەنبە كۈنى پېشىن بىلەن ئەسىر ئارىلىقى) نى چىڭ تۇتۇپ دۇئا قىلاتتىم - دە، دۇئايمىنىڭ ئىجابەت بولغانلىقىنى بىلەتتىم»⁽²⁾.

* جىھادقا چاقىرىق قىلىنغان ۋە ئۇرۇش بولغان ۋاقىتلار

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئىككى ۋاقىت بار، ئاسماننىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلىدۇ، ھەرقانداق بىر دۇئا قىلغۇچىغا دۇئاسىنىڭ قايتۇرۇلۇشى ناھايىتى ئاز بولىدۇ، بىرى، جىھاد چاقىرىقى بولغان ۋاقىت؛ يەنە بىرى، ئاللاھنىڭ يولىدا دۈشمەنگە قارشى سەپ بولۇپ تۇرغان ۋاقىت»⁽³⁾.

ئى مۇسۇلمان قېرىندىشىم! ئاللاھقا دۇئا قىلغان ۋاقتىڭىزدا «ئىسمى ئەزەم» بىلەن دۇئا قىلىڭ، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بىر كىشىنىڭ: «ئى

(1) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 21609 - ھەدىس؛ «ئەبۇ داۋۇد»، 5042 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»،

3381 - ھەدىس؛ «نەسائىي»، 805 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(2) ئىمام بۇخارىي: «ئەلئەدەبۇل مۇفرەد»، 704 - ھەدىس؛ «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 14603 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

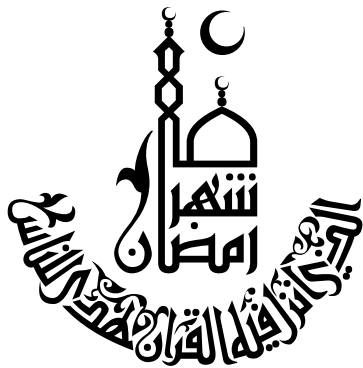
(3) ئىمام بۇخارىي «ئەلئەدەبۇل مۇفرەد»، 661 - ھەدىس؛ تەبەرانىي: «ئەلمۇئەجەمۇل كەبىر»، 5642 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

ئاللاھ! سېنىڭ ئاللاھ بولۇش سۈپىتىڭ بىلەن سەندىن تىلەيمەن. سەندىن باشقا ئاللاھ يوق يەككە - يېگانىسەن، ھەممە ساڭا موھتاج، سەن تۇغۇلغانمۇ ئەمەس، تۇغقانمۇ ئەمەس، سېنىڭ ھېچبىر تەڭدىشىڭ يوقتۇر» دەپ دۇئا قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇ كىشىگە: «سەن تىلەنسە بېرىدىغان، دۇئا قىلىنسا ئىجابەت قىلىدىغان ئاللاھنىڭ ئەلۋ كاتتا ئىسمى (ئىسمى ئەزەم) بىلەن ئاللاھتىن تىلىدىڭ»⁽¹⁾ دېگەن.

ئى ئاللاھ! شىپىس كەلتۈرۈپ سورالغان ۋاقىتتا بېرىدىغان، دۇئا قىلىنغان ۋاقىتتا ئىجابەت قىلىدىغان «ئىسمى ئەزەم» نىڭ بىلەن سەندىن سورايىمىزكى، پۈتۈن سورىغان نەرسىلىرىمىزنى بەرگىن. پۈتۈن گۇناھلىرىمىزنى مەقپىرەت قىلغىن ۋە بىزگە پۈتۈن رازىلىق بىلەن نېئمەت تاتا قىلغىن!... ئامىن!

(1) «مۇسئەدۇ ئەھمەد»، 23091 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 3857 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

رامازاندىكى ئۆمۈرلۈك پۇرسىتىڭىز

(قېرىندىشىم، ئويلاپ باققانمىدىڭىز؟ _ ت)

كەتكەن ئۆمۈرنى قايتۇرۇۋېلىشقا بىر پۇرسىتىڭىز بارلىقىغا ئىشەنەمسىز؟
ئەمەللەرنى ھەسسەلەپ كۆپەيتكىلى بولىدىغان بىر كېچىنىڭ بارلىقىنى
بىلمەيتىڭىز؟

مالائىكەلەر ۋە مالائىكەلەرنىڭ سەردارى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام سىزگە
دارىيدىغان، سالام بېرىدىغان، سىز ئۈچۈن دۇئا قىلىدىغان ۋە سىزنىڭ دۇئالىرىڭىزغا
«ئامىن!» دەپ بېرىدىغان ئالاھىدە بىر ۋاقتىڭىزنىڭ بارلىقىنى بىلمەمسىز؟
قىلغان گۇناھلىرىڭىزنى يۇيۇۋېلىشىڭىز ئۈچۈن تېپىلغۇسىز بىر پۇرسەتنىڭ مۇشۇ
رامازاندا ئىكەنلىكى ئېسىڭىزدىمۇ؟

ئۆمىرىڭىزدە قەدەر - قىممىتىنى ئەقىل تەسەۋۋۇر قىلالمايدىغان، تىل سۈپەتلەپ
بولالمايدىغان شۇنداق بىر ئالاھىدە كېچە بارلىقىنى بىلمەمسىز؟

بىلىڭىكى، ئۇ كېچە دەل قەدەر كېچىسىدۇر. ﴿قەدەر كېچىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى
بىلمەسەن؟﴾ (قەدەر: 2) ئى مۇئىمن! شۇنداق بىر كېچىكى، ئاللاھنىڭ رەھىمىتى، بەرىكىتى
ۋە ئىكرامى مولى، قەدىرنى قىلالغانلار غالىبلاردىن، قىلالمىغانلار غاپىل، مەغلۇپلاردىن
بولدىغان مۇبارەك كېچىدۇر. ﴿قەدەر كېچىسى (شەرەپ ۋە پەزىلەتتە) مىڭ ئايدىن
ئارتۇقتۇر. پەرىشتىلەر ۋە جىبرىئىل شۇ كېچىدە پەرۋەردىگارىڭىزنىڭ ئەمرى بىلەن،

(زېمىنغا ئاللاھ تەقدىر قىلغان) بارلىق ئىش ئۈچۈن چۈشۈدۇ. شۇ كېچە تاڭ يورۇغانغا قەدەر پۈتۈنلەي تىنچ - ئامانلىقتىن ئىبارەتتۇر ﴿(قەدەر: 3-5).

ئۇ، «قۇرئان كەرىم» نازىل بولغان مۇبارەك كېچىدۇر. ﴿بىز قۇرئاننى ھەقىقەتەن مۇبارەك كېچىدە (يەنى قەدەر كېچىسىدە) نازىل قىلدۇق، بىز ھەقىقەتەن ئىنسانلارنى (قۇرئان بىلەن) ئاگاھلاندۇرغۇچى بولدۇق. ئۇ كېچىدە ھەربىر ھېكمەتلىك (يەنى ھېكمەتنىڭ تەقەززاسى بويىچە قىلىنغان) ئىش (يەنى بەندىلەرنىڭ رىزقى، ئەجلى ۋە باشقا ئەھۋالى) ئايرىلىدۇ ﴿(دۇخان: 3-4).

* ئۇ، «قۇرئان كەرىم» لەۋھۇلمەھفۇز⁽¹⁾ دىن ئاسماننىڭ ئىززەت ئۆيىگە بىر پۈتۈن چۈشكەن (كېيىن زېمىنغا پارچە - پارچە چۈشكەن) مۇبارەك كېچىدۇر⁽²⁾.

* ئۇ، ئاللاھ ئۇلۇغ قىلغان ۋە ئەڭ ئۇلۇغ سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلىگەن مۇبارەك كېچىدۇر. ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿قەدەر كېچىسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەسەن؟ ﴿(قەدەر: 2) يەنى ئۇ كېچىنىڭ قەدەر - قىممىتى ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش دائىرىسىنىڭ سىرتىدىدۇر. ئۇ كېچىنىڭ قەدەر - قىممىتىنى پەقەت غەيبىلەرنىڭ يېگانە بىلگۈچىسى ئاللاھ بىلىدۇ.

* ئۇ، ئاللاھ تائالا بۇ ئۈممەتنى ئاجايىب كارامەت ۋە ئىلاھىي بەخىشەندىلەر بىلەن خاس قىلغان مۇبارەك كېچىدۇر. ئاللاھ ئۇ كېچىدە قىلىنغان ئىبادەتنى

(1) لەۋھۇلمەھفۇز (الْوَحُّ الْمَحْفُوظُ): ئىسلام ئېتىقادىدا جىمى مەۋجۇدات ۋە ھادىسىلەرگە ئالاقىدار ئىلاھىي ئىلىم ۋە تەقدىر قەيىت قىلىنغان كىتابتۇر. بەزى ئايەتلەردە («رەئد»، 39: «زۇخروف»، 4) «ئانا كىتاب (أم الكتاب)» دەپمۇ ئاتالغان. ئاللاھ ئۇنىڭغا جىمى مەخلۇقاتلارنى ياراتماستىلا كېيىنچە بولىدىغان ئۇلارغا ئالاقىدار چوڭ ۋە كىچىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى پۈتۈۋەتكەن. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ بەلەيھۇ ۋەسەللەم ھەدىستە: «ئاللاھ مەخلۇقاتلارنىڭ تەقدىرىنى ئاسمان ۋە زېمىننى يارىتىشتىن 50 مىڭ يىل بۇرۇن پۈتۈۋەتكەن. ئۇ چاغدا ئاللاھنىڭ ئەرشى سۇ ئۈستىدە ئىدى» دېگەن («مۇسلىم»، 2653). مەزكۇر ئاتالغۇ سۆزلۈك مەنىسى «خەت يازغىلى بولىدىغان يايىڭ ۋە تۈز يۈز» دېگەن مەنىدىكى «لەۋھ» بىلەن «قوغداغان» مەنىسىدىكى «مەھفۇز» دېگەن سۆزدىن تۈزۈلگەن بولۇپ، «ئۈستىگە خەت / يازۇ يېزىلغان، ئۆچۈرۈلۈشتىن ۋە ئۆزگەرتىلىشتىن قوغداغان تۈز لەۋھ» دەپمەكتۇر. ھەقىقىتىنى ئاللاھ ئۆزى بىلۈر. _ ت.

(2) «تەفسىرۇ ئىبنى كەسىر»، 4 - توم، 532 - بەت.

ئىلگىرىكى ئۈممەتلەر قىلغان مىڭ ئايلىق ئىبادەتتىن ئەۋزەل قىلدى: ﴿قەدەر كېچىسى (شەرەپ ۋە پەزىلەتتە) مىڭ ئايدىن ئارتۇقتۇر﴾ (قەدەر: 3). دېمەك، بۇ كېچىدىكى ئىبادەت بىر مۇسۇلماننىڭ ئۈزلۈكسىز سەكسەن ئۈچ يىل تۆت ئاي قىلغان تائەت - ئىبادىتىگە باراۋەردۇر. شۇنداقلا ئۇشبۇ كېچە بەزى ئالىملارنىڭ نەزەرىدە پۈتۈن زامانلاردىنمۇ ياخشىدۇر. چۈنكى، ئەرەبلەر «مىڭ» نى سان - ساناقسىز بىر زامان ئوقۇمى ئۈچۈن قوللىناتتى.

* ئۇ، مالاىكەلەر يەر يۈزىنى ئاۋات قىلىپ، زېمىنى قورشىدىغان، ئەرەش ئاھالىلىرى پەرىش ئاھالىلىرىدىن بولغان مۇئمىنلەرگە مېھمان بولۇپ كەلگەن ۋە ھەتتا ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ ئەۋزەل مالاىكە سامادىن، سىدرەتۇل مۇنتەھى⁽¹⁾ دىن يەر يۈزىگە چۈشۈپ، تاكى تاڭ ئاتقۇچە ئىنسانلارنىڭ دۇئالىرىغا «ئامىن» دەپ بېرىدىغان، بىر - بىرىگە ۋە مەسجىدىتىكى مۇئمىنلەرگە سالام بېرىدىغان مۇبارەك كېچىدۇر⁽²⁾. ﴿پەرىشتىلەر ۋە جىبرىئىل شۇ كېچىدە پەرۋەردىگارنىڭ ئەمرى بىلەن (زېمىنغا ئاللاھ تەقدىر قىلغان) بارلىق ئىش ئۈچۈن چۈشىدۇ. شۇ كېچە تاڭ يورۇغانغا قەدەر پۈتۈنلەي تىنچ - ئامانلىقتىن ئىبارەتتۇر﴾ (قەدەر: 4 - 5).

* ئۇ مۇبارەك ھۆكۈم كېچىسىدۇركى، ئاللاھنىڭ قەدەر ھۆكۈمى بىلەن شەرئىي ھۆكۈمى شۇ كېچىدە بىرلىكتە چۈشكەندۇر. ھەقىقەتەن، ئۇ كېچىدە ئىنسانلارنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرغۇچى ئۈگۈتلەر ۋە شەرئىي ھۆكۈملەر بىلەن تولغان «قۇرئان كەرىم» چۈشكەن كېچىدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿بىز قۇرئاننى ھەقىقەتەن مۇبارەك كېچىدە (يەنى قەدەر كېچىسىدە) نازىل قىلدۇق، بىز ھەقىقەتەن ئىنسانلارنى (قۇرئان بىلەن) ئاگاھلاندۇرغۇچى بولدۇق﴾ (دۇخان: 3). ۋە

(1) سىدرەتۇل مۇنتەھى (سېدرةُ الْمُنتَهَى): «ئەڭ ئاخىرقى چەكتىكى سىدر (چىلان) دەرىخى» دېگەن مەنىدە بولۇپ، 7 - قەۋەت ئاسماندا، يارالمىشلار ئاللاھقا يېقىنلىشىۋالدىغان ئاداققى چەك - چېگرادۇر. مەزكۇر ئاتالغۇنىڭ مەنبەسى «نەجم (يۇلتۇز)» سۈرىسى 13 - 18 - ئايەتلەردۇر. بۇ ئاتالغۇ «رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام مىراج كېچىسى يېنىدا ئىلاھىي سىرلارغا مۇيەسسەر بولغان دەرخ ياكى ماقام» دېيىشكە بولىدۇ. ھەقىقىتىنى ئاللاھ ئۆزى بىلۈر. _ ت.

(2) «تەفسىرۇ قۇرتۇبىي»، 20 - توم، 113 - بەت.

يەنە شۇنداقلا ئۇ كېچىدە ھەربىر ھېكمەتلىك ئىش مۇناسىب ئايرىلغان قەدەر ھۆكۈملىرى لەۋھۇلمەھفۇزدىن چۈشىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ كېچىدە ھەربىر ھېكمەتلىك (يەنى ھېكمەتنىڭ تەقەززاسى بويىچە قىلىنغان) ئىش (يەنى بەندىلەرنىڭ رىزقى، ئەجلى ۋە باشقا ئەھۋالى) ئايرىلىدۇ. (شۇ كېچە تەقدىر قىلىنغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى) بىزنىڭ دەرگاھىمىزدىن بولغان ئىشتۇر، بىز ھەقىقەتەن (ئىنسانلارغا پەيغەمبەرلەرنى) ئەۋەتكۈچى بولدۇق﴾ (دۇخان: 4 - 5).

* ئۇشبۇ كېچىنىڭ بەرىكەتلىرىدىن بىرى ئاللاھنىڭ ئىمان ئەھلى ئۈچۈن رەھمەت بولغان قەدەرلەرنى چۈشۈرۈشىدۇر. ئاللاھ ئۇ كېچىدە بەخت - سائادەت ۋە رىزىق - نېمەتلەرنىلا تەقدىر قىلىدۇ. مەزكۇر كېچە بالايى - ئاپەت ۋە غەزەپ - جازا تەقدىر قىلىنغان باشقا كېچىلەرگە ئوخشىمايدۇ. شەيتان ئۇ كېچىدە مۇئىمن - مۇئىمنەلەرگە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ: ﴿شۇ كېچە تاڭ يورۇغانغا قەدەر پۈتۈنلەي تىنچ - ئامانلىقتىن ئىبارەتتۇر﴾ (قەدر: 5) (1).

* ئۇشبۇ كېچىنىڭ بەرىكەتلىرىدىن يەنە بىرى مەزكۇر كېچىنىڭ ئىنسانلارنىڭ رامازاننىڭ قالغان ئوندا شۇ كېچىنى ئىزدەش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشلىرى، بۇ تىرىشچانلىقنىڭ پەزىلەتلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە ئەمەل تارازىلىرىغا شۇ تىرىشچانلىقلىرىنى قېتىش ئۈچۈن مەخپىي قىلىنىشىدۇر (2).

* ئۇشبۇ كېچىنىڭ بەرىكەتلىرىدىن يەنە بىرى شۇ كېچىنى ئىمان ئېيتقان ۋە ساۋاب تەلەپ قىلغان ھالدا قىيامدا تۇرغان، زىكىر ۋە دۇئا بىلەن ئۆتكۈزگەن كىشىنىڭ كىچىك گۇناھلىرىنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشىدۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە سىياسلام مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى قەدەر كېچىسى چىن ئىشىنىش بىلەن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ قىيامدا تۇرسا، ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىندۇ» (3).

(1) «تەفسىرۇ ئىبنى كەسىر»، 4 - توم، 534 - بەت.

(2) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 63 - بەت.

(3) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1901 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 760 - ھەدىس.

* ئۇشبۇ كېچىنىڭ بەرىكەتلىرىدىن يەنە بىرى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە نىسبەتەن ئۆمرى قىسقا بولغان بۇ ئۈممەتنىڭ ئۆمرىگە بەرىكەت بېرىلىشىدۇر. بۇ ھەقتە ئىمام مالىك⁽¹⁾ رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «مەن ئىشىنىدىغان بىر كىشىدىن كەلگەن رىۋايەتتە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۆزىدىن ئىلگىرىكى ئىنسانلارنىڭ ئۆمرى ياكى ئاللاھ خاھلىغان شۇنىڭغا يېقىن بىرنەرسە كۆرسىتىلگەندە، ئۇ زاتقا ئۆز ئۈممىتىنىڭ ئۆمرى قىسقا بىلىنگەن ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر بېرىلگەن ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنى ئۆز ئۈممىتى قىلمايدىغاندەك ھېس قىلغان. شۇنىڭ بىلەن، ئاللاھ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مىڭ ئايدىنمۇ ئەۋزەل بولغان قەدر كېچىسىنى بەرگەن»⁽²⁾.

* ئۇشبۇ كېچىنىڭ بەرىكەتلىرىدىن يەنە بىرى شۇ كېچىگە نائىل بولغان ۋە مۇۋەپپەقىيەت قىلىنغان كىشىنىڭ شۇ كېچىدىن مەھرۇم قالغۇچىلارنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ كېتىشىدۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «سەلەر ئۇلاشقان ئۇشبۇ ئايدا ھەقىقەتەن بىر كېچە بار بولۇپ، ئۇ كېچە مىڭ ئايدىنمۇ ياخشىدۇر. كىمكى شۇ كېچىدىن مەھرۇم قالسا، پۈتۈن ياخشىلىقتىن مەھرۇم قالغان بولىدۇ»⁽³⁾. يەنە بىر رىۋايەتتە: «كىمكى شۇ كېچىدىن مەھرۇم قالسا، پۈتۈن ياخشىلىقتىن مەھرۇم قالغان بولىدۇ. ئۇ كېچىنىڭ ياخشىلىقىدىن پەقەت ياخشىلىقتىن نېسىۋىسى يوق كىشىلا مەھرۇم قالىدۇ»⁽⁴⁾ دەپ كەلگەن.

* ئۇشبۇ كېچىنىڭ بەرىكەتلىرىدىن يەنە بىرى ئۇ كېچىنىڭ كۈندۈزى رامازاننىڭ پۈتۈن كۈندۈزلىرىدىن ئەۋزەل بولۇشىدۇر. بۇ ھەقتە شەئبىي⁽⁵⁾: «ئۇ كېچىنىڭ كېچىسى

(1) ئىمام ئەبۇ ئابدۇللاھ مالىك ئىبنى ئەنەس ئىبنى مالىك ئەلئەسبەھىي ئەلمەدەنىي (الإمام مالك بن أنس بن مالك الأصبحي المدني) (ه. 93 - 179 / م. 712 - 795) _ مەدەنەدە ياشاپ ئۆتكەن بۈيۈك مۇھەددىس، تەبەئى تارىخى، مەشھۇر «تۆت مەزھەب» نىڭ بىرى بولغان «مالىكىي مەزھىبى» نىڭ ئىمامى. «ئەلمۇۋەتتا» ئاتلىق مەشھۇر ھەدىس كىتابى باردۇر. _ ت.

(2) «ۋەزائىفۇ رامازان»، 64 - بەت.

(3) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 7148 - ھەدىس؛ «نەسائىي»، 2106 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(4) «ئىبنى ماجە»، 1644 - ھەدىس. ئالبانىي: «ھەسەن سەھىھ» دېگەن.

(5) ئەبۇ ئەمر ئامىر ئىبنى شەراھىيل ئىبنى ئەبىد ئەششەئبىي (عَامِرُ بْنُ شَرَاهِيلَ بْنِ عَبْدِ الشَّعْبِيِّ) (ه. 21 - 104 / م. 641 - 723) _ تارىخىنىڭ چوڭلىرىدىن. كۆفەلىك مۇھەددىس، فەقەھ، قازى. ئىمام ئەبۇ ھەنفە قاتارلىق كۆپ ئىماملارنىڭ ئۇستازلىرىدىن بىرى. خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز تەرىپىدىن قازى بولۇپ تەيىنلەنگەن ئالىم. ئۆمەۋىي خەلىپەسى ئابدۇلمەلىك ئۇنى ۋىزانتىيەگە ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن. _ ت.

كۈندۈزىدە كىتۇر» دەيدۇ. ئىمام شافئىي رەھىمەھۇللاھ: «ئۇ كېچىنىڭ كۈندۈزىدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېچىسىدە تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنگە ئوخشاش مۇستەھەپتۇر» دەيدۇ⁽¹⁾.

* ئۇشبۇ كېچىنىڭ ئالامەتلىرىدىن بىرى ئۇ كېچىدە ھاۋا بوشلۇقى ۋە كۆك يۈزىدە كۆرۈلىدىغان كائىنات ئالامەتلىرىدۇر. ئۇبەي ئىبنى كەئب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ۋەسەللەمنىڭ: «ئەتگەندە قۇياشنىڭ ئاق ۋە نۇرىسىز ھالەتتە چىقىشى شۇ كېچە قەدر كېچىسى بولغانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر»⁽²⁾ دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ.

* ئۇشبۇ كېچىنىڭ بەرىكەتلىرىدىن يەنە بىرى شۇ كېچە ئۈچۈن ئىجابەت قىلىنىدىغان مەخسۇس دۇئانىڭ بولۇشىدۇر. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: «مەن پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمدىن:

– ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى! قەدر كېچىسىنى تاپسام نېمە دەيمەن؟ – دەپ سورىغانىدىم، ئۇ زات جاۋابەن:

– «ئى ئاللاھ! سەن كەچۈرگۈچى كەرەملىك زاتسەن، ئەپۇ قىلىشنى ياخشى كۆرسەن، مېنى كەچۈرگىن!» دەپ دۇئا قىلىڭ، – دېدى»⁽³⁾.

ئى ھاجەتمەنلەر ھاجىتىنى راۋا قىلغۇچى ئاللاھ! ئى يالۋۇرغۇچىلارنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلغۇچى ئاللاھ! بىزگە قەدر كېچىسىگە ھازىر بولۇشنى نېسىپ قىلغىن (بىزگە قەدر كېچىسىنى تېپىشقا مۇۋەپپەق قىلغىن). ئۇ كېچىدىكى ئەجىر - مۇكاپاتلىرىمىزنى ھەسسىلەپ بەرگىن. بىزدىن پۈتۈن گۇناھلىرىمىزنى كۆتۈرۈۋەتكىن. ئى ئاللاھ! سەن ئەپۇ قىلغۇچىسەن. ئەپۇنى ياخشى كۆرسەن، بىزنى ئەپۇ قىلغىن... ئامىن!

(1) «ۋەزائىفۇ رامزان»، 69 - بەت.

(2) «مۇسلىم»، 762 - ھەدىس.

(3) «تىرمىزىي»، 3513 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 3850 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

رامازاندىكى ئۆمرە ئىبادىتىگىز

ئاللاھ تائالانىڭ ئۇشبۇ ئايىنى روزا، ناماز، كېچىلىك قىيام، زاكات، ئاللاھ يولىدا پۇل خەجلەش، ئىنسانلارغا ياخشىلىق قىلىش، سەبر قىلىش، شۈكۈر ئېيتىش، زىكىر ۋە قۇرئان تىلاۋىتى، ھەتتا ھەج ئىبادەتلىرىگە ئوخشاش، كۆپلىگەن ئىبادەتلەر ئۈچۈن بىر پەسىل قىلىشى رامازان ئېيىنىڭ ئاجايىباتلىرىدىندۇر.

ئاللاھ تائالا بۇ ئۇلۇغ ئايدا ھەج ئىبادىتى ئۈچۈنمۇ بىر ئۇلۇش ئايرىغان بولۇپ، رامازان ئېيىدا كىچىك ھەج (ئۆمرە) بىلەن بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىش شەرىئەت تەرىپىدىن تەرغىب قىلىنغان يوللۇق بىر ئىبادەت ۋە بەسلىشىلىدىغان سالھى بىر ئەمەلدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كەلگەن سەھىھ بىر رىۋايەتتە، ئەنسالاردىن بىر ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھەجنى قاچۇرۇپ قويغانلىقىدىن نادامەت قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئايالغا: «رامازان كەنگەندە بېرىپ ئۆمرە قىلىڭ، چۈنكى رامازاندىكى ئۆمرە ھەجگە باراۋەردۇر» دېدى. يەنە بىر رىۋايەتتە: «مەن بىلەن بىللە ھەج قىلغانغا باراۋەردۇر»⁽¹⁾ دېدى.

بۇ ئۆمرە ساۋاب جەھەتتە ھەجگە باراۋەر بولسىمۇ، بارچە ئۈممەتنىڭ ئىجمائىسى بىلەن پەرز ھەجنىڭ ئورنىنى ئالالمايدۇ. لېكىن، بۇ ھەدىس رامازاندا ئۆمرە قىلىشنىڭ ساۋابىنىڭ كاتتىلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئىبنۇل ئەرەبىي⁽²⁾ شۇنداق دەيدۇ: «ئۆمرە

(1) «مۇسلىم»، 1256 - ھەدىس.

(2) ئىبنۇل ئەرەبىي ئەبۇبەكرى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇللاھ ئىبنى مۇھەممەد ئەلئەندەلۇسىي (ابنُ العَرَبِيِّ أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْدَلُسِيِّ) (ھ. 468 - 543 / م. 1076 - 1148) _ «قازى ئەبۇبەكرى ئىبنۇل ئەرەبىي» دەپ تونۇلغان. مالكىي مەزھىبىدىكى مۇجتەھىد ئالىملاردىن. «ئەھكامۇل قۇرئان»، «ئەلئۇۋاسىم مەنەلقەۋاسىم» ۋە «ئەمەدۇل ئەقسا» قاتارلىق ئەسەرلىرى مەشھۇردۇر. _ ت.

ھەققىدە كەلگەن بۇ ھەدىس سەھەدۇر، ئۇ ئاللاھنىڭ فەزلى ۋە نېئىمتىدۇر. شۈبھىسىزكى، ئۆمرە رامازاننىڭ ئۇنىڭغا قوشۇلۇشى بىلەن ھەجنىڭ ساۋابىغا يېتەلەيدۇ»⁽¹⁾. ئىبنۇل جەۋزىي رەھمەتۇللاھ ئەلەيھە مۇنداق دەيدۇ: «رامازاندا ئەمەللەرنىڭ ساۋابى قەلبىنىڭ ھۇزۇرى ۋە نىيەتنىڭ خالىس بولۇشى بىلەن زىيادە بولغاندەك، ۋاقتنىڭ شەرىپىنىڭ زىيادە بولۇشى بىلەنمۇ زىيادە بولىدۇ»⁽²⁾. ئىبنى ھەجەر⁽³⁾ رەھمەتۇللاھى ئەلەيھە دىنىمىزدا كەڭرى بولغان نەرسىنى تارايىتىپ، رامازاندىكى ئۆمرە ئۈچۈن بولغان بۇ پەزىلەت «ئاشۇ ئايالغا خاس ئىدى» دېگەن كىشىگە رەددىيە بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «بۇ پەزىلەتنىڭ پۈتۈن ئۈممەتكە ئومۇمىي ئىكەنلىكى كۈچلۈكتۇر»⁽⁴⁾. رامازاندا ئۆمرە قىلىشتىن ئىبارەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كەلگەن بۇ كۆرسەتمە رامازان ئېيىدىكى ياخشىلىققا ئالدىراش خۇسۇسىدا يوللۇق بولغان بەسلىشىش سۈپىتىدە كەلدى.

❁ ئەي روزىدار قېرىندىشىم! ئەي ئۆمرە قىلغۇچى قېرىندىشىم! تەسەۋۋۇر قىلىڭ، سىز ئاشۇ كىچىك ھەجنىڭ شوئارلىرىنى ئىجرا قىلىۋاتقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىدا سىز! پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەجىدە ئۇ زاتقا ھەمراھ بولغاننىڭ ئەجرىگە ئېرىشىپ، غالىبلاردىن بولغانلىقىڭىزنى تەسەۋۋۇر قىلىڭ! سىز ئۆزىڭىزنى كەئىبە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرلىكتە تاۋاپ قىلىۋاتقان، سافا - مەرۋەدە ئۇ زاتنىڭ ئارقىسىدىن سەئىي قىلىۋاتقان، رەسۇلۇللاھنىڭ كەينىدە ناماز ئوقۇۋاتقان، مۇلتەزەم⁽⁵⁾ دە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يېقىن يەردە تۇرغانلىقىڭىزنى ۋە

(1) «فەتھۇل بارىي»، 3 - توم، 604 - بەت.

(2) يۇقىرىقى مەنبە.

(3) ھافىز شەھابۇددىن ئەبۇلفەزىل ئەھمەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ھەجەر ئەلئەسقىلانىي (شېھابۇل دىن ئەھمەد بن ئەلى بن حەجەر ئەسقىلانىي) (ھ. 773 - 852 / م. 1371 - 1449) _ ئاتاقلىق ھەدىسشۇناس، كاتتا شافىئىي فەقىھ ۋە تارىخچى. «فەتھۇل بارىي»، «بۇلۇغۇل مەرام»، «تەھزىبۇتتەھزىب»، «ئەددۇررۇل كامىنە» ۋە «ئەتتەلخسۇل ھەبىر» قاتارلىق كۆپلىگەن قىممەتلىك ئەسەرلەرنىڭ مۇئەللىفى. _ ت.

(4) «فەتھۇل بارىي»، 3 - توم، 605 - بەت.

(5) مۇلتەزەم (المُتَزَم): چاپلىشىپ دۇئا قىلىنىدىغان جاي دېگەن مەنىدە بولۇپ، مەسجىدۇل ھەرمەدە ھەجەرۇل ئەسۋەد بىلەن كەئىبىنىڭ ئىشىكىنىڭ ئارىلىقىدىكى تۆت گەز كېلىدىغان دۇئاگاھتۇر. بۇ جايغا مەيدىسىنى، يۈزىنى، ئىككى بىلىكىنى ۋە ئىككى ئالقىنىنى يېيىپ چاپلاپ دۇئا قىلىش مۇستەھەبتۇر. _ ت.

مۇبارەك قوللىرىدىن زەمەم سۈيىدىن قېنىپ - قېنىپ ئىچكەنلىكىڭىزنى خىيال قىلىپ بېقىڭ. بۇلار سىزنى كەۋسەر سۈيىدىن ئىچىش سالاھىيىتىگە ئىگە قىلغۇسى!

✽ ئەي روزىدار ئۆمرە قىلغۇچى قېرىندىشىم! بۇ تەسەۋۋۇرنى كۆپلەپ قىلىڭ. بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق مۇكاپات بارمۇ؟ شۇنداق... سىز رامازاندا ئۆمرە قىلىش بىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەج قىلىشنىڭ ساۋابىنى قولغا كەلتۈرۈپلا قالماي، خاھ رامازان ئېيىدا، خاھ باشقا ۋاقتلاردا ئۆمرە قىلىش بىلەن ئەۋۋەلا ئاللاھ تائالانىڭ بەيتىگە (ئۆيىگە) كەلگەن مېھمىنى بولسىز.

ئاللاھ تائالاغا ئاللاھ تائالانىڭ مۇبارەك ئېيىدا ئۇ زاتنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ كەلگەن كىشىنى نېمە كۈتۈپ تۇرىدۇ؟ شۈبھىسىزكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ھەج ۋە ئۆمرە قىلغۇچىلار ئاللاھ ئۈچۈن كەلگەن بىر ئۆمەكتۇر. ئۇلار دۇئا قىلسا، ئاللاھ ئىجابەت قىلدۇ. مەغپىرەت تەلەپ قىلسا، ئاللاھ مەغپىرەت قىلدۇ»⁽¹⁾.

زامان سۈپىتىدە رامازان ئېيىنىڭ ئۇلۇغلىقىدىن دەرىجىلەر يەتتە يۈز ھەسسەگە قەدەر ھەسسەلىنىدىغان بولسا، ماكان سۈپىتىدە مەككە مۇكەررەمە ياكى مەدىنە مۇنەۋۋەرەنىڭ ئۇلۇغلىقىدىن نامازلار ھەسسە - ھەسسەلىنىپ كېتىدۇ. رەسۇلۇللاھ دەيدۇ: «مېنىڭ مەسجىدىمدە ئوقۇلغان بىر رەكئەت ناماز مەسجىدى ھەرەمنىڭ سىرتىدىكى باشقا مەسجىتلەردە ئوقۇلغان مىڭ رەكئەت نامازدىن ئەۋزەلدۇر. مەسجىدى ھەرەمدە ئوقۇلغان بىر رەكئەت ناماز باشقا مەسجىتلەردە ئوقۇلغان يۈزمىڭ رەكئەت نامازدىن ئەۋزەلدۇر»⁽²⁾. شۇڭا، زامان ۋە ماكاندىكى بۇ قاتمۇقات، ھەسسەمۇھەسسە پەزىلەتلەرنى غەنىمەت بىلىڭ!

رامازان ئېيىدا ۋە باشقا ۋاقتلاردا كۆپ ئۆمرە قىلىش ئالاھىدە پەزىلەتكە ئىگىدۇر. بۇ يولدا سەرپ قىلىنغان پۇل - ماللارنى كۆپ سانماڭ، كەمبەغەللىشىپ قېلىشتىن

(1) «ئىبنى ماجە»، 2892 - ھەدىس. ئالبانى: «ھەسەن لىغەيرىھى» دېگەن.

(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 14735 - ھەدىس؛ «ئىبنى ماجە»، 1406 - ھەدىس. ئالبانى: «سەھىھ» دېگەن.

قورقماڭ! دەرھەققەت، مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: «ھەج بىلەن ئۆمرەنى ئارقىمۇ ئارقا قىلىڭلار، چۈنكى بۇ ئىككىسى (يەنى ھەج بىلەن ئۆمرە) نامراتلىقتى، گۇناھ - مەئسەيەتلەرنى خۇددى كۈرۈك تۆمۈر، ئانتۇت ۋە كۈمۈشلەرنىڭ داتلىرىنى يوق قىلغاندەك يوق قىلىدۇ. مەقبۇل بولغان ھەجنىڭ مۇكاپاتى پەقەتلا جەننەتتۇر»⁽¹⁾ دېگەن.

رامازان ئېيىدا بەيتۇللاھنى زىيارەت قىلغان ۋاقتىڭىزدا، ئىبادەت سۈپىتىدە بەيتۇللاھنى كۆپ تاۋاپ قىلىڭ، تاۋاپ بولسا گەپ قىلىش جائىز بولغان ئالاھىدە بىر نامازدۇر، تاۋاپتا ھەر قەدەمدە بىر گۇناھ تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. دەرۋەقە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى بۇ بەيتۇللاھنى يەتتە قېتىم تاۋاپ قىلسا ۋە ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇسا، بىر قۇل ئازات قىلغاندەك ئەجىرگە ئېرىشىدۇ. ئالغان ھەرىر قەدىمى بىلەن ئاللاھ تائالا بىر گۇناھنى ئۇچۇرۇپ، بىر ياخشىلىق يازىدۇ»⁽²⁾.

كۆپ ئۆمرە قىلىش مۇستەھەپتۇر دېگەنلىك بەزى ئادەملەرگە ئوخشاش رامازاندا ھەر كۈن بىر ئۆمرە قىلساڭ بولىدۇ دېگەنلىك ئەمەس. بۇنداق قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننىتىگە ۋە ئۇ زاتتىن كېيىن ئۆتكەن ساھابىلەرنىڭ يولىغا خىلاپ ئىشتۇر.

ئەۋۋەلقى ھەدىستە كەلگەندەك تاۋاپنى كۆپ قىلىش ئۆمرە قىلىشقا كۇپايىدۇر. چۈنكى، تاۋاپنىڭ ئۆزى نامازدۇر. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما ئېيتقاندا: «بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىش ناماز ئوقۇشقا ئوخشايدۇ. لېكىن، تاۋاپتا گەپ قىلىشقا بولىدۇ، شۇڭا تاۋاپ قىلغاندا خەيرلىك سۆز بولسا قىلىڭلار، بولمىسا بەھۇدە سۆز قىلماڭلار»⁽³⁾.

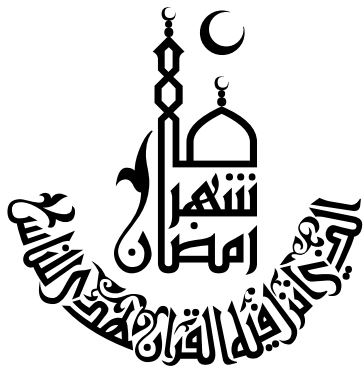
(1) «ترمىزىي»، 810 - ھەدىس؛ «نەسائىي»، 2630 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

(2) ترمىزىي: «سۈننەن»، 959 - ھەدىس) «ھەسەن» دېگەن. ئالبانىي: «سەھىھۇلجامى»، 6380 - ھەدىس) «سەھىھ» دېگەن.

(3) «ترمىزىي»، 960 - ھەدىس. ئالبانىي: «ئىرۋائۇل غەلىل»، 1102 - ھەدىس) «سەھىھ» دېگەن.

رامازاننىڭ 27 - كېچىسى ئاتاين ئۆمرە قىلىشنىڭ ھېچقانداق بىر دەلىل - ئاساسى يوقتۇر. بۇ كېچە قىلىدىغان ئەڭ مۇناسىب ئىشىمىز ناماز، دۇئا ۋە ئاللاھقا يالۋۇرۇش بىلەن مەشغۇل بولۇشىمىزدۇر. قەدر كېچىسىنىڭ پەزىلىتى شۇ كېچىدە ئۆمرە قىلىش ئەمەس، بەلكى قىيامدا تۇرۇش بىلەن ئادا تاپىدۇ. مۇبادا خالايق ئۇشبۇ قەدر كېچىسىدە ئىبادەتنى تەرك ئېتىپ ئۆمرە قىلىش بىلەن مەشغۇل بولسا ئىدى، شۇ مۇبارەك كېچىدە ئۆمرە قىلىش ئۈچۈن مەسجىدى ھەرەمگە ئىچىدىن ۋە تېشىدىن كەلگەنلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئىنسانلار سىغماي قالاتتى.

ئى ئاللاھ! سەن بىزدىن قوبۇل قىلغىن! سەن ھەممىنى ئاڭلىغۇچى ۋە ھەممىنى بىلگۈچىسەن، ھەجىمىزنىڭ قائىدىلىرىنى بىلدۈرگىن، تەۋبىمىزنى قوبۇل قىلغىن، چۈنكى سەن تەۋبىنى ناھايىتى قوبۇل قىلغۇچىسەن، ناھايىتى مېھرىبانسەن... ئامىن!

رامازاندىكى تەۋبىگىز

روزا ئېيىنىڭ «رامازان» دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەبلەردىن بىرى ئۇشبۇ ئايدا گۇناھلارنىڭ كۆيۈپ كېتىدىغانلىقىدىندۇر. چۈنكى، «رامازان» كەلىمىسى ئەرەبچە «رَمَضَ (رامازا / رامادا)» پېئىلىنىڭ ئىسمىداش شەكلى بولۇپ، «كۆيۈپ كەتمەك» دېگەن مەنىدەدۇر. بۇ پېئىلدىن «رَمَضَاء» سۆزى تۈرلىنىپ چىقىدۇ، مەنىسى: «كۆيدۈرۈلگەن نەرسىنىڭ قالدۇقلىرى» دېمەكتۇر. ئىمام قۇرتۇبىي رەھمەتۇللاھى ئەلەيھ: «رامازان» دەپ ئاتالدى، چۈنكى بۇ ئاي گۇناھلارنى سالھ ئەمەللەر بىلەن كۆيدۈرۈۋېتىدۇ» دەيدۇ⁽¹⁾.

مۇشۇ ئارتۇقچىلىق بولغاچقا بۇ ئاي روزا تۇتۇش ئېيى بولغان. ئىمان ئېيتقان ۋە ساۋاب تەلەپ قىلغان ھالەتتە روزا تۇتۇشنىڭ ئۆزىلا گۇناھلارنى كۆيدۈرۈۋېتىدۇ، ئۆچۈرۈۋېتىدۇ. بۇ ھەقتە رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ۋەھىيەسى: «كىمكى رامازاندا چىن ئىشىنىش بىلەن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ روزا تۇتسا، ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىدۇ»⁽²⁾ دېگەن. گۇناھلارنىڭ كۆيۈشى رامازان ئېيىدا ھەقىقىي ئىشەنگەن ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلغان ھالدا قىيامدا تۇرۇش بىلەن تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. چۈنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «كىمكى رامازاندا چىن ئىشىنىش بىلەن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ قىيامدا تۇرسا، ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىدۇ»⁽³⁾ دېگەن. تەكىتلەش كېرەككى، گۇناھلارنىڭ تۈگەل كۆيۈشى (كەچۈرۈم

(1) «تەفسىرۇ قۇرتۇبىي»، 2 - توم، 291 - بەت.

(2) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 38 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 760 - ھەدىس.

(3) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 37 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 759 - ھەدىس.

قىلىنىشى) ئۈچۈن قەدر كېچىسىدە قىيامدا تۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇبارەك كۆرسەتمىلىرى بىلەن ئۇرغۇلغان: «كىمكى قەدر كېچىسى چىن ئىشىنىش بىلەن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ قىيامدا تۇرسا، ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىندۇ»⁽¹⁾.

بۇ يەردە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىكى رامازاننىڭ روزىسى، قىياملىرى ۋە قەدر كېچىسىنىڭ قىيامى چوڭ گۇناھلاردىن باشقا ئىلگىرى قىلغان كىچىك گۇناھلارنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشى ئۈچۈندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «بەندە چولپان گۇناھلاردىن ساقلانغانلا بولسا، بەش ۋاقىت ناماز نامازدىن نامازغىچە، جۈمئە نامىزى بىر جۈمئەدىن يەنە بىر جۈمئە نامىزىغىچە، رامازان بىر رامازاندىن يەنە بىر رامازانغىچە بولغان ئارىلىقتىكى گۇناھلارنى ئۆچۈرۈۋېتىدۇ»⁽²⁾.

مادامكى، رامازاندا روزا تۇتۇش ۋە قىيامدا تۇرۇش بىلەن گۇناھلار كۆيۈپ كېتىدۇ، ئەلبەتتە بىر بەندە ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿ئى مۇئمىنلەر ئاللاھقا سەممى تەۋبە قىلىڭلار﴾^(تەھرىم: 8) دېگەن بۇيرۇقىغا ئاۋاز قوشۇپ، پۈتۈن گۇناھلىرىدىن سەممى ۋە ھەقىقىي تەۋبە قىلىش بىلەن چوڭ - كىچىك، ئىلگىرى ۋە كېيىن قىلىپ قويغان پۈتۈن گۇناھلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ كەچۈرۈم قىلىنىشى ئۈچۈن، گۇناھلارنى كۆيدۈرگۈچى ئەمەللىرىنى كۆپەيتەلىشى مۇمكىن. بۇنى روياپقا چىقىرىش، بار بولسا باشقىلارنىڭ ھەقىقىي ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىش بىلەن بىرلىكتە ھازىرقى گۇناھلىرىدىن تەۋبە قىلىش، كەچمىشتە قىلغان گۇناھلىرىغا پۇشايمان قىلىش ۋە كەلگۈسىدە ئۇ گۇناھلارنى قىلماسلىققا بەل باغلاش بىلەن بولىدۇ.

ئىمام قۇرتۇبىي رەھىمەھۇللاھ بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «دەپتۇرلەر كىم، ئەننەسۇھ (النصوح / سەممى تەۋبە) بەجايىكى (سېغىلغان) سۈتنىڭ ھايۋانىنىڭ يېلىنغا قايتىشى مۇمكىن بولمىغاندەك، تەۋبىدىن كېيىن گۇناھقا

(1) بىرلىككە كېلىنگەن ھەدىس: «بۇخارىي»، 1901 - ھەدىس؛ «مۇسلىم»، 760 - ھەدىس.

(2) «مۇسلىم»، 233 - ھەدىس.

قەتئىي قايتماسلىقتۇر، قەتادە⁽¹⁾: «ئەننەسۇھ: راستچىل، سەممىي دېمەكتۇر» دېگەن. ھەسەن بەسرىي: «ئەننەسۇھ: ئىلگىرى ياخشى كۆرگەن شۇ گۇناھنى ئەمدى قاتتىق يامان كۆرۈشتۈر ۋە شۇ گۇناھنى ئەسلىگەن ۋاقتتا مەغپىرەت تىلەشتۈر» دېگەن. سەئىد ئىبنى جۇبەير⁽²⁾: «سەممىي تەۋبە قوبۇل قىلىنغان بىر تەۋبىدۇر. تەۋبىدە ئۈچ شەرت تېپىلمىسا قوبۇل قىلىنمايدۇ:

1. قوبۇل قىلىنماسلىقتىن قورقۇش؛

2. قوبۇل قىلىنىشىنى ئۈمىد قىلىش؛

3. تائەت - ئىبادەتكە ئاشق (ھېرىسمەن) بولۇش» دېگەن⁽³⁾.

* سەممىي تەۋبە كۆپ ئىستىغفار ئېيتىش بىلەن مۇھاپىزەت قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىستىغفارنى كۆپ ئېيتاتتى ۋە: «ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مەن بىر كۈندە 70 قېتىمدىن كۆپرەك ئاللاھقا تەۋبە قىلمەن ۋە مەغپىرەت تىلەيمەن»⁽⁴⁾ دەيتتى. ئىستىغفار تائەت - ئەمەللەرنى زايە بولۇپ كېتىشتىن قوغدايدۇ ۋە كەمتۈكلۈكلەرنى تولۇقلايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ سالھ ئەمەللەرنىڭ ھەممىسىنى تاماملىغۇچى قىلىپ بەلگىلەندى. ناماز، ھەج، كېچىدىكى قىيام ۋە مەجلىسلەر ئىستىغفار بىلەن تاماملىنىدۇ. ئەگەر مەجلىس زىكىر - تەسبىھ، ئاللاھنى ئەسلىش مەجلىسى بولسا، ئىستىغفار مىسالى ئاگا مۆھۈردۇر. مۇبادا ئويۇن - تاماشا سورۇنى بولسا، ئىستىغفار ئاگا بىر كەففارەتتۇر.

(1) ئەبۇلخەتتاب قەتادە ئىبنى دىئامە ئەسەسەدۇسى ئەلبەسرىي (قَتَادَةُ بْنُ دِعَامَةَ السَّدُوسِيُّ البَصْرِيُّ) (ھ. 61 - 118 / م. 680 - 736) _ تابىئىن، كاتتا مۇفەسسەر، فەقىھ، تىلشۇناس ۋە نەسەبشۇناس. قەتادە رەھىمەھۇللاھ تۇغما ئەما ئىدى. _ ت.

(2) ئەبۇ ئابدۇللاھ سەئىد ئىبنى جۇبەير ئىبنى ھىشام ئەلكوفىي (سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ هِشَامِ الْوَالِيَّيْ) (ھ. 46 - 95 / م. 665 - 714) _ ئازادگەردە تابىئىن. ھەدىس ۋە تەفسىر ھەققىدىكى رىۋايەتلىرى بىلەن تونۇلغان كاتتا زات. «ئۆمەيىيەلەر ھۆكۈمرانلىقى» غا قارشى قوزغىلاڭغا قاتناشقانلىقى ئۈچۈن زالىم ھەججاج تەرىپىدىن شەھىد قىلىنغان. _ ت.

(3) «تەفسىرۇ قۇرتۇبىي»، 28 - توم، 168 - بەت.

(4) «بۇخارىي»، 6307 - ھەدىس.

شۇنىڭدەك رامازان روزىسىنىڭ ئىستىغفار بىلەن تاماملىنىشى ئەڭ مۇناسىبتۇر. ئۆز زامانىسىدا ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز شەھەر - شەھەرلەرگە رامازاننى سەدىقە ۋە ئىستىغفار بىلەن تاماملاشقا بۇيرۇپ مەكتۇپ يازغان.

شۈبھىسىزكى، پىتىر سەدىقىسى روزا تۇتقۇچىلارغا نىسبەتەن ئارتۇقچە گەپ، بىمەنە سۆزلەردىن تازىلىغۇچىدۇر، ئىستىغفار بولسا ئاشۇ ئارتۇقچە گەپ - سۆز ۋە بېھۋە ئىش - ھەرىكەتلەر بائىس نۇقسان يەتكەن روزىنىڭ كەملىرىنى تولۇقلايدۇ⁽¹⁾.

يۇقىرىدىكى تېمىلاردا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانى قەدر كېچىسى ئاللاھ تائالادىن ئەپۋ تىلەشكە بۇيرىغانلىقى زىكر قىلىندى. دېمەك، ئەپۋ تىلەشنىڭ ئۆزى ئىستىغفاردۇر.

ئەي روزىدار قېرىندىشىم! ئەگەر ئاينىڭ بېشىدا بولسىڭىز، راستچىل تەۋبىگە ئالدىراڭ. ئەگەر ئاينىڭ ئاخىرىدا بولسىڭىز، گەردىنىڭىزدىن گۇناھلارنىڭ كىرلىرىنى يۇيغۇچى ۋە مەئىسىيەتنىڭ ئىزلىرىنى يوق قىلغۇچى سەمىمىي تەۋبىنى غەنىمەت بىلىڭ. ئاينىڭ بەزىبىر قىسمى ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، قېلىپ قالغىنىنى قاجۇرۇپ قويماڭ، ھەلەكچىلىكلەر سىزنى سەمىمىي تەۋبىدىن مەشغۇل قىلىپ قويمىسۇن!

ئىبنى رەجەب رەھمەتۇللاھى ئەلەيھ ئۇشۇ ئاينىڭ بىر قىسمىنى زايە قىلىۋېتىپمۇ قالغان قىسمىغا يەنە داۋاملىق سەل قارىغان كىشىنى ئەيىپلەپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇشۇ رامازان ئېيىدا ھەردائىم پۇرسەتلەر باردۇر. بۇ ئاينىڭ قالغان كۈنلىرىدە ئىبادەتگۈيىلەر ئۈچۈن ھۇزۇر بەخش قىلىنۇر. ئاللاھنىڭ كىتابى تېخىمۇ كۆپ تىلاۋەت قىلىنىپ، تىگىشلۇر. ئەگەر بۇ كىتاب تاغنىڭ ئۈستىگە چۈشۈرۈلگەن بولسا ئىدى، شۇ تاغنىڭ پارە - پارە بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن بولاتتىڭ. شۇنداق تۇرۇقلۇق بىزدە نە قورقىدىغان قەلب، نە ياش تۈكىدىغان كۆز، نە ئۆز پايدىمىز ئۈچۈن گۇناھلاردىن قوغدىغان روزا، نە شاپائەت ئۈمىدىدە قىيامدا تۇرۇش بار، بەلكى تەقۋالىقتىن يوقسۇل، تاشلاندىق خارابە زېمىنغا ئوخشاش گۇناھلار تاغدەك دۆۋىلىنىپ كەتكەن، ھەقىقەتنى كۆرەلمەيدىغان ۋە ئاڭلىيالمىدىغان قەلبلەرلا بار. ۋائەجەب، «قۇرئان

(1) «ۋەزائىفۇ رامازان»، 79 - بەت.

كەرىم» قانچە قېتىملاپ تەكرار - تەكرار تىلاۋەت قىلىندى، ھالبۇكى بۇ قەلب گويىا تاشتىنمۇ قاتتىق - ھە؟! قانچىلىغان رامازان ئايلىرى ئۆتتى، لېكىن بىزنىڭ ھالىمىز يەنىلا بەئەينى شەقاۋەت ئەھلىنىڭ ھالى ئەمەسمۇ؟! بىز نەدە، ئاللاھنىڭ چاقىرىقىنى ئاڭلىغان ۋاقىتتا ئاۋاز قوشقان قەۋم نەدە؟ بىز نەدە، ئايەتلەر تىلاۋەت قىلىنغاندا قەلبلىرى تىترەپ كەتكەن ۋە ئاللاھقا تەۋبە قىلغان قەۋم نەدە؟⁽¹⁾ بەرھەق، رامازاندىن كېيىن گۇناھلارغا قايتماسلىق ئۈچۈن، بۇ ئايىنى راستچىل تەۋبە بىلەن ئاخىرلاشتۇرايلى!

يەھيا ئىبنى مۇئاز⁽²⁾ مۇنداق دەيدۇ: «ئەڭ ئاخىرقى ئارزۇسى ئاللاھ تائالانىڭ ئەپۇسى بولمىغان، تىلى بىلەن مەغپىرىتىنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇپ، قەلبى مەئسىيەتكە باغلانغان ۋە رامازان ئېيىدىن كېيىن مەئسىيەتكە، يازۇققا قايتىشقا ئىرادە باغلاپ، شۇ گۇناھقا قايتقان كىشى ئاللاھنى تونۇغان ھېسابلانمايدۇ. بۇ كىشىنىڭ روزىسى رەت قىلىنىدۇ. قوبۇل ئىشكىلىرى بۇ كىشىنىڭ يۈزىگە تاقاقتۇر»⁽³⁾.

كەئب⁽⁴⁾ مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى رامازان روزىسىنى تۇتقان ھالدا رامازاندىن كېيىن ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلىشنى ئويلىسا، ئۇ كىشىنىڭ روزىسى رەت قىلىنىدۇ. كىمكى روزا تۇتقان ھالدا كۆڭلىدە رامازاندىن كېيىنمۇ ئاللاھ تائالاغا ئاسىيلىق قىلماسلىقىنى نىيەت قىلغان بولسا، ھېسابسىز ۋە سوئال - سوراقتىن جەننەتكە كىرىپ كېتىدۇ»⁽⁵⁾.

(1) «ۋەزائىفۇ رامازان»، 51 - بەت.

(2) ئەبۇ زەكەرىييا يەھيا ئىبنى مۇئاز ئىبنى جەئفەر ئەررازىي (أبو زكريا يحيى بن معاذ بن جعفر الرازي) (ھ. 170 - 258 / م. 786 - 872) _ سۈلۈك ئەنئەنىسىنى تۇنجى تىلغا ئالغان سۇفۇيەلەردىن بىرى. _ ت.

(3) «ۋەزائىفۇ رامازان»، 80 - بەت.

(4) ئەبۇ ئىسھاق كەئب ئىبنى ماتىئ ئەلھىمىيەرىي ئەلھىمانىي (كَعْبُ بْنُ مَاتِعِ الْجَمَيْرِيُّ اليماني) (ھ. بۇرۇن 72 - ھ. 32 / م. 551 - 652) _ «كەئبۇل ئەھبار» دەپ تونۇلغان كاتتا ئالىم. ئەسلىدە يەھۇدىي بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپاتىدىن كېيىن ھەزرىتى ئەبۇبەكرى خىلاپىتىدە مۇسۇلمان بولغان ۋە يەمەندىن خەلىفە ئۆمەر زامانىدا مەدىنىگە كېلىپ ساھابىلەردىن ئىلىم ئالغان. تايىتىن. رىۋايەت قىلغان ھەدىسلىرى سەھىھتۇر. _ ت.

(5) «ۋەزائىفۇ رامازان»، 81 - بەت.

شۈبھىسىزكى، رامازان ئەپۇ - مەغپىرەتنىڭ ئاچقۇچلىرىنى يېنىدا ئېلىپ كېلىدۇ. كىمكى ئۇ ئاچقۇچلارنى تاپشۇرۇپ ئالسا، مەغپىرەت قىلغۇچى ئاللاھقا يۈزلەنگەن بولىدۇ. كىمكى ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرسە، ئۇ ئالدىنغۇچىدۇر شۇنداقلا ئەھدىنى بۇزغۇچى ۋە مەغپىرەت ئېيىدا بېرىلگەن ئىلاھىي كەچۈرۈم رەھمەتلىرىدىن مەھرۇم قالغانلىقى ئۈچۈن ئۆز نەپسى ھەققىدە بوشاڭلىق قىلغۇچىدۇر.

رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام : «رامازان ئېيىغا كىرىپ گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنمىغان كىشىنىڭ بۇرنى توپىغا سۈرتۈلگەي»⁽¹⁾ دېگەن. بۇ رەسۇلۇللاھ تاماندىن رامازان ئېيىدا قولغا كەلتۈرۈلگۈسى ئۇشبۇ پۇرسەتلەرنى غەنىمەت بىلمەي، بوشاڭلىق قىلغان كىشىگە بىر بەددۇئادۇر. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ تائالا رامازان ئېيىغا ئۇلاشقان بەندىسىگە پۇرسەت ئاتا قىلدى. كىشى شەپتانلار زەنجىرلەنگەن، شەھۋەت ئوتلىرى روزا تۇتۇش ۋە ھاۋايى - ھەۋەستىن ئۆزىنى تارتىش بىلەن ئۆچۈرۈلگەن، پۈتۈن كۈچ - مادار ئەقىل - ھوشنىڭ ھاكىمىيىتىگە مەركەزلەشكەن، ئاسىي ئۈچۈن ھېچبىر ئۆزۈر قالمىغان ئۇشبۇ ئايغا ئۇلىشىپ تۇرۇپ، بۇ ئايدىن قانداقمۇ تەۋبىسىز چىقىپ كېتەلسۇن؟! بېشى رەھمەت، ئوتتۇرىسى مەغپىرەت ۋە ئاخىرى جەھەننەمدىن ئازادىيەت بولغان ئۇشبۇ مۇبارەك ئايغا مۇشەررەپ بولغان بىر بەندە ئۈچۈن قايسى ئۆزۈر باردۇر؟!

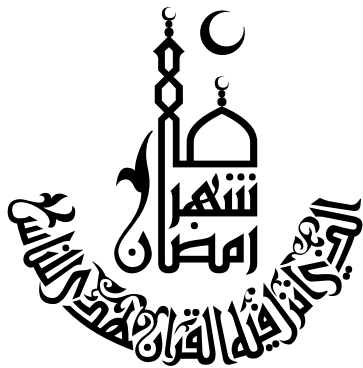
بىر كېچىسى مىڭ ئايلىق تائەت - ئىبادەتكە تەڭ ئىبادەت ئېيىدا، تائەت - ئىبادەتسىز ئۆتكەن كىشى ئۈچۈن قايسى ئۆزۈر باردۇر؟!

«ئەي ياخشىلىقنى ئىزدىگۈچى! يۈزلەن! ئەي يامانلىقنى ئىزدىگۈچى! ئۆزۈڭنى بىغ!» دېيىلىدىغان بىر ئايدا قايسى ئۆزۈر باردۇر؟!

شۈبھىسىزكى بۇ، تۇمان ۋە غەپلەتكە تولغان ئېغىر گۇناھ، كۆرۈنمەس كىشى - زەنجىر ۋە ئورۇنسىز ھەلەكچىلىكلەر كەلتۈرۈپ چىقارغان تولدۇرۇۋالغۇسىز كېچىكتۈرۈش ۋە ئاقبۇتى خەيرسىز ئارزۇ - ئارماننى زىيادە كۆپ قىلىشتۇر!

(1) «ئىبنى خۇزەيمە»، 1888 - ھەدىس؛ «مۇسنەدۇ ئەبى يەئلا»، 5922 - ھەدىس. سەنەدى ھەسەن.

ئى ئاللاھ! بىزنى سالامەت قىلغىن! ئۇزۇن رىزايىڭغا مۇۋاپىق
شەكىلدە تەۋبىمىزنى قوبۇل قىلغىن! بىزلەرنى زاتىڭغا ئاسىيلىقتىن
ئۇزاق قىلغىن! بىزلەرگە ئەھۋاللىرىمىزنى ياخشىلاپ بېرىدىغان ۋە
ئۆمۈرلىرىمىزنى ئەڭ گۈزەل شەكىلدە ئاخىرلاشتۇرىدىغان سەمىمىي
بىر تەۋبىنى تاتا قىلغىن! ... ئامىن!

رامازان بىلەن ۋىدالىشىشىڭىز

رامازان ئاخىرقى كۈنلىرىگە يېتىپ كەلگەندە، مۇئمىنلەرنىڭ قەلبىگە پەند - نەسىھەت ئۇلاشتۇرغان بولىدۇ. خۇددى كوتا ئۆمرىمىزنىڭ بىر پارچىسى بولمىش ئۇشبۇ ئاي تېزلا ئاخىرلاشقاندا، قالغان ئۆمرىمىزمۇ پاتلا ئىنتىھا تاپىدۇ. ئاشۇ ۋاقىتتا بەزى كىشىلەر خۇشال بولسا، بەزىلەر نادامەت چېكىدۇ ۋە قىلغان پۇشايمىنى مەنپەئەت قىلمايدۇ. شۇڭا مۇبارەك رامازان ئېيىنىڭ ئاخىرىدا ياكى ئۆمرىنىڭ ئىنتىھاسىدا (ياخشى ئەمەل ۋە تەۋبە قىلىش ئارقىلىق) خۇشال بولغان كىشى ئاللاھ رىزالىقىدىن ئىبارەت مۇكاپات بىلەن غەلبە قىلغان بولىدۇ.

بىز بىلەن ۋىدالاشقان رامازان خۇددى ئاخىرلاشقان ئۆمۈرگە ئوخشايدۇ. ئەگەر كىشى رامازان ئېيىدا ۋاقىتنى غەنىمەت بىلىپ مەجبۇرىيەتلىرىنى ئادا قىلسا، رامازاننىڭ ھەقىقى - ھۆرمىتىگە رىئايە قىلسا ۋە بار كۈچى بىلەن تائەت - ئىبادەتلەرنى بەجا كەلتۈرۈشكە تىرىشسا، بۇنداق كىشى غەلبە قىلىپ، مۇناسىب مۇكاپاتلارنى قولغا كەلتۈرگەن بولىدۇ. ئەبۇ جەئفەر مۇھەممەد ئىبنى ئەلى⁽¹⁾دىن كەلگەن بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى تېنى ساق ھالدا رامازان ئېيىغا ئۇلاشسا، كۈندۈزلىرى روزا تۇتۇپ، كېچىلىرى قىيامدا تۇرۇپ، كۈز ۋە پۈتۈن ئەزالىرىنى ھارامدىن ساقلاپ قالسا، جامائەت بىلەن

(1) ئەبۇ جەئفەر مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ھۈسەيىن ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب ئەلئەلئەۋىي ئەلھاشىمى (مۇھەممەد بىن ئەلى بىن ھۈسەيىن بىن ئەبى تالىب ئەلئەۋىي ئەلھاشىمى) رەھىمەھۇللاھ (ھ. 57 - 114 / م. 677 - 733) _ ئانىسى ھەزرىتى ھەسەننىڭ قىزى فاتىمە، ئاتىسى ھەزرىتى ھۈسەيىننىڭ ئوغلى ئەلئەۋىي. «باقىر» (ئىلمىنى تىنئەتكۈچى) دەپ نام ئالغان كاتتا ئالىم ۋە زاھىد. كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە، ئەۋزائىي ۋە زۇھرىيلار ئۇنىڭدىن تەلىم ئالغان. شىئەلەرنىڭ بىر پىرقىسى بولمىش رافىزىيلار ئېتىقادىدا 5 - ئىمام دەپ قارالغان زات. _ ت.

ناماز ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ، ناماز جۈمئەگە بالدۇر بارسا، بۇنداق كىشى روزا تۇتۇپ ئەجرىنى مۇكەممەل بىر شەكىلدە قولىغا كەلتۈرگەن ۋە قەدر كېچىسىگە نائىل بولۇشقا تىرىشقان، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن بولىدۇ»⁽¹⁾.

بۇنداق كىشىلەرگە يارىشىدىغىنى رامازان ئېيىغا ئېرىشكەنلىكىگە سۆيۈنۈش ۋە ئىبادەتلەرگە بېرىلىپ، چەكلەنگەن ئىشلارنى تەرك ئېتىش بىلەن ئۆتكۈزگەن شۇ ئۆمۈر كۈنلىرى ئۈچۈن ئاللاھقا ھەمد ئېيتىشتۇر. بۇ ھەمد ۋە شۈكۈرنىڭ ئۆزىمۇ تائەتتۇر، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ مەغپىرىتىگە ئېرىشىش ۋە جەھەننەمدىن قۇتۇلۇشقا ۋەسەلە بولىدىغان ھەرقانداق ئىش رامازان روزىسىنى تۇتۇش ۋە كېچىلىك قىيامغا باغلىق بولۇپ، ئاللاھ رامازان ئېيىنى ئاخىرلاشتۇرغان كىشىنى تەكبىر ئېيتىشقا ۋە شۈكۈر ئېيتىشقا بۇيرىدى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئاغزىڭلار ئوچۇق يۈرگەن كۈنلەرنىڭ قازاسىنى قىلىش بىلەن رامازان روزىسىنىڭ) سانىنى تولدۇرۇشۇڭلارنى، سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقىغا ئاللاھنى ئۇلۇغلىشىڭلارنى، (ئۇنىڭ ئىنئاملىرىغا) شۈكۈر قىلىشىڭلارنى خاھالايدۇ﴾ (بەقەرە: 185).

ئاللاھنىڭ رامازان ئېيىدا روزا تۇتۇشقا، قىيامدا تۇرۇشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلغانلىقىغا، ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىشتا بەندىلىرىگە ياردەم بەرگەنلىكىگە ۋە ئۇلارنى مەغپىرەت قىلىپ جەھەننەمدىن ئازات قىلغانلىقىغا شۈكۈر ئېيتىش ئۇ زاتى ھەر ۋاقىت ئەسەلەش، ئىبادەتلەرنى مۇكەممەل بىر شەكىلدە ئادا قىلىشقا تىرىشىش ۋە ئاللاھتىن ھەقىقىي رەۋىشتە قورقۇش بىلەن بولىدۇ.

شۇنداقلا رامازان ئېيىنى تاماملاپ، مەزكۇر ئايدا بەندىلەرنى تائەت - ئىبادەت قىلىشقا مۇۋەپپەقىيەت قىلغانلىقى ئۈچۈن سۆيۈنۈش ۋە ھېيىت تەنتەنىسى قىلىشتىن ئىبارەت باشقا بىر شۈكۈر ھەم باردۇر. بۇ بولسا راھمان تائالانىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئىبادەتلىرىنى ھەرقانداق ئۆزگەرتىش ۋە بۇرمىلاشنى قوبۇل قىلمايدىغان «قۇرئان كەرىم» گە مۇۋاپىق قىلغان ئىلاھىي نېئىمىتىدۇر. ئىمام قۇرتۇبىي: ﴿سىلەرنى ھىدايەت

(1) ئىبنى ئەبىددۇنيا: «رامازاننىڭ پەزىلەتلىرى»، 21 - ھەدىس.

قىلغانلىقىغا ئاللاھنى ئۇلۇغلاشۇڭلارنى» (بەقەرە: 185) دېگەن ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ سىلەرنى ناسارالارنىڭ ئۇلارغا چۈشۈرۈلگەن روزىنى ئۆزگەرتىپ ئېزىپ كەتكەن يولىدىن توغرا يولغا ھىدايەت قىلدى»⁽¹⁾.

ئەگەر بىر كىشى رامازان روزىسىنى ئىمان ئېيتقان ۋە ساۋاب تەلەپ قىلغان ھالدا تۇتسا، كېچىلىرى نەفلە ئىبادەتلەرنى قىلسا ۋە قەدر كېچىسىدە قىيامدا تۇرسا، بۇ كىشىنىڭ ئىلگىرى ئۆتكۈزگەن كىچىك گۇناھلىرىنىڭ مەغپىرەت قىلىنىشى ھەدىستە ۋەدە قىلىندى. بۇ بولسا كىچىك ساناپ بولمايدىغان بىر مۇكاپاتتۇر. كىچىك گۇناھلار كۆپەيگەنسېرى چوڭ گۇناھلارغا ئايلىنىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىچىك سانالغان گۇناھلاردىن ساقلىنىڭلار. چۈنكى، كىچىك گۇناھلار بىر ئىنساندا توپلىنىپ ئاخىرى ئۇنى ھاللاڭ قىلىۋېتىدۇ»⁽²⁾. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئائىشە ئانىمىزغا: «كىچىك گۇناھلاردىن ساقلىنىڭ. چۈنكى، ئۇلارنىمۇ خاتىرلەپ تۇرغۇچى پەرىشتىلەر بار»⁽³⁾ دېگەن.

لېكىن، چوڭ گۇناھلار ئىنساننىڭ ھەقىقىي تەۋبە قىلىشى ۋە ئاللاھنىڭ ئەپۇ قىلىشى بىلەنلا مەغپىرەت قىلىنىدۇ. رامازاننىڭ ئاخىرلىرىنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزگەنلىكىدىن بۈيۈك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن بەختلىك كىشىلەرگە ئاللاھ ئىنئام قىلغان مۇكاپاتنىڭ، يەنى جەھەننەمدىن ئازاد قىلىنىشنىڭ پەزىلىتى مانا مۇشۇنىڭدا. بۇ ئازاد قىلىش چوڭ گۇناھلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاگا ئائىل بولغان كىشى بولسا ھېيت تەنتەنسىسى قىلسا لايىقتۇر، مەھرۇم قالغان كىشى بولسا ماتەم تۇتسا ئورۇنلۇقتۇر. بۇ ئازاد قىلىنىش ۋە مەغپىرەت قىلىنىش بولسا ئىسلامدىكى ئىككى ھېيتنىڭ ئەڭ بۈيۈك ھېكمەتلىرىدىن ھېسابلىنىدۇ. ئىمام ئىبنى رەجەب مۇنداق دەيدۇ: «شۈبھىسىزكى، رامازان ئاخىرلاشقان كۈن ئۈممەت ئۈچۈن بىر ھېيتتۇر. چۈنكى، ئۇ كۈندە روزا تۇتقانلاردىن چوڭ گۇناھ ئۆتكۈزگەنلەر جەھەننەمدىن ئازاد قىلىنىدۇ، شۇنىڭدەك ئۇ كۈندە گۇناھكارلار ياخشىلارغا قېتىلىدۇ. بۇ كۈن چوڭ ھېيت ھېسابلىنىدىغان قۇربان ھېيت ئەيىمغا ئوخشايدۇ.

(1) «تەفسىرۇ قۇرئۇبىي»، 1 - توم، 187 - بەت.

(2) «مۇسنەدۇ ئەھمەد»، 3818 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ لىغەيىھى» دېگەن.

(3) «ئىبنى ماجە»، 4243 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

چۈنكى، قۇربان ھېيتتىن ئىلگىرى ئەرەفە كۈنى باركى، ئۇ كۈندە باشقا ھەرقانداق كۈندىكىدەك كۆپ كىشى جەھەننەمدىن ئازاد قىلىندۇ. ئۇ ئىككى كۈندە جەھەننەمدىن ئازاد قىلىنغان كىشى ئۈچۈن بۇ كۈنلەر مۇبارەك ھېيت كۈندۇر.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمادىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:

«ھېيت كۈنىدە مالئىكىلەر يەر يۈزىگە چۈشۈپ يول بويلىرىدا تۇرىدۇ. ئىنسان ۋە جىندىن باشقا مەخلۇقاتلار ئاڭلىيالايدىغان بىر ئاۋازدا:

– ئى ئۈممەتى مۇھەممەد! نېئمەتلىرى مول ۋە مەغپىرىتى كەڭرى بولغان رەببىڭلارنىڭ رەھمىتىگە كېلىڭلار! – دەيدۇ.

ئۇلار ھېيتگاھقا كەلگەن ۋاقىتتا ئاللاھ تائالا مالئىكىلەرگە:

– خىزمەتچى ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلغان ۋاقىتتا مۇكاپاتى نېمىدۇر؟ – دەپ سورىدايۇ. مالئىكىلەر:

– ئىش ھەققىنى تولۇق ئېلىشىدۇر ئەي رەببىمىز، – دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئاندىن ئاللاھ:

– گۇۋاھ بولۇڭلاركى، مەن ئۆز رىزا ۋە مەغپىرىتىمنى بەندىلىرىمنىڭ تۇتقان روزا ۋە ئوقۇغان نامازلىرىنىڭ مۇكاپاتى قىلدىم. مەغپىرەت قىلىنغان ھالەتتە قايتىڭلار، – دەيدۇ».

بەيھەقىي⁽¹⁾ رىۋايىتىدە قوشۇمچە مۇنداق كېلىدۇ: «ئاللاھ تائالا: «ئەي بەندىلىرىم! ئۆز ئىززىتىم ۋە ئۇلۇغلىقىم بىلەن قەسەمكى، بۈگۈن دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكىڭلار ئۈچۈن مەندىن نېمىنى تىلىسەڭلار ئۇنى سىلەرگە بېرىمەن» دەيدۇ»⁽²⁾.

(1) ئىمام ئەبۇبەكرى ئەھمەد ئىبنى ھۈسەيىن ئىبنى ئەلى ئىبنى مۇسا ئەلخۇسەرەۋجىردى ئەلخۇراسانى ئەلبەيھەقىي (أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخسروجردي الخراساني البيهقي) (ھ. 384 – 458 / م. 994 – 1066) كاتتا مۇھەددىس، شافىئىي فەقىھ. ئەسەرلىرى: «ئەسسۇنەنۇل كۇبرا»، «شۇئەبۇل ئىمان»، «مەئرىفەتۇسسۇنەن»، «ئەلبەئسۇ ۋەننۇشۇر»، «مەناقىبۇل ئىمام شافىئىي» ۋە باشقىلار. _ ت.
(2) بەيھەقىي: «شۇئەبۇل ئىمان»، 3421 - ھەدىس. سەئەدى زەئىف.

ئەي روزىدار قېرىندىشىم! رامازان ئېيىنىڭ ئەجىرلىرىنى زايە قىلىۋەتمەڭ. ئۆمرىڭنىڭ پۇرسىتى بولغان بۇ ئاينى قولدىن بېرىپ قويماڭ. رامازان ئېيىدىن كېيىنكى شەۋۋال ئېيىدا ھەم ئالتە كۈن روزا تۇتۇش ئارقىلىق ئۆمۈر بويى روزا تۇتقانلار قاتارىدا بەختكە ئېرىشىڭ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «كىمكى رامازان روزىسىنى (تولۇق) تۇتۇپ شەۋۋالدا ئالتە كۈن قوشۇپ روزا تۇتسا، ئۆمۈرۋايەت روزا تۇتقان ھېسابلىنىدۇ»⁽¹⁾.

دېمەك، رامازان روزىسىغا شەۋۋال ئېيىدىن ئالتە كۈن قوشۇپ تۇتقان روزا بىر يىل روزا تۇتقانغا باراۋەردۇر. مۇشۇ تەرىقىدە شەۋۋال ئېيىدا ئالتە كۈن روزا تۇتۇش ئارقىلىق پۈتۈن ئۆمرىڭنى روزا تۇتۇپ ئۆتكۈزگەن بولىسىز. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان بەخت بولسا رەھمەت ۋە مەغپىرەت كۈنى بولمىش ھېيت كۈنىنىڭ كېلىشى بىلەن خۇشال ھالەتتە رامازان ئېيىنى ئۇزاتقان كىشىگە تېگىشلىكتۇر. ئەمما، ئىتائەت ئېيى بولغان رامازان ئېيىنى كەتكۈزۈپ قويغان كىشى بولسا زايە قىلغان ۋە كەتكۈزۈپ قويغان پۇرسەتنى قايتۇرۇۋېلىش غېمىدە بولغاي. ئۇنىڭ غەم - قايغۇغا چۆكۈشى، مۇبارەك ئاينى ياخشى كۈتۈۋالماي ۋىدالاشقانلىقىنىڭ تەۋبىسى بولغاي!

ھەسەن بەسرىي رەھىمەھۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ تائالا رامازان ئېيىنى ئۆز رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مۇسابىقىلىشىدىغان بىر ئاي قىلدى. بەزى كىشىلەر مۇسابىقىدە ئالدىغا ئۆتۈپ غەلبە قىلسا، يەنە بەزىلەر كەينىدە قېلىپ مەغلۇپ بولىدۇ. ياخشى ئەمەللەرنى قىلغۇچىلار پايدا ئالىدىغان ۋە يامان ئەمەللەرنى قىلغۇچىلار زىيان تارتىدىغان ئۇشبۇ كۈنلەردە كۈلۈپ - ئويىناپ يۈرىدىغان كىشىگە ئەجەبلىنمەن»⁽²⁾.

رامازان ئېيىنىڭ ئاخىرىدا ئەمەللىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا قوبۇل قىلىنىپ تەبرىكلىنىشكە لايىق كىشى كىم؟ ئۇندىن مەھرۇم قېلىپ تەزىيەگە لايىق بولغان كىشى كىم؟ ئەي ئەمەللىرى قوبۇل قىلىنغان مۇبارەك ئىنسان! سىزگە مۇبارەك

(1) «مۇسلىم»، 1164 - ھەدىس.

(2) «ۋەزائىفۇ رامىزان»، 74 - بەت.

بولسۇن! ئەي ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشتىن مەھرۇم قالغان قېرىندىشىم! ئاللاھ سىزنىڭ نۇقسانلىرىڭىزنى تولۇقلاپ بەرسۇن، ئامىن!

ئەي قېرىندىشىم! رامازان ئېيىنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن قايغۇرۇش ھەرگىزمۇ رامازان ئېيىنىڭ نېمەتلىرىدىن مەھرۇم قىلىش سەۋەبلىك زىيان تارتىشتىن كېلىپ چىققان قورقۇ بىلەن بىر ئەمەس، ئەلبەتتە. غەلبە قىلغۇچىلار بولسا رەھمەت ئېيى بولمىش رامازاندىن ساناقلىق كۈنلىرىنى كەتكۈزۈپ قويغانلىقى ئۈچۈن قايغۇرىدۇ. بۇ تۈردىكى قايغۇرۇش كىشىگە ئارزۇ ۋە ئۈمىد ئېلىپ كېلىدۇ. چۈنكى، بۇ تۈر قايغۇرۇش كەتكۈزۈپ قويغان ئەمەللەرگە قارىتا پۇشايماننى ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا قارىتا ئىشتىياقنى پەيدا قىلىدۇ. ھەر ۋاقىت مۇئىن ئۈچۈن لازىم بولغىنى قانچىلىك تائەت - ئىبادەتلەرنى قىلسۇن ئاللاھتىن قورقۇشتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿سەدىقە بېرىدىغان ئەمما پەرۋەردىگارىڭىزنىڭ دەرگاھىغا (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) قايتىپ بارىدىغانلىقىدىن دىللىرى قورقۇپ تۇرىدىغان كىشىلەر. ئەنە شۇلار ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىرىغۇچىلاردۇر، ياخشى ئىشلارنى (باشقىلارنىڭ) ئالدىدا قىلىشقا تىرىشقۇچىلاردۇر﴾ (مۇئىمىنۇن: 60 - 61).

ئى ئاللاھ! بىزگە رامازان ئايلىرىنى تەكرار نېسىپ قىلغىن. شۇ ئايىلاردا ساڭا ئىتائەت قىلماقنى نېسىپ قىلغىن. دەرگاھىڭدا رازى قىلىنغۇچىلاردىن بولۇشىمىز ئۈچۈن، بىزلەرنى تېخىمۇ كۆپ ئىتائەتلىك يىللارغا ئۇلاشتۇرغىن. بىزنىڭ نامازلىرىمىزنى، روزىلىرىمىزنى ۋە ئوقۇغان قۇرئانلىرىمىزنى قوبۇل قىلغىن! ... ئامىن!

رامازاندىن كېيىنكى ھاياتىڭىز

ئى قېرىندىشىم! ئۇشبۇ مۇبارەك رامازان ئېيىدىن گۇناھلىرىڭىز مەغپىرەت قىلىنغان ھالدا چىقىشىڭىز ھەقىقەتەن كەڭرى بىر رەھمەت ۋە مۇكەممەل بىر نېمەتتۇر. ئاشۇ نېمەتلەرنى قوغداڭ! رامازان بىلەن ۋىدالاشقاندىن كېيىن گۇناھقا قايتىپ، ئۇ نېمەتلەرنى غەزەپكە ئايلاندۇرۇۋەتمەڭ!

«ئەي ياراتقۇچىسى تەرىپىدىن جەھەننەمدىن ئازاد قىلىنغان كىشى! ھۆرلۈككە ئېرىشكەندىن كېيىن، گۇناھلارنىڭ قۇللۇقىغا قايتىشتىن ساقلىنىڭ! ئەجەبا، سىز ئۆز خاھىشىڭىز بىلەن جەھەننەمسېرى ئىلگىرلەۋاتىسىڭىزمۇ ياراتقۇچىڭىز يەنە سىزنى ئۇنىڭدىن ئۇزاقلاشتۇرامدۇ؟! سىز ئۆز ئىختىيارىڭىز بىلەن جەھەننەم ھاڭغا سەكرەۋاتىسىڭىزمۇ، رەببىڭىز سىزنى ئۇنىڭدىن قۇتقۇزامدۇ؟! گەرچە ئاللاھنىڭ رەھمىتى ياخشىلىق قىلغۇچىلارغا بولسىمۇ، ئەمما يامان ئىش قىلغۇچىمۇ ئۇنىڭدىن ئۈمىد ئۈزمىسۇن. گەرچە مەغپىرەت قىلىنىش مۇتەقىيلەر ئۈچۈنلا بولسىمۇ، زالىم ھەرگىزمۇ شۇ مەغپىرەت قىلىنىشتىن مۇتلەق يىراق ئەمەستۇر»⁽¹⁾.

«روزىنىڭ روھى ۋە مەنىلىرى» ھەققىدىكى دەرسلىرىمىز پايانغا يېتىپمۇ قالدى. ئۇشبۇ دەرس بولسا دەرسلىرىمىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسىدۇر!

✽ رامازان ئېيىنى تائەت بىلەن كۈتۈۋالغىنىڭىزغا ئوخشاش، ئۇنىڭ بىلەن كېيىنكى ئايلارنى تائەت بىلەن كۈتۈۋالغۇچىدەك ۋىدالىشىڭ. چۈنكى، كۈنلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ كۈنلىرىدۇر، بىز رامازان ئېيىنى گۈللەندۈرگىنىمىزگە ئوخشاش،

(1) «ۋەزائىفۇ رامازان»، 77 - بەت.

قالغان كۈنلەرنىمۇ گۈللەندۈرۈشكە موھتاجىمىز. بەئەينى رامازاندا ئاللاھنى ئۇلۇغلىغىنىمىزغا ئوخشاش باشقا كۈنلەردىمۇ ئاللاھنى ئۇلۇغلاشقا ئېھتىياجلىقىمىز.

✽ روزىنى ئىمان ئېيتقان ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلغان ھالەتتە تۇتتىڭىز، كېچىلىرىنى، بولۇپمۇ قەدر كېچىسىنى ئىمان ئېيتقان ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلغان ھالەتتە ئىبادەت بىلەن تىرىلدۈردىڭىز (بىزنىڭ ئويىمىزچىمۇ مۇشۇنداق قىلىسىز، ئەلبەتتە). ئۇشبۇ ئىمان ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلىش بولسا، ھەرقانداق بىر ئىبادەتتە ۋە ھەرقانداق بىر ۋاقىتتا شەرتتۇر. ﴿ئۇلار پەقەت ئىبادەتنى ئاللاھقا خالىس قىلغان، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغان ھالدا (يالىغۇز) ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدى. نامازنى ئادا قىلىشقا، زاكاتنى بېرىشكە (بۇيرۇلدى)، كەنە شۇلار (يەنى ئىبادەت، ئىخلاس ناماز، زاكاتلار) توغرا دىندۇر﴾ (بەيسنە: 5). رامازاندىن كېيىنكى نەفلە روزىلىرىڭىزنى ئىمان ئېيتقان ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلغان ھالەتتە تۇتۇڭ. رامازاندىن كېيىن قىيامدا تۇرغاندىمۇ ئىمان ئېيتقان ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلغان ھالەتتە تۇرۇڭ، ئىلىم تەلەپ قىلىشىڭىز، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇشىڭىز، سەبىر قىلىشىڭىز، ئاللاھ تائالادىن مۇكاپات تىلىشىشىڭىز، جىھادلىرىڭىز، ئاللاھ يولىدا پۇل - مال سەرىپ قىلىشىڭىز ۋە پۈتۈن ياخشى ئەمەللىرىڭىز ئىمان ئېيتقان ۋە ساۋاب ئۈمىد قىلغان ھالەتتە قىلىنغاي. ساۋاب تىلەش بولسا ئىخلاسنىڭ جەۋھىرىدۇر ۋە ئىبادەتلەرنىڭ روھىدۇر. ساۋاب ئۈمىد قىلىش بولسا ھەر ۋاقىت پەرزدۇر.

✽ ئەگەر پۈتۈن رامازان بويى روزا تۇتقان بولسىڭىز بۇ ئاللاھنىڭ سىزگە خاتىرجەملىك ۋە ساغلاملىق ئاتا قىلىشى بىلەن بولغان پەزىل ۋە ئېھسانى سەۋەبىدىندۇر. تولۇق بىر ئاي روزا تۇتۇشقا قادىر بولالىشىڭىز ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ نەفلە روزىلارنى داۋاملاشتۇرايلىغانلىقىڭىزغا دەلىلدۇر. مۇستەھەپ سانىلىدىغان ۋاقىتلاردا نەفلە روزىنى كۆپلەپ تۇتۇڭ⁽¹⁾. شۈبھىسىزكى، نەفلە ئىبادەتلەر پەرز ئىبادەتلەردىكى نۇقسانلارنى تولۇقلايدۇ. دەرىجىلىرىڭىزنى ئۈستۈن قىلىدۇ، خاتالىقلارنى ئۆچۈرۈۋېتىدۇ. بىر يامانلىققا ئەگەشتۈرۈپلا بىر ياخشىلىق قىلىڭ، نەفلە

(1) دۈشەنبە، پەيشەنبە، ئاق كۈنلەر، ئاشۇرا كۈنى، ئەرەفە كۈنى، شەۋۋال ئېيىدا ئالتە كۈن ۋە يەھۇدىي - ناسارالارغا قارشى ئىش قىلىش ئۈچۈن شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى روزا تۇتقانغا ئوخشاش. _ ت.

ئىبادەتلەرنى ياخشى كۆرۈپ، ئوتتۇرا يول تۇتقان ۋە پەرزلەرنى بەجا كەلتۈرگەن كىشىلەرنىڭ دەرىجىسىدىن نەفلە ئىبادەتلەرگە ئالدىرىغۇچى، ياخشى كۆرۈلگەن ۋە بۇ ئارقىلىق ئۈستۈنلۈككە ئېرىشكەنلەرنىڭ دەرىجىسىگە يۈكسىلىك! ھەدىس قۇدىسىدا ئاللاھ: «بەندەم داۋاملىق نەفلە ئىبادەتلەر بىلەن ماڭا يېقىنلىشىۋەرسە، مەن ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالىمەن»⁽¹⁾ دەيدۇ.

✽ روزا ئۇشبۇ رامازان ئېيىدا خۇددى دۈشمەنلىرىڭىزدىن قوغدايدىغان بىر قالقاندۇر، سىز روزىدىن ئىبارەت مۇستەھكەم قورغاننىڭ ئىچىدىسىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «روزا قايسى بىرىڭلارنىڭ ئۇرۇشتىكى قالقىنىغا ئوخشاش بىر قالقاندۇر»⁽²⁾ ياكى «روزا مەزمۇت قالقاندۇر»⁽³⁾ دېگىنىدەك مۇستەھكەم بىر قورغان تەرىپىدىن قوغدىلانغان ئىدىڭىز. سىز داۋاملىق تۆت تەرەپتىن ئىنسانلار ۋە جنلاردىن بولغان دۈشمەنلەرنىڭ قورشاۋىدىسىز. ئېھتىمال شەيتانلىرىڭىز تەرىپىدىن، ئىچىڭىزدە مەۋجۇد ھاۋايى - ھەۋەس ۋە نەپىس - خاھىشلىرىڭىزدىن بولغان دۈشمەنلەر تەرىپىدىن قورشالغۇچىسىز. يىلىنىڭ قېلىپ قالغان كۈنلىرىدە رامازاندىن ئىبارەت كۈچلۈك قورغاننى تاشلاپ كېتىپ قالسىڭىز، ئۆزىڭىز ئۈچۈن دۈشمەنلىرىڭىزدىن خاتىرجەم بولالامسىز؟! ✽ نامازنى خۇشۇ بىلەن، رۇكۇ ۋە سەجدىنى جامائەت بىلەن ئادا قىلىڭىز. بۇ ناماز بولسا ئاللاھ تائالانى ئەسلىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغانىدى. ✽ (يالىغۇز) ماڭا ئىبادەت قىلغىن، مېنى ئەسلىش ئۈچۈن ناماز ئوقىغىن! (ناھا: 14) روزا پەرز بولمىغان ھەربىر كۈندە، يىل بويى ئىسلامنىڭ ئاساسى دەپ سانىلىدىغان نامازنى ئوقۇش ۋە تولۇق ئادا قىلىش بىلەن، ئاللاھنى ئەسلىگەن ھالەتتە قالالىدىڭىزمۇ؟! ✽ (ناماز مۇئىمىنلەرگە ۋاقتى بەلگىلەنگەن (ھالدا) پەرز قىلىندى) (نسا: 103).

✽ رامازان بويىچە ئىمام قانچىلىك ئۇزۇن ئوقۇپ كەتسۇن، تاراۋىپ نامىزىنى ئوقۇشىڭىز كېچىلىك قىيامنى ئۇزۇن قىلىشقا قۇدرىتىڭىزنىڭ بارلىقى بىلەن سىزگە بىر ھۆججە تۇتۇر. يىلىنىڭ قالغان ۋاقىتلىرىدا بۇ كېچىلىك قىيامغا سەل قارىماڭ. رامازاندىن

(1) «بۇخارىي»، 6502 - ھەدىس.

(2) «نەسائىي»، 2230 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن

(3) «تىرمىزىي»، 614 - ھەدىس. ئالبانىي: «سەھىھ» دېگەن.

كېيىنمۇ ئۇ كېچىلىك قىيامدىن ئۆزىڭىزگە تېگىشلىك نېسىۋىڭىزنى ئېلىڭ، ئۇ كېچىلىك قىيام ھەدىستە كەلگەندەك «مۇئەمىنىڭ شەرىپىدۇر»⁽¹⁾. يىلىنىڭ قالغان ۋاقىتلىرىدىمۇ شەرىپىڭىز ئۈچۈن بوشاڭلىق قىلماڭ.

«قۇرئان كەرىم»نى بىر قېتىم ياكى ئۇنىڭدىنمۇ ئازراق خەتمە قىلىدىڭىز، ئەمما رامازاندا بىر قېتىمدىنمۇ كۆپرەك خەتمە قىلىشقا تىرىشىڭ. بۇ «قۇرئان كەرىم»نى تەرك ئېتىشكە قارشى نەپىسىڭىزگە قارىتا ئىنساپلىق مۇئامىلە قىلىشتۇر. چۈنكى، «قۇرئان كەرىم»نى تامام قىلىش ئۈچۈن بىر قىسىم ھەلەكچىلىك ۋە ھاكازا ئىشلاردىن ۋاز كېچىسىز. قالغان كۈنلەردىمۇ سىزنى مەشغۇل قىلىپ «قۇرئان كەرىم»دىن يىراقلاشتۇرغان نەرسىلەردىن ۋاز كېچىشكە ئىرادە باغلىدىڭىزمۇ؟

كۈچىڭىزنىڭ يېتىشىچە ئەقىلىڭىز ۋە قەلبىڭىزنى قوغدىدىڭىز، ئۇلار بىلەن تېرىلەرنى شىلۋەتكۈچى ھاۋايى - ھەۋەسىلەرنىڭ غەدى - غەشلىرىدىن روزا تۇتتىڭىز. قۇلىقىڭىزنى، كۆزىڭىزنى شۇنداقلا قەلبىڭىزنى رامازان ئېيىدا ھاراملاردىن قوغدىدىڭىز. لېكىن، ئۇ ئەزالارنىڭ ھارامدىن روزا تۇتۇشى كۈنىڭ يېتىشى ياكى ھېيتنىڭ كېلىشى بىلەن چەكلىنىپ قالمايدۇ. قۇلاقنىڭ، كۆزنىڭ، قەلبىڭ ھارامدىن ساقلىنىشى بولسا ئاللاھنىڭ قالغان كۈنلەردىكىمۇ شەرىئەتتۇر: ﴿بىلىمەيدىغان نەرسەڭگە ئەگەشمە (يەنى بىلىمىڭنى بىلىدىم، كۆرمىڭنى كۆردۈم، ئاڭلىمىغاننى ئاڭلىدىم دېمە)، (ئىنسان قىيامەت كۈنى) قۇلاق، كۆز، دىل (يەنى سەزگۈ ئەزالىرى) نىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدە ھەقىقەتەن سوئال - سوراق قىلىنىدۇ﴾ (نسرا: 36).

سىز رامازان كۈنلىرى ئۈچۈنلا سوراققا تارتىلمايسىز، ئەمما ئۆمرىڭىزنىڭ قېلىپ قالغان يىل، ئاي، كۈنلىرىدىنمۇ سوراققا تارتىلسىز. رامازاندا ئىسلام ئەخلاقى بىلەن ئەخلاقلاندىڭىز، سىزنى تىللىغان ياكى ھاقارەت قىلغان كىشىگە «مەن روزىدار»⁽²⁾ دېدىڭىز، مۇبارەك ئايدا تىلىڭىزغا ئىگە بولىدىڭىز. شۇنداق بولغانىكەن، نېمە ئۈچۈن روزا تۇتقان كۈنىڭىز بىلەن تۇتمىغان كۈنىڭىزنى ئوخشاش قىلمايسىز؟ تىلىنى تۇتۇۋېلىشنىڭ

(1) ھاكىم: «ئەلمۇستەدرەك»، 7921 - ھەدىس. زەھەبىي: «سەھىھ» دېگەن. ئالبانىي: «ئەسسىلىسەلەتۇسسەھىھە»، (1903) «ھەسەن» دېگەن.
 (2) ئىلگىرى بايان قىلىنغان ھەدىسنىڭ بىر قىسمى.

رامازاندىن كېيىنكى كۈنلەردىكى كۈندىلىك ئەخلاقنىڭ ئاساسى روزا ئىكەنلىكى، ئەخلاق تارازىسىدا ئەڭ ئېغىر نەرسە ئىكەنلىكى⁽¹⁾ ۋە مۇئمىننىڭ ئىمانىدىكى مۇكەممەللىكنىڭ دەلىلى ئىكەنلىكى سىزگە ئۆگىتىلمىدۇمۇ؟! ئۇرۇق - تۇغقان، قان - قېرىنداش، قوشنا - قۇلۇم ۋە ئائىلە - تاۋاباتلىرىڭىز بىلەن بولغان سىلە - رەھىمنى رامازاندا تىرىلدۈردىڭىز. رامازاندىن كېيىن ئۇلارنى «ئۆلدى»گە چىقىرىپ سىلە - رەھىمنى ئۈزۈپ قويغۇچى بولماڭ! روزا مەزكۇر پەزىلەتلىك ئايدا ۋە قالغان كۈنلەردە سىلە - رەھىمنىڭ داۋاملىشىشى ئۈچۈن بىراۋلارغا سىلە - رەھىم قىلىش بىلەن قەلبىڭىزنى تىرىلدۈرىدۇ. رامازان ئېيىنىڭ سىزگە سېخىلىقنى ئۆگىتىشى بىلەن سېخى بولدۇڭىز، لېكىن ئۆلمەيدىغان، دائىم ھايات تۇرىدىغان رەببىڭىز ھېچقانداق نەرسىگە ئېھتىياجى چۈشمەيدىغان ئەڭ بۈيۈك سېخى زاتتۇر. رەببىمىزنىڭ بەندىلىرىگە سېخىلىق، كەرەملىك ۋە سىزگە مۇئامىلە قىلىنىشى ياخشى كۆرىدىغان گۈزەل ئەخلاق بىلەن مۇئامىلە قىلىڭ. بۇنداق قىلىشىڭىز بىلەن رەببىڭىز جەننەت نېمەتلىرى بىلەن سىزگە سېخىلىق قىلىشى ۋە جەھەننەمنىڭ يالقۇنلاپ تۇرغان ئوتلىرىغا قارشى سىزنى ئۆز رەھىم - شەپقىتىگە ئېلىپ قېلىشى مۇمكىن.

بىز سىزنى رامازاندا ئاكتىپ ۋە ھايالىق كۆردۈق. ئۆزىڭىزگە بەرگەن رامازاندىن كېيىنمۇ ھايالىق ۋە ئاكتىپ بولۇشقا دائىر ۋەدىڭىزدە تۇرۇڭ. ئەجەپ ئەمەسكى، بۇ ۋەدە بىلەن ئاللاھ تەۋبىڭىزنى قوبۇل قىلىپ قېلىشى مۇمكىن ۋە شۇ ۋەدەگىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان ۋاقتىڭىدا ئاللاھنىڭ تەۋپىقىگە ۋە قىيامەت كۈنى مۇكاپاتقا ئېرىشىشىڭىز مۇمكىن، ۋەدىنى بۇزۇشتىن ساقلىنىڭ: ﴿كىمكى ئەھدىنى بۇزىدىكەن، ئەھدىنى بۇزغانلىقىنىڭ زىيىنى ئۇنىڭ ئۆزىگە بولىدۇ﴾ (فەتھ: 10).

ۋەدىنى بۇزۇش بىلەن مۇناپىقلىقتىكى بىر خىسلەتنى قىلىپ سېلىشتىن ساقلىنىڭ! مۇناپىقلىقنىڭ تۆرت ئالامىتى بار بولۇپ، بىرىسى ئەھدىنى بۇزۇشتۇر، بۇ «قۇرئان كەرىم»دە مۇناپىقلار زىكىر قىلىنغان تۈرلەرنىڭ ھەممىدىن يامانراقى ۋە ئەڭ قەبىھىدۇر: ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارنىڭ بەزىسى سېنىڭ سەدىقە (ۋە غەنىمەت)لەرنى تەقسىم قىلىشىڭنى ئەيىپلەيدۇ﴾ (تەۋبە: 58). ﴿ئۇلارنىڭ بەزىلىرى پەيغەمبەرگە (سۆزى ۋە

(1) «تىرمىزى»، 1925 - ھەدىس. «ھەسەن سەھىھ» دېگەن.

ھەرىكىتى ئارقىلىق) ئەزىيەت يەتكۈزۈدۇ ۋە (پەيغەمبەرنى) «ئاللاھقا نەرسىنىڭ ھەممىسىگە ئىشىنىدۇ» دەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەزىلەر: «ئەگەر ئاللاھ بىزگە ئۆز پەزىلىدىن ئاتا قىلسا (يەنى رىزقىمىزنى كەڭ قىلسا) ئەلۋەتتە سەدىقە بېرەتتۇق، ئەلۋەتتە ياخشىلاردىن بولاتتۇق» دەپ ئاللاھقا ئەھدە قىلدى. ئاللاھ ئۇلارغا ئۆز پەزىلىدىن ئاتا قىلغان (يەنى باي قىلغان) چاغدا، بېخىللىق قىلشتى (يەنى ئەھدىنى بۇزۇپ، ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىشتىن يۈز ئۆرۈشتى) ئۇلار (سەدىقە قىلىمىز، ياخشىلاردىن بولىمىز دەپ) ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىسىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى، (ئىمانىنى، ئېھسانىنى دەۋا قىلىشتىكى) يالغانچىلىقلىرى ئۈچۈن (شۇ ۋەدىنى بۇزۇشنىڭ ئاقىۋىتى نېمە بولدى؟) ئاللاھقا مۇلاقات بولىدىغان كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى) گە قەدەر مۇناپىقلىقنىڭ دىللىرىدا (يىلتىز تارتىپ) تۇرۇشنى ئاللاھ ئۇلارنىڭ (ئىشىنىڭ) ئاقىۋىتى قىلدى (تەۋبە 75 - 77).

تائەت - ئىبادەت مەزگىلىنىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدىمۇ تائەت - ئىبادەتلەرنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئاللاھقا ۋەدە بېرىش. چوقۇمكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېچىدىن ئىلگىرى ۋە كۈندۈزنىڭ ئەۋۋىلىدە يەنى ھەرقاچان تائەت - ئىبادەتنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئاللاھقا ۋەدە بېرىپ، «سەيىدۇل ئىستىغفار (ئىستىغفارنىڭ خوجىسى)» دېگەن دۇئاسىدا مۇنداق دەيتتى: «ئى ئاللاھ! سەن مېنىڭ رەببىم سەن، سەندىن باشقا ئىلاھ يوقتۇر. سەن مېنى ياراتتىڭ، مەن سېنىڭ قۇلۇڭمەن. كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە سېنىڭ ئەھدى - پەرمانىڭدىمەن. قىلغان گۇناھلىرىمنىڭ يامانلىقىدىن ساڭا سىغىنىپ پاناھ تىلەيمەن، ماڭا ئاتا قىلغان نېمەتلىرىڭنى ئېتىراپ قىلىمەن، گۇناھىمنىمۇ ئېتىراپ قىلىمەن، مېنىڭ گۇناھلىرىمنى مەغپىرەت قىلغىن، سەندىن باشقا ھېچكىم گۇناھلارنى كەچۈرەلمەيدۇ»⁽¹⁾.

ئى ئاللاھ! سەن پۈتۈن ئەيىب - نۇقسانلاردىن پاكتۇرسەن، ساڭا ھەمدۇسانالار بولسۇن، سەندىن باشقا ھېچبىر ئىلاھنىڭ يوقلۇقىغا گۇۋاھلىق بېرىمىز، سەندىن مەغپىرەت تىلەيمىز ۋە ساڭا تەۋبە قىلىمىز... ئامىن!

(1) «بۇخارىي»، 6306 - ھەدىس.

تۈگەنچە

كىتابىمىز پايانغا يەتكەن ئۇشۇبۇ دەملەردە ئۆتكەن ئۇلۇغلار، ئابا - ئەجدادلىرىمىز كىتابلار ئىچرە ئەڭ خەيرلىك ۋە بىردىنبىر توغرا كىتاب بولمىش «قۇرئان كەرىم» نى خەتمە قىلغاندا ئوقۇپ كەلگەن دۇئادىن بىر بۆلۈك ئوقۇش بىلەن ئۇشۇبۇ ئەسەرنى تەرجىمە قىلىش، تەھرىرلەش ۋە ئوقۇش جەريانىدا بىلىپ - بىلمەي سادىر قىلغان سەھۋ - خاتالىرىمىزغا بىرئاز بولسىمۇ دالدا بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز:

ئى ئەپۇ قىلغۇچى ئاللاھ! سېنى مەدھىيەلەيمىز. پەقەتلا سەندىن مەدەت، ھىدايەت ۋە ئەپۇ - مەغپىرەت سورايمىز. بارلىق ياخشى ئىشلار ۋە نېمەتلەر سەندىن، ئىمتىھان ۋە مۇكاپاتمۇ سەندىن. ئى رەببىمىز! شاھىد بولغىنىكى، ساڭا ئاسىيلىق قىلغۇچىلاردىن بىزلەر ئادا - جۇدامىز.

ئى ئۆزلۈكىدىن ئاشكارا بولغۇچى ئاللاھ! ئاسمان - زېمىننىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ نۇردۇرسەن، شۇنداقلا ئاسمان - زېمىننى ۋە كۈللى مەخلۇقاتنى ئۆز قۇدرىتىڭ بىلەن تۇتۇپ تۇرغۇچىدۇرسەن.

ئى مەۋجۇدلۇقى شەكسىز، ئەزەلدىنلا مەۋجۇد ئاللاھ! سېنى مەدھىيەلەيمىز. چۈنكى، ھەقتۇرسەن! سېنىڭ كالامىڭ ھەقتۇر، ۋەدەڭ ھەقتۇر، سەن بىلەن ئۇچرىشىشىمىزمۇ ھەم ھەقتۇر!

سېنىڭ بارچە مەلەكلىرىڭنىڭ ھەقىقەتەن مەۋجۇد ئىكەنلىكىگە، پەيغەمبەرلىرىڭنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە، شۇنداقلا قىيامەتنىڭ بولۇشىنىڭ شەكسىز ھەق ئىكەنلىكىگە، سېنىڭ قەبرىلەردىكى جەسەتلەرنى تىرىلدۈرۈپ ھېساب ئالدىغانلىقىڭغا چىن قەلبىمىزدىن ئىشىنىمىز ئاللاھم!

ئى كۆپ بەرگۈچى ئاللاھ! بىزلەرگە بەرگەن ئىسلامدىن ئىبارەت نېئىمتىڭ - ئىمانىمىز، قۇرئانىمىز، بالا - چاقا ۋە مال - چارۋا... بارچە نېئىمەتلىرىڭ ئۈچۈن ساڭا ھېسابسىز مەدھىيەلەر ئوقۇيمىز. دىنىمىزنى غالب قىلىدىك، بىزنى ئىتتىپاق قىلىدىك. بىز سورىمىغان نەرسىلەرنىمۇ بىزگە ئاتا قىلىدىك، سەن بەرگەن نەرسىلەرگە كۆپ مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز.

ئەي چەكسىز كۆيۈنكۈچى ئاللاھ! بىز سەندىن جەننەتنى ۋە جەننەتكە يېقىنلاشتۇرىدىغان سۆز ۋە ئەمەللەرگە مۇيەسسەر قىلىشىڭنى تىلەيمىز ۋە دوزاختىن ۋە دوزاخقا ئېلىپ بارىدىغان سۆز - ھەرىكەتتىن پاناھ تىلەيمىز.

ئى مۇھاپىزەت قىلغۇچى ئاللاھ! سەن يېتەكلىگەن كىشىلەر قاتارىدا بىزلەرنىمۇ يېتەكلىگەيسەن. سەن بەختلىك قىلغان كىشىلەر قاتارىدا بىزنىمۇ بەختلىك قىلغايەن. ئۆزۈڭ ھىمايەتگە ئالغان كىشىلەر قاتارىدا بىزلەرنىمۇ ھىمايە قىلغايەن. بىزگە بەرگەن نەرسىلەرنى بەرىكەتلىك قىلغايەن. يامان قىسمەتلەردىن بىزنى ساقلىغايەن. مۇتلەق ھۆكۈمران سەندۈرسەن. سېنىڭ ئۈستۈڭدە ھۆكۈمران يوقتۇر. سەن خار قىلغانلارنى ھېچكىم ئەزىز قىلالمايدۇ. سەن ھەممىدىن بۈيۈك، ھەممىدىن ئۈستۈن پەرۋەردىگار بىزىمىز، سەن پۈتكەن قىسمەتلەر ئۈچۈن ئالقىشلارغا ھەقىقىيەن. سېنىڭ ئىلتىپاتلىرىڭغا تەشەككۈر ئېيتىمىز.

ئەي گۇناھلارنى كەچۈرۈم قىلغۇچى ئاللاھ! بارلىق گۇناھ - خاتالىقلىرىمىزدىن سېنىڭ ئالدىڭدا كەچۈرۈم سورايىمىز. ساڭا تەۋبە قىلىمىز. سەندىن باشقا پاناھكارىمىز، سەندىن ئۆزگە نىجاتكارىمىز يوقتۇر.

ئەي دۇنيا - ئاخىرەتتە كۆيۈنكۈچى ئاللاھ! بىزنى مېھىر - شەپقىتىڭدىن مەھرۇم قىلمىغايەن، ئۇلۇغ رامىزاندا دوزاختىن ئازاد بولغۇچىلاردىن ئەيلىگەيسەن!

ئەي كەچۈرگۈچى ئاللاھ! بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىزنى، قېرىنداشلىرىمىزنى، ئەزىزلىرىمىزنى، ئاياللىرىمىزنى ۋە بارلىق مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىزنى كەچۈرگەيسەن!

ئەي كەچۈرۈم قىلغۇچى ئاللاھ! سەن ئەپۇ قىلىشنى ياخشى كۆرسەن، بىزنى ئەپۇ قىلغايەن.

ئەي ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى ئاللاھ! بارلىق ئىشلىرىمىزنىڭ ئاقىۋىتىنى ياخشى قىلغايسەن، بىزنى دۇنيا - ئاخىرەتنىڭ خارلىقىدىن ساقلىغايسەن!

ئەي دائىم شەپقەت قىلىپ تۇرغۇچى ئاللاھ! ھالىمىزنى ساڭا ئېيتىمىز، بىزلەرگە ئۈزۈڭ ئىگە بولغايسەن، مەنۇت - سېكۈنتىمۇ ئۆز ھالىمىزغا تاشلاپ قويمايغايسەن!
ئەي ۋەكىل بولغۇچى ئاللاھ! ئۆزۈڭگە تەۋەككۈل قىلدۇق. بىزنى زالىملارنىڭ پىتىنىسىدىن ساقلىغايسەن!

ئەي دۈشمەنلىرىگە ئازاب - ئوقۇبەت يەتكۈزگۈچى ئاللاھ! ئىسلامنى، مۇسۇلمانلارنى ئەزىز قىلغايسەن! تۈزكۈرلارنى ۋە كۇفۇر ئەھلىنى ھەمدە مۇشرىكلەرنى خار - زەبۇن قىلغايسەن، دىن دۈشمەنلىرىنى ھالاك قىلغايسەن! يۇرتىمىزنى ۋە بارلىق مۇسۇلمان يۇرتلىرىنى تىنچ - خاتىرجەم قىلغايسەن!

ئەي خاتىرجەم قىلغۇچى ئاللاھ! بىزلەرنى يۇرتلىرىمىزدا ئەمەن قىلغايسەن. يېتەكچى پىشۋالىرىمىزنى ۋە ئەمەل - مەنەسپدارلىرىمىزنى ئىسلاھ قىلغايسەن!
ئەي بارلىق مەخلۇقاتنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچى، بارلىققا كەلتۈرگۈچى ئاللاھ! مۇسۇلمانلارنى سەن ئۆزۈڭ رازى بولىدىغان ئىشلارغا مۇۋەپپەق قىلغايسەن!

ئەي بارلىق نۇقساندىن پاك ئاللاھ! مۇسۇلمان ئەرلەرنى، مۇسلىمە ئاياللارنى، مۇئمىن ئەرلەرنى، مۇئمىنە ئاياللارنى مەغپىرەت قىلغايسەن. ئۇلارنى ئۆزئارا كۆيۈمچان ۋە توغرا يولدا قىلغايسەن، ئاشكارا - مەخپىي ئىپپەتسىزلىك، بۇزۇقچىلىقلاردىن يىراق قىلغايسەن!

ئەي ئالىي ئاللاھ! سېنىڭ شانۇ - شەۋكەتلىك ئىسمى - سۈپەتلىرىڭنى تىلغا ئېلىپ تۇرۇپ سەندىن تىلەيمىز. دۇنيانىڭ ھەربىر بۇلۇڭ - بۇچقاقلرىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلىغايسەن!

ئەي كۈچ قۇۋۋەتتە يۈكسەك، قۇدرەتلىك ئاللاھ! مۇسلىمە ئاياللارغا دىيانەت، ھىدايەت، گۈزەل ئەخلاق ئاتا قىلغايسەن. ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلىغايسەن، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىنى بەختلىك قىلغايسەن!

ئەي ھىدايەت قىلغۇچى ئاللاھ! مۇسۇلمان ياشلىرىغا ئىنساب بەرگەيسەن!

ئەي ئۆزلۈكىدىن ئاشكارا بولغۇچى ئاللاھ! مۇسۇلمان ئەۋلادلارنىڭ قەلبىنى
ئىسلام نۇرى بىلەن يورۇتقايسەن، ئۇلارنىڭ دىنىنى توغرا چۈشىنىپ، ساپ ئېتىقاد
بىلەن ئۆسۈشىنى نېسىپ قىلغايسەن!

ئەي شاھلارنىڭ شاھى ئاللاھ! مۇسۇلمان يېتەكچىلەرگە ئىنساب بەرگەيسەن،
ئۇلارنى ئازغۇنلۇقتا تاشلاپ قويمىغايسەن، ئۇلارنىڭ ئېزىشى بىلەن بىزلەرنىڭمۇ ئېزىپ
كېتىشىمىزدىن ساڭا سىغىنىپ پاناھ تىلەيمىز... ئامىن!!!

ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى

قولىڭىزدىكى ئۇشبۇ كىتاب مىسىرلىق دوكتور، مول - ھوسۇللۇق ئالىم ئابدۇلئەرزىز مۇستافا كامىلىنىڭ قەلىمىگە ئائىت بولۇپ، ئەسلىدە ئەرەب تىلىدا بىر مۇقەددىمە ۋە ئوتتۇز ماۋزۇدىن تەشكىل تاپقان ئەسەردۇر. ئەسەر ھەجىم جەھەتتىن نىسبەتەن كىچىك، مەزمۇن جەھەتتىن يەڭگىل ۋە ئاسان ئۆزلەشتۈرۈلدىغان شەكىلدە تەييارلانغان.

كىتابنىڭ مەزمۇنى «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرى ۋە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ سۈننىتى بايان قىلىنغان ھەدىسلەر، سەلەف - سالھىلەرنىڭ ھېكمەت - دۇردانىلىرى بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، كىشىدە روزا تۇتۇشتىن ئەۋۋەل، بولۇپمۇ رامازان روزىسىدىن ئەۋۋەل بولۇشقا تېگىشلىك ئىدىيەۋى تەييارلىقلار ئۆگۈت قىلىنغان. شۇڭا، بۇ كىتابنى مۇمكىنقەدەر رامازان ئېيىدىن بۇرۇن، كېچىككەندە رامازاندا بولسىمۇ، ئوقۇپ تۈگىتىش تەۋسىيە قىلىندۇ.

«ساجىيە ئىسلام تەتقىقات مەركىزى»

